

Посольство
Великої Британії
в Україні

Імплементація норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні

Підготовлено:

Global Rights Compliance LLP

Київ, Україна

Травень 2016

Імплементація норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні

Травень 2016

Цей звіт підготовлено міжнародною групою Global Rights Compliance.

Global Rights Compliance – міжнародна група, зареєстрована як товариство з обмеженою відповідальністю в Реєстраційній палаті (Companies House) Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Товариство № OC388087. Місцезнаходження товариства: Endeavour House, 78 Stafford Road, Wallington, Surrey, United Kingdom SM6 9AY.

Електронну версію цього звіту і зібрання відповідного законодавства України в перекладі, здійсненому міжнародною групою GRC, англійською та українською мовами розміщено на веб-сайті: www.globalrightscompliance.co.uk, а також за посиланням на сторінці міжнародної групи Global Rights Compliance у мережі Facebook.

Заява про відмову від відповідальності

Ця публікація була підготована за фінансування уряду Великої Британії в межах Проекту з гармонізації національного законодавства України у сфері міжнародного гуманітарного права за міжнародними стандартами та відносин України з Міжнародним кримінальним судом («International Criminal Court and International Humanitarian Law Reform»), який реалізує міжнародна група Global Rights Compliance LLP. Надані погляди є думками автора(-ів) і можуть відрізнятися від офіційної позиції уряду Великої Британії.

Зміст

Від авторів	5
Вступ.....	8
Частина I:Основи міжнародного гуманітарного права	17
Основні відомості про МГП.....	17
Інфраструктура МГП в Україні.....	26
Міжнародні договори у сфері МГП, ратифіковані Україною	29
Основне законодавство у сфері МГП та інші національні правові засоби.....	29
Основні суб'єкти, пов'язані з імплементацією МГП в Україні	33
Національне законодавство щодо переслідування за можливі порушення норм МГП	35
Частина II:Вимоги до імплементації на національному рівні, прийняті урядом України	45
Переклад і поширення інформації.....	47
Обмін інформацією з іншими державами-учасниками	47
Вимога поширювати текст конвенцій в таборах для військовополонених і таборах для інтернованих осіб.....	51
Поширення й ознайомлення з принципами МГП	53
Загальні зобов'язання.....	53
Поширення знань з МГП серед військовополонених й інтернованих осіб	63
Поширення знань з МГП у контексті захисту культурних цінностей	63
Поширення знань з МГП щодо озброєння	65
Поширення знань з МГП серед дітей	66
Порушення МГП	68
Припинення серйозних порушень МГП	68
Припинення діянь, які не належать до серйозних порушень МГП	88
Відповідальність командування.....	91
Виконання наказів командування та захист	95
Гарантії права на справедливий суд.....	96
Припинення використання, фінансування та навчання найманців	97
Припинення порушень Гаазької конвенції та Протоколу.....	98
Припинення застосування конкретних видів зброї.....	98
Захист назви та емблеми Червоного Хреста і Червоного Півмісяця	98
Основні та судові гарантії: загальні положення	99
Основні та судові гарантії, надані під час міжнародного збройного конфлікту особам, що перебувають під захистом.....	99
Основні гарантії, надані жінкам під час міжнародного збройного конфлікту ...	103
Судові гарантії, надані під час міжнародного збройного конфлікту особам, які перебувають під захистом	104
Основні гарантії, передбачені під час неміжнародного збройного конфлікту ..	108
Основні та судові гарантії, надані під час неміжнародного збройного конфлікту особам, свобода яких обмежена.....	110
Основні та судові гарантії: цивільні особи	113
Основні гарантії.....	113
Дерогації	115
Статус цивільних осіб і поводження з ними.....	116
Основні гарантії, надані жінкам	118

Основні та судові гарантії: цивільні особи на території противника й питання інтернування	119
Основні та судові гарантії: населення окупованих територій	122
Основні гарантії: поранені та хворі	124
Основні гарантії щодо поранених і хворих комбатантів	124
Основні та судові гарантії щодо військовополонених	128
Основні гарантії: військовополонені	128
Статус військовополонених	131
Інші правила поведінки з військовополоненими	133
Кримінальні і дисциплінарні стягнення, які застосовуються до військовополонених	134
Основні гарантії: захист дітей	139
Основні гарантії щодо дітей під час збройного конфлікту міжнародного характеру	139
Основні гарантії щодо дітей під час збройного конфлікту неміжнародного характеру	143
Медичний та духовний персонал	145
Медичний персонал збройних сил та інший персонал, що надає допомогу збройним силам	145
Цивільний медичний персонал	149
Загальний захист осіб, що виконують медичні функції	152
Духовний персонал	153
Збройний конфлікт неміжнародного характеру	154
Припинення нападів на медичний та духовний персонал під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру	155
Медичний транспорт та засоби обслуговування	157
Медичні формування	157
Наземний та морський транспорт в складі колони, що перевозить цивільних осіб	159
Військові санітарні повітряні судна	159
Різноманітні види госпітальних суден	160
Цивільні лікарні	162
Розпізнання медичних формувань та транспортних засобів	163
Розпізнання транспортних засобів духовного персоналу	166
Припинення нападів на медичні формування та транспортні засоби	166
Культурні цінності	168
Захист культурних цінностей	168
Знаки для позначення культурних цінностей	170
Транспорт, що знаходиться під особливим захистом	171
Попередження і припинення порушень Гаазької конвенції	171
Небезпечні сили	174
Особливий захист	174
Заборона репресалій	177
Розпізнавальний знак	177
Зупинення нападів на небезпечні сили	178
Посвідчення особи, картки повідомлення про взяття полон та картки повідомлення про інтернування	180
Посвідчення осіб для товариств нейтральних країн	181
Посвідчення особи для членів цивільної оборони	181

Евакуація дітей.....	184
Журналісти	185
Картки повідомлення про взяття в полон та картки повідомлення про інтернування	186
Використання / неправомірне використання емблем і символів	189
Емблеми.....	189
Обмеження використання символіки.....	191
Неправомірне використання символіки	191
Організації	194
Національні товариства	194
Цивільна оборона	197
Довідкове бюро.....	200
Змішані медичні комісії.....	200
Воєнне планування.....	202
Нові види зброї та нові засоби та методи ведення війни	202
Запобіжні заходи	203
Захищені зони і місцевості	208
Госпітальні зони і місцевості.....	208
Нейтралізовані зони	209
Місцевості, що не обороняються	210
Демілітаризовані зони	213
Договори про озброєння	216
Регулювання використання зброї масового знищення	217
Регулювання використання певних видів звичайної зброї.....	219
Римський статут Міжнародного кримінального суду	224
Злочини, які підпадають під юрисдикцією МКС	225
Основи юрисдикції.....	229
Види відповідальності	231
Усунення перешкод для кримінального переслідування.....	232
ДОДАТОК I.....	234
ДОДАТОК II	257
ДОДАТОК III.....	259
ДОДАТОК IV	272
ДОДАТОК V	274
ДОДАТОК VI.....	284
ДОДАТОК VII	291
ДОДАТОК VIII.....	297
ДОДАТОК IX.....	319
ДОДАТОК X	324
ДОДАТОК XI.....	355
ДОДАТОК XII	364
Загальні посилання.....	387

Список скорочень

КЗЗ – Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї

КПА – Комітет з прав дитини

ЄС – Європейський Союз

GRC – Міжнародна група Global Rights Compliance

HRMMU – Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ)

МКС – Міжнародний кримінальний суд

МКЧХ – Міжнародний Комітет Червоного Хреста

МКТЮ – Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії

ВПО – Внутрішньо переміщені особи

МГП – Міжнародне гуманітарне право

ОЗХЗ – Організація із заборони хімічної зброї

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ГП – Генеральна прокуратура

ВП – Військовополонений

СБУ – Служба безпеки України

Велика Британія – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

Від авторів

У період з жовтня 2015 року по лютий 2016 року міжнародна група Global Rights Compliance (далі – міжнародна група GRC) провела аналіз правових засобів, спрямований на виявлення прогалин і випадків невідповідності щодо імплементації міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) на національному рівні в межах правової системи України. У цьому звіті викладено результати аналізу, проведеного міжнародною групою GRC, а також дано детальну оцінку ступеню імплементації норм МГП.

Автори цього звіту також прагнули надати відповідний робочий документ представникам органів влади, зокрема долучених до реалізації Національної стратегії у сфері прав людини (далі – Стратегія). Стратегія, затверджена 25 серпня 2015 року, (а також План дій з її реалізації, затверджений 23 листопада 2015 року) вимагає від України проаналізувати її кримінальне законодавство та норми МГП для виявлення прогалин і невідповідностей. У Плані дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини зазначено, що після завершення цього аналізу органи влади мають розробити законопроект щодо внесення змін до Кримінального кодексу України та інших відповідних нормативно-правових актів. Цей звіт може стати допоміжним інструментом для таких органів влади України в досягненні таких важливих цілей.

Після загального вступу у звіті робиться огляд норм МГП та його нормативної бази. Після такого викладу основних засад докладно розглядається інфраструктура правової системи України. У цій частині дається опис основних суб'єктів, відповідальних за забезпечення дотримання норм МГП, і розглядаються системи покарання за порушення МГП на національному рівні.

Більшість подальших розділів звіту присвячено питанню чи забезпечено дотримання положень міжнародних договорів у сфері МГП та вимог щодо їх імплементації на національному рівні за допомогою належних правових засобів чи інших способів забезпечення ефективного функціонування та поширення дії відповідних принципів у межах правової системи України. Результати аналізу, проведеного міжнародною групою GRC, вказують на те, що деякі з основних вимог МГП були імплементовані в межах правових засобів

України, проте не всі. Хоча така ситуація свідчить про те, що Україна прагне забезпечити вищий ступінь імплементації МГП, міжнародна група GRC виявила певні прогалини та випадки невідповідності в цій сфері.

Коло таких прогалин і випадків невідповідностей охоплює аспекти, зокрема пов'язані з:

- вимогами щодо поширення знань у сфері МГП, сприяння дотриманню таких норм і проведення навчання з питань МГП;
- законодавчою базою щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів і серйозних порушень МГП;
- основними та судовими гарантіями, наданими «особам, які перебувають під захистом»;
- захистом, наданим хворим і пораненим комбатантам;
- захистом, наданим військовополоненим;
- захистом цивільного медичного персоналу;
- заходами щодо захисту культурних цінностей від передбачуваних наслідків конфлікту;
- захистом цивільної оборони;
- регуляторної бази щодо захищених зон і місцевостей;
- істотних прогалин у сфері імплементації договорів, пов'язаних із конкретними видами звичайної зброї, зокрема недостатності заборони застосування протипіхотних мін чи регуляторної бази щодо вибухонебезпечних залишків війни.

У цьому звіті також надано оцінку відповідності кримінального законодавства та нормативної бази України вимогам Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Кількість істотних прогалин, виявлених під час аналізу, охоплює недостатність положень щодо злочинів проти людяності і деталізації воєнних злочинів у Кримінальному кодексі України.

Наразі міжнародна група GRC проводить огляд практичної діяльності державних органів, відповідальних за імплементацію МГП, та їхніх можливостей щодо вирішення питань, пов'язаних з порушеннями МГП, за відповідними міжнародними стандартами. Цей звіт разом з оглядом практичної діяльності

державних органів є важливим інструментом забезпечення більш ефективної імплементації і дотримання норм МГП в Україні.

Вступ

З моменту проголошення України незалежною державою у 1991 році прозахідні та проросійські політичні сили перебувають у постійній боротьбі за право визначати характерні риси самобутності держави та її майбутнє. Ніколи раніше цей поділ не був таким очевидним (та не був більшим підбурювачем ворожнечі) як під час подій, що стали відомі як Революція Гідності, які також відомі як «Євромайдан», та під час конфлікту, який розпочався на сході України.

Протягом 2013 року в багатьох громадян України зростало невдоволення урядом, який не провів важливі реформи, як було обіцяно після Помаранчевої Революції у 2004 році. У тому ж році розслідування, що пролили світло на корупцію у владі, (в основному, в провладній Партії Регіонів та з боку Президента Віктора Януковича) посилили загальне невдоволення та розчарування. Чаша терпіння до обраних посадових осіб перелилась через край, коли наприкінці 2013 року Президент Янукович призупинив процес глибокої європейської інтеграції України, відмовившись підписати Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом¹. Замість цього він взяв 15 мільярдів доларів США кредиту від Російської Федерації, що дехто розцінив як хабар за відмову підписувати угоду з ЄС². Як наслідок, після укладання даної угоди з Російською Федерацією, підписання та подальше виконання Угоди про асоціацію було призупинене. Це призвело до того, що багато хто з місцевого населення вийшов на вулиці, люди почали збиратись на Майдані Незалежності в Києві з метою висловлення протесту проти Президента та його партії.

18 лютого 2014 року на учасників акції протесту на Майдані було скоєно напад проурядовими силами, який призвів до загибелі людей та численних тілесних

¹Ian Traynor, Oksana Grytsenko, 'Ukraine suspends talks on EU trade pact as Putin wins tug of war' The Guardian (UK, 21 November 2013) <www.theguardian.com/world/2013/nov/21/ukraine-suspends-preparations-eu-trade-pact>accessed 22 April 2016.

²Damien McElroy, 'Ukraine receives half price gas and \$15 billion to stick with Russia' The Telegraph (London, 17 December 2013) <www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10523225/Ukraine-receives-half-price-gas-and-15-billion-to-stick-with-Russia.html> accessed 22 April 2016; 'Янукович заявив, що хабарів у Росії не брав' *Українська Правда* (Київ, 9 грудня 2013) <www.pravda.com.ua/rus/news/2015/12/9/7091871/?attempt=1>переглянуто 16 лютого 2016 року; 'Долг Украины перед Россией на \$3 млрд будет реструктурирован - агентство Moody's' РИА Новости Украина (Київ, 14 грудня 2015) <<http://rian.com.ua/economy/20151214/1002020222.html>> переглянуто 22 квітня 2016 року.

ушкоджень. 20 лютого 2014 року ці сили продовжували свою операцію під час якої вбили багатьох учасників протесту. За даними Моніторингової місії Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні³, 90 осіб було вбито лише протягом цих трьох днів і, згідно з припущеннями, що містяться у звітах, в основному снайперським вогнем⁴. З грудня 2013 року по лютий 2014 року загалом було вбито 121 особу, або в результаті жорстокого побиття, або пострілами з вогнепальної зброї⁵. Незабаром після цих подій, не маючи виправдання щодо такого нападу, президент Янукович втік з країни.

В кінці лютого 2014 року після нападів на учасників протесту на Майдані і від'їзду Президента Автономна Республіка Крим стали прибувати невідомі озброєні люди (які пізніше були визнані військовими Російської Федерації)⁶. Вони, на додаток до того, що зайняли урядові будівлі та здобули де факто контроль над регіоном, призначили на 16 березня 2014 року проведення «референдуму» з питання включення Криму до складу Російської Федерації. Цей референдум суперечив Конституції України⁷ і його проведення, як стверджується, супроводжувалося порушенням виборчих процедур⁸.

³У березні 2014 року Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини заснувало в Україні Моніторингову місію з прав людини для оцінки та складання звіту про становище в галузі прав людини, а також для надання підтримки уряду України у сприянні та захисті прав людини. В рамках своєї роботи Місія готує щомісячні звіти, що описують ситуацію з правами людини та робить рекомендації. Див. <www.un.org.ua/en/information-centre/news/1870> переглянуто 22 квітня 2016 року.

⁴Управление Верховного комиссара ООН по правам человека («УВКПЧ»), Доклад о ситуации с правами человека в Украине (15 апреля 2014) пункт 57 <www.un.org.ua/images/stories/Report_15_April_2014_en.pdf> переглянуто 22 квітня 2016 року. Серед загиблих було 101 учасників протесту, 17 співробітників міліції, 2 члени неурядової організації «Оплот» та кримський татарин. Там само.

⁵Там само.

⁶Див., напр. «У Криму відбувається збройне вторгнення Росії – Куніцин», *Українська Правда* (28 лютого 2014) <www.pravda.com.ua/news/2014/02/28/7016712/>. Див. також «Putin acknowledges Russian military servicemen were in Crimea» *Russia Times* (17 квітня 2014) <www.rt.com/news/crimea-defense-russian-soldiers-108/> переглянуто 22 квітня 2016 року.

⁷Див. Конституція України, ст.73, яка передбачає, що «[п]итання про зміну території України вирішуються виключно *всукраїнським референдумом*» (виділено); див. також Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим) №2-рп/2014 [Інтернет-ресурс] – 14 березня 2014. – Режим доступу: <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-14>> (востаннє переглянуто: 22 квітня 2016).

⁸До виявлених порушень відносяться: (i) додаткові списки виборців; (ii) переслідування та свавільне затримання учасників протесту проти референдуму; (iii) утиски та переслідування журналістів, які намагаються повідомляти про порушення; (iv) голосування на дому здійснювалось без належної

Результати референдуму показали, що більше ніж 95 % тих, хто брав участь у референдумі, підтримали приєднання до Російської Федерації⁹. Відповідно, Договір про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим був підписаний між представниками сторін 18 березня 2014 року і невідкладно ратифікований Федеральними Зборами Російської Федерації¹⁰; міжнародна спільнота засудила такий перебіг подій¹¹.

З початком втручання Росії у життя півострова були зафіксовані постійні порушення прав людини, включаючи насильницькі зникнення, катування, обмеження свободи вираження поглядів, а також свободи асоціації¹².

підготовки; (v) перебування військових угруповань, які, за загальнопоширеною версією, повністю або частково складаються з росіян. Референдум було ініційовано та проведено з грубим порушенням законів України, оскільки стаття 73 Конституції України чітко передбачає, що «питання щодо зміни території України вирішуються виключно всеукраїнським референдумом». З урахуванням вищевикладеного Генеральна Асамблея ООН у своїй Резолюції 68/262 проголосила, що референдум «не мав юридичної сили». Для отримання детальної інформації *див.* УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (15 апреля 2014) пункт 6 www.un.org.ua/images/stories/Report_15_April_2014_en.pdf переглянуто 25 лютого 2016 року.

⁹«За приєднання до Росії проголосувало майже 97% кримчан», *Тиждень.ua* (Київ, 17 березня 2014) <www.rt.com/news/crimea-defense-russian-soldiers-108/> переглянуто 22 квітня 2016 року.

¹⁰Договір було ратифіковано Російською Федерацією 21.03.2014 N 36-ФЗ та носить назву «О ратификации Договора между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов», прийнятий на 349-ій (позачерговій) сесії Ради Федерації. *Див.* <<http://council.gov.ru/activity/meetings/40481/results/>> переглянуто 22 квітня 2016 року.

¹¹Наприклад, 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Територіальна цілісність України». Вона була ухвалена 100 голосами за, 11 голосами проти та 58 держав утримались, резолюція підтримала територіальну цілісність та закликала держав-учасниць і міжнародні організації ані визнавати будь-які зміни територіального складу України, ані вчиняти будь-які дії, які могли би тлумачитися як визнання. *Див.* UNGA Res 68/262 (1 April 2014) UN Doc. A/RES/68/262 <www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_68_262.pdf> переглянуто 22 квітня 2016 року.

¹²УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (15 апреля 2014) paras. 6, 72, 83, 85 <www.un.org.ua/images/stories/Report_15_April_2014_en.pdf> переглянуто 22 квітня 2016 року; УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (15 май 2014) paras. 5, 118, 127, 129, 137, 138, 142-144, 146, 148-154 <www.un.org.ua/images/stories/Report_15_May_2014_en.pdf> переглянуто 22 квітня 2016; УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (15 июня 2014) paras. 9, 10, 15, 140, 236-238, 241, 284-286, 289-292, 295, 298-303, 305, 307-320, 323, 324 <www.un.org.ua/images/stories/Report_15_June_2014_en.pdf> переглянуто 22 квітня 2016; УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (15 июля 2014) paras. 16, 131, 145, 154-156, 185-187, 189, 191, 192 <www.un.org.ua/en/images/stories/ОНCHR_Report_15_July_%20Ukraine_%20FINAL.pdf> переглянуто 22 квітня 2016; УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (17 августа 2014) paras. 22, 159-163, 165, 167, 168 <www.un.org.ua/en/images/stories/ОНCHR_Ukraine%20_5th_report.pdf> переглянуто 22 квітня 2016; УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (16 сентября 2014) paras. 18, 152-157, 160-162, 165, 172 <www.un.org.ua/images/stories/ОНCHR_sixth_report_on_Ukraine.pdf> переглянуто 22 квітня 2016; УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (15 декабря 2014) paras. 27-31, 79, 80, 84, 85 <www.un.org.ua/en/images/stories/ОНCHR_Report%20_on_Ukraine_15_December.pdf%3E> переглянуто 22 квітня 2016; УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (1 декабря

Відразу після подій в Криму, ситуація на сході України дестабілізується. У Донецькій і Луганській областях люди почали протестувати проти «перевороту» в Києві і проти того, що вони сприймали як дискримінацію російськомовного населення в Україні¹³. Учасники протесту на цій території також заявили про своє бажання об'єднатися з Росією. У квітні 2014 року спалахнув конфлікт між озброєними сепаратистами на сході (яких, ймовірно, підтримувала Росія) та правоохоронними органами, які розміщувалися у східній частині України.

11 травня 2014 року проросійські сепаратисти організували «референдум» з питання суверенітету Донецької та Луганської областей, результати якого (89,07 % і 96,20 % відповідно «на користь» незалежності) згідно з припущеннями були сфальсифіковані, «референдум» не відповідав основним демократичним стандартам і порушував Конституцію України¹⁴. Незабаром після цього місцеві жителі оголосили територію Донецької і Луганської областей «Донецькою Народною Республікою» та «Луганською Народною Республікою» відповідно.

Міністерство соціальної політики України повідомило, що за станом на січень 2016 року, число внутрішньо переміщених осіб («ВПО») в Україні становило близько 1,6 мільйона осіб¹⁵. Крім того, правозахисні організації та правозахисники повідомляють про численні порушення норм міжнародного гуманітарного права («МГП») і міжнародного права людини.

2014 до 15 лютого 2015) paras. 19, 20, 92-95, 98, 101, 103 <www.un.org.ua/images/stories/9thOHCHRreportUkraine_1.pdf> переглянуто 22 квітня 2016; УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (16 мая по 15 августа 2015) paras. 20, 168, 176, 181, 182, 187 <www.un.org.ua/images/stories/HRMMU_11th_report_08.09.2015.pdf> переглянуто 22 квітня 2016; УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (16 августа до 15 ноября 2015) paras. 15, 141, 149-155, 158 <www.un.org.ua/images/stories/12th_OHCHR_report_on_Ukraine_EN.pdf> переглянуто 22 квітня 2016.

¹³Див., напр. «Ukraine crisis: Timeline», BBC (13 листопада 2014) <www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275>переглянуто 22 квітня 2016 року.

¹⁴«The Farce of the 'Referendum' in Donbas», OSW (14 травня 2014 року) <www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-05-14/farce-referendum-donbas> переглянуто 22 квітня 2016 року. Як зазначалось вище щодо Криму, стаття 73 Конституції України передбачає, що «[п]итання про зміну території України вирішуються виключно *всукраїнським референдумом*» (виділено); Див. вище, виноска 8.

¹⁵«Кількість переселенців перевищила 1,5 мільйона», *Українська Правда* (18 січня 2016 року) <www.pravda.com.ua/news/2016/01/18/7095787/>переглянуто 22 квітня 2016 року.

До порушень, про які було повідомлено, відносяться:

- неналежне поводження з особами, позбавленими волі (з солдатами, які вийшли зі строю, або цивільним особами;
- невибіркові обстріли населених районів;
- напад на культурні цінності та (або) їх розграбування;
- використання культурних цінностей у військових цілях і в якості місць, де мають місце порушення права людини і (або) в якості центрів позбавлення волі *ad hoc*;
- нелюдське або таке, що принижує гідність поводження;
- катування; і
- віроломство (введення супротивника в оману шляхом здобуття його довіри та змушуючи їх повірити, що особа має право на захист відповідно до МГП з метою зради цієї довіри в подальшому, наприклад, підняти білий прапор парламентаря, а потім здійснити напад на супротивника)¹⁶.

Крім того, жінки часто стають суб'єктами, права яких порушуються, у зв'язку з підвищеним рівнем насильства в зоні проведення воєнних дій¹⁷.

За даними Моніторингової місії з прав людини в Україні кількість потерпілих з числа військовослужбовців Збройних Сил України, цивільних осіб і членів озброєних сепаратистських угруповань у зоні конфлікту на сході України за період з середини квітня 2014 року до середини листопада 2015 року становила щонайменше 29 830 осіб (серед яких 9 098 загиблих і щонайменше 20 732 особи дістали тілесні ушкодження)¹⁸. За оцінками 2000 цивільних осіб були вбиті в той же

¹⁶УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (17 серпня 2014) пункт 9 <www.un.org.ua/images/stories/ОHCHR_Ukraine_5th_report.pdf> переглянуто 22 квітня 2016 року; УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (15 грудня 2014) пункти 3, 9, 18, 41 <www.un.org.ua/images/stories/ОHCHR_Report_on_Ukraine_15_December.pdf> переглянуто 22 квітня 2016 року; УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (з 16 серпня по 15 листопада 2015) пункти 5, 34 <www.un.org.ua/images/stories/12th_OHCHR_report_on_Ukraine_EN.pdf> переглянуто 22 квітня 2016 року.

¹⁷УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (16 вересня 2014) пункти 147-149 <www.un.org.ua/images/stories/ОHCHR_sixth_report_on_Ukraine.pdf> переглянуто 22 квітня 2016 року; УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (з 1 грудня 2014 по 15 лютого 2015 року) пункт 62 <www.un.org.ua/images/stories/9thOHCHRreportUkraine_1.pdf> переглянуто 22 квітня 2016 року.

¹⁸УВКПЧ, Доклад о ситуации с правами человека в Украине (з 16 серпня по 15 листопада 2015) пункт 8 <www.un.org.ua/images/stories/12th_OHCHR_report_on_Ukraine_EN.pdf> переглянуто 22 квітня 2016 року.

період, на додаток до 298 загиблих осіб в результаті авіакатастрофи літака Малайзійських авіаліній рейсу МН17¹⁹.

З моменту початку конфлікту робилися числені спроби припинити воєнні дії шляхом переговорів, зокрема за допомогою так званих і найбільш відомих «Мінських угод»²⁰. Перший Мінський протокол було підписано 5 вересня 2014 року представниками від України, Російської Федерації, «Донецької Народної Республіки» та «Луганської Народної Республіки». Протокол передбачав, зокрема, негайне припинення вогню, звільнення всіх незаконно затриманих осіб, а також децентралізацію влади і здійснення функцій моніторингу Організацією з безпеки та співробітництва в Європі («ОБСЄ»). Незабаром після підписання цього протоколу, режим припинення вогню, як повідомляється, було порушено, в першу чергу під час сильного обстрілу міста Маріуполь в січні 2015 року²¹.

Зрештою, додатковий пакет заходів було прийнято у Мінську в лютому 2015 року. В ньому зазначалося, що всі вимоги угоди повинні бути виконані до кінця 2015 року²². Угоду було проігноровано, одразу ж розпочався бій, що набрав оберти²³. Станом на лютий 2016 року ні уряд України, ні сепаратисти не діяли у відповідності з умовами, про які домовились у Мінську.

На додаток до спроб покласти край бойовим діям між ворогуючими сторонами, уряд України почав встановлювати осіб, відповідальних за злочини, скоєні під час конфлікту, спираючись як на міжнародні, так і на внутрішні механізми. Щодо міжнародних зусиль, то уряд України звернувся з двома «Заявами» до Міжнародного кримінального суду («МКС»), визнаючи його юрисдикцію щодо розслідування злочинів геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, скоєних в Україні під час цього конфлікту.

¹⁹Там само.

²⁰Протокол за результатами консультацій тристоронньої контактної групи (Мінськ 5 вересня 2014 року) <www.osce.org/home/123257>переглянуто 22 квітня 2016 року.

²¹У результаті, щонайменше 29 цивільних осіб було вбито та приблизно 97 осіб було поранено. Це призвело до того, що в рамках ООН було проголошено, що режим припинення вогню було порушено. Заява, зроблена прес-секретарем Генерального секретаря щодо України (м. Нью-Йорк, 24 січня 2015) <www.un.org/sg/statements/index.asp?nid=8350>переглянуто 22 квітня 2016 року.

²²Там само.

²³За добу «тиші» бойовики завдали 112 ударів, 88 разів били по Дебальцевому, *Українська Правда* (Київ, 16 лютого 2015) <www.pravda.com.ua/news/2015/02/16/7058687/>переглянуто 22 квітня 2016 року.

17 квітня 2014 року уряд запропонував МКС розслідувати порушення, що ймовірно мали місце на Майдані в період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року²⁴. 8 вересня 2015 року уряд України представив другий запит до МКС про визнання юрисдикції Суду з метою судового переслідування та притягнення до відповідальності злочинців та їх співучасників, що порушили норми МГП на території України в період з 20 лютого 2014 по теперішній момент.²⁵ МКС в даний час проводить попереднє вивчення ситуації в Україні²⁶.

Щодо зусиль, що були докладені всередині країни, то було порушено кілька кримінальних справ²⁷.

Ці дві Заяви до МКС, порушення судового переслідування на національному рівні та угода про припинення вогню, укладена за участі посередників від міжнародного співтовариства, очевидно сигналізували про те, що цей конфлікт, ймовірно, досягнув етапу, на якому відповідні особи мають понести відповідальність.

²⁴Уряд України подав заяву відповідно до статті 12 (3) Римського статуту про визнання юрисдикції МКС щодо ймовірних злочинів, скоєних на території України з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. Ця заява була зроблена незважаючи на те, що Україна не є членом МКС. Див. <www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Documents/997/declarationRecognitionJurisdiction09-04-2014.pdf>переглянуто 22 квітня 2016 року.

Для загальної характеристики зв'язків уряду України з МКС, див. <<https://www.icc-cpi.int/ukraine?ln=fr>>переглянуто 22 квітня 2016 року.

²⁵Див. Постанову Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» <www.icc-cpi.int/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf>переглянуто 22 квітня 2016 року.

²⁶Для отримання більш детальної інформації щодо характеру попереднього розгляду в рамках МКС, див. Policy Paper on Preliminary Examinations, *The Office of the Prosecutor (Aucmonad 2013)* <www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Documents/OTP%20Preliminary%20Examinations/OTP%20-%20Policy%20Paper%20Preliminary%20Examinations%20%202013.pdf>переглянуто 22 квітня 2016 року.

²⁷Див., напр., справу Азіза Разіма Тагірова та Раміда Османа Ісламлі, яких було обвинувачено та засуджено 7 грудня 2015 року за їхню участь у нападах на учасників Євромайдану. Обвинувачення включали відповідальність за такі злочини як хуліганство із застосуванням зброї, пристосованої або заздалегідь заготовленої для нанесення тілесних ушкоджень (стаття 296(4) Кримінального кодексу України); незаконне позбавлення волі або викрадення людини, що супроводжувалося заподіянням їй фізичних страждань або із застосуванням зброї (стаття 146(2) Кримінального кодексу України); грабіж, поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування насильства, або скоєний групою осіб (стаття 186(2) Кримінального кодексу України); та погроза вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози (стаття 129(1) Кримінального кодексу України). Для отримання більш детальної інформації, див. Global Rights Compliance, GRC, Тематичний огляд № 12: Справи Євромайдану: перше рішення. Обвинувачені у справі: Тагіров Азіз Разім Огли та Ісламлі Раміль Осман Огли, 18 січня 2016 року <globalrightscpliance.files.wordpress.com/2016/01/issue-brief-12-eng-1.pdf>.

Зважаючи на ймовірно скоєні злочини під час конфлікту, це є необхідним; притягнення конкретних осіб до відповідальності є найважливішою складовою сприяння загоєнню ран нації після такого руйнівного конфлікту.

Однак, необхідність у судовому переслідуванні за порушення норм МГП і почуття 'завершеності' цивільного населення не є справою лише МКС. Повноваження МКС ґрунтуються на принципі комплементарності, що означає, що його повноваження поширюються лише на найбільш серйозні справи і набувають чинність у тому випадку, коли держава не виконує добросовісно своє зобов'язання щодо розслідування та судового розгляду міжнародних злочинів. Зважаючи на повагу до суверенного права держави переслідувати у судовому порядку власних громадян, МКС має обмежені можливості обвинувачення та притягнення до суду та буде переслідувати лише невелику кількість осіб, які несуть найбільшу відповідальність за злочини²⁸. Іншими словами, це означає, що уряд України буде нести відповідальність за переслідування переважної більшості тих, хто порушує міжнародне гуманітарне право. Відповідно, для уряду України принципово важливо мати належну структуру тієї частини правової системи, що пов'язана з цією галуззю права, щоб переслідувати у судовому порядку ці злочини. Це є основою цього звіту.

Цілі і структура звіту

Цей звіт розглядає сучасну правову систему України у відношенні до МГП та намагається визначити прогалини у здатності правової системи України забезпечити дотримання норм МГП та добросовісно здійснювати судове переслідування осіб, що ймовірно скоїли міжнародні злочини в ході конфлікту. Беручи до уваги той факт, що Україна ратифікувала більшість договорів з МГП²⁹, у цьому звіті увага здебільшого приділяється оцінці того, чи були урядом України

²⁸Наразі, МКС розглядає 21 справу та 8 ситуацій. У 2016 році відбудуться чотири судові слухання. *Див.* UNGA, 'Report of the International Criminal Court: note / by the Secretary-General' 70th Session A/70/350 (28 серпня 2015) <www.refworld.org/docid/5608e6f74.html> переглянуто 22 квітня 2016 року.

²⁹Україна не ратифікувала другий Протокол до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (прийнятий 26 березня 1999 року) 38 ІЛМ 769; Римський статут Міжнародного кримінального суду (прийнятий 17 липня 1998 року, набув чинності 1 липня 2002 року, підписаний Україною 20 січня 2000 року) 2187 UNTS 90 («Римський статут»); Конвенцію про касетні боєприпаси (прийнята 30 травня 2008 року, набула чинності 1 серпня 2010 року) 2688 UNTS 39; Договір про торгівлю зброєю від 2 квітня 2013 (прийнятий 2 квітня 2013 року, набув чинності 24 грудня 2014 року, підписаний Україною 23 вересня 2014 року) C.N.266.2013.

здійснені суттєві кроки щодо прийняття правових засобів на національному рівні (ухвалення законів, положень, декретів, постанов та інших зобов'язальних актів), необхідних для надання повної юридичної сили правам та обов'язкам, що містяться у міжнародних договорах у сфері МГП.

На початку у звіті міститиметься короткий огляд загальних положень МГП, після чого у звіті буде запропоновано опис структури правової системи України. Потім у звіті будуть розглянуті суб'єкти, пов'язані з імплементацією норм МГП, а також національний режим відповідальності за порушення МГП.

У подальшому велику частину звіту відведено аналізу того, чи мають практичну реалізацію за рахунок правових засобів (або інших способів втілення або поширення) в правовій системі України міжнародні договори у сфері МГП та їх вимоги щодо національної імплементації. У звіті розглядаються 19 фундаментальних предметних сфер МГП. Кожен розділ починається з визначення відповідних договорів у сфері МГП та їх основних положень. Після опису зобов'язань і вимог, що випливають з міжнародного договору, кожен розділ містить аналіз щодо того чи існують які-небудь закони, нормативно-правові акти або будь-які інші правові засоби України, які б відповідали міжнародним стандартам.

Частина I

Основи міжнародного гуманітарного права

Основні відомості про МГП

Міжнародне гуманітарне право регулює статус та забезпечує захист різних категорій фізичних осіб та об'єктів під час збройного конфлікту, а також регулює застосування засобів та методів ведення війни. Анрі Дюнан, який вважається батьком звичаєвого міжнародного гуманітарного права, розробив базові принципи МГП після того, як він став свідком страждань поранених та хворих комбатантів після битви під Сольферіно в 1859 році³⁰. З того часу МГП перетворилося на розвинену систему правових принципів та норм, які, принаймні на словах, якщо не на практиці, поважаються майже усіма країнами світу.

Норми МГП застосовуються у випадку виникнення двох видів конфліктів: міжнародного збройного конфлікту та неміжнародного збройного конфлікту. Женевські конвенції дають визначення поняття «міжнародний збройний конфлікт» у ст. 2 (яка є спільною для всіх чотирьох Женевських конвенцій), за умови, що Конвенції застосовуються:

(...) в усіх випадках оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Конвенція також застосовується у всіх випадках часткової чи повної окупації території держави однієї з Високих Договірних Сторін, навіть якщо цій окупації не чиниться жодний збройний опір.

Відповідно, міжнародний збройний конфлікт має місце, коли збройні сили двох або більше держав воюють між собою. До цього також відносяться випадки окупації однією з держав.

Поняття «неміжнародний збройний конфлікт» визначається в ст. 3, яка є спільною для всіх чотирьох Женевських конвенцій, як «збройний конфлікт, який не має міжнародного характеру та виникає на території однієї з Високих Договірних

³⁰ICRC, 'Persons protected under IHL' (ICRC, 29 October 2010) <www.icrc.org/eng/war-and-law/protected-persons/overview-protected-persons.htm> accessed 22 April 2016; Анрі Дюнан, Воспоминания о битве при Сольферино (МККК, 1986).

Сторін». Це положення застосовується, якщо одна із сторін конфлікту є неурядовим, недержавним угрупованням³¹.

Основні принципи МГП є досить однозначними та відповідають базовим нормам, які встановлюють, що особи, які не беруть участі (або припинили брати участь) у воєнних діях, повинні бути максимально захищеними та, в цілому, до них необхідно ставитися гуманно. Ті ж самі вимоги щодо захисту поширюються на об'єкти, які перебувають у власності цих осіб (також на інші об'єкти, які не є воєнними цілями, або з інших причин користуються правом на захист). З часом кількість осіб, які перебувають під захистом, збільшилася. На даний час Женевські конвенції захищають:

- комбатантів на полі бою та на морі, які склали зброю³²;
- комбатантів, *які припинили брати участь у воєнних діях, тобто* не можуть виконувати свої військові обов'язки через хворобу або поранення³³;
- військовополонених, *тобто* тих комбатантів, які знаходяться в полоні ворожих збройних сил³⁴;
- цивільних осіб, які не беруть участі у воєнних діях. Існують загальні норми щодо захисту, які застосовуються до всіх цивільних осіб³⁵, та спеціальні норми, які захищають жінок, дітей, осіб похилого віку та інших осіб, які перебувають під захистом³⁶.

³¹Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (набрав чинності 7 грудня 1978 року) 1125 UNTS 609 («другий Додатковий протокол») ст.1(2).

³²Див. всю Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (яка набула чинності 21 жовтня 1950 року) 75 UNTS 31 («перша Женевська конвенція»); Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (яка була прийнята та набула чинності 21 жовтня 1950 року) 75 UNTS 85 («друга Женевська конвенція»).

³³Див. Женевські конвенції, ст.3; Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (який набрав чинності 7 грудня 1978 року) 1125 UNTS 3 («перший Додатковий протокол») ст.41(1), 85(3)(е); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (який набрав чинності 7 грудня 1978 року) 1125 U.N.T.S. 609 («другий Додатковий протокол»), ст.4.

³⁴Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (яка набула чинності 21 жовтня 1950 року) 75 UNTS 135 («третя Женевська конвенція»), ст.4.

³⁵Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (яка набула чинності 21 жовтня 1950 року) 75 UNTS 287 («четверта Женевська конвенція»), ст.4, 13, 27.

³⁶Перший Додатковий протокол, ст.76-77.

- захист осіб, які виконують специфічні обов'язки, *наприклад*, персонал лікарень, медичний та духовний персонал, а також працівники гуманітарних організацій³⁷.

Окремі цивільні об'єкти, з огляду на їх важливість або особливі характеристики, можуть користуватися правом посиленого захисту, *наприклад*, установки, які містять небезпечні сили (*наприклад*, греблі, дамби й атомні електростанції)³⁸. Окремі види культурних цінностей також користуються захистом внаслідок їхніх надзвичайних характеристик та важливості для певного народу або усього людства³⁹.

Міжнародні договори у сфері міжнародного гуманітарного права

Основними міжнародними договорами у сфері МГП, які регулюють збройні конфлікти є:

- Женевські конвенції:
 - Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях;
 - Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі;
 - Конвенція про поводження з військовополоненими; та
 - Конвенція про захист цивільного населення під час війни.
- Додаткові протоколи до Женевських конвенцій:
 - Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів («перший Додатковий протокол»); та
 - Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру («другий Додатковий протокол»).

³⁷Перша Женевська конвенція, ст.19-20, 24-27; друга Женевська конвенція, ст.36, 37; третя Женевська конвенція, ст.33, 35; перший Додатковий протокол, ст.15, 71; третій Додатковий протокол, ст.9.

³⁸Перший Додатковий протокол, ст.57.

³⁹Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (яка була прийнята 14 травня 1954 року та набула чинності 7 серпня 1956 року) 249 UNTS 240 («Гаазька конвенція»).

- Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 1954 року («Гаазька конвенція»);
- Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 1954 року;
- Другий протокол від 1999 року до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 1954 року.

Перша Женевська конвенція - це перша з чотирьох Конвенцій, прийнятих у 1949 року, яка захищає поранених та хворих військових, які перебувають на суші, а також медичний та духовний персонал, медичні формування та медичний транспорт. Друга Женевська конвенція забезпечує аналогічний захист, але військовим, які перебувають в морі, та госпітальним суднам. Третя Женевська конвенція захищає військових, які знаходяться в полоні супротивної сторони. Нарешті, четверта Женевська конвенція забезпечує захист цивільних осіб під час війни, у тому числі під час окупації.

В 1977 році було прийнято два Додаткові протоколи про які згадувалося вище. Вони посилили захист жертв збройного конфлікту. Перший Додатковий протокол також врегульовує застосування засобів та методів ведення міжнародних збройних конфліктів. Другий Додатковий протокол вперше визначив норми щодо захисту, які повністю стосуються неміжнародних збройних конфліктів.

Україна також є стороною Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, проте вона ще не підписала Другий протокол до цієї конвенції, який згадується вище.

Звичаєве міжнародне гуманітарне право

Що таке звичаєве міжнародне гуманітарне право?

Звичаєве міжнародне гуманітарне право також відіграє важливу роль у врегулюванні збройного конфлікту. Статут Міжнародного Суду ООН визначає звичаєве міжнародне право як «загальну практику, визнану в якості правової норми»⁴⁰. Міжнародний Комітет Червоного Хреста («МКЧХ») зазначає, що «загальновизнано, що існування норми звичаєвого міжнародного права

⁴⁰Статут Міжнародного Суду ООН (прийнятий 26 червня 1945 року, набув чинності 24 жовтня 1945 року) 33 UNTS 993, ст.38 <www.icj-cij.org/documents/?p1=4&p2=2> переглянуто 22 квітня 2016 року.

обумовлюється наявністю двох елементів, зокрема практики держави (*usus*) та переконання, що така практика є необхідною, і її застосування забороняється або дозволяється в залежності від характеру норми («переконаність у правомірності та необхідності»)⁴¹. Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії («МКТЮ») дає наступне визначення звичасвого міжнародного права у прецедентній справі *Прокурор проти Тадіча*.

принципи та норми гуманітарного права відображають «базові складові розуміння людяності», які у всьому світі визнаються як обов'язкові мінімальні стандарти поведінки під час будь-якого збройного конфлікту. Ніхто не може ані сумніватися у тяжкості діянь, які розглядаються в суді, ані у зацікавленості міжнародного співтовариства у забороні таких діянь»⁴².

МКЧХ, міжнародна авторитетна організація з питань врегулювання збройних конфліктів, зробила огляд звичасвого міжнародного гуманітарного права за десять років⁴³. Не дивлячись на те, що ця галузь права та її точні критерії досить часто є предметом жорстких наукових дебатів, в Додатку І ви знайдете короткий огляд основних норм звичасвого міжнародного гуманітарного права, визнаних МКЧХ.

Чому звичаєве міжнародне гуманітарне право є важливим?

Як зазначалося, норми МГП регулюють поведінку сторін під час як міжнародного, так і неміжнародного збройного конфлікту. Порівняно з договірними нормами, які застосовуються до міжнародних збройних конфліктів, норми, які застосовуються до неміжнародних збройних конфліктів, є «слаборозвиненими»⁴⁴. І дійсно, ці норми зводяться до ст. 3 Женевських конвенцій⁴⁵, другого Додаткового протоколу (його прийняли, щоб розширити основні захисні положення спільної ст. 3) та обмеженої кількості інших міжнародних договорів, що також застосовуються під час неміжнародного збройного конфлікту (наприклад, міжнародні договори про озброєння⁴⁶ або Гаазька конвенція). Як помітили в МКЧХ,

⁴¹Див. ICRC, 'Customary IHL, Introduction, Assessment of Customary International Law'(ICRC, 2005)<www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_in_asofcuin> accessed 22 April 2016.

⁴²*Ibid*, citing *Prosecutor v. Tadić* (Decision on the Defence Motion on Jurisdiction) ICTY-94-1 (10 August 1995) para. 129.

⁴³Додаткові визначення та опис звичасвих норм міжнародного гуманітарного права, див <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_in_asofcuin> переглянуто 22 квітня 2016 року.

⁴⁴ICRC, 'Increasing Respect for Intentional Humanitarian Law in Non-International Armed Conflicts' (2008) 9 <www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0923.pdf> accessed 21 April 2016.

⁴⁵ICRC, 'Increasing Respect for Intentional Humanitarian Law in Non-International Armed Conflicts' (2008) 7 <www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0923.pdf> accessed 21 April 2016.

⁴⁶Ці питання будуть розглядатися *нижче*, с. 216

кількість цих договірних норм не лише менша, але вони також менш деталізовані та, у випадку другого Додаткового протоколу, їх застосування залежить від специфічних обставин (...)»⁴⁷ конфліктів між урядовими збройними силами держави та «повстанськими збройними силами або іншими організованими збройними угрупованнями, які під відповідним керівництвом здійснюють контроль над частиною її території, що дає їм можливість проводити постійні та скоординовані воєнні операції та імплементувати норми цього Протоколу»⁴⁸.

В цьому контексті звичаєве міжнародне право відіграє центральну роль у заповненні цих прогалів. В своєму огляді звичаєвого міжнародного гуманітарного права, який охоплює десять років, МКЧХ «наводить докази того, що багато норм звичаєвого міжнародного права застосовуються під час як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів, та показує наскільки практика держави виходить за межі чинних договірних норм та розширила коло норм, які застосовуються до неміжнародних збройних конфліктів»⁴⁹. Крім визнання звичаєвої природи спільної ст. 3⁵⁰ та багатьох положень другого Додаткового протоколу (*наприклад*, заборона нападу на цивільних осіб, обов'язок поважати та захищати медичний та духовний персонал, медичні формування та транспорт, заборона голоду)⁵¹, звичаєве міжнародне право також поширює дію норм, які застосовуються під час міжнародного збройного конфлікту, на неміжнародний збройний конфлікт (*наприклад*, розрізнення між цивільними об'єктами та військовими цілями і заборона нападу невідбиркового характеру та нападів в порушення принципу пропорційності)⁵².

⁴⁷ICRC, 'Increasing Respect for Intentional Humanitarian Law in Non-International Armed Conflicts' (2008) 9 <www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0923.pdf> accessed 21 April 2016. Наприклад, другий Додатковий протокол містить лише 15 диспозитивних статей, тоді як перший Додатковий протокол містить більше 80. Див. ICRC, 'Introduction: Purpose of the Study' (ICRC, 2005) <www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0923.pdf> accessed 21 April 2016.

⁴⁸Другий Додатковий протокол, ст.1(1).

⁴⁹ICRC, 'Introduction: Purpose of the Study' (ICRC, 2005) <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_in_puofthst> accessed 21 April 2016.

⁵⁰Див. *Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)* (Jurisdiction and Admissibility) [1986] ICJ Rep 114, paras 218 and 219.

⁵¹ICRC, 'Increasing Respect for Intentional Humanitarian Law in Non-International Armed Conflicts' (2008) 9 <www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0923.pdf> accessed 21 April 2016; Жан-Мари Хенкертс и Луиза Досвальд-Бек (изд.), Обычное международное гуманитарное право, том I: нормы, (Cambridge University Press 2009) <<https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-ii-icrc-eng.pdf>> переглянуто 22 квітня 2016.

⁵²ICRC, 'Increasing Respect for Intentional Humanitarian Law in Non-International Armed Conflicts' (2008) 10 <www.icrc.org/eng/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-ii-icrc-eng.pdf> accessed 21 April 2016.

Отже, держави зобов'язані дотримуватися не лише міжнародних договорів, які вони ратифікували, але також і застосовуваних норм звичаєвого міжнародного права. Те саме стосується збройних угруповань, які також повинні дотримуватися договірних та звичаєвих норм міжнародного права, які застосовуються під час неміжнародних збройних конфліктів⁵³.

Римський статут

Президент України Петро Порошенко 25 листопада 2015 року вніс у парламент законопроект з поправками до Конституції України⁵⁴. Ст. 124 цього законопроекту передбачає, що «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду»⁵⁵. Проте його ратифікація може набути чинності лише через три роки з дня, наступного за днем опублікування цього закону⁵⁶. Конституційний Суд України зробив висновок 25 січня 2016 року, що таке положення відповідає Конституції України⁵⁷.

Хоча уряд України не ратифікував Римський статут, він визнав юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. На основі двох вищезгаданих Заяв⁵⁸ юрисдикція МКС щодо попереднього вивчення ситуації в Україні поширюється на події, які відбувалися з 21 листопада 2013 року та протягом невизначеного періоду, та передбачає притягнення до відповідальності за будь-які воєнні злочини, злочини проти людяності або геноцид, які підпадають під дію основного правового документу МКС - Римського статуту.

В результаті подання Заяв та їх обов'язковості щодо юрисдикції Україна має подвійні зобов'язання щодо співпраці з МКС. Стосовно імплементації Римського

⁵³ICRC, 'Increasing Respect for Intentional Humanitarian Law in Non-International Armed Conflicts' (2008) 10 <www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0923.pdf> accessed 21 April 2016.

⁵⁴«Президент вніс до Парламенту проект змін до Конституції в частині правосуддя: Суспільство давно вже чекає цих змін» (Офіційний сайт Президента України, 25 листопада 2015 року) <www.president.gov.ua/en/news/prezident-vnis-do-parlamentu-proekt-zmin-do-konstituciyi-v-c-36360>переглянуто з 25 лютого 2016 року.

⁵⁵Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Законопроект № 3524 [Інтернет-джерело]. – 25 листопада 2015 року. – переглянуто: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209> (останній візит: 25 лютого 2016 року) («Закон про внесення змін до Конституції України»).

⁵⁶Закон про внесення змін до Конституції України, пункт 1.

⁵⁷Конституційний суд України ухвалив висновок у справі стосовно правосуддя (22 січня 2016 року) <www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/299427>переглянуто 22 квітня 2016 року.

⁵⁸Див. вище, с. 13-14.

статуту основні зобов'язання України виникають відносно принципів співробітництва та комплементарності, що передбачає:

- зобов'язання співпрацювати з МКС відповідно до Частини 9 Римського статуту та приймати відповідні законодавчі акти про співпрацю; та
- принцип комплементарності, який встановлює, що МКС може здійснювати юрисдикцію лише тоді, коли держави, які повинні були мати юрисдикцію в цій ситуації, дійсно «не бажають або не можуть» проводити розслідування або притягати винних осіб до відповідальності. Україна дійсно має юридичні зобов'язання розслідувати злочини, які підпадають під юрисдикцію МКС⁵⁹, та притягати до відповідальності за їх скоєння. Таким чином, якщо вона хоче переслідувати винних осіб та розслідувати злочини на національному, а не на міжнародному рівні, в МКС, то вона повинна забезпечити прийняття національного законодавства та процедур щодо проведення розслідувань та притягнення до відповідальності за дії, які МКС вважає злочинами (у тому числі положення про територіальну юрисдикцію, злочини та відповідні принципи кримінальної відповідальності...).

Існує багато способів для співпраці між МКС та державою в розслідуванні міжнародних злочинів та притягненні винних осіб до відповідальності. Це відноситься до надання МКС можливості ефективно проводити розслідування, що підпадають під його юрисдикцію та до взаємодії з судами та іншими органами держави в наданні документів стосовно місцезнаходження та арешту активів обвинуваченого, проведення обшуків та отримання доказів, місцезнаходження і

⁵⁹Подані до МКС Заяви «*по суті*» не зобов'язують Україну переслідувати осіб за вчинення злочинів геноциду, злочинів проти людяності або воєнні злочини на національному рівні. Проте міжнародне право змушує держави переслідувати за скоєння злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС, та розслідувати їх. Відомий юрист Теодор Мерон припускає, що на основі Преамбули до Римського статуту, Женевських конвенцій та інших Конвенцій виникає обов'язок розслідувати злочини, які підпадають під юрисдикцію МКС, та притягати до відповідальності за їх скоєння (Theodor Meron, *The Making of International Criminal Justice: A View from the Bench: Selected Speeches* (OUP, 2011) 173). Цей загальний принцип міжнародного права втілено в Преамбулі Римського статуту, яка стверджує, що це обов'язок кожної держави притягати до відповідальності осіб, що вчинили злочин, який підпадає під дію положення Римського статуту. Цей обов'язок виникає на основі основних принципів міжнародного права.

Наприклад, Україна має зобов'язання переслідувати за геноцид, катування та воєнні злочини. Україна є стороною Женевських конвенцій, які зобов'язують переслідувати за серйозні порушення норм МГП (перша Женевська конвенція, ст.49; друга Женевська конвенція, ст.50; третя Женевська конвенція, ст.129; четверта Женевська конвенція, ст.146). Серед інших документів Україна ратифікувала Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки та покарання та Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Ці дві конвенції зобов'язують притягати до відповідальності за катування та геноцид відповідно.

захисту свідків та арешту й видачі осіб, проти яких Суд висунув обвинувачення. Міністерство юстиції України працює над законопроектом щодо забезпечення ефективного співробітництва з МКС.

Міжнародна група GRC у встановленому порядку надасть оцінку цим положенням. Зараз міжнародна група GRC обмежиться аналізом правових засобів України щодо діянь, які МКС визнає злочинами (у тому числі юрисдикції суду України *ratione loci* («пов'язаної із місцем») та *ratione materiae* («предметної юрисдикції») та оцінок перешкод для обвинувачення.

Національні засоби імплементації

Міжнародні договори у сфері МГП вимагають вжиття додаткових засобів після ратифікації, або після того, як міжнародний договір стає обов'язковою частиною національного законодавства. Ці засоби називаються національними або внутрішніми засобами імплементації. Відповідно до МКЧХ першочерговими вимогами щодо імплементації є такі вимоги:

- перекласти Конвенції та Протоколи на національну (-ні) мову (-и);
- поширювати знання про МГП серед особового складу збройних сил та населення;
- припиняти всі порушення, перераховані в міжнародних договорах у сфері МГП, зокрема, прийняти кримінальне законодавство, яке передбачає покарання за воєнні злочини;
- забезпечити належну ідентифікацію, позначення та захист осіб, майна та зон, які знаходяться під захистом закону;
- вживати заходи щодо попередження зловживанням емблемами Червоного Хресту, Червоного Півмісяця та іншою символікою і емблемами, визначеними Конвенціями та Протоколами;
- забезпечити судові та інші основні гарантії осіб, які перебувають під захистом, протягом збройного конфлікту;
- назначати та навчати осіб, які спеціалізуються на МГП, зокрема юридичних радників при збройних силах;
- забезпечити створення та (або) регулювання:

- Національного товариства Червоного Хреста та Червоного Півмісяця та інших добровільних товариств допомоги;
 - організацій цивільної оборони; та
 - Національного інформаційного бюро.
- брати до уваги норми МГП під час обрання воєнних цілей, розробки озброєнь та затвердженні воєнної тактики; та
 - забезпечити створення госпітальних зон, нейтралізованих та демілітаризованих зон⁶⁰.

Природа або форма необхідних та прийнятих національних засобів імплементації є різною в залежності від властивостей самого засобу, а також специфіки правової системи держави, традицій, культури та вподобань. По суті, щодо багатьох національних засобів імплементації уряд має певну гнучкість стосовно засобів та методів імплементації. До найбільш спільних засобів імплементації МГП відносяться:

- прийняття законодавства;
- прийняття підзаконних нормативно-правових актів;
- розробка освітніх та навчальних програм;
- відбір та навчання персоналу;
- виготовлення посвідчення особи та інших документів;
- створення спеціальних (захисних) структур; та
- впровадження (захисного) планування та адміністративних процедур⁶¹.

Додаток II містить огляд ключових статей, підготовлених МКЧХ, які вимагають прийняття національних засобів імплементації.

Інфраструктура МГП в Україні

Щоб точно оцінити, чи діють в Україні правові засоби, які виконують вимоги МГП, ми, перш за все, повинні зрозуміти природу правової системи України в сфері МГП та встановити коло посадових осіб, відповідальних за застосування

⁶⁰ICRC, 'Implementing International Humanitarian Law: from Law to Action' (30 June 2002) 1 <www.icrc.org/en/document/implementing-international-humanitarian-law-law-action> accessed 22 April 2016.

⁶¹ICRC, 'Implementing International Humanitarian Law: from Law to Action' (30 June 2002) 2 <www.icrc.org/en/document/implementing-international-humanitarian-law-law-action> accessed 22 April 2016.

норм МГП. Такі дані дають розуміння того, який спосіб імплементації (*наприклад*, поширення знань про МГП шляхом навчання, забезпечення виконання зобов'язань у формі криміналізації тощо) щодо того чи іншого зобов'язання найбільш відповідає Україні, та визначити осіб, які є відповідальними за імплементацію, що дозволяє отримати відповідне уявлення про основні елементи правової системи України щодо МГП.

Правова система України та процес ратифікації міжнародних договорів у сфері МГП

Чинність міжнародних договорів та їх місце в правовій системі України визначаються Конституцією України та Законом України «Про міжнародні договори України» («Закон України про міжнародні договори»)⁶². Стаття 9 Конституції України встановлює, що міжнародні договори, які вступили в силу (згода на обов'язковість яких була надана Верховною Радою України)⁶³, є невід'ємною частиною національного законодавства України⁶⁴. Аналогічно, ст. 19 Закону України про міжнародні договори визначає, що міжнародні договори згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (парламент України), є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

Щодо юридичного верховенства, то після вступу в силу відповідно до встановленої процедури міжнародного договору, умови цього договору мають переважну силу у випадку протиріччя чинному національному законодавству. Іншими словами, міжнародне право має пріоритет над національним законодавством.

⁶²Про міжнародні договори України: Закон України № 1906-IV [Інтернет-джерело]. - 20 червня 2004 року. – переглянуто: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>>(останній візит: 22 квітня 2016 року).

⁶³Перш, ніж Верховна Рада України ратифікує міжнародний договір, Президент України або Кабінет Міністрів України розглядають пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України і приймають рішення про внесення на розгляд Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи проекту закону про ратифікацію міжнародного договору України. *Див.* Закон України «Про міжнародні договори України», ст.9. Щоб закон про ратифікацію був прийнятим, щонайменше 226 членів парламенту повинні проголосувати за ратифікацію. *Див.* Конституція України, ст.91; *див. також* Регламент Верховної Ради України, ст.200. Після успішного голосування Президент України підписує та офіційно публікує Закон України про ратифікацію окремого міжнародного договору, а Голова Верховної Ради України підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом міністра закордонних справ України, якщо договором передбачений обмін такими грамотами. *Див.* Регламент Верховної Ради України, ст.200, п. 4.

⁶⁴Якщо вони не суперечать Конституції України, ст.9 Конституції передбачає, що, якщо міжнародні договори суперечать Конституції України, то необхідно внести відповідні зміни до Конституції України перш, ніж такий міжнародний договір стане обов'язковим.

Чинні міжнародні договори України реєструються у Міністерстві закордонних справ України⁶⁵. Це міністерство відповідає за реєстрацію міжнародних договорів в Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй⁶⁶. Чинні міжнародні договори також включаються в установленому порядку до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів⁶⁷.

Щодо міжнародних договорів, ратифікованих, коли Україна була частиною СРСР, то Україна прийняла закон «Про правонаступництво України»⁶⁸ («Закон України про правонаступництво») від 12 вересня 1991 року. Цей закон не містить детальних або незвичних положень щодо правового підходу до основних питань правонаступництва держави. В ньому міститься дві статті стосовно правонаступництва держави щодо міжнародних договорів. По-перше, ст. 6 встановлює, що «Україна підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України». По-друге, ст. 7 визначає, що Україна є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки. Щодо норм МГП, то видається, що не було жодних заяв про те, що певні положення якого-небудь міжнародного договору у сфері МГП суперечать Конституції України або загрожують інтересам республіки. Отже, міжнародні угоди, підписані та ратифіковані, коли Україна була частиною СРСР, залишаються дійсними в Україні і сьогодні.

Щодо «імперських» міжнародних договорів (міжнародних договорів дорадянського періоду, коли різні регіони України знаходилися під владою Російської та Австро-Угорської імперій⁶⁹), то законодавство України не містить щодо них будь-яких чітких положень; проте, оскільки ці міжнародні договори були чинними для СРСР, то вони можуть вважатися дійсними і для України⁷⁰. З метою уникнення

⁶⁵Закон України «Про міжнародні договори України», ст.22(2).

⁶⁶Закон України «Про міжнародні договори України», ст.22(1).

⁶⁷Закон України «Про міжнародні договори України», ст.22(3).

⁶⁸Закон України «Про правонаступництво України»: № 1543-ХІІ [Інтернет-джерело]. – 12 вересня 1991 року. – переглянуто: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1543-12>>(останній візит: 22 квітня 2016 року).

⁶⁹Орест Субтельний, *Україна: Історія* (4 видання, видавництво Університету Торонто, 2009) 201 - 220 <<http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11408/file.pdf>> переглянуто 22 квітня 2016 року.

⁷⁰Див. ст.6 та 7 Закону України «Про правонаступництво України», зазначені вище, які встановлюють, що Україна зобов'язана дотримуватися міжнародних договорів, які були чинними для СРСР і які не суперечать Конституції України.

непорозумінь Уряд України нещодавно направив спеціальне повідомлення Уряду Королівства Нідерландів, яке є депозитарієм Гаазьких конвенцій та Декларацій від 1899 та 1907 років, найбільш важливих джерел МГП дорадянського періоду⁷¹.

У цьому повідомленні Уряд України повідомив, що він вважає себе зв'язаним цими міжнародно-правовими актами з 24 серпня 1991 року, дня проголошення незалежності України. Уряд Нідерландів офіційно визнав отримання цього повідомлення та пообіцяв проінформувати про це всі сторони відповідних Гаазьких конвенцій і декларацій. Така інформація була надана міжнародній групі GRC під час засідання Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права («Комісія з МГП»)⁷².

Міжнародні договори у сфері МГП, ратифіковані Україною

Перелік міжнародних договорів у сфері МГП, ратифікованих Верховною Радою України, міститься в Додатку III. Перелік міжнародних договорів, які не було ратифіковано, міститься у Додатку IV. Перелік застережень, заяв та інших висловлювань представників Уряду України, які обмежують юридичну силу положень МГП, міститься в Додатку V⁷³.

Основне законодавство у сфері МГП та інші національні правові засоби.

До основних законів України у сфері МГП відносяться:

- Конституція України⁷⁴;
- Кримінальний кодекс України⁷⁵;

⁷¹Див. <www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByCountrySelected.xsp?xp_countrySelected=UA>переглянуто 22 квітня 2016 року.

⁷²Протокол засідання Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права від 16 грудня 2015 року (28 грудня 2015 року) 3-4 <<http://old.minjust.gov.ua/23149>>переглянуто 22 квітня 2016 року. Див. також <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201155/volume-1155-I-18232-English.pdf>> переглянуто 22 квітня 2016 року.

⁷³Застереження означає односторонню заяву в будь-якому формулюванні і під будь-якою назвою, зроблену державою при підписанні, ратифікації, прийнятті чи затвердженні договору або приєднанні до нього, за допомогою якого вона бажає виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їхньому застосуванні до цієї держави. Див. Віденська конвенція про право міжнародних договорів (прийнята 23 травня 1969 року, набула чинності 27 січня 1980 року). 1155 UNTS 331, 8 I.L.M. 679 (Віденська конвенція), ст.2(1)(d).

⁷⁴Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР [Інтернет-джерело]. – 28 червня 1996 року. – переглянуто: <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%3E%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/card2#Card>> (останній візит: 22 квітня 2016 року). («Конституція України»).

⁷⁵Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 5 березня 2001 року [Інтернет-джерело]. – 5 квітня 2001 року. – переглянуто:

- Кодекс цивільного захисту України⁷⁶;
- Закон України «Про оборону України»⁷⁷;
- Закон України «Про Збройні Сили України»⁷⁸;
- Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України»⁷⁹;
- Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»⁸⁰;
- Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»⁸¹;
- Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні»⁸²;
- Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України»⁸³;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації третього Додаткового протоколу)»⁸⁴;
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»⁸⁵;

<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209> (останній візит: 25 лютого 2016 року). («Кримінальний кодекс України»).

⁷⁶Кодекс цивільного захисту України: Закон України № 5403-VI [Інтернет-джерело] - 2 жовтня 2012 року - переглянуто: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>> (останній візит: 22 квітня 2016 року) («Кодекс цивільного захисту України»).

⁷⁷Закон України «Про оборону України» № 1706-VII [Інтернет-джерело]. – 6 грудня 1991 року. - переглянуто: <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>> (останній візит: 22 квітня 2016 року).

⁷⁸Закон України «Про Збройні Сили України» № 1934-VII [Інтернет-джерело] - 6 грудня 1991 року - переглянуто: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>> (останній візит: 22 квітня 2016 року). (Закон України «Про Збройні Сили України»).

⁷⁹Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» № 548-XIV [Інтернет-джерело] - 24 березня 1999 року - переглянуто: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/548-14>>(останній візит: 22 квітня 2016 року). (Закон України про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України).

⁸⁰Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» № 551-XIV [Інтернет-джерело] - 24 березня 1999 року - переглянуто: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/551-14>> (останній візит: 22 квітня 2016 року). (Закон України про Дисциплінарний статут Збройних Сил України).

⁸¹Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей України» № 1068-XIV [Інтернет-джерело] - 21 вересня 1999 року - переглянуто: <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>> (останній візит: 22 квітня 2016 року).

⁸²Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» № 862-IV [Інтернет-джерело] - 08 липня 1999 року - переглянуто: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/862-14>> (останній візит: 22 квітня 2016 року). (Закон України про символіку).

⁸³Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» № 330-VII [Інтернет-джерело] - 28 листопада 2002 року - переглянуто: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/330-15>>(останній візит: 22 квітня 2016 року). (Закон України про Товариство Червоного Хреста України).

⁸⁴Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації третього Додаткового протоколу)» - 22 жовтня 2009 року - переглянуто: <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1675-17>> (останній візит: 22 квітня 2016 року). (Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України).

- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»⁸⁶; та
- Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»⁸⁷.

Додаток V містить стислий опис кожного закону.

До інших правових засобів, які є частиною правової системи України у сфері МГП, належать:

- Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 квітня 2009 року «Про Стратегію міжнародної миротворчої діяльності України»⁸⁸;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права»⁸⁹;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження процедури з виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста»⁹⁰;
- Постанова Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями»⁹¹;

⁸⁵Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII [Інтернет-джерело] - 14 квітня 2014 року - переглянуто: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>> (останній візит: 22 квітня 2016 року).

⁸⁶Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-XII [Інтернет-джерело] - 20 жовтня 2014 року - переглянуто: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>> (останній візит: 22 квітня 2016 року).

⁸⁷Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» № 1680-VII [Інтернет-джерело] - 16 вересня 2014 року - переглянуто: <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>> (останній візит: 22 квітня 2016 року).

⁸⁸Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 квітня 2009 року «Про Стратегію міжнародної миротворчої діяльності України»; Указ Президента України № 435/2009 [Інтернет-джерело] - 15 червня 2009 року - переглянуто: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435/2009>> (останній візит: 22 квітня 2016 року).

⁸⁹Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права: Постанова Кабінету Міністрів України № 1157 [Інтернет-джерело] - 21 липня 1999 року - переглянуто: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1157-2000-п>> (останній візит: 22 квітня 2016 року). (Постанова Кабінету Міністрів України про створення Комісії з МГП).

⁹⁰Про затвердження процедури з виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста. Постанова Кабінету Міністрів України № 939 [Інтернет-джерело] - 21 червня 2000 року - переглянуто: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/939-2000-п>> (останній візит: 22 квітня 2016 року). (Постанова Кабінету Міністрів України про особисті іменні посвідчення для медичного персоналу).

⁹¹Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями; Постанова Верховної Ради України № 254-VII [Інтернет-джерело] - 17

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї»⁹²;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 12.06.2000 № 939»⁹³;
- Наказ Міністра оборони України «Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України» (Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ)⁹⁴;
- Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) в Збройних Силах України»⁹⁵;
- Наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України «Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України» («Бойовий статут»)⁹⁶;
- Кодекс поведінки учасників бойових дій (Додаток 6 до Наказу Міністра оборони України «Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України»)⁹⁷;
- Кодекс честі офіцера Збройних Сил України⁹⁸;
- Наказ Генерального прокурора України «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей»⁹⁹; та

березня 2015 року - переглянуто: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254-viii>> (останній візит: 25 лютого 2016 року).

⁹²Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї: Постанова Кабінету Міністрів України № 367 [Інтернет-джерело] - 04 червня 2015 року - переглянуто: <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/367-2015-p>> (останній візит: 25 лютого 2016 року).

⁹³Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України № 339 [Інтернет-джерело] - 12 травня 2010 року - переглянуто: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/339-2010-p>> (останній візит: 22 квітня 2016 року).

⁹⁴Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України № 400 - 11 вересня 2004 року (Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ).

⁹⁵Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) в Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України № 40 [Інтернет-джерело]. - 27 січня 2015 року - переглянуто: <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0161-15>> (останній візит: 22 квітня 2016 року). (Наказ Міністерства оборони України про капеланську службу).

⁹⁶Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України (Частини II та III): Накази командувача Сухопутних військ Збройних Сил України № 574 та 575 [Інтернет-джерело] - 29 грудня 2010 року. - переглянуто: <www.ukrmilitary.com/p/military-library.html> (Останній візит: 22 квітня 2016 року). (Бойовий статут).

⁹⁷Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 6.

⁹⁸Кодекс честі офіцера Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України № 412 [Інтернет-джерело] - 31 грудня 1999 року - стр.10-11 переглянуто: <www.mil.univ.kiev.ua/files/162_833985919.doc> (Останній візит: 22 квітня 2016 року).

⁹⁹Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: Наказ Генерального прокурора України № 16-гн [Інтернет-джерело] - 6 грудня 2014 року - переглянуто:

- Тимчасовий порядок переміщення через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей¹⁰⁰.

Додаток VII містить стислий опис кожного правового засобу.

Україна також зобов'язується додержуватися звичасового міжнародного гуманітарного права та приймати законодавство, яке відповідає цим вимогам. Як зазначалося вище, ці принципи відображають «базові складові розуміння людяності», які у всьому світі визнаються як обов'язкові мінімальні стандарти поведінки під час будь-якого збройного конфлікту¹⁰¹. Вони є обов'язковими для всіх держав, у тому числі для України¹⁰².

Основні суб'єкти, пов'язані з імплементацією МГП в Україні

Міністерство оборони України

Основна відповідальність за застосування та дотримання норм та принципів МГП в Україні покладається на Збройні Сили України, зокрема Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України. Як вже зазначалося вище, Міністерство оборони України видало Наказ № 400 від 11.09.2004 р. «Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України» (Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ). Це основний правовий документ, який зобов'язує українських військових застосовувати норми МГП.

<www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102> (Останній візит: 22 квітня 2016 року).

¹⁰⁰Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей: Наказ Служби безпеки України № 415-ог [Інтернет-джерело] - 12 червня 2015 року - переглянуто: <<http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-pro-diyalnist/63768.html>> (останній візит: 22 квітня 2016 року).

¹⁰¹Див. вище, с.19.

¹⁰²Див. Якоб Келленбергер, Президент Міжнародного комітету Червоного Хреста, «Предисловіє» в книзі Жан-Мари Хенкертс, Луїзи Досвальд-Бек (изд.), *Обычное международное гуманитарное право*, том I: Нормы (Cambridge University Press 2009) xv-xviii <www.icrc.org/eng/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf> переглянуто 22 квітня 2016 року. Єдиним виключенням з цієї норми є випадки, коли держава відкрито та цілеспрямовано заперечує проти такого звичаю. Див. Абдул Г. Корума, судья Міжнародного Суду ООН, «Предисловіє» в книзі Жан-Мари Хенкертс, Луїзи Досвальд-Бек (изд.), *Обычное международное гуманитарное право*, том I: Нормы (Cambridge University Press 2009) xviii-xix <www.icrc.org/eng/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf> переглянуто 22 квітня 2016 року.

Комісія з МГП

Комісія з МГП є основним органом у структурі уряду України, який відповідає за імплементацію норм МГП. Комісія з МГП була заснована постановою Кабінету Міністрів України¹⁰³. Відповідно до постанови це постійно діючий координаційний орган, утворений Кабінетом Міністрів України з метою забезпечення реалізації міжнародно-правових зобов'язань України, що випливають з Женевських конвенцій, Додаткових протоколів та інших міжнародних договорів з питань гуманітарного права¹⁰⁴. Комісію з МГП очолює міністр юстиції України, а Міністерство юстиції України відповідає за організацію роботи Комісії з МГП.

Товариство Червоного Хреста України

Товариство Червоного Хреста України відповідає за поширення знань з МГП серед населення України, а також надання допомоги державним та місцевим органам влади з цього питання¹⁰⁵. Воно також бере активну участь у наданні гуманітарної допомоги.

Органи прокуратури України

Генеральна прокуратура України («ГПУ») та військова прокуратура відповідають за притягнення до відповідальності за вчинення серйозних порушень МГП.

З метою забезпечення ефективної роботи щодо переслідування винних осіб ГПУ організовує та координує діяльність всіх прокуратур. ГПУ є вищим органом прокурорського нагляду правоохоронної системи України. Обласні та місцеві прокуратури підпорядковуються ГПУ.

У 2014 році Україна створила військову прокуратуру¹⁰⁶. Ця прокуратура входить до складу ГПУ і очолюється заступником Генерального прокурора, який також є Головним військовим прокурором.

¹⁰³Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права».

¹⁰⁴*Там само*, Комісія, пункт 1.

¹⁰⁵Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України», ст.12(3), 35.

¹⁰⁶Закон України «Про прокуратуру» № 1697-VII [Інтернет-джерело] – 14 жовтня 2014 року. – переглянуто: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>> (останній візит: 22 квітня 2016 року); Про особливості діяльності військових прокуратур: Наказ Генерального прокурора України № 12-гн [Інтернет-джерело] – 29 серпня 2014 року. – переглянуто: <<http://document.ua/pro-osoblivosti-dijalnosti-viiskovih-prokuratur-doc203001.html>> (Останній візит: 22 квітня 2016 року).

ГПУ та військова прокуратура спільно відповідають за притягнення до відповідальності за порушення норм МГП; проте ГПУ залишається основним органом обвинувачення тоді, як на військову прокуратуру покладено обов'язок переслідувати лише обмежену кількість осіб, у тому числі:

- військовослужбовців Збройних Сил України;
- співробітників Служби безпеки України;
- військовослужбовців Національної гвардії України; та
- та будь-який інших осіб, які мають відношення до оборони держави¹⁰⁷.

У Додатку Х міститься вичерпний перелік всіх організацій, які відповідають за імплементацію норм МГП в Україні, починаючи з військових органів, органів безпеки та судових органів та закінчуючи адміністративними органами, які мають відповідні повноваження у сфері МГП.

Національне законодавство щодо переслідування за можливі порушення норм МГП

Порушення норм МГП

МГП розрізняє два види порушень, зокрема «серйозні порушення МГП» та інші «несерйозні порушення МГП».

Термін «серйозні порушення МГП» є найбільш широким терміном, під яким розуміють «серйозні порушення» Женевських конвенцій та першого Додаткового протоколу, воєнні злочини (ті, що перелічені в Римському статуті МКС) та інші злочини у сфері МГП відповідно до звичаєвого міжнародного права¹⁰⁸. Серйозні порушення МГП є воєнними злочинами¹⁰⁹.

Діяннями, які вважаються серйозними порушеннями МГП, є діяння, які (i) загрожують особам, які перебувають під захистом (такі як цивільні особи та військовополонені) або об'єктам (такі як інфраструктура), або зневажають важливі

¹⁰⁷Про особливості діяльності військових прокуратур: Наказ Генеральної прокуратури № 12гн [Інтернет-джерело] - 29 серпня 2014 року - переглянуто <<http://document.ua/pro-osoblivosti-dijalnosti-viiskovih-prokuratur-doc203001.html>> (Останній візит: 22 квітня 2016 року).

¹⁰⁸Загальновизнаний підхід: ICRC, 'What are «serious violations of international humanitarian law»? Explanatory Note' <www.icrc.org/eng/assets/files/2012/att-what-are-serious-violations-of-ihl-icrc.pdf> accessed 22 April 2016.

¹⁰⁹Жан-Мари Хенкертс и Луиза Досвальд-Бек (изд.), *Обычное международное гуманитарное право*, том II, часть 1 (Cambridge University Press 2005) 568 <www.icrc.org/eng/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-ii-icrc-eng.pdf> переглянуто 22 квітня 2016.

цінності (такі як вербування дітей)¹¹⁰; (ii) вчиняються «навмисно», зокрема із наміром скоювати такі дії або з необережності, яка загрожує особам, які перебувають під захистом, або об'єктам, або через зневажання важливих цінностей¹¹¹. Це передбачено багатьма положеннями, закріпленими в Конвенціях та Протоколах, які згадаються в цьому звіті. Термін «серйозні порушення МГП» використовується поряд з терміном «воєнні злочини»¹¹².

Для цілей цього звіту різниця між різними видами серйозних порушень МГП в значній мірі є неважливою. Як буде зазначено в наступному розділі, в силу існування звичасвого міжнародного гуманітарного права держави повинні поширювати свої зобов'язання криміналізувати та притягати до відповідальності винних осіб на *всі* серйозні порушення МГП, а не лише на серйозні порушення Женевських конвенцій та Протоколів.

Будь-які інші порушення МГП будуть вважатися «несерйозними порушеннями МГП». Ці порушення не кваліфікуються як воєнні злочини.

Встановлення кримінальної відповідальності за порушення МГП

Женевські конвенції та перший Додатковий протокол зобов'язують держави вживати засобів щодо криміналізації певних порушень МГП, які можуть розглядатися як серйозні порушення або воєнні злочини, та переслідування за їх вчинення¹¹³. Проте після вступу в силу Женевських конвенцій та першого Додаткового протоколу звичасве міжнародне право в силу свого розвитку встановлює та вимагає, щоб розслідувалися всі серйозні порушення МГП (не лише серйозні порушення Конвенцій), і всі винні особи притягалися до

¹¹⁰*Prosecutor v. Dusko Tadić* (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction) Case No.IT-94-1-AR/72 (2 October 1995) para. 94: Жан-Мари Хенкертс и Луиза Досвальд-Бек (изд.), *Обычное международное гуманитарное право*, том I: Нормы (Cambridge University Press 2009) 569 <www.icrc.org/eng/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf> переглянуто 22 квітня 2016 року.

¹¹¹Перша Женевська конвенція, ст.12 та 50; друга Женевська конвенція, ст.12 та 51; третя Женевська конвенція, ст.130; четверта Женевська конвенція, ст.146; перший Додатковий протокол, ст.11(4), 85(3) та 85(4).

¹¹²ICRC, 'What are «serious violations of international humanitarian law»? Explanatory Note' <www.icrc.org/eng/assets/files/2012/att-what-are-serious-violations-of-ihl-icrc.pdf> accessed 22 April 2016.

¹¹³Перша Женевська конвенція, ст.49; друга Женевська конвенція, ст.50; третя Женевська конвенція, ст.129; четверта Женевська конвенція, ст.146.

відповідальності¹¹⁴. З цією метою державам необхідно впровадити ефективне кримінальне покарання (на відміну від дисциплінарних санкцій)¹¹⁵. Щоб діяти в руслі відповідних змін, міжнародні трибунали також встановили, що за скоєння серйозних порушень МГП, які не є серйозними порушеннями Женевських конвенцій, також повинна передбачатися індивідуальна кримінальна відповідальність¹¹⁶.

Крім того, Конвенції та перший Додатковий протокол зобов'язують держави припиняти будь-які інші порушення МГП¹¹⁷. В результаті держави повинні вживати всіх заходів для припинення будь-яких порушень¹¹⁸. Втім державам як і раніше дозволяється на власний розсуд врегульовувати питання щодо другої категорії порушень, зокрема несерйозних порушень МГП. Наявності військових нормативно-правових актів, адміністративних наказів та інших засобів регуляторного характеру може бути достатньо, але у держав також є можливість встановити кримінальне покарання за такі дії. Більше того, держави можуть також вирішити розширити категорію воєнних злочинів в національному законодавстві, визначивши інші несерйозні порушення МГП як воєнні злочини.

¹¹⁴C. Harland, 'Relevance for the National Implementation of International Humanitarian law' in L. Maybee (eds.) *Custom as a Source of International Humanitarian Law* (ICRC AALCO2006) 97.

¹¹⁵*Ibid.* Дуб. також А. Cassese, *International Criminal Law* (Oxford University Press 2013) 81.

¹¹⁶Дуб. *Prosecutor v. Tadić* Case (Judgment) ICTY-94-1-A (15 July 1999) paras. 106-107; *Prosecutor v. Blaškić* (Judgment) ICTY-95-14-T (3 March 2000) para. 112; *Prosecutor v. Kordić and Čerkez* (Judgment) ICTY-95-14/2-T (26 February 2001) para. 120; *Prosecutor v. Furundžija* (Judgment) ICTY-95/17/1-T (10 December 1998) para. 109; *Prosecutor v. Delalić* (Judgment) ICTY-96-21-T (16 November 1998) para. 109; *Prosecutor v. Kunarac* (Judgment) ICTY-96-23-T (22 February 2001) para. 13; *Prosecutor v. Kvočka* (Judgment) ICTY-98-30/1-T (2 November 2001) para. 114; *Prosecutor v. Krnojelac* (Judgment) ICTY-97-25-T (15 March 2002) para. 115; *Prosecutor v. Vasiljević* (Judgment) ICTY-98-32-T (29 November 2002) para. 116; *Prosecutor v. Naletilić* (Judgment) ICTY-98-34-T (31 March 2003) para. 117; *Prosecutor v. Stakić* (Judgment) ICTY-97-24-T (31 July 2003) para. 118; *Prosecutor v. Galić* (Judgment and Opinion) ICTY-98-29-T (5 December 2003) para. 119; *Prosecutor v. Akayesu* (Judgment) ICTR-96-4-T (2 September 1998) para. 103; *Prosecutor v. Musema* (Judgment) ICTR-96-13-A (27 January 2000) para. 105; *Prosecutor v. Musema* Case (Appeal Judgment) ICTR-96-13-A (16 November 2001) para. 105; *Prosecutor v. Rutaganda* (Judgment) ICTR-96-3-T (6 December 1999) para. 104; *Prosecutor v. Galić* (Judgment and Opinion) ICTY-98-29-T (5 December 2003) paras. 113-129.

¹¹⁷Перша Женевська конвенція, ст.49(3); друга Женевська конвенція, ст.50(3); третя Женевська конвенція, ст.129(3); четверта Женевська конвенція, ст.146(3); Dieter Fleck, *Shortcomings of the Grave Breaches Regime* (2009) 7 J Int Criminal Justice 833-854, p. 834.

¹¹⁸Jean de Preux, *Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War: commentary*, Volume III (ICRC 1960) 624 – 625; Oscar Uhler, Henri Coursier (eds.), *Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War: commentary*, Volume IV (ICRC, 1958) 594; Dieter Fleck, 'Shortcomings of the Grave Breaches Regime' (2009) 7 J Int Criminal Justice 833-854, 834.

Окрім цього, інші міжнародні договори такі, як Гаазька конвенція та Конвенція про протипіхотні міни однозначно вимагають від держав розслідування злочинів та переслідування осіб, які підозрюються у скоєнні окремих злочинів¹¹⁹.

Нарешті, об'єм зобов'язання припиняти порушення буде відрізнятися в залежності від того, чи вважається порушення «несерйозним порушенням МГП» (зобов'язання прийняти всі необхідні засоби, у тому числі підзаконні нормативно-правові акти та дисциплінарні санкції) або «серйозним порушенням МГП» (зобов'язання встановити кримінальне покарання).

Яким чином держави створюють ефективні законодавчі бази щодо засобів кримінальної відповідальності чи з метою ефективного виконання відповідних положень?

Держави, які прагнуть привести свою національну практику у відповідність зі встановленими вимогами можуть обрати один із таких п'яти підходів:

- застосування норм наявного військового чи звичайного кримінального права національного рівня;
- встановлення кримінальної відповідальності в межах національного права за допомогою узагальненого положення на кшталт положень, які дозволяють притягнення до відповідальності за «порушення законів і звичаїв війни»;
- адресне встановлення конкретної кримінальної відповідальності за різні види поведінки;
- поєднання перших трьох підходів;
- безпосереднє застосування норм міжнародного права національними судами¹²⁰.

¹¹⁹ Див. в якості прикладу Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (прийнята 9 грудня 1948 року, вступила в силу 12 січня 1951 року) 78 UNTS 277, ст.VI; другий Протокол про заборону або обмеження застосування певних видів звичайної зброї про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв, що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (з поправками, внесеними 3 травня 1996 року, вступили в дію 3 грудня 1998 року) UN CCW/CONF.I/ 16, ст.14; Конвенцію про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення (прийнята 18 вересня 1997 року, вступила в дію 1 березня 1999 року) 2056 UNTS 211, ст.9. Про всі ці злочини мова йтиме в цьому звіті.

¹²⁰ Див. ICRC, 'Methods of incorporating punishment into criminal law' (31 October 2013) <www.icrc.org/en/document/methods-incorporating-punishment-criminal-law-factsheet> accessed 22

Україна обрала четвертий підхід. По-перше, як зазначено нижче¹²¹, вона спиралася на норми національного кримінального права для притягнення до відповідальності осіб, винних у злочинах, які були вчинені під час поточного конфлікту на сході України. По-друге, вона спирається на положення статті 438 Кримінального кодексу України, що забезпечує узагальнене передбачення кримінального покарання за вчинення «порушень законів і звичаїв війни», положення якої застосовуються до випадків застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом та охоплюють положення міжнародних договорів і звичаєвих норм міжнародного права, чи будь-яких інших порушень законів і звичаїв війни, передбачених міжнародними документами, ратифікованими Україною (не передбачених звичаєвими нормами міжнародного права). По-третє, відповідно до розділів XIX і XX Кримінального кодексу України кримінальну відповідальність встановлено за конкретні злочини, зокрема «Насильство над населенням у районі воєнних дій»¹²² та «Погане поводження з військовополоненими»¹²³.

Цей спосіб встановлення кримінальної відповідальності забезпечує перевагу, яка полягає в охопленні найсерйозніших порушень МГП, а також внесення будь-яких змін до договорів у майбутньому чи нових зобов'язань, що виникатимуть для України, якщо вона стане учасницею нового договору (*наприклад*, Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення)¹²⁴. Однак такий підхід також може передбачати низку перешкод щодо ефективного встановлення кримінальної відповідальності і притягнення до відповідальності винних осіб, включно із предметно визначеним усуненням можливості кримінального покарання, безпосередньо зумовленим поступальним розвитком звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права, що наразі ще не передбачено міжнародним договором, ратифікованим Україною¹²⁵. Таким чином, стаття 438 Кримінального кодексу України містить тільки ті заборони, що передбачені звичаєвими нормами

April 2016. <www.icrc.org/en/document/methods-incorporating-punishment-criminal-law-factsheet>переглянуто 22 квітня 2016 року.

¹²¹Див. вище, с. 66–86.

¹²²Кримінальний кодекс України, ст.433.

¹²³Кримінальний кодекс України, ст.434. Докладніше див.вище, С.76-80.

¹²⁴Див. ICRC, 'Methods of incorporating punishment into criminal law' (31 October 2013) <www.icrc.org/en/document/methods-incorporating-punishment-criminal-law-factsheet> accessed 22 April 2016.

¹²⁵Докладніше див. вище, с.19.

міжнародного права щодо порушень норм, пов'язаних із засобами ведення війни («застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом»)(*тобто* застосування певних видів забороненої зброї, зокрема протипіхотних мін, зброї масового знищення, зброї, дія якої полягає головним чином в ураженні осколками, що не віднаходяться в людському тілі за допомогою рентгенівських променів, або мін, мін-пасток та інших пристроїв, що за своїм призначенням або природою завдають надмірних ушкоджень чи невинуватених страждань)¹²⁶. Стаття 438 ККУ не охоплює заборон, передбачених звичайними нормами міжнародного гуманітарного права, що регулюють застосування методів ведення війни (способу застосування зброї та загальну поведінку всіх, хто бере участь у збройному конфлікті, зокрема заборону нападу на цивільне населення). Є підстави вважати, що положення статті 438 Кримінального кодексу України безпосередньо охоплюють лише серйозні порушення методів ведення війни, передбачені міжнародними договорами, які ратифікувала Україна, зокрема Женевськими конвенціями чи Гаазькою конвенцією, («інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»).

Крім того, є підстави вважати, що в Женевських конвенціях визнано потребу більш деталізованого підходу до серйозних порушень МГП. Щодо потреби встановлення кримінальної відповідальності за всі порушення Женевських конвенцій в коментарях Жана Пікте до Женевських конвенцій зазначено:

«припинення всіх порушень цієї конвенції має бути передбачено національним законодавством. Щонайменше держави-учасниці, які забезпечили припинення низки серйозних порушень і передбачили належні засоби покарання за кожне з них, мають внести до своїх національних законодавчих актів узагальнене положення, яке передбачає покарання за інші порушення Конвенції»¹²⁷.

Інакше кажучи, «щонайменше»потрібно забезпечити наявність конкретних законодавчих засобів і належних засобів покараннящодо серйозних порушень. Застосування підходу, який передбачає імплементацію «загального положення», є доцільним лише щодо решти порушень.

¹²⁶Загальний розгляд цього питання див. *нижче*, с. 66-89.

¹²⁷ICRC, 'Commentary of Article 49 of Geneva Convention I' (ICRC, 1958)<www.icrc.org/ihl/COM/365-570060?OpenDocument> accessed 22 April 2016.

Зокрема, про що йтиметься у звіті далі, у контексті засобів України з імплементації МПП загалом цей підхід може, у певних випадках, виявитись підставою для серйозних питань щодо принципу законності і винуватості. Таким чином, в основі обох цих принципів лежить забезпечення того, щоб будь-який вид поведінки, що передбачає кримінальну відповідальність, був відображений достатньо зрозуміло, конкретно і чітко, щоб винуватість у самій своїй суті і належне покарання були достатньо передбачуваним та можливим щодо осіб, до яких вони мають застосовуватися.

Принцип винуватості (принцип *nullum crimen, nulla poena sine lege* «немає злочину – немає покарання без вказівки на те в законі») є основним принципом права та принципом основоположних прав людини, який передбачає, що жоден злочин і жодне покарання не може існувати без належної правової підстави¹²⁸. Цей принцип передбачає, що:

Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок якоїсь дії чи упущення, що, згідно з діючим на момент його вчинення внутрішньодержавним законодавством або міжнародним правом, не були кримінальним злочином. Так само не може призначатися більш тяжке покарання, ніж те, яке підлягало застосуванню на момент вчинення кримінального злочину. Якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця¹²⁹.

Відповідно до тлумачення Європейського суду з прав людини принцип винуватості – це втілення принципу, згідно з яким лише закон може передбачати визначення злочину і встановлювати покарання¹³⁰. У цьому контексті закон не має передбачати ні «надто докладне тлумачення, яке може зашкодити обвинуваченому, ні нечітких визначень», тобто «ґрунтуючись на формулюванні відповідного положення, особа може знати про наявність і (за допомогою тлумачення такого положення судом, за потреби) сутність дії та бездіяльності, за які для неї (такої особи) виникає відповідальність»¹³¹. Інакше кажучи, кримінальна відповідальність

¹²⁸Загальна декларація з прав людини ГА Рез 217(АІІІ), ст.11; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (від 16 грудня 1966 року, набув чинності 23 березня 1976 року) 999 UNTS 171, ст.15; Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (відкрита для підписання 4 листопада 1950 року) 213 UNTS 221, ст.7.

¹²⁹Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ст.15.

¹³⁰*Kokkinakis v. Greece* App No 14307/88 (ECtHR, 25 May 2003).

¹³¹*Ibid.*

за пені види поведінки має бути достатньо передбачуваною та можливою на момент його (злочину) вчинення¹³².

Крім того, принцип винуватості (принцип *nulla poena sine culpa* «немає покарання без вини») є основною обов'язковою умовою кримінальної відповідальності для більшості країн світу¹³³. У кримінальному праві поняття винуватості є синонімічним до поняття моральної караності¹³⁴, відповідно, потребує належного ступеня деталізації закону, щоб встановити кримінальну відповідальність. Принцип винуватості засновано на двох складових: (i) вимога кримінальної відповідальності *per se* («по суті»), тобто особа має бути покарано, лише якщо вона винна у скоєнні злочину, і (ii) вимога пропорційності вини та покарання¹³⁵.

Крім того, мінімальний ступінь деталізації підвищує ефективність системи кримінальних покарань у цілому. Судді, прокурори та інші спеціалісти національного рівня з юридичних питань мають надавати уточнення і тлумачення положень національного законодавства з огляду на принципи міжнародного права, в яких вони можуть не орієнтуватися. Таке прагнення передбачає багатогранні та складні завдання, навіть коли забезпечено високу деталізацію і чіткість національного законодавства, яке передбачає кримінальну відповідальність за конкретні види поведінки.

Таким чином, у випадках, пов'язаних із узагальненими положеннями на кшталт статті 438 Кримінального кодексу України, може бути високий ступінь невизначеності щодо винуватості, *тобто* щодо того, який вид поведінки має передбачати кримінальну відповідальність, і який вид покарання має передбачати конкретні діяння та форми вини.

Аналогічної критики також може зазнати підхід, який передбачає посилання на злочини, встановлені на національному рівні в межах Кримінального кодексу, як способу забезпечення дотримання кримінального законодавства щодо міжнародних злочинів. Хоча вони *по суті* можуть не призвести до порушень

¹³²B. Swart, 'Modes of International Criminal Liability' in A. Cassese (eds.), *The Oxford companion to International Criminal Justice*, (Oxford University Press 2009), 92.

¹³³S. Bock, 'The Prerequisite of Personal Guilt and the Duty to Know the Law in the Light of Article 32 ICC Statute' (2013) 9 *Utrecht Law Review* 184, 184.

¹³⁴M. B. Berman, 'Punishment and Culpability' (2012) *Ohio State journal of Criminal Law* 411, 411.

¹³⁵G. Werlse and B. Burghardt, 'Establishing Degree of Responsibility: Modes of Participation in Article 25 of the ICC Statute', in E. van Sliedregt and S. Vasiliev (eds.), *Pluralism in International Criminal Law*, (Oxford University Press 2014) 304.

принципу законності і винуватості, вони можуть спричинити проблеми, яких можна було б уникнути, зокрема стосовно точності, конкретності і практичної ефективності. Крім того, хоча завдяки наявності цих положень спеціалісти з юридичних питань, зокрема судді та прокурори, одержують більш знайомі для них положення та менш суворі вимоги, здебільшого такі положення не забезпечують належного відображення цілісності ознак поведінки чи ступеня серйозності порушення МГП або злочину.

Зокрема, за своєю природою воєнні злочини є одними з найтяжчих і найсерйозніших злочинів, відомих людству¹³⁶. Міжнародні стандарти зазвичай передбачають ширший спектр захисту і підстав для притягнення до відповідальності, ніж національне законодавство щодо злочинів «загальнокримінальної спрямованості». У деяких випадках певні види поведінки та (або) злочинів не передбачено на рівні національного законодавства¹³⁷. У багатьох інших випадках засоби покарання, передбачені в межах національного права не є належними в контексті збройних конфліктів і ступеня серйозності відповідного злочину¹³⁸.

Таким чином, хоча посилання на злочини загальнокримінальної спрямованості може за окремих особливих обставин бути застосоване належним чином як обґрунтована альтернатива злочинам у сфері МГП, такі злочини здебільшого не відображають відповідних видів поведінки повною мірою, оскільки вони не передбачають належного зв'язку з конфліктом або ширшого спектра контекстуальних ознак складу злочину (*наприклад*, щодо масштабнішого нападу на цивільних осіб), і, відповідно, вони не охоплюють сутності порушення. Відповідно, цей звіт не передбачає огляду злочинів, окреслених на національному рівні в межах Кримінального кодексу, ґрунтуючись на тому, що зосередження уваги на таких злочинах здебільшого не є доцільним для проведення повноцінної оцінки узгодженості положень Кримінального кодексу та вимог МГП. Однак

¹³⁶Julio Bacio Terracino, 'National Implementation of ICC Crimes: Impact on National Jurisdictions and the ICC' (2007) *Journal of International Criminal Justice* 431, 431.

¹³⁷ICRC, 'Methods of incorporating punishment into criminal law' (31 October 2013) <www.icrc.org/en/document/methods-incorporating-punishment-criminal-law-factsheet> accessed 22 April 2016.

¹³⁸ICRC, 'Methods of incorporating punishment into criminal law' (31 October 2013) <www.icrc.org/en/document/methods-incorporating-punishment-criminal-law-factsheet> accessed 22 April 2016.

у додатку VIII до цього звіту наведено таблицю, в якій вказано відповідні положення Кримінального кодексу України, де окреслено злочини, передбачені на національному рівні, які найбільшою мірою стосуються розгляду обґрунтування притягнення до відповідальності за воєнні злочини, або хоча б певною мірою є еквівалентними.

Таким чином, як загальну пропозицію можна висловити думку, що хоча правові засоби України передбачають основу для певного ступеня діяльності щодо притягнення до відповідальності за МГП, вони потребують значних змін для створення ефективної системи забезпечення дотримання норм МГП на підставі належного встановлення кримінальної відповідальності за конкретні види поведінки. Зрештою, правове обґрунтування, юридична сила та ефективність статті 438 Кримінального кодексу України розглядатиметься в кожному конкретному випадку окремо, беручи до уваги конкретні обставини певного виду поведінки, конкретні злочини, встановлені в межах Кримінального кодексу, та будь-які злочини, передбачені на національному рівні, чи інші правові засоби, що можуть бути актуальними у відповідному контексті. Однак навіть якщо до застосовування положень статті 438 (у її поточній редакції та в поєднанні з контекстом решти положень Кримінального кодексу) вдаватимуться висококваліфіковані та обізнані спеціалісти з юридичних питань, є підстави вважати, що вони зіткнуться із серйозними перешкодами на шляху до ефективного притягнення до відповідальності за відповідні порушення МГП чи їх припинення. Ці питання і потенційна застосовність Кримінального кодексу України (в його поточній редакції) для належного та ефективного притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні *конкретних* порушень МГП розглядатимуться далі¹³⁹.

¹³⁹ Див. нижче, с. 66-86.

Частина II

Вимоги до імплементації на національному рівні, прийняті урядом України

В інших частинах цього звіту розглядаються питання дотримання урядом України своїх зобов'язань з МГП прийняти національні імплементаційні вимоги, які необхідні для забезпечення належної підтримки й обов'язкової юридичної сили зобов'язань з МГП на національному рівні. Надання загальних рекомендацій не є метою цього звіту. Навпаки, у ньому лише будуть визначені недоліки правової системи, які в більшості випадків можна усунути різними способами. Оскільки існує багато різноманітних способів, які держави можуть обрати для забезпечення дотримання норм МГП¹⁴⁰, то просування певного підходу перш, ніж будуть проведені спеціальні консультації з відповідними зацікавленими сторонами в уряді (наприклад, з Генеральною прокуратурою) та з МКЧХ, буде дещо поспішним кроком, в результаті якого не будуть враховуватися специфічні особливості української правової системи.

Однак, це не повинно відволікати увагу від виявлених проблем, що описані нижче. Є істотні прогалини в національному правовому режимі, які необхідно усунути, щоб гарантувати, що уряд України виконує свої міжнародні зобов'язання.

Перш ніж розглядати недоліки української правової системи, було би справедливим відзначити, що Україна не є єдиною країною, яка не повністю виконує свої зобов'язання з МГП. Насправді, лише деякі держави виконали свої зобов'язання в повному обсязі та ефективно імплементували норми МГП до своїх внутрішніх законодавств¹⁴¹.

Отже, в розділі, що пропонується далі, розглянуто найбільш важливі теми, що вимагають вжиття національних засобів імплементації відповідно до міжнародних

¹⁴⁰ Див. ICRC, 'ICRC Database on National Implementation of International Humanitarian Law' (жовтень 2014) С. 2 <www.icrc.org/en/download/file/1411/icrc-database-on-national-measures-implementing-international-humanitarian-law-icrc-eng.pdf> переглянуто 25 лютого 2016 року.

¹⁴¹ Beerli Christine, 'Speech for ICRC Vice-President Beerli at XXXVI Round Table on Current Issues of International Humanitarian Law, «Respecting IHL: Challenges and Responses», Сан Ремо, 5 – 7 вересня 2013' <www.icrc.org/eng/assets/files/2013/round-table-san-remo-beerli-2013-icrc.pdf> переглянуто 25 лютого 2016 року.

стандартів, які мають переважну силу. Після стислого перерахування цих стандартів у звіті надається окремий аналіз кожної теми на предмет того, чи відповідають вимогам МПП юридично обов'язкові засоби, передбачені українським законодавством.

.

Переклад і поширення інформації

Відповідні положення основних договорів у сфері МГП

- Женевська конвенція I, стаття 48
- Женевська конвенція II, стаття 49
- Женевська конвенція III, стаття 41, 128
- Женевська конвенція IV, стаття 99, 145
- Додатковий протокол I, стаття 84
- Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, стаття 26
- Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, стаття 7
- Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, стаття 7
- Конвенція про права дитини, стаття 44
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, стаття 8

Обмін інформацією з іншими державами-учасниками

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Чотири Женевські конвенції та перший Додатковий протокол вимагають, щоб Україна надала офіційні переклади Конвенцій та Протоколу, а також законів та постанов, які вона може прийняти для забезпечення виконання своїх зобов'язань відповідно до кожного договору¹⁴². Депозитарієм таких офіційних повідомлень виступає Уряд Швейцарії. Під терміном «закони й постанови» слід розуміти всі правові документи, розроблені як законодавчими так і виконавчими органами,

¹⁴²Перша Женевська конвенція, ст.48; друга Женевська конвенція, ст.49; третя Женевська конвенція, ст.128; четверта Женевська конвенція, ст.145; перший Додатковий протокол, ст.84.

відповідальними за імплементацію МГП, включно із законами, які встановлюють кримінальну відповідальність за порушення МГП¹⁴³.

Стаття 26 Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. вимагає, щоб офіційний переклад Конвенції було надано Генеральному директору Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (далі – ЮНЕСКО). Крім того, вона вимагає, щоб Україна як держава-учасниця договору надавала доповідь про виконання Конвенції кожні чотири роки¹⁴⁴.

Інші міжнародні договори у сфері МГП передбачають схожі зобов'язання. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення вимагає, щоб Україна інформувала Організацію із заборони хімічної зброї (далі – ОЗХЗ) про законодавчі та адміністративні заходи, вжиті для виконання положень цієї Конвенції¹⁴⁵.

Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення вимагає, щоб Україна надавала Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй щорічні доповіді, які, з-поміж іншого, повинні містити інформацію про:

- національні засоби щодо імплементації положень Конвенції;
- запаси протипіхотних мін;
- знищення протипіхотних мін; і
- заходи, вжиті з метою негайного та ефективного оповіщення населення¹⁴⁶.

І на завершення, Конвенція про права дитини і Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах вимагають, щоб Україна подавала в Комітет з прав дитини (далі – КПД) доповідь з

¹⁴³ICRC, 'The Exchange of Information on National Measures to Implement International Humanitarian Law' (31 December 2002) 1 <www.icrc.org/en/document/exchange-information-national-measures-implement-international-humanitarian-law> accessed 22 April 2016.

¹⁴⁴Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р., ст.26.

¹⁴⁵Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (від 13 січня 1993 року, набула чинності 24 квітня 1997 року) 1974 UNTS 45, ст.7(5).

¹⁴⁶Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, ст.7.

інформацією щодо заходів, вжитих для виконання положень Конвенції та Протоколу до неї¹⁴⁷.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Україна ратифікувала Женевські конвенції 3 липня 1954 року, коли вона перебувала у складі СРСР. На той час Україна не була зобов'язана надати їх переклад українською мовою Швейцарській Федеральній Раді – Уряду Швейцарії¹⁴⁸, оскільки текст Женевських конвенцій російською мовою вважався офіційним (таким чином, потреби надання перекладу не виникало)¹⁴⁹. Однак із 1991 року державною мовою в Україні є українська¹⁵⁰. Таким чином, виникла потреба надання текстів Женевських конвенцій українською мовою, а також відповідних законів і постанов, прийнятих Україною.

На сьогодні Україна не надала Швейцарській Федеральній Раді ані офіційного перекладу Женевських конвенцій, ні перекладу будь-яких законів і постанов, прийнятих на виконання Конвенцій¹⁵¹.

Щодо Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 1954 р., то міжнародній групі GRC не відомо про надання Генеральному директору ЮНЕСКО офіційного перекладу її тексту українською мовою. Щодо доповідей, які потрібно подавати один раз на чотири роки, Генеральний директор отримав доповідь України в 1995 році¹⁵², міжнародній групі GRC не вдалось отримати інформацію щодо будь-яких подальших доповідей.

Відповідно до Указу Президента України «Про виконання Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї

¹⁴⁷Конвенція про права дитини (від 20 листопада 1989 року, набула чинності 2 вересня 1990 року) 1577 UNTS 3, ст.44; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (від 25 травня 2000 року, набув чинності 12 лютого 2002 року) 2173 UNTS 222, ст.8.

¹⁴⁸Швейцарська Федеральна Рада є координаційним центром для обміну інформацією з Урядом Швейцарії.

¹⁴⁹Див. першу Женевську конвенцію, ст.55.

¹⁵⁰Конституція України, ст.10.

¹⁵¹4 грудня 2015 року заступник керівника Договірної секції Федерального департаменту закордонних справ Дирекції міжнародного права Клод Шенкер підтвердив цю інформацію від імені Уряду Швейцарії у своєму електронному листі.

¹⁵²UNESCO 'Information on the Implementation of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, The Hague 1954' (December 1995) CLT-95/WS/13.

та про її знищення»¹⁵³ міністерство закордонних справ (разом із деякими іншими органами) відповідає за виконання Конвенції та міжвідомчу координацію практичних заходів, передбачених Планом заходів на 2012–2021 роки щодо виконання Конвенції (далі – План заходів на 2012–2021 роки)¹⁵⁴.

Відповідно до Плану заходів на 2012–2021 роки Україна має подавати Технічному секретаріату ОЗХЗ щорічні декларації¹⁵⁵. Інформація, надана в таких деклараціях, є конфіденційною, але Україна досі дотримувалася своїх зобов'язань перед ОЗХЗ щодо надання декларацій¹⁵⁶.

Відповідно до Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення Україна також щороку надає відповідні доповіді (так звані «довідки про забезпечення транспарентності»¹⁵⁷). 1 квітня 2014 року Україна надала восьму доповідь про забезпечення транспарентності відповідно до вимог статті 7 Конвенції¹⁵⁸.

¹⁵³Про виконання Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення: Указ Президента України № 1080/99 [Інтернет-ресурс] - 26.08.1999.

— Режим доступу: <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1080/99?test=XX7MfyrCSgky4tLIZiOpFDQXHI432s80msh8Ie6>> (востаннє переглянуто: 22 квітня 2016 року).

¹⁵⁴План заходів на 2012-2021 роки щодо забезпечення виконання Україною зобов'язань за Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення: Указ Президента України № 673 [Інтернет-ресурс] – 15.10.2012. – Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/637/2012>> (востаннє переглянуто: 22 квітня 2016 року).

¹⁵⁵План заходів на 2012-2021 роки, п. 1.

¹⁵⁶OPCW 'Note by the Director-General of the OPCW: Status Report on Timely Submission by States Parties of Declarations under Article VI of the Chemical Weapons Convention for the period from 1 January to 31 December 2015' (14 January 2016) EC-81/DG.4 <www.opcw.org/fileadmin/OPCW/EC/81/en/ec81dg04_e_.pdf> accessed 22 April 2016. Цю інформацію також було підтверджено в електронному листі від 12 лютого 2016 року від прес-служби ОЗХЗ міжнародній групі GRC.

¹⁵⁷Заходи транспарентності в межах Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, передбачено статтею 7 Конвенції. Зокрема в цій статті зазначено, що «кожна держава-учасниця надасть Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй якомога раніше, але в будь-якому випадку не пізніше ніж після закінчення 180 днів після набуття чинності цієї Конвенцією для цієї держави-учасниці інформацію про: національні заходи щодо здійснення, згадані у статті 9 цієї Конвенції і типи, кількість і, якщо це можливо, номери партій усіх протипіхотних мін збережених для цілей навчання. Інформація, що надається відповідно до цієї статті, повинна поновлюватися державами-учасницями щорічно, охоплюючи попередній календарний рік, і подаватися Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй не пізніше 30 квітня кожного року. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй передає всі такі отримані доповіді державам-учасницям».

¹⁵⁸UNOG 'Article 7 Report of Ukraine' (1 April 2016) <[www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/5A4996EC68245770C1257F950044B600/\\$file/Ukraine+2015.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/5A4996EC68245770C1257F950044B600/$file/Ukraine+2015.pdf)> accessed 22 April 2016.

І нарешті, згідно з Конвенцією про права дитини Україна повинна подавати КПАД періодичні доповіді кожні два роки після набуття чинності цієї Конвенцією, а надалі – кожні п'ять років¹⁵⁹. Україна подала КПАД свою першу періодичну доповідь у 1994 році¹⁶⁰. Останні (третя й четверта) доповіді Україна надала у 2008 році¹⁶¹. Перша доповідь за Факультативним протоколом до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (далі – Факультативний протокол до Конвенції про права дитини) була надіслана КПАД у 2008 році. За вказаним протоколом держави-учасниці мають подавати такі доповіді так само як доповіді щодо виконання Конвенції про права дитини¹⁶². Починаючи з 2008 року відповідні доповіді не подавалися¹⁶³.

Вимога поширювати текст конвенцій в таборах для військовополонених і таборах для інтернованих осіб

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Стаття 41 третьої Женевської конвенції вимагає поширювати текст цієї Конвенції і додатків до неї рідною мовою військовополонених у таборах для військовополонених, в доступних для всіх місцях. На прохання окремі примірники надають військовополоненим, які не можуть мати доступу до оприлюдненого примірника. Тексти будь-яких правил, наказів, повідомлень та оголошень стосовно поведінки військовополонених також мають поширюватися,

¹⁵⁹Статтею 44 Конвенції про права дитини передбачено, що «держави-учасниці зобов'язані подавати Комітету через Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй доповіді про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції прав та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав (а) протягом двох років після набуття чинності цією Конвенцією для відповідної Держави-учасниці; (б) надалі - кожні п'ять років». Див. Конвенцію про права дитини (що набула чинності 2 вересня 1990 року) Серія договорів 1577, ст.44 <www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf>переглянуто 22 квітня 2016 року.

¹⁶⁰КПАД ООН (UN CRC) <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&TreatyID=10&TreatyID=11&DocTypeID=29&DocTypeCategoryID=4>переглянуто 22 квітня 2016 року.

¹⁶¹Там само.

¹⁶²У статті 8 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах зазначено, що кожна держава-учасниця протягом двох років після набуття чинності цим Протоколом для цієї держави-учасниці подає Комітету з прав дитини доповідь, яка містить повну інформацію про заходи, вжиті нею з метою виконання положень Протоколу, включаючи заходи, вжиті з метою виконання положень щодо участі та призову. Після подання повної доповіді кожна держава-учасниця вносить у доповіді, які подаються нею Комітету з прав дитини відповідно до статті 44 Конвенції, будь-яку додаткову інформацію, щодо виконання Протоколу. Інші держави-учасниці Протоколу подають доповіді **кожні п'ять років**. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, ст.8.

¹⁶³Там само.

а примірники мають передаватися представникові таких військовополонених мовою, яку вони розуміють. Кожен наказ та кожна команда, призначені для окремих військовополонених, також мають надаватися мовою, яку вони розуміють¹⁶⁴.

Стаття 99 четвертої Женевської конвенції вимагає поширювати текст цієї Конвенції в місцях інтернувань мовою, зрозумілою для інтернованих осіб. Він також може надаватися Комітету інтернованих¹⁶⁵. Будь-які правила, накази, повідомлення та оголошення також мають повідомлятися інтернованим особам і поширюватися в місцях інтернувань мовою, зрозумілою для них¹⁶⁶.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Правові засоби України не забезпечують належного виконання таких зобов'язань. Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачено, що Адміністрація бригадного пункту прийому військовополонених вивішує текст третьої Женевської конвенції¹⁶⁷. Однак у цьому Керівництві немає жодної вказівки на вимогу щодо мови чи будь-які інші вимоги, передбачені третьою Женевською конвенцією (*тобто*, на те, що додатки також мають бути вивішені, що вивішувати додатки слід у місцях, де всі можуть прочитати їх, і що відповідні примірники мають бути надані військовополоненим, які не можуть мати доступу до вивішеного примірника, на запит таких осіб). Крім того, відсутня будь-яка інформація щодо вивішування чи поширення правил, наказів, повідомлень або оголошень стосовно поведінки військовополонених.

Правові заходи щодо вивішування текстів конвенцій та інших документів у таборах для інтернованих осіб не відображено в законодавстві й відповідних нормативно-правових актах України¹⁶⁸.

¹⁶⁴Третя Женевська конвенція, ст.41.

¹⁶⁵Відповідно до Женевських конвенцій Комітет інтернованих має бути створений в усіх місцях інтернування. Такі комітети складаються з інтернованих, обраних шляхом голосування, які відповідатимуть за представництво інтернованих осіб перед державою, яка затримує, та державою-покровительською, МКЧХ та будь-якою іншою організацією, яка може допомогти їм. Четверта Женевська конвенція, ст.102.

¹⁶⁶Четверта Женевська конвенція, ст.99.

¹⁶⁷Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 2.5.4.9.

¹⁶⁸Докладніше див. *нижче*, с. 115.

Поширення й ознайомлення з принципами МГП

Відповідні положення основних договорів у сфері МГП

- Женевська конвенція I, стаття 47
- Женевська конвенція II, стаття 48
- Женевська конвенція III, статті 41, 127
- Женевська конвенція IV, статті 99, 144
- Додатковий протокол I, статті 80, 82, 83, 87
- Додатковий протокол II, стаття 19
- Додатковий протокол III, стаття 7
- Гаазька конвенція, статті 7, 25
- Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, стаття 6; і протоколи до неї:
- Протокол (II) про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (в редакції від 3 травня 1996 року), стаття 14
- Протокол (IV) про засліплюючу лазерну зброю, стаття 2
- Конвенція про права дитини, стаття 42
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, стаття 6

Загальні зобов'язання

Ключові вимоги до імплементації на національному рівні

Ключові положення, що стосуються відповідальності за поширення принципів МГП, можна знайти в основних договорах з МГП, включаючи більшість Конвенцій та Додаткових протоколів до них.

Вимагається, щоб держави-учасниці:

як у мирний час, так і під час війни якнайширше розповсюджували текст цієї Конвенції у своїх країнах та, зокрема, уключили її вивчення до програм військового та, по можливості, цивільного навчання, щоб її принципи стали відомі всьому населенню, зокрема бойовим військам, медичному та духовному персоналу¹⁶⁹.

Третя Женевська конвенція також встановлює, що будь-які військові або інші органи, які під час збройного конфлікту несуть відповідальність за військовополонених, повинні мати текст Конвенції і бути спеціально ознайомлені з її положеннями¹⁷⁰. Ця вимога поширюється також на будь-які цивільні, військові, поліцейські або інші органи, які під час війни несуть відповідальність за захищених осіб¹⁷¹.

Перший Додатковий протокол доповнює вищезгадані вимоги щодо поширення і забезпечення вивчення норм МГП, зокрема, положенням про забезпечення наявності юридичних радників, які могли б у разі необхідності давати поради командирам на відповідному рівні стосовно застосування Конвенцій і Протоколів та відповідний інструктаж збройним силам з цього питання¹⁷².

Крім того, Протокол покладає на уряд України зобов'язання, під час війни або в мирний час, проводити підготовку кваліфікованих кадрів для сприяння застосуванню Конвенцій і Протоколу (за надання підтримки Національних Товариств Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця)¹⁷³.

¹⁶⁹ Див. першу Женевську конвенцію, ст.47; другу Женевську конвенцію, ст.48; третю Женевську конвенцію, ст.127; четверту Женевську конвенцію, ст.144; перший Додатковий протокол, ст.83; другий Додатковий протокол, ст.19; третій Додатковий протокол, ст.7; Гаазьку конвенцію, ст.25 (виділено автором). Кожна з цих статей містить аналогічну вимогу поширити і забезпечити вивчення принципів МГП.

¹⁷⁰ Третя Женевська конвенція, ст.127.

¹⁷¹ Четверта Женевська конвенція, ст.144. Женевські конвенції і Додаткові протоколи надають захист так званим «особам, що перебувають під захистом». Цей термін включає хворих, поранених та осіб, що зазнали корабельної аварії, які не беруть участь у військових діях, військовополонених, цивільних осіб, які через конфлікт або окупацію знаходяться під владою країни, громадянством якої вони не володіють, медичний і духовний персонал, парламентарів, персонал цивільної оборони, а також персонал, який призначений для захисту культурних цінностей. Для отримання більш докладної інформації див. Глосарій МКЧХ <www.icrc.org/casebook/doc/glossary/protected-persons-glossary.htm>переглянуто 25 лютого 2016 року.

¹⁷² Перший Додатковий протокол, ст.82, 83(2).

¹⁷³ Перший Додатковий протокол, ст.6(1); Гаазька конвенція, ст.7, 25.

Згідно з МКЧХ:

ці особи, які повинні бути кваліфіковані, зокрема, в правових, військових і медичних сферах та повинні набиратися і навчатися в мирний час для того, щоб мати змогу функціонувати в разі конфлікту, можуть бути призначені державними органами для виконання функцій ознайомлення та поширення інформації¹⁷⁴.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Консультативна служба МКЧХ з МГП¹⁷⁵ охарактеризувала вимогу поширювати інформацію з МГП та забезпечити відповідне навчання через прийняття прийнятних заходів з поширення й ознайомлення для наступних п'ятих груп: (I) збройні сили; (II) поліцейські та правоохоронні органи; (III) студенти вищих навчальних закладів; (IV) державні посадові особи; і (V) широка громадськість¹⁷⁶. Для того, щоб визначити, чи виконує Україна ці вимоги щодо імплементації МГП на національному рівні, даний розділ розглядатиме вимоги щодо поширення знань про МГП й ознайомлення з ними окремо для кожної групи.

Збройні сили

Уряд України докладає зусиль по поширенню знань з МГП за допомогою підготовки кадрів у Збройних Силах України. Програми навчання в основному передбачені Військовому та Бойовому статутах Збройних Сил України. Необхідно більш ретельно досліджувати практики Збройних Сил, щоб визначити, чи зусиль з підготовки військовослужбовців достатньо для забезпечення повного дотримання МГП.

¹⁷⁴ICRC, 'The Obligation to Disseminate International Humanitarian Law' (2003) 2 <www.icrc.org/eng/assets/files/other/obligation_to_disseminate.pdf> accessed 22 April 2016.

¹⁷⁵Ця Служба є спеціалізованим органом МКЧХ, який допомагає державам у безліч способів. Основна мета Служби полягає в сприянні імплементації МГП на національному рівні. Вона співпрацює з національними урядами, бере участь у роз'яснювальній роботі і веде діяльність з наповнення потенціалу. Служба також сприяє обміну інформацією, особливо про національні заходи імплементації. Серед інших заходів, Консультативна служба також готує добре відомі інформаційні брошури з міжнародного гуманітарного права. Ці документи не є вичерпними науковими дослідженнями, але прагнуть бути простим, авторитетним поясненням основних норм МГП, таким чином, роблячи їх зрозумілими для кожного. ICRC, 'The ICRC Advisory Service on International Humanitarian Law' (ICRC, 31 August 1997) <www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jnrp.htm> accessed 25 February 2016; *Див. також* ICRC, 'The ICRC Advisory services on international humanitarian law' (ICRC, 1 January 2015) <www.icrc.org/en/document/icrc-advisory-services-international-humanitarian-law> accessed 22 April 2016.

¹⁷⁶*Див.* ICRC, 'Guidelines for Assessing the Compatibility between National Law and Obligations under Treaties of International Humanitarian Law' (March 2008) 4 <www.icrc.org/en/download/file/1405/guidelines-compatibility-advisory-services-icrc.pdf> accessed 22 April 2016.

Приміром, Керівництво по застосуванню норм МГП у ЗСУ конкретно передбачає, що відомості про норми МГП необхідно поширювати в мирний час і під час збройного конфлікту за допомогою навчання і підготовки військовослужбовців і цивільного персоналу Збройних Сил України¹⁷⁷. Це правило міститься в наступному положенні:

Виконуючи свої обов'язки, командири і командуючі офіцери повинні керуватися нормами міжнародного гуманітарного права, які зобов'язують їх:

У мирний час:

Організовувати і брати участь у поширенні знань про міжнародне гуманітарне право серед своїх підлеглих;

Забезпечувати вивчення права збройних конфліктів в процесі навчання і підготовки військовослужбовців;

Доводити до відома своїх підлеглих, що серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, повинні бути кримінально покарані відповідно до чинного законодавства України; і

(...)Контролювати підготовку медичного персоналу та військових (цивільних) членів юридичних служб на предмет вивчення міжнародного гуманітарного права (...)¹⁷⁸.

Крім того, штаб оперативного командування повинен забезпечувати командирів військових частин текстами Женевських конвенцій і Додаткових протоколів до них¹⁷⁹. Керівництво по застосуванню норм МГП у ЗСУ також додає, що підлеглим повинні надаватися відповідні керівні вказівки, що стосуються правил поведінки у військових діях¹⁸⁰. До того ж, військові капелани мають проходити підготовку з МГП, координовану військовим духовенством¹⁸¹. Крім того, командири зобов'язані наймати юридичних консультантів (помічників командирів підрозділів), відповідальних за вирішення будь-яких юридичних питань, пов'язаних із застосуванням законів війни (МГП)¹⁸². Юридичні консультанти повинні надавати командирам необхідні консультації щодо застосування норм МГП і правил застосування збройної сили, а також забезпечувати військовослужбовців відповідними інструкціями¹⁸³.

Крім Керівництва по застосуванню норм МГП у ЗСУ, поширення знань з МГП серед Збройних Сил України регламентується Наказами начальника Генерального штабу Збройних Сил України «Про організацію підготовки військовослужбовців

¹⁷⁷Керівництво по застосуванню норм МГП у ЗСУ, пункти 5.1.2, 5.1.3, 5.2.1.

¹⁷⁸Керівництво по застосуванню норм МГП у ЗСУ, пункт 1.5.1.

¹⁷⁹Керівництво по застосуванню норм МГП у ЗСУ, пункт 1.5.2.

¹⁸⁰Керівництво по застосуванню норм МГП у ЗСУ, пункт 2.1.8, Додаток 6.

¹⁸¹Наказ Міністерства оборони України щодо військового духовенства, пункт 2.8(3).

¹⁸²Керівництво по застосуванню норм МГП у ЗСУ, пункт 1.5.3.

¹⁸³Керівництво по застосуванню норм МГП у ЗСУ, пункт 1.6.1.

Збройних Сил України з основ МГП» і «Про подальшу роботу, що стосується вивчення, поширення і застосування норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України»¹⁸⁴. На жаль, міжнародній групі GRC не вдалося отримати тексти наказів, оскільки вони не перебувають у вільному доступі в мережі Інтернет.

Крім того, Бойовий статут покладає особливу відповідальність на заступника командира батальйону (роти) з виховної роботи, який відповідає за забезпечення дотримання МГП.

22 лютого 2016 року міністерство оборони у співпраці з МКЧХ підготувало роздаткову пам'ятку (за аналогією з «правилами застосування» в інших країнах) для всіх військовослужбовців Збройних Сил України¹⁸⁵.

¹⁸⁴Про організацію підготовки військовослужбовців Збройних Сил України з основ міжнародного гуманітарного права: Наказ начальника Генерального штабу Збройних Сил України № 30. - 11 березня 1997 року, «Про подальшу роботу, що стосується вивчення, поширення і застосування норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України: Наказ начальника Генерального штабу Збройних Сил України № 90. - 17 грудня 1999 року.

¹⁸⁵Міністерство оборони України, «Роздаткова пам'ятка на відповідність нормам гуманності в умовах збройного конфлікту» (Офіційний сайт Міністерства оборони України) <<http://www.mil.gov.ua/content/other/pamyatka-mkch.pdf>>переглянуто 25 лютого 2016 року.

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ
при виконанні обов'язків військової служби та спеціальних (бойових) завдань

ПАМ'ЯТАЙ

Під час збройного конфлікту норми гуманності повинні дотримуватися навіть щодо ворога. Ці норми містяться у міжнародному гуманітарному праві (головним чином, у чотирьох Женевських Конвенціях та Додаткових Протоколах до них).

ЗАХИЩЕНІ ОСОБИ:

- Щоразу, коли дозволяє ситуація підбирай всіх поранених і хворих (у тому числі представників ворожої сторони) та піклуйся про них.
- Заборонено брати заручників або використовувати «живі щити».
- Заборонено застосовувати катування, тілесні покарання, каліцтво, глузу над людською гідністю, колективні покарання та покарання без належного судового рішення.

ЗАХИЩЕНІ ОБ'ЄКТИ:

- Заборонено знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення.
- Заборонено грабувати майно цивільного населення.
- Заборонено завдавати масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу.

ЗАХИСТ МЕДИЧНИХ МІСІЙ:

- Розпізнавальні емблеми Червоного Хреста повинні користуватися повагою за будь-яких обставин. Заборонено вчиняти будь-які дії, направлені на применшення поваги та захисту по відношенню до них.
- Медичні установи, персонал, обладнання та санітарно-транспортні засоби повинні користуватися повагою та захистом за будь-яких обставин.

ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ:

- Цивільні об'єкти та цивільні особи не повинні бути об'єктами нападу.
- Необхідно вжити всіх можливих запобіжних заходів при визначенні того, чи є особа або об'єкт цивільними. У разі сумнівів слід вважати, що особа або об'єкт захищені від безпосереднього нападу.
- Невибіркові напади заборонені.
- Атаки, які ймовірно можуть спричинити випадкові втрати серед цивільного населення або шкоду цивільним об'єктам, не повинні бути надмірними по відношенню до очікуваної конкретної та безпосередньої воєнної переваги.
- Заборонено вбивати чи ранити комбатанта (особа зі складу збройних сил, яка бере участь у збройному конфлікті), який знаходиться під твоїм контролем, нездатний захистити себе або чітко висловив намір здатися.
- Необхідно вжити всіх можливих запобіжних заходів для захисту підконтрольного цивільного населення та цивільних об'єктів від наслідків нападі.

Недотримання будь-якої з перерахованих вище вимог може призвести до дисциплінарної або кримінальної відповідальності

У разі виникнення питань звертайтеся до юридичного радника командира військової частини.

Копія підготовлена Міністерством оборони України за сприяння Міжнародного Комітету Червоного Хреста

На додаток до зазначених національних імплементаційних заходів, дисципліни з МГП також включено до освітніх програм у всіх військових інститутах та університетах України. Для того, щоб стати офіцером Збройних Сил України, студенти повинні вивчати МГП. Наприклад, у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка МГП є обов'язковим курсом як для студентів військового відділення, так і для звичайних студентів, які навчаються за програмою офіцерів запасу. За аналогією, військові юристи повинні також скласти іспит з МГП (військова спеціальність 850300)¹⁸⁶.

Хоча вимоги щодо поширення МГП серед Збройних Сил України, як видається, належним чином закріплено в різних відповідних підзаконних актах, міжнародній групі GRC не вдалося проаналізувати характер здійснених навчань або оцінити будь-яку навчальну програму. Таким чином, не було можливості оцінити, наскільки поширення знань з МГП відповідає вимогам Конвенцій і Протоколів, які вимагають ефективного поширення.

¹⁸⁶ Державна екзаменаційна комісія за спеціальністю 850300 («Військовий юрист») «Юридична робота в Збройних Силах України», Тема 27: «Організація застосування норм міжнародного гуманітарного права особовим складом Збройних Сил».

Поліцейські та правоохоронні органи

В Україні не існує положень щодо поширення знань з МГП серед співробітників поліції і правоохоронних органів¹⁸⁷.

Що стосується поліції, майбутні офіцери не проходять курсу конкретно з МГП, але отримують обмежену підготовку з цього предмету в рамках курсу «Міжнародне право», обов'язкового для вивчення майбутніми співробітниками поліції¹⁸⁸.

Національна гвардія також є важливою частиною правоохоронних органів України. Раніше відома як Внутрішні Збройні Сили України, Національна гвардія - це спеціальний правоохоронний орган, діяльність якого регулюється Законом України «Про Національну гвардію України»¹⁸⁹.

Маючи право брати участь у збройних конфліктах, Національна гвардія бере участь у бойових діях на сході України з перших місяців конфлікту на Донбасі¹⁹⁰. Однак, виходячи з неофіційних бесід з представниками декількох державних органів, а також на основі огляду загальнодоступної інформації, з'ясувалося, що багато членів Національної гвардії не пройшли жодної офіційної підготовки з МГП, перш ніж приступити до військової діяльності.

Нові ініціативи спрямовані на подолання дефіциту знань. Наприклад, на українських урядових сайтах зазначалося, що МКЧХ організував кілька тренінгів з міжнародного гуманітарного права для Національної гвардії у 2015 році¹⁹¹. Крім того, у 2015 році офіційна газета Національної гвардії України «Ратник» опублікувала документ під назвою «Права людини і міжнародне гуманітарне право: Кодекс поведінки учасників військових дій» на своєму веб-сайті¹⁹². У цьому

¹⁸⁷До органів безпеки відносяться, наприклад, Служба безпеки України («СБУ»), Служба зовнішньої розвідки України, Спеціальна поліція Міністерства внутрішніх справ і Державна прикордонна служба України.

¹⁸⁸Програма базового курсу під назвою «Міжнародне право» для студентів ОКР «Бакалавр» за спеціальністю «Правознавство» Національної академії внутрішніх справ.

¹⁸⁹Закон України «Про Національну гвардію України» № 876-VII [Інтернет ресурс]. - 13 березня 2014 г. - Переглянуто: <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/876-18>> (воостаннє переглянуто: 25 лютого 2016 р.).

¹⁹⁰Див., наприклад, Інтерфакс-Україна, Українське інформаційне агентство, «Факти» (Близько 180 солдатів Національної гвардії України загинули на Донбасі з початку збройного конфлікту, 15 січня 2016 року)

¹⁹¹«Співробітники Національної гвардії України взяли участь у семінарі Міжнародного комітету Червоного Хреста» <<http://ngu.gov.ua/ua/news/znayomstvo-z-diyalnistyu-mizhnarodnogo-komitetu-chervonogo>>~HEAD=pobj - hresta>переглянуто від 25 лютого 2016 року.

¹⁹²«Співробітники Національної гвардії України взяли участь у семінарі Міжнародного комітету Червоного Хреста» <<http://ngu.gov.ua/ua/news/znayomstvo-z-diyalnistyu-mizhnarodnogo-komitetu-chervonogo>>~HEAD=pobj - hresta>переглянуто 25 лютого 2016 року.

документі міститься інформація про МГП, основні категорії осіб, які охоплюються МГП (комбатанти, некомбатанти, шпигуни, найманці і особи, що перебувають під захистом МГП). Документ також містить коротке керівництво із засобів і методів ведення війни, а також інформацію про відповідальність за порушення МГП. Хоча цей документ не носить обов'язкового характеру, а лише надає короткий огляд норм МГП, він є позитивним кроком на шляху поширення знань з МГП в межах Національної гвардії України.

Крім того, представники Національної гвардії України оголосили про необхідність прийняти юридичний документ, подібний до Керівництва по застосуванню норм МГП у ЗСУ, який би регулював дотримання МГП в мирний час і під час збройних конфліктів¹⁹³. Утім на сьогодні не існує всеосяжних правових заходів, що регулюють поширення і вивчення МГП серед особового складу Національної гвардії.

Студенти вищих навчальних закладів

В Україні МГП пропонується в якості окремої дисципліни або в якості частини програми з міжнародного права. Воно розглядається в Україні як один з найбільш класичних курсів цієї спеціальності¹⁹⁴. Наприклад, МГП викладається як окрема дисципліна в провідних українських університетах, в тому числі:

- Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Національному університеті «Одеська юридична академія»;
- Львівському національному університеті імені Івана Франка; та
- Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.

В інших університетах МГП рідко виводиться окремою дисципліною, але входить до складу курсу під назвою «Міжнародне публічне право».

¹⁹³Згідно з протоколом засідання Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права від 16 грудня 2015 <<http://old.minjust.gov.ua/23149>>переглянуто 25 лютого 2015 року.

¹⁹⁴Про затвердження та введення в дію складових галузевого стандарту вищої освіти галузі знань 0302 «Міжнародні відносини», за напрямом підготовки 030 202 «Міжнародне право»: Наказ Міністерства освіти і науки України № 871 [Інтернет ресурс]. - 1 липня 2013 року – Переглянуто: <http://uail.com.ua/images/nakaz_standarty.pdf> (останнє відвідування: 25 лютого 2016 р.).

Студенти з усієї країни можуть також брати участь у міжнародних конкурсах і моделюваннях судових дебатів, пов'язаних з МГП і міжнародним кримінальним правом (наприклад, Міжнародний конкурс із МГП ім. Ф. Мартенса, що проводиться в Росії, або Міжнародний конкурс із МГП ім. Жана Пікте). Вісім професорів і викладачів в галузі міжнародного права також є членами Комісії з МГП¹⁹⁵, і можуть поширювати серед своїх студентів інформацію про відповідну діяльність Комісії з МГП та найактуальніші події, пов'язані з МГП, в Україні.

На додаток до цих курсів і моделювань судових дебатів, МКЧХ присвятив значну кількість часу роботі з університетськими викладачами і студентами. Він також надав літературу з МГП і матеріали для університетських бібліотек. Так, МКЧХ сприяв створенню бібліотеки з МГП в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. МКЧХ також провів багато конференцій і круглих столів як для викладачів, так і студентів. Нарешті, члени Комісії з МГП нещодавно надали міністерству освіти і науки України рекомендацію ввести МГП в якості обов'язкового курсу для кожного студента юридичного факультету в Україні¹⁹⁶.

Державні посадові особи

Комісія з МГП відповідає за інформаційно-методичне (з МГП) забезпечення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також відповідних установ і організацій¹⁹⁷. Крім того, вона несе відповідальність за сприяння поширення МГП та його тлумачення¹⁹⁸.

До 2015 року Комісія була значною мірою неактивна. Однак зараз вона регулярно скликає зустрічі й активніше надає інформацію органам державної влади. 12 червня 2015 року Комісія з МГП прийняла План роботи на 2015 рік. Серед ключових завдань були визначені:

- забезпечення вивчення МГП у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка двічі на рік;

¹⁹⁵Попереднє посилання щодо діяльності Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права.

¹⁹⁶Протокол засідання Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права від 21 жовтня 2015 <<http://old.minjust.gov.ua/23149>> переглянуто 25 лютого 2015 року.

¹⁹⁷Постанова Кабінету Міністрів України про створення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права, пункт 3.

¹⁹⁸Там само.

- забезпечення організації тренінгів з МГП для військ у зоні АТО;
- організація тренінгів, розробка рекомендацій, підручників і брошур для учасників, волонтерів, медичного персоналу в зоні АТО¹⁹⁹.

Згідно із річним звітом Комісії з МГП за 2015 рік, переважна більшість завдань на 2015 рік була виконана²⁰⁰.

Широка громадськість

Рівень обізнаності з МГП серед широкої громадськості є низьким, особливо в рамках українського громадянського суспільства і засобів масової інформації. Наприклад, спеціальна підготовка, організована для засобів масової інформації, носить обмежений характер²⁰¹.

На сьогодні від уряду України не надходило жодних істотних ініціатив щодо підвищення рівня обізнаності в МГП широкої громадськості. Проте Товариство Червоного Хреста України доклало суттєвих зусиль до поширення і вивчення МГП, зокрема, започаткувавши в 2015 році програму «Безпечний доступ»²⁰².

¹⁹⁹План роботи Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права на 2015 рік, прийнятий 12 червня 2015 року <<http://old.minjust.gov.ua/23149>>переглянуто від 25 лютого 2016 року. Див. Додаток XI.

²⁰⁰Звіт про виконання Плану роботи Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права за 2015 рік<<http://old.minjust.gov.ua/23149>>переглянуто 25 лютого 2016. Див. Додаток XII.

²⁰¹Internews, міжнародна медіа-НУО, що базується у Вашингтоні, округ Колумбія, отримала фінансування від USAID (Агентство США з міжнародного розвитку) на здійснення «Українського медіа-проекту» в період з 2011 по 2016 роки. Серед інших цілей проекту забезпечення медіа-підготовки журналістам, що висвітлюють український конфлікт, проте залишається невідомим, чого досягнув проект за цей час. Див. <http://www.umedial.kiev.ua/english/u-meida-program-description/316-ukrainian-media-project.html#VscAa_KLTIV>переглянуто 25 лютого 2016 року. Міжнародній групі GRC нічого не відомо про будь-які інші спеціальні навчальні курси, що проводилися.

²⁰²Ця програма є частиною рамкової програми «Безпечний доступ», розробленої МКЧХ у співпраці з Національним Товариством Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Вона містить набір дій і заходів, які можуть бути вжиті Національним товариством Червоного Хреста або Червоного Півмісяця для підготовки до конкретних викликів і реагування на них, а також пріоритети для зниження і пом'якшення ризиків, з якими воно може зіткнутися в чутливих і небезпечних і контекстах, а також для завоювання довіри і визнання людей і громад з гуманітарними потребами і тих, хто контролює або впливає на доступ до них. Вона спрямована на сприяння та забезпечення надання гуманітарної допомоги з боку добровольців і активістів, які надають таку допомогу людям в зоні конфлікту. Товариство Червоного Хреста України також проводило тренінги з Основоположних принципів Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця і семінари з розповсюдження принципів МГП серед своїх волонтерів, працівників і молодіжних організацій по всій території України. Бюлетень № 9 Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. Листопад 2015 р. <www.redcross.org.ua/local/bulletin_july_eng.pdf>переглянуто 25 лютого 2016 року. Бюлетень № 13 Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. Листопад 2015 року<www.redcross.org.ua/local/bulletin_november_eng.pdf>переглянуто 25 лютого 2016 року.

Поширення знань з МГП серед військовополонених й інтернованих осіб

Ключові вимоги до імплементації на національному рівні

Військовополонені повинні бути ознайомлені зі своїми правами і обов'язками, пов'язаними з їхнім положенням відповідно до МГП²⁰³. Те саме стосується й інтернованих цивільних осіб²⁰⁴. Крім того, органи контролю над військовополоненими й інтернованими особами повинні володіти інформацією відповідних Конвенцій, а також пройти підготовку за відповідними положеннями МГП, які стосуються їхніх ролей і зобов'язань²⁰⁵.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Існуючі правові заходи недостатньою мірою регулюють поширення МГП серед військовополонених й інтернованих осіб. Що стосується поширення Конвенцій і Протоколів до них, Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ вимагається, аби штаб оперативного командування забезпечив командирів військових частин текстами Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них²⁰⁶. Тим не менше, не існує жодних правових засобів, які би стосувалися поширення або забезпечення спеціальної підготовки з Конвенцій/Протоколів представників органів влади, що контролюють військовополонених або інтернованих осіб.

Поширення знань з МГП у контексті захисту культурних цінностей

Ключові вимоги до імплементації на національному рівні

Що стосується культурних цінностей, Україна зобов'язана ввести в мирний час у свої бойові статuti або інструкції такі положення, які можуть забезпечити дотримання Гаазької конвенції і сприяти формуванню у військовослужбовців духу поваги до культури і культурних цінностей усіх народів²⁰⁷.

²⁰³Третя Женевська конвенція, ст.41.

²⁰⁴Четверта Женевська конвенція, ст.99.

²⁰⁵Третя Женевська конвенція, ст.127; Четверта Женевська конвенція, ст.99.

²⁰⁶Керівництво по застосуванню норм МГП у ЗСУ, пункт 1.5.2.

²⁰⁷Гаазька конвенція, ст.7(1).

Крім того, необхідно створити спеціальний персонал у лавах збройних сил, метою якого є забезпечення поваги до культурних цінностей і співпраця з цивільною владою, якій доручена їхня охорона²⁰⁸.

Нарешті, уряд України повинен якомога ширше розповсюджувати текст Конвенції та внутрішніх підзаконних актів, прийнятих для її виконання (у тому числі шляхом включення вивчення їх текстів у програму військових та, якщо можливо, цивільних навчальних закладів)²⁰⁹.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Керівництво по застосуванню МПП в ЗСУ визначає загальні принципи та інструкції, які забезпечують повагу до культурних цінностей (наприклад, заборона нападів на чітко визначені культурні цінності, заборона використання культурних цінностей для виконання військових завдань або знищення культурних цінностей)²¹⁰. Проте бракує детальної інформації щодо деяких аспектів. Наприклад, корисним було би існування окремого розділу, який би чітко визначав види захисту, передбачені у Гаазькій конвенції. Що стосується вимоги щодо спеціально підготовленого персоналу в складі збройних сил, на який покладається завдання забезпечувати повагу до культурних цінностей, міжнародна група GRC не має інформації про те, чи входить такий персонал до складу Збройних Сил України. І, нарешті, хоч і видається, що Гаазька конвенція згадується, як правило, у звичайних курсах підготовки з МПП²¹¹, залишається невідомим, наскільки така підготовка охоплює питання захисту культурних цінностей.

²⁰⁸Гаазька конвенція, ст.7(2).

²⁰⁹Гаазька конвенція, ст.25.

²¹⁰Див., наприклад, Керівництво по застосуванню норм МПП у ЗСУ, пункти 1.2.39, 1.2.51, 1.2.52, 1.3.2, 1.8.5.

²¹¹Керівництво по застосуванню норм МПП у ЗСУ, пункт 5.1.17.

Поширення знань з МГП щодо озброєння

Ключові вимоги до імплементації на національному рівні

Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї і Протоколи до неї також вимагають від уряду України в мирний час і під час конфліктів включити їх вивчення в програми військової підготовки з тим, щоб Збройні Сили України були обізнані з цими документами²¹².

Крім того, військовослужбовці повинні пройти підготовку із застосування лазерних систем²¹³.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Міжнародній групі GRC не вдалося оцінити будь-який навчальний план або іншим чином проаналізувати характер підготовки, яку проходять військовослужбовці Збройних Сил України. Таким чином, не було можливості визначити, чи відповідає поточна ситуація з поширенням знань з МГП у контексті застосування конкретних видів звичайної зброї вимогам Конвенції та Протоколів до неї.

Хоча використання лазерної зброї, розробленої спеціально, щоб викликати постійну сліпоту незахищених органів зору (це може бути єдиною бойовою функцією або однією із бойових функцій), й заборонене в Україні²¹⁴, міжнародна група GRC не має відомостей про будь-яку підготовку із застосування лазерних систем в цілому.

²¹²Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних страждань або мають невибірккову дію (прийнята 10 жовтня 1980 року і набула чинності 2 грудня 1983 року) 1342 UNTS 137, ст.6. Див. також другий Протокол до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками від 3 травня 1996 (другий Протокол до Конвенції 1980 року з поправками від 3 травня 1996 року), ст.14(3).

²¹³Четвертий Протокол до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних страждань або мають невибірккову дію про засліплюючу лазерну зброю (прийнятий 13 жовтня 1995 року, вступив в дію 30 липня 1998 року) 1380 UNTS 370, ст 2.

²¹⁴Керівництво по застосуванню норм МГП у ЗСУ, пункт. 1.3.3.

Поширення знань з МГП серед дітей

Ключові вимоги до імплементації на національному рівні

Оскільки Україна є стороною Конвенції про права дитини та Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, її уряд зобов'язаний, використовуючи належні та дієві засоби, широко інформувати про принципи і положення цих документів як дорослих, так і дітей²¹⁵.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Наявних українських правових засобів, що стосуються дітей і збройних конфліктів, недостатньо. Проте, 3 лютого 2016 року Закон України «Про охорону дитинства»²¹⁶, який передбачає загальний захист дітей під час збройного конфлікту, було змінено Законом України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми»²¹⁷. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, відтепер має забезпечувати проведення широкої інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо захисту дітей від участі у воєнних діях і збройних конфліктах, заохочує суспільство, громадські об'єднання та неурядові організації, засоби масової інформації до просвітницької роботи серед дітей, їхніх батьків, інших законних представників²¹⁸. Це положення лише нещодавно вступило в силу. Досі незрозумілими залишаються кроки, які здійснюватиме Україна, щоб забезпечити більший захист дітей під час збройних конфліктів, особливо в умовах подій у Криму та на сході України.

Окрім цих положень, міжнародній групі GRC не вдалося знайти жодних інших норм, які регулювали б поширення такої інформації серед особового складу збройних сил (наприклад, у Керівництві по застосуванню МГП в ЗСУ). Як уже

²¹⁵Конвенція про права дитини, ст.42; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, ст.6 (2).

²¹⁶Закон України «Про охорону дитинства» № 2402-III [Інтернет ресурс] - 26 квітня 2004 р - Переглянуто: <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>> (востаннє переглянуто 25 лютого 2016 г.) (Закон України «Про охорону дитинства»).

²¹⁷Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» № 936-VIII [Інтернет-ресурс]. - 26 грудня 2016 року - Доступ: <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/936-19>> (востаннє переглянуто: 25 лютого 2016 р.). (Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми»).

²¹⁸Закон України «Про охорону дитинства», ст.30.

зазначалося, міжнародній групі GRC також не вдалося оцінити будь-який навчальний план або іншим чином проаналізувати характер підготовки, яку проходять Збройні Сили України²¹⁹. Відтак, не було можливості оцінити, наскільки поширення знань з МГП у контексті захисту дітей відповідає вимогам Конвенції та Протоколу до неї.

²¹⁹ Див. вище, с. 63.

Порушення МГП

Відповідні положення основних договорів у сфері МГП

- Женевська конвенція I, статті 49–54
- Женевська конвенція II, статті 50–53
- Женевська конвенція III, статті 129–132
- Женевська конвенція IV, статті 146–149
- Додатковий протокол I, статті 85–91
- Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, статті 2–6

Припинення серйозних порушень МГП

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Як було зазначено вище, МГП безпосередньо передбачає зобов'язання України щодо припинення серйозних порушень МГП, включно із «серйозними порушеннями» Женевських конвенцій і Протоколу²²⁰.

Женевськими конвенціями і Протоколом передбачено такі основні зобов'язання України:

- вводити в дію будь-яке законодавство, потрібне для забезпечення ефективності системи кримінальних покарань для осіб, які вчинили або дали наказ вчинити будь-які серйозні порушення МГП;
- здійснювати розшук осіб, підозрюваних у тому, що вони вчинили або дали наказ вчинити згадані серйозні порушення. Крім того, Україна зобов'язана забезпечити, щоб такі особи, незалежно від їх громадянства, постали перед її судами, або ж передати їх для суду до іншої держави-учасниці²²¹;
- для забезпечення взаємного сприяння між державами-учасниками у зв'язку з кримінальним переслідуванням, що розпочинається в разі серйозних

²²⁰ Див. вище, с. 34–36.

²²¹ Перша Женевська конвенція, ст.49; друга Женевська конвенція, ст.50; третя Женевська конвенція, ст.129; четверта Женевська конвенція, ст.146; перший Додатковий протокол, ст.86.

порушень, першим Додатковим протоколом передбачено зобов'язання щодо взаємодопомоги, пов'язаної з кримінальним переслідуванням, що розпочинається в разі серйозних порушень Конвенцій і Додаткового протоколу²²², а також щодо співпраці між державами-учасниками стосовно питань екстрадиції. Україна зобов'язана належним чином враховувати прохання держави, на території якої було вчинено можливе правопорушення²²³.

Женевські конвенції містять вичерпний перелік «серйозних порушень» МГП:

- умисне вбивство²²⁴;
- катування чи нелюдське поводження, включно із біологічними експериментами, умисним заподіянням тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження чи шкоди здоров'ю²²⁵;
- широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, і здійснюване незаконним чином і безцільно²²⁶;
- примус військовополоненого служити в збройних силах ворожої держави чи умисне позбавлення його прав на справедливе й нормальне судочинство²²⁷;
- незаконна депортація чи переміщення²²⁸;
- незаконне позбавлення волі особи, що перебуває під захистом²²⁹;
- взяття заручників²³⁰.

Першим Додатковим протоколом передбачено також й інші серйозні порушення, що потребують створення ефективної системи кримінальних покарань:

- будь-яка навмисна дія чи навмисна бездіяльність, що серйозно загрожує фізичному чи психічному стану або недоторканності будь-яких осіб, що перебувають під владою супротивної сторони (таких як інтерновані, затримані чи іншим чином позбавлені волі), унаслідок збройного

²²²Перший Додатковий протокол, ст.88(1).

²²³Перший Додатковий протокол, ст.88(2).

²²⁴Перша Женевська конвенція, ст.50; друга Женевська конвенція, ст.51; третя Женевська конвенція, ст.130; четверта Женевська конвенція, ст.147.

²²⁵Там само.

²²⁶Там само.

²²⁷Третя Женевська конвенція, ст.130; четверта Женевська конвенція, ст.147.

²²⁸Четверта Женевська конвенція, ст.147.

²²⁹Там само.

²³⁰Там само.

конфлікту²³¹. Зокрема, забороняється піддавати таких осіб фізичним каліцтвам, медичним чи науковим експериментам або видаленню тканин чи органів для пересадки, коли це не вимагається за станом здоров'я зазначеної особи чи не відповідає загальноприйнятим медичним нормам²³². Такі норми охоплюють вимогу, згідно з якою до кожної особи застосовуються аналогічні, з медичної точки зору, обставини, включно з особами, які є громадянами сторони, що проводить цю процедуру, і жодна особа не може бути позбавлена свободи в будь-якій формі²³³.

- злочини, вказані нижче, також слід розглядати як серйозні порушення МГП, якщо вони були вчинені умисно і стали причиною смерті чи серйозних тілесних ушкоджень і шкоди здоров'ю:

- перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу²³⁴;
- вчинення нападу невибіркового характеру, що має негативні наслідки для цивільного населення або цивільних об'єктів, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам²³⁵;
- вчинення нападу на установи або споруди, що містять небезпечні сили, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам²³⁶;
- перетворення місцевостей, що не обороняються, і нейтральних зон на об'єкт нападу²³⁷;
- вчинення нападу на особу, коли відомо, що вона припинила брати участь у воєнних діях (*hors de combat*)²³⁸;
- віроломне використання розпізнавальної емблеми Червоного Хреста і Червоного Півмісяця чи інших захисних знаків²³⁹.

²³¹Перший Додатковий протокол, ст.11(1) і (4).

²³²Перший Додатковий протокол, ст.11(2) – (3).

²³³Перший Додатковий протокол, ст.11(1).

²³⁴Перший Додатковий протокол, ст.85(3).

²³⁵Там само.

²³⁶Там само.

²³⁷Там само.

²³⁸Там само.

- Крім того, до серйозних порушень також належать дії, вказані нижче, коли вони здійснюються навмисне й на порушення Конвенцій та цього Протоколу:

- переміщення окупуючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію²⁴⁰;
- депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі²⁴¹;
- невинуватна затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб²⁴²;
- застосування практики апартеїду й інших негуманних і принижуючих дій, що ображають гідність особистості, заснованих на расовій дискримінації²⁴³;
- перетворення чітко розпізнаних історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культу, які є культурною чи духовною спадщиною народів і яким надається особливий захист на об'єкт нападу, внаслідок чого вони зазнають великих руйнувань, коли такі об'єкти не розміщені поблизу воєнних об'єктів або не використовуються супротивною стороною для підтримки воєнних зусиль²⁴⁴;
- позбавлення особи, яка користується захистом Конвенцій чи першим Додатковим протоколом, права на справедливе й нормальне судочинство²⁴⁵.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Як було вказано вище, основні засоби імплементації на національному рівні можуть передбачати три складових: (і) уведення в дію кримінального законодавства щодо серйозних порушень МГП; (ii) зобов'язання здійснювати розшук осіб, підозрюваних у тому, що вони вчинили або дали наказ вчинити серйозні

²³⁹Там само.

²⁴⁰Перший Додатковий протокол, ст.85(4).

²⁴¹Там само.

²⁴²Там само.

²⁴³Там само.

²⁴⁴Там само.

²⁴⁵Там само.

порушення МГП, і забезпечувати притягнення до відповідальності таких осіб, незалежно від їх громадянства; (iii) зміцнення міжнародної співпраці в контексті кримінальних проваджень у справах щодо серйозних порушень МГП. Докладніше про ці складові з огляду на аспекти правових засобів України у сфері МГП – далі.

Введення в дію кримінального законодавства щодо серйозних порушень МГП

Загалом, правовими засобами України передбачено кримінальні заходи щодо припинення серйозних порушень МГП. Проте, як було зазначено вище²⁴⁶, держави зобов'язані вживати більш вагомих заходів, ніж просто забезпечення стандартної законодавчої бази для сприяння відповідному дотриманню положень МГП – держава має забезпечити «ефективний» механізм притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб. З огляду на чотири основні фактори, вказані нижче, є певні підстави вважати, що підхід, який застосовує Україна, не відповідає цьому стандарту: (i) ступінь деталізації статті 438 Кримінального кодексу України щодо порушень МГП як такої – недостатній, і в разі практичного застосування це може призвести до порушення принципів законності і винуватості; (ii) навіть у разі паралельного розгляду статті 438 Кримінального кодексу України і положень Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ поза увагою чи без належної деталізації залишиться чимало серйозних порушень МГП; (iii) кримінальне покарання за статтею 438 Кримінального кодексу є неналежним; (iv) інші відповідні положення Кримінального кодексу України не забезпечують усунення прогалин у законодавстві щодо відповідальності і належної системи покарання.

²⁴⁶ Див. вище, с. 37-43.

Ступінь деталізації статті 438 Кримінального кодексу України є недостатнім

Як було зазначено у вступній частині, Кримінальним кодексом України передбачено узагальнений підхід до встановлення кримінальної відповідальності за серйозні порушення МГП відповідно до статті 438²⁴⁷. Зокрема, у цій статті зазначено:

Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни

1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій – караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

2. Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Як видно з наведеної статті, вона передбачає розмежування засобів і методів ведення війни. Хоча статтею 438 загалом передбачено кримінальну відповідальність за застосування засобів ведення війни за допомогою посилання на будь-яку заборону, передбачену міжнародним правом (що, відповідно, забезпечує охоплення положень міжнародних договорів і звичасвих норм міжнародного права), підхід до тлумачення інших порушень «законів і звичаїв війни» (інакше кажучи, порушень методів ведення війни) – більш обмежений. Щодо порушень методів ведення війни, то у статті зазначені лише порушення, передбачені міжнародними договорами, ратифікованими Україною, а порушення, визнані звичасвими нормами міжнародного права, залишаються поза увагою.

Буквальне прочитання статті 438 свідчить про те, що її застосування до всіх злочинів або порушень методів ведення війни відповідно до звичасвого МГП не передбачено, натомість її сферу застосування обмежується випадками, зазначеними у міжнародних договорах, ратифікованих Україною, зокрема в Женевських конвенціях і Додаткових протоколах до них, а також іншими порушеннями, закріпленими іншими договорами, ратифікованими Україною, включно із

²⁴⁷ Там само.

Гаазькою конвенцією, Протоколом до неї та договорами про озброєння²⁴⁸. Як було зазначено²⁴⁹, звичасві норми міжнародного права передбачають розширення меж МГП і визнання загальних норм, що застосовуються як до міжнародних, так і до неміжнародних збройних конфліктів. Застосування підходу, який не передбачає закріплення *всіх* порушень, передбачених звичасвими нормами МГП, може з високим рівнем ймовірності призвести до прогалин у системі відповідальності, особливо в контексті неміжнародного конфлікту, в разі якого договірні норми є більш рудиментарними. Положення статті 438 (чи еквівалентної статті в разі внесення змін) мають передбачати внесення порушень звичасвих норм МГП до кола всіх порушень законів і звичаїв війни для забезпечення всеосяжності заборон кримінального характеру та засобів кримінального покарання (*тобто* щодо засобів і методів ведення війни).

Не беручи до уваги такої можливої проблеми у зв'язку з очевидною недостатністю встановлення кримінальної відповідальності за всі серйозні порушення звичасвих норм МГП, у статті 438 Кримінального кодексу сформовано комплексну правову основу для притягнення до відповідальності винних осіб, що (за певних конкретних обставин) може забезпечити ефективність виконання кримінально-правових приписів. Проте, як було зазначено вище²⁵⁰, є підстави вважати, що зміст статті 438 Кримінального кодексу викладено надто узагальнено і недостатньо чітко, щоб забезпечити дотримання принципу законності і винуватості в усіх можливих випадках, а також гарантувати ефективність законодавчих механізмів притягнення до відповідальності за інших обставин.

Хоча в багатьох випадках може застосовуватися стаття 438 Кримінального кодексу у поєднанні із відповідними міжнародними документами (*наприклад*, Женевськими конвенціями) для повідомлення осіб про дії та бездіяльність, які передбачають відповідальність за серйозні порушення МГП, немає упевненості щодо фактичної наявності та оптимальності такої можливості.

²⁴⁸ Докладніший розгляд цих аспектів буде наданий *нижче*, с. 154 (Гаазька конвенція); с. 210 (Договори про озброєння) і с. 223 (Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього).

²⁴⁹ Див. *вище*, с. 19.

²⁵⁰ Див. *вище*, с. 37-43.

Тлумачення статті 438 Кримінального кодексу України у поєднанні з положеннями Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ

Розгляд положень Кримінального кодексу України в поєднанні із більш деталізованим змістом Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ забезпечує більше високий ступінь конкретності щодо забороненої поведінки військовослужбовців за цією статтею. У Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ надано додаткові роз'яснення, що допомагають встановити, які дії охоплює стаття 438 Кримінального кодексу.

Пункти 1.8.5 і 1.8.6 Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ містять перелік серйозних порушень МГП, вчинення яких має передбачати кримінальну відповідальність військовослужбовців²⁵¹, *тобто* опис поведінки, що має бути підставою для притягнення до відповідальності відповідно до статті 438 Кримінального кодексу чи іншим чином. Крім того, у Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ надано визначення діям, що не є серйозними порушеннями МГП і передбачають дисциплінарну відповідальність, а не кримінальну²⁵².

У кількох країнах закріплено схожу практику – наявність узагальнених всеосяжних положень, таких як у статті 438 Кримінального кодексу України, у поєднанні із роз'яснювальними положеннями Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ. Наприклад, стаття 10 Військового кримінального кодексу Швейцарії містить узагальнене положення, яке встановлює кримінальну відповідальність за порушення «вимог міжнародних договорів про ведення бойових дій та захист осіб і майна», а також «інших зафіксованих законів і звичаїв війни»²⁵³. Надаючи визначення поведінки, що підпадає під дію цього положення, Швейцарська Федеральна Рада також звертається до Керівництва Швейцарії із дотримання законів і звичаїв війни (відповідника Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ)²⁵⁴. Такий підхід також обрали й інші країни, включно із Республікою Молдова, Чеською Республікою, Турецькою Республікою та Республікою Узбекистан. МКЧХ визнав, що такий комбінований підхід

²⁵¹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.8.4.

²⁵²Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.8.8.

²⁵³Керівництво Швейцарії із дотримання законів і звичаїв війни, стаття 10.

²⁵⁴ICRC, 'National Measures to Repress Violations of International Humanitarian Law (Civil Law Systems): Report on the Meeting of Experts' (1997) 203 <www.icrc.org/eng/assets/files/other/report-icrc_002_0726.pdf> accessed 22 April 2016.

(щодо військовослужбовців) може допомогти забезпечити ефективність притягнення до відповідальності, включно із більш суворим дотриманням принципів законності і винуватості²⁵⁵.

Однак, для того, щоб Керівництво по застосуванню норм МПТ в ЗСУ слугувало таким «компенсаторним» і роз'яснювальним допоміжним інструментом в Україні, потрібно забезпечити конкретність його положень, а також надати в ньому вичерпний і точний перелік усіх серйозних порушень МПТ, які передбачають кримінальну відповідальність.

У зв'язку з цим виникають такі можливі проблеми:

- Пункти Керівництва по застосуванню норм МПТ в ЗСУ, де слід надати перелік усіх серйозних порушень МПТ, не містять низки форм поведінки, що кваліфікується як серйозне порушення першого Додаткового протоколу, а саме:
 - Будь-яка навмисна дія чи бездіяльність, що серйозно загрожує фізичному чи психічному стану або недоторканності осіб, які перебувають під владою супротивної сторони, або ж які були інтерновані, затримані чи свободу яких було обмежено іншим чином унаслідок збройного конфлікту, зокрема йдеться про заподіяння фізичного каліцтва, медичні чи наукові дослід, видалення тканин чи органів для пересадки, коли це не вимагається за станом здоров'я зазначеної особи чи не відповідає загальноприйнятим медичним нормам, що застосовуються за аналогічних, з медичної точки зору, обставин до громадян сторони, що проводить цю процедуру, які не позбавлені свободи в якій би то не було формі²⁵⁶;

²⁵⁵Злочини, передбачені на національному рівні, також можуть відігравати таку роль певною мірою. Хоча такі злочини і не є повноцінною заміною злочинів, які належним чином відображають порушення МПТ і передбачають належну відповідальність, вони принаймні можуть надати певну інформацію (хай вона і часто буває обмеженою) щодо складу злочинів, який передбачали укладачі статті 438 Кримінального кодексу України. У Керівництві по застосуванню норм МПТ в ЗСУ надано інформацію щодо видів і складу злочинів, які передбачають притягнення до відповідальності за статтею 438 Кримінального кодексу для усунення недостатньої конкретики (*тобто* вбивство, катування, зґвалтування...).

²⁵⁶Перший Додатковий протокол, ст.11.

- Перетворення особи на об'єкт нападу, коли відомо, що вона припинила брати участь у воєнних діях (*hors de combat*)²⁵⁷;
 - Перетворення на об'єкт нападу чітко розпізнаних історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культу, які є культурною чи духовною спадщиною народів і яким надається особливий захист за спеціальною домовленістю²⁵⁸.
- Коло порушень МГП (у разі їх належного визначення як серйозних у Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ і відповідної потреби встановлення кримінальної відповідальності) загалом обмежується серйозними порушеннями Женевських конвенцій, а інші серйозні порушення МГП залишаються поза увагою. Хоча на поведінку, що кваліфікується як інші серйозні порушення, і поширюється заборона відповідно до інших положень Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ, такі порушення помилково кваліфіковано як несерйозні порушення МГП, і вони передбачають лише дисциплінарну відповідальність. Як було зазначено вище, звичайними нормами міжнародного гуманітарного права тепер передбачено вимогу встановлення кримінальної відповідальності за поведінку, що не підпадає під дію режиму щодо серйозних порушень²⁵⁹.
 - У межах положень, що містять докладний опис поведінки, яка передбачає дисциплінарну відповідальність, помилково вказано певні дії, що кваліфікуються як серйозні порушення. У Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ також не вказано деяких заборонених дій та форм поведінки, кваліфікованих як серйозні порушення МГП, які також не визначені у межах положень, що містили б докладний опис дій та форм поведінки, які мають передбачати дисципліну відповідальність²⁶⁰.

У зв'язку із такими можливими проблемами Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ може лише певною мірою застосовуватись як допоміжний роз'яснювальний інструмент щодо статті 438 Кримінального кодексу України, а саме: в разі коли поведінку охарактеризовано належним чином як серйозне порушення, що потребує встановлення кримінальної відповідальності.

²⁵⁷Перший Додатковий протокол, ст.85(3).

²⁵⁸Перший Додатковий протокол, ст.85(4).

²⁵⁹Див. вище, с. 34.

²⁶⁰Докладний аналіз таких незазначених заборонених дій надано в наступних розділах.

На звершення, із зазначених причин Кримінальний кодекс України, навіть у разі цілеспрямованого розгляду в поєднанні з Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ, не забезпечує цілісної та комплексної правової основи для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні усіх відповідних порушень МГП. Потрібно внести низку змін і доповнень, щоб охопити всі серйозні порушення МГП та забезпечити ефективний механізм, що передбачав би належну кримінальну відповідальність за певний перелік форм забороненої поведінки.

Покарання, передбачене статтею 438 Кримінального кодексу України є **неналежним**

Щодо покарання за Кримінальним кодексом України, то санкція статті 438 Кримінального кодексу передбачає максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 12 років за вчинення серйозних порушень МГП. Лише в разі коли ті самі діяння були поєднані з умисним вбивством, строк позбавлення волі може перевищити верхню межу санкції статті – аж до довічного позбавлення волі. Таке покарання важко розглядати як належне, беручи до уваги серйозність багатьох порушень МГП, які, хоч і не є поєднаними з убивством (*наприклад*, багато форм сексуального насильства, системне використання дітей-солдатів тощо), але належать до найсерйозніших правопорушень.

Практика міжнародних судів і трибуналів передбачає надання суддям відповідних судів можливості призначати покарання на власний розсуд – аж до довічного позбавлення волі у випадку необхідності. Такий підхід надає змогу досягнути відповідної гнучкості і пропорційності для відображення всіх ступенів тяжкості воєнних злочинів, незалежно від того, чи вони були поєднані із загибеллю людей.

Наприклад, будь-яка особа, яка була визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого статтею 5 Римського статуту – міжнародного договору, що регулює діяльність МКС, може бути засуджена до позбавлення волі строком на 30 років – щонайбільше²⁶¹, або ж довічного позбавлення волі в тих випадках, коли це виправдано винятково тяжким характером злочину та індивідуальними обставинами особи, визнаною винною у його вчиненні²⁶².

²⁶¹Римський статут, ст.77(1)(а).

²⁶²Римський статут, ст.77(1)(b).

Покарання за вчинення таких злочинів, передбачене національним законодавством різних держав, значно відрізняється в кожній з них. У Канаді особа, визнана винною у вчиненні воєнного злочину, поєднаному з умисним вбивством, має бути засуджена до довічного позбавлення волі. Щодо всіх інших форм воєнних злочинів, то засудження до довічного позбавлення волі передбачено в кількох випадках²⁶³. В Англії та Уельсі максимальне покарання, яке можуть призначити судді, за вчинення воєнних злочинів, – позбавлення волі строком на тридцять років, за винятком випадків поєднання такого злочину з убивством за англійським кримінальним правом – у такому разі передбачено обов'язкове довічне позбавлення волі²⁶⁴. У Сполучених Штатах Америки максимальне можливе покарання за воєнні злочини – довічне позбавлення волі²⁶⁵. Також може бути призначена смертна кара, якщо воєнний злочин спричинив смерть потерпілого(-их)²⁶⁶. У Франції за воєнні злочини може бути призначене довічне позбавлення волі як максимальне покарання²⁶⁷.

Водночас в Іспанії питання щодо воєнних злочинів, спрямованих проти осіб та об'єктів, регулюють статті 608–614 Кримінального кодексу, який передбачає позбавлення волі на 15 років як максимальне покарання²⁶⁸. У Сербії покарання залежить від виду злочину. Наприклад, максимальне покарання за вчинення злочину катування та нелюдського поводження з військовополоненими передбачає позбавлення волі строком від п'яти до сорока років у разі вбивства²⁶⁹. У схожий спосіб Кодекс злочинів проти міжнародного права Німеччини передбачає, що в разі коли обвинувачений спричинив смерть особи, яка перебуває під захистом за МПТ, його покарання становить довічне позбавлення волі.

²⁶³Акт про злочини проти людяності та воєнні злочини, Звід законів Канади, від 2000 року (Crimes Against Humanity and War Crimes Act, S.C. 2000), глава 24, розділ 4(2).

²⁶⁴Акт про Міжнародний кримінальний суд від 2001 року (Велика Британія), розділ 53.

²⁶⁵Кримінальний кодекс США (18 USC §2441).

²⁶⁶Кримінальний кодекс США (18 USC §2441a). Silvia D'Ascoli, *Sentencing in International Criminal Law: The UN ad hoc Tribunal and Future Perspectives for the ICC* (Bloomsbury 2011) 2085.

²⁶⁷Кримінальний кодекс Франції, Книга IV Bis, Розділ 1.

Silvia D'Ascoli, *Sentencing in International Criminal Law: The UN ad hoc Tribunal and Future Perspectives for the ICC* (Bloomsbury 2011) 2084. See also Alicia Gil, 'Bases para la persecución penal de crímenes internacionales en España' in Eser, Sieber and Kreicker (eds), *National Prosecution of International Crimes* (Duncker and Humblot Humboldt 2005) Volume 5, 211 – 218.

²⁶⁹Кримінальний кодекс Сербії, ст.374.

Максимальне покарання за вчинення воєнних злочинів усіх інших форм передбачає позбавлення волі строком на десять років²⁷⁰.

Підсумовуючи викладене вище, можна зазначити, що стаття 438 Кримінального кодексу України та максимальне покарання за воєнні злочини, не поєднані з убивством, не відповідають міжнародним стандартам. Відповідне максимальне покарання за воєнні злочини становить позбавлення волі орієнтовно на 30 років і аж до довічного позбавлення волі. Поза сумнівом, позбавлення волі строком на дванадцять років не може становити належне покарання за вчинення воєнного злочину за всіма категоріями без винятку.

Інші засоби у сфері МГП, передбачені Кримінальним кодексом України, є неналежними

У межах інших правових засобів, передбачених Кримінальним кодексом України, встановлено кримінальну відповідальність за порушення МГП відповідно до конкретних форм таких дій. За принципом *lex specialis* («правило пріоритету спеціальної норми») деякі з таких більш конкретизованих статей застосовуватимуться замість статті 438 Кримінального кодексу України для притягнення до відповідальності за певні форми поведінки, що кваліфікуються як воєнні злочини.

Такі конкретні злочини передбачають більш детальні та чітко визначені способи притягнення до відповідальності в контексті серозних порушень МГП, ніж передбачені в поточній редакції статті 438 Кримінального кодексу. До цих злочинів належать:

- Розділ XIX (19) «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» містить перелік злочинів, за які передбачено притягнення до відповідальності лише військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України та інших формувань, пов'язаних з оборонною діяльністю. До таких злочинів належать:
 - стаття 432 «Мародерство» – «викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених» (карається

²⁷⁰Кодекс злочинів проти міжнародного права Німеччини, розділи 8–12.

- позбавленням волі на строк від трьох до десяти років) – це злочин, рівнозначний серйозному порушенню «розкрадання майна поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, чи мертвих»²⁷¹;
- стаття 433 «Насильство над населенням у районі воєнних дій» (карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років) – це злочин, рівнозначний кільком серйозним порушенням МГП, таким як катування чи нелюдське поводження, включно із біологічними експериментами, умисним заподіянням тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження чи шкоди здоров'ю; грабіж чи інший спосіб вилучення майна всупереч нормам міжнародного гуманітарного права; руйнування власності, не виправдане воєнною необхідністю²⁷²;
 - стаття 434 «Погане поводження з військовополоненими» (карається позбавленням волі на строк до трьох років) – це злочин, рівнозначний серйозному порушенню Женевських конвенцій, зокрема катуванню чи нелюдському поводженню, включно із біологічними експериментами²⁷³.
- Розділ XX (20) «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». До відповідних статей Кримінального кодексу України щодо припинення порушень МГП, не кваліфікованих як серйозні, належить:
 - стаття 439 «Застосування зброї масового знищення» (карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років, а також позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, якщо таке діяння спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки) –

²⁷¹Розкрадання майна поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, чи мертвих є серйозним порушенням МГП відповідно до звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права. Див. МКЧХ, «Визначення воєнних злочинів – Правило 156» <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_60> переглянуто 22 квітня 2016 року.

²⁷²Серйозні порушення МГП відповідно до Женевських конвенцій, звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права і статті 8 Римського статуту.

²⁷³Перша Женевська конвенція, ст.50; друга Женевська конвенція, ст.51; третя Женевська конвенція, ст.130; четверта Женевська конвенція, ст.147.

це злочин, рівнозначний серйозному порушенню «застосування забороненої зброї»²⁷⁴.

Незважаючи на те, що в таких положеннях забезпечено бажаний ступінь поглиблення деталізації, під час застосування вказаних статей може виникнути проблема щодо визначення покарання (як і в разі статті 438 Кримінального кодексу), оскільки наявний механізм не може відповідати критеріям серйозності низки порушень МГП. У багатьох випадках відповідне рішення можна ухвалити лише за умови предметного розгляду конкретної ситуації. І воно залежатиме від наявних обставин, а також від того, як і коли будуть застосовуватися вказані положення, а саме: як відбуватиметься притягнення до відповідальності за ці правопорушення та за які саме форми поведінки. Однак (з огляду на низький поріг максимального можливого покарання) є підстави вважати, що максимальне покарання, передбачене за кожне з цих правопорушень, буде занадто м'яким, щоб відповідати стандартам МГП щодо належного покарання й ефективного припинення низки форм забороненої поведінки.

Зобов'язання щодо забезпечення притягнення до відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права

Міжнародні вимоги

Окрім встановлення зобов'язання щодо припинення серйозних порушень МГП, потрібно, щоб Україна забезпечувала розшук і притягнення до відповідальності осіб, які вчинили (або дали наказ вчинити) такі порушення.

Потрібно забезпечити достатньо широку сферу застосування та ефективність підстав для здійснення юрисдикції України, щоб гарантувати можливість притягнути до відповідальності таких осіб (незалежно від їх громадянства) у судах України, або ж передати їх для суду до іншої держави-учасниці²⁷⁵.

Таким чином, Україні потрібно забезпечити такі підстави для здійснення юрисдикції щодо серйозних порушень МГП:

²⁷⁴Серйозні порушення МГП відповідно до звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права. *Див.* МКЧХ, «Визначення воєнних злочинів – Правило 156» <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_60>переглянуто 25 лютого 2016 року. У статті 8 Римського статуту також надано чіткий перелік заборонених видів зброї.

²⁷⁵Перша Женевська конвенція, ст.49; друга Женевська конвенція, ст.50; третя Женевська конвенція, ст.129; четверта Женевська конвенція, ст.146; додатковий Додатковий протокол, ст.86. Розділ щодо питань екстрадиції, *Див.* с. 77–78.

- принцип територіальності: коли злочин вчинено на території держави;
- принцип національності: коли злочин вчинено за межами держави одним із її громадян;
- пасивний принцип особистості (принцип громадянства потерпілого): коли злочин вчинено за межами держави проти одного з її громадян;
- захисний принцип: коли злочин вчинено за межами держави проти основ її національної безпеки чи інтересів.

Також потрібно передбачити здійснення універсальної юрисдикції щодо серйозних порушень Женевських конвенцій. Загалом відповідно до класичного визначення принципу універсальної юрисдикції – це «правовий принцип, який дозволяє державі чи вимагає від неї порушення кримінальних проваджень за фактами певних злочинів, незалежно від місця скоєння злочину та громадянства особи, що його скоїла, чи потерпілого»²⁷⁶. Це правило застосовується незалежно від місця проживання суб'єкта злочину чи його присутності на відповідній території.

Форми здійснення універсальної юрисдикції можуть бути різними, і конкретні варіанти різних держав часто відрізняються. Щодо злочинів, які підпадають під дію принципу універсальної юрисдикції, то деякі держави визначили універсальну юрисдикцію як таку, що поширюється на злочини, за які міжнародні договори передбачають зобов'язання притягувати до відповідальності на відповідних підставах (*наприклад*, серйозні порушення Женевських конвенцій). Деякі держави також розширили сферу застосування принципу універсальної юрисдикції, охопивши й інші міжнародні злочини (*наприклад*, злочини, передбачені Римським статутом або Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього)²⁷⁷.

На завершення варто зазначити, що держави встановили перешкоди для здійснення універсальної юрисдикції. Наприклад, сфера застосування

²⁷⁶X. Philippe, 'The Principles of Universal Jurisdiction and Complementarity: How do the Two Principles Intermesh?' (June 2006) Vol 88 Number 862, 377 *citing to* K. C. Randall, 'Universal Jurisdiction under International Law' (1988) Texas Law Review No. 66, 785–8; International Law Association Committee on International Human Rights Law and Practice, 'Final Report on the Exercise of universal jurisdiction in respect of gross human rights offences' (2000) 2 <www.icrc.org/eng/resources/documents/article/review/review-862-p375.htm> accessed 22 April 2016.

²⁷⁷Amnesty International, 'Universal Jurisdiction: a Preliminary Survey of Legislation Around the World – 2012 Update' (2012) 9-10.

універсальної юрисдикції може бути обмежена до випадків, коли суб'єкт злочину (який не є громадянином відповідної держави та вчинив злочин за кордоном) проживає чи знаходиться на території держави під час порушення проваджень²⁷⁸. Наприклад, Акт Великої Британії про Міжнародний кримінальний суд (the UK ICC Act) передбачає обмежену форму здійснення універсальної юрисдикції щодо воєнних злочинів²⁷⁹. Відповідно до розділу 68 сферу застосування юрисдикції судів Великої Британії розширено до особи, яка «вчиняє діяння за межами Великої Британії, не маючи її громадянства, особи з постійним місцем проживання у Великій Британії, чи особи, яка підпадає під службову юрисдикцію Великої Британії, і в подальшому отримує постійне місце проживання у Великій Британії». Отже, для того, щоб юрисдикція Великої Британії поширювалася на воєнні злочини, незалежно від місця скоєння злочину та громадянства особи, що його скоїла, чи потерпілого, суб'єктом злочину має бути особа з постійним місцем проживання в цій країні, принаймні на момент порушення проваджень.

У Нідерландах Акт про міжнародні злочини (International Crimes Act) також передбачає обмеження універсальної юрисдикції у схожий спосіб, хоча її сфера залишається ширшою ніж у Великій Британії. У розділі 2 передбачено, що:

1. Не обмежуючи зміст відповідних положень Кримінального кодексу та Кодексу військового права, кримінальне законодавство Нідерландів застосовується до:
будь-кого, хто вчиняє будь-який зі злочинів, передбачених цим Актом, за межами Нідерландів, якщо такий підозрюваний перебуває в Нідерландах;
будь-кого, хто вчиняє будь-який зі злочинів, передбачених цим Актом, за межами Нідерландів, якщо такий злочин спрямовано проти громадянина Нідерландів;
громадянина Нідерландів, який вчиняє будь-який зі злочинів, передбачених цим Актом, за межами Нідерландів.

Для порівняння – Кодекс злочинів проти міжнародного права Німеччини передбачає універсальну юрисдикцію щодо злочину геноциду, злочинів проти людяності і воєнних злочинів, яка (на відміну від норм Великої Британії

²⁷⁸The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, 'International Criminal Court: Manual for the Ratification and Implementation of the Rome Statute' (March 2008) 71 <www.iccnw.org/documents/ICC_Manual_-_March_2008_-_ICLR.pdf> accessed 22 April 2016.

²⁷⁹Акт про Міжнародний кримінальний суд від 2001 року (Велика Британія), розділи 51 і 52.

та Нідерландів) не потребує дотримання жодних умов легітимності²⁸⁰. У розділі 1 передбачено, що:

Дія цього Акту поширюється на всі кримінальні правопорушення проти міжнародного права, передбаченого цим Актом, серйозні кримінальні правопорушення, передбачені цим Актом, навіть якщо таке правопорушення було вчинене закордоном і не стосується Німеччини.

Кримінальний кодекс та юрисдикція України

Загальні положення

Статтею 438 Кримінального кодексу України передбачено можливість притягнення до відповідальності осіб, які вчинили або дали наказ вчинити будь-яке порушення щодо застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом (включно з міжнародними договорами та звичаєвим міжнародним правом), а також порушень щодо методів війни, включно із серйозними порушеннями МГП, викладеними в міжнародних договорах, які ратифікувала Україна.

Крім того, Кримінальний кодекс України передбачає можливу імплементацію (в межах законодавства України) кола підстав для здійснення відповідної юрисдикції. Проте в цьому контексті постає низка можливих проблем, про що йтиметься далі. Були імплементовані такі принципи:

- **принцип територіальності:** будь-яка особа, що вчинила будь-який злочин (включно із будь-яким порушенням законів і звичаїв війни) на території України²⁸¹;
- **принцип національності:** будь-який злочин (включно із будь-яким порушенням законів і звичаїв війни), вчинений за межами України громадянами України чи особами без громадянства, які постійно проживають в Україні²⁸²;
- **поєднання принципу громадянства потерпілого та захисного принципу:** Особливо тяжкі злочини, вчинені іноземцями за межами України проти прав і свобод громадян України або інтересів України²⁸³;

²⁸⁰ Amnesty International, 'Germany: End Impunity through Universal Jurisdiction' (*No Safe Haven Series 3*, 16 October 2008)13.

²⁸¹ Кримінальний кодекс України, ст.6.

²⁸² Кримінальний кодекс України, ст.7 (якщо інше не передбачено міжнародними договорами, ратифікованими Україною).

²⁸³ Кримінальний кодекс України, ст.8.

- **універсальна юрисдикція:** Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, притягаються в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами²⁸⁴.

Можливі проблеми

Щодо принципу громадянства потерпілого та захисного принципу, то Кримінальний кодекс України не передбачає достатньо чіткого визначення «особливо тяжких злочинів проти прав і свобод громадян України або інтересів України», не надаючи подробиць щодо того, які саме злочини відносяться до цієї категорії²⁸⁵. Одне уточнення можна знайти у статті 12 Кримінального кодексу України, де особливо тяжкий злочин визначено як «злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічне позбавлення волі». Відповідно, хоча конкретні злочини не є чітко окресленими, є підстави вважати, що можливе здійснення юрисдикції за принципом громадянства потерпілого та захисного принципу передбачено щодо особливо тяжких злочинів.

У своїх коментарях українські фахівці в галузі права стверджують, що рішення щодо застосування принципу громадянства потерпілого чи захисного принципу слід ухвалювати в кожному конкретному випадку окремо²⁸⁶. За загальною тенденцією, певні фахівці стверджують, що поняття «особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України» слід застосовувати до різних розділів Особливої частини Кримінального кодексу України, включно з такими:

- Розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України»;
- Розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи»;
- Розділ IX «Злочини проти громадської безпеки»;

²⁸⁴Кримінальний кодекс України, ст.8.

²⁸⁵Див. R. Babanly, A. Radzivil, 'Extraterritorial jurisdiction of courts in criminal law' (2014) Journal of Civil and Criminal Justice 59-65, 62-3.

²⁸⁶М. І. Мельник, М. І. Хавронюк *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України*, 4-те видання, перероблене та доповнене, за редакцією М. І. Мельника, М. І. Хавронюка 2007, С. 39.

- Розділ XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (який містить статтю 438, що охоплює серйозні порушення МГП)²⁸⁷.

Універсальна юрисдикція

Як було зазначено вище, відповідно до статті 8 Кримінального кодексу України сферу застосування юрисдикції українських судів розширено до злочинів, вчинених іноземцями за межами України. У частині першій статті 8 передбачено:

Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених іноземцями або особами без громадянства за межами України
Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами або якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Як і в разі моделі Німеччини, ця стаття передбачає необмежену форму здійснення універсальної юрисдикції: вона поширюється на злочини, вчинені іноземцем за кордоном. На відміну від моделі Великої Британії та Нідерландів, Кримінальним кодексом України не встановлено жодних обмежень (*тобто* вимоги про наявність у суб'єкта злочину постійного місця проживання в державі чи його присутність на її території на момент порушення проваджень). Однак її сфера застосування обмежується випадками, коли універсальну юрисдикцію передбачено міжнародним договором, ратифікованим Україною. Женевськими конвенціями і першим Додатковим протоколом передбачено універсальну юрисдикцію щодо серйозних порушень²⁸⁸. Відповідно, стаття 438 Кримінального кодексу України, яка охоплює всі серйозні порушення Женевських конвенцій і першого Додаткового протоколу, може бути застосована відповідно до принципів універсальної юрисдикції²⁸⁹. Проте її дія не поширюється на інші воєнні злочини.

²⁸⁷R.Babanly, A.Radzivil, 'Extraterritorial jurisdiction of courts in criminal law' (2014) Journal of Civil and Criminal Justice 59-65, 62-3. Див. також В. В. Сташис і В. Я. Тацій, *Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар* (2003), За загальною редакцією В. В. Сташиса, В. Я. Тація, Академія правових наук України Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, С. 28.

²⁸⁸Перша Женевська конвенція, ст.49; друга Женевська конвенція, ст.50; третя Женевська конвенція, ст.129; четверта Женевська конвенція, ст.146; перший Додатковий протокол, ст.86.

²⁸⁹Універсальна юрисдикція може не поширюватися на інші порушення МГП, передбачені в Женевських конвенціях і Додаткових протоколах чи інших документах у сфері МГП. Українські суди здійснюватимуть свою юрисдикцію лише опираючись на інші підстави юрисдикції.

Підсумовуючи викладене вище, можна зазначити, що універсальна юрисдикція в Україні характеризується як обмеженою, так широкою сферою застосування. Можна стверджувати лише, що вона поширюється на вкрай обмежений перелік воєнних злочинів (серйозних порушень), однак жодного класичного порогу, що «служить підставою» для обмежень не передбачено (*наприклад*, коли підозрювана особа має постійне місце проживання в Україні). Незважаючи на наявність таких аспектів широкої сфери застосування універсальної юрисдикції, форму їх викладу потрібно переглянути, щоб забезпечити охоплення більш широкого кола злочинів, зокрема - щонайменше всіх серйозних порушень МГП.

Міжнародна співпраця в контексті кримінальних проваджень у справах щодо серйозних порушень МГП

Україна зобов'язана сприяти іншим державам-учасникам у зв'язку з кримінальним переслідуванням щодо серйозних порушень²⁹⁰ і співпрацювати з ними щодо питань екстрадиції²⁹¹. Однак національним законодавством може бути передбачено обмеження щодо екстрадиції.

У Кримінальному процесуальному кодексі України визначено режим міжнародного співробітництва щодо кримінальних проваджень в Україні, включно з положенням щодо взаємодопомоги та екстрадиції²⁹². Кримінальний кодекс України також забороняє видачу громадян України та осіб без громадянства з постійним місцем проживання в Україні, які вчинили злочини поза межами України²⁹³. Ця загальна схема застосовуватиметься до будь-яких кримінальних проваджень, порушених щодо серйозних порушень МГП.

Припинення діянь, які не належать до серйозних порушень МГП

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Як було зазначено у вступній частині²⁹⁴, МГП розрізняє серйозні порушення МГП, за які повинна бути встановлена кримінальна відповідальність, та інші порушення, які не кваліфікуються як серйозні та можуть бути припинені за допомогою будь-

²⁹⁰Перший Додатковий протокол, ст.88(1).

²⁹¹Перший Додатковий протокол, ст.88(2).

²⁹²Кримінальний процесуальний кодекс України, розділ IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження».

²⁹³Кримінальний кодекс України, ст.10.

²⁹⁴Див. вище, с. 34-36.

яких належних засобів²⁹⁵. Україні слід вживати всіх заходів (*тобто* заходів, пов'язаних із нормативно-правовими актами у військовій сфері, адміністративними розпорядженнями та іншими регуляторними засобами, а також засобами дисциплінарного чи кримінального покарання), потрібних для припинення діянь, які не належать до серйозних порушень МГП²⁹⁶.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Як зазначено вище, МГП вимагає від держав припинення діянь, які не належать до серйозних порушень МГП. Прийняття нормативно-правових актів у військовій сфері, які передбачають дисциплінарну відповідальність, є належними засобами припинення таких порушень. В Україні Дисциплінарний статут Збройних Сил України в поєднанні з Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ та Кодексом України про адміністративні правопорушення формують основу таких нормативно-правових актів і засобів дисциплінарної відповідальності. Проте ці інструменти не охоплюють деяких із заборон, яких вимагає МГП; ці аспекти будуть розглянуті докладніше нижче.

Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачено, що військовослужбовці, які вчиняють порушення норм МГП, що не передбачають притягнення до кримінальної відповідальності за Кримінальним кодексом України, несуть дисциплінарну відповідальність згідно з вимогами Кодексу України про адміністративні правопорушення і статутів Збройних Сил України (*тобто* Дисциплінарного статуту Збройних Сил України)²⁹⁷.

У лютому 2015 року до Кодексу України про адміністративні правопорушення було внесено главу 13-Б «Військові адміністративні правопорушення», яка набула

²⁹⁵Там само.

²⁹⁶Перша Женевська конвенція, ст.49; друга Женевська конвенція, ст.50; третя Женевська конвенція, ст.129; четверта Женевська конвенція, ст.146; Жан Пикте, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях: Коментар (МКЧХ: Женева, 1952), С. 358; Оскар Улер і Анрі Курс'єр, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни: Коментар (МКЧХ: Женева, 1958), С. 586.

²⁹⁷Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п.1.8.8. Див. також Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», ст.1 (1); Кодексу України про адміністративні правопорушення: Закон України № 8073-X [Інтернет-ресурс]. – 07 грудня 1984 року. – Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page862-p375.htm>> (востаннє переглянуто: 22 квітня 2016 року). («Кодексу України про адміністративні правопорушення»), глава 13-Б «Військові адміністративні правопорушення».

чинності 3 травня 2015 року²⁹⁸. Ця глава містить перелік правопорушень, за які військовослужбовець може бути притягнутий до відповідальності. Хоча в Кодексі України про адміністративні правопорушення немає безпосередньої вказівки на МГП, деякі з таких правопорушень можуть охоплювати чи бути кваліфіковані як порушення МГП.

До таких правопорушень належать:

- зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем²⁹⁹;
- бездіяльність військової влади³⁰⁰;
- порушення правил несення бойового чергування³⁰¹;
- порушення правил поведінки із зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення³⁰².

Покарання становить арешт з утриманням на гауптвахті на строк до десяти діб щонайбільше³⁰³.

Якщо порушення МГП не підпадає під дію Кодексу України про адміністративні правопорушення, військовослужбовець усе рівно може бути притягнутий до відповідальності за Дисциплінарним статутом Збройних Сил України³⁰⁴.

Для створення ефективного дисциплінарного режиму потрібно забезпечити, щоб Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ охоплювало всі діяння, які не належать до серйозних порушень МГП, і передбачало їх припинення. Проте (як ми вже зазначали³⁰⁵, і ґрунтовніше розглянемо це питання в цьому звіті), хоча Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ містить перелік більшості заборон, передбачених Женевськими конвенціями і Додатковими протоколами,

²⁹⁸Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» № 158-VIII [Інтернет-ресурс]. – 05 лютого 2012 року. – Режим доступу: <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/158-19>> (востаннє переглянуто: 22 квітня 2016 року).

²⁹⁹Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст.172-13.

³⁰⁰Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст.172-16.

³⁰¹Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст.172-17.

³⁰²Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст.172-19.

³⁰³Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст.172-13, 172-17, 172-16, 172-19.

³⁰⁴Дисциплінарний статут Збройних Сил України, ст.45; Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст.15.

³⁰⁵Див. вище, с. 37.

вказівок на деякі заборони немає³⁰⁶. Крім того, у багатьох випадках Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ не передбачено чіткого визначення порушень, що кваліфікуються як серйозні та передбачають кримінальну відповідальність, і порушень, що передбачають лише дисциплінарну відповідальність, про що йтиметься далі³⁰⁷. Як наслідок, паралельний розгляд положень Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ і статті 438 Кримінального кодексу України не забезпечує відповідний ступінь чіткості для досягнення точності, всеосяжності і вичерпності механізму притягнення до відповідальності військовослужбовців за серйозні порушення МГП.

Відповідальність командування

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

МГП також зобов'язує Україну вимагати від військових командирів запобігання та припинення серйозних порушень, а також вжиття відповідних заходів щодо осіб під їх контролем, які вчиняють такі порушення. Недотримання цієї вимоги передбачає кримінальну чи дисциплінарну відповідальність командира за дії, вчинені його підлеглими³⁰⁸.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Поняття «військового командування» визначено у статтях 425 і 426 Кримінального кодексу України. Стаття 426 Кримінального кодексу України містить положення щодо складу злочину умисної бездіяльності.

³⁰⁶Такі прогалини будуть проаналізовані у відповідному контексті в наступних розділах.

³⁰⁷Див. вище, с. 66.

³⁰⁸Перший Додатковий протокол, ст.86-87. У статті 86 Першого Додаткового протоколу передбачено, що навіть якщо серйозне порушення було вчинене підлеглою особою, її начальник не звільняється від кримінальної чи дисциплінарної відповідальності в разі, якщо він знав або мав у своєму розпорядженні інформацію, яка повинна була б надати йому можливість дійти висновку в обставині, що існувала на той час, що така підлегла особа вчиняє чи має намір вчинити подібне порушення, і якщо він не вжив усіх практично можливих заходів у межах своїх повноважень для відвернення або припинення цього порушення.

Цією статтею передбачено, що:

1. Умисне неприпинення злочину, що вчиняється підлеглим, або ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення, а також інше умисне невиконання військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати, якщо це заподіяло істотну шкоду, - караються штрафом від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або службовим обмеженням на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.
2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, - караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.
3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, - караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Статтею 425 передбачено поняття невиконання військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати – такий виклад можна розглядати як достатньо узагальнений для притягнення до кримінальної відповідальності за недбалу бездіяльність щодо запобігання чи припинення в інший спосіб вчинення підлеглими серйозних порушень МГП.

Цією статтею передбачено:

Стаття 425. Недбале ставлення до військової служби

1. Недбале ставлення військової службової особи до служби, якщо це заподіяло істотну шкоду, -

карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або службовим обмеженням на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, - карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.
3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

Щодо дисциплінарної відповідальності, то Кодекс України про адміністративні правопорушення також передбачає відповідальність за невжиття заходів щодо припинення злочинів, що вчиняються підлеглими, але її обмежено до «умисної бездіяльності».

У статті 172-16 зазначено:

Умисне нежиття заходів щодо припинення злочину, що вчиняється підлеглим, або ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення, а також інше умисне невиконання військовою службовою особою покладених на неї службових обов'язків - тягнуть за собою арешт з утриманням на гауптвахті на строк до десяти діб.

Кодекс України про адміністративні правопорушення також вимагає від командирів повідомляти про вчинення злочинів їхніми підлеглими і застосовувати відповідні засоби покарання³⁰⁹. У Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ також зазначено, що командувач, командир (начальник) зобов'язаний «припиняти порушення норм міжнародного гуманітарного права особовим складом *і, у разі потреби, притягати до відповідальності осіб, які вчинили ці порушення*»³¹⁰. У Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ також вказано:

Той факт, що порушення права збройних конфліктів було вчинено підлеглою особою, не звільняє її начальників від дисциплінарної чи кримінальної відповідальності, якщо вони мали в своєму розпорядженні інформацію щодо намірів підлеглого і не вжили всіх можливих запобіжних заходів щодо відвернення порушень³¹¹.

Бойовий статут Сухопутних військ ЗСУ містить узагальнене положення щодо зобов'язання командирів забезпечувати обізнаність своїх підлеглих у нормах МГП і вживати відповідних заходів щодо запобігання будь-яких порушень³¹². У Бойовому статуті Сухопутних військ ЗСУ також передбачено, що командир повинен вжити дисциплінарних заходів або порушити кримінальне переслідування проти осіб, які допустили зазначене порушення³¹³.

Залежно від підходу до тлумачення і застосування цих положень, такий режим може бути кваліфікований як уведення в дію законодавства щодо певної форми відповідальності командування. По-перше, за умови надзвичайно узагальненого тлумачення, положення статей 425 і 426 Кримінального кодексу України можуть відповідати вимогам МГП щодо застосування засобів покарання до начальників,

³⁰⁹Кримінальний кодекс України, ст.425-426; Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст.172, 16.

³¹⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.5.1 (додатково виділено відповідну частину).

³¹¹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.8.8; Бойовий статут Сухопутних військ ЗСУ, п. 556.

³¹²Бойовий статут Сухопутних військ ЗСУ, п. 556.

³¹³Бойовий статут Сухопутних військ ЗСУ, п. 556.

які знали (стаття 426: умисність) чи мали знати (стаття 425: недбалість), що їхні підлеглі мали намір вчинити або вчинили злочин, та якщо начальники не вжили всіх потрібних та обґрунтованих заходів у межах своїх повноважень для запобігання вчиненню таких злочинів, або, якщо такі злочини були вчинені, – для покарання відповідальних осіб³¹⁴.

Однак є підстави вважати, що ці положення були розроблені з недостатнім урахуванням форми відповідальності, передбаченої на міжнародному рівні та відомої як відповідальність командування. Особливу увагу слід звернути на питання, чи «умисна бездіяльність» або «недбале ставлення до служби» стосуються вимоги «обґрунтованих і практично можливих заходів», а також чи відповідальність виникає внаслідок того, що начальник не вжив заходів у межах своєї фактичної можливості (*наприклад*, повідомлення безпосереднього керівника), чи просто внаслідок того, що не була порушена кримінальна справа проти підлеглої особи, яка вчинила злочин³¹⁵.

З одного боку, відповідно до статті 426 Кримінального кодексу лише «органи досудового розслідування» зобов'язані вживати заходів для покарання за вчинення злочинів. А залежно від підходу до тлумачення статей 425 і 426 Кримінального кодексу, а саме від визначення того, що підпадає під категорії «обов'язки під час військової служби» та «умисне невиконання військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати», залежатиме, чи можуть ці статті допомогти усунути вказану очевидну прогалину у встановленні відповідальності. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ наводить тлумачення статей 425 і 426 Кримінального кодексу з вищим ступенем сумісності з відповідними вимогами, надаючи перелік зобов'язань командувача, командира (начальника) – зобов'язання «припиняти порушення норм міжнародного гуманітарного права особовим складом і, у разі потреби, притягати до відповідальності осіб, які вчинили ці порушення»³¹⁶.

По-друге, за умови, що ці положення можуть бути застосовні до найсерйозніших порушень МГП, вид покарання за цими статтями є недостатньо суворим,

³¹⁴Перший Додатковий протокол, ст.86. Див. також ICRC, 'Definition of War Crimes – Rule 156' (ICRC, 2009) <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_60> accessed 22 April 2016.

³¹⁵*Prosecutor v. Halilović* (Appeals Judgement) ICTY-01-48-A (16 October 2007) para. 63.

³¹⁶Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, ст.1.5.1 (додатково виділено відповідну частину).

щоб відповідати критеріям відображення серйозності поведінки, що може підлягати притягненню до відповідальності³¹⁷.

Хоча багато що залежатиме від тлумачення цих положень на практиці, є підстави вважати, що дисциплінарний режим за статтею 172, 16 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає обмеження відповідальності командування лише до випадків бездіяльності, кваліфікованої як «умисна бездіяльність», що може бути причиною для виключення випадків, спричинених недбалістю (*тобто* коли начальник міг знати, що підлеглий вчинить злочин). Це може виключити можливість відповідальності за бездіяльність на підставі конструктивного знання, якої вимагає МПП, а, отже, йдеться про відхилення від міжнародних стандартів.

Таким чином, незважаючи на те, що поняття відповідальності командування було імплементовано без достатньої чіткості і деталізації, у разі найбільш узагальненого тлумачення цього *може* бути достатньо для того, щоб уможливити притягнення до такої форми відповідальності, а також передбачити низку дисциплінарних заходів для випадків (які не належать до серйозних порушень) недотримання командуванням обов'язку вжити обґрунтованих і практично можливих заходів для запобігання злочину та покарання за нього. Однак потрібно забезпечити більш високий ступінь чіткості і деталізації. Види покарання, наявні в межах системи кримінального правозастосування, не забезпечать ефективного припинення всіх серйозних порушень МПП, пов'язаних із цією формою відповідальності.

Виконання наказів командування та захист

Основні вимоги до імплементції на національному рівні

Хоча це і не є зобов'язанням, що випливає з положень Женевських конвенцій чи Додаткових протоколів до них, звичаєве міжнародне право вимагає, щоб підлеглі не виконували явно злочинного наказу. Недотримання цієї вимоги призведе до кримінальної відповідальності на міжнародному рівні, якщо підлеглий

³¹⁷Докладніше див. вище, с. 75-76.

знав, що дія, передбачена таким наказом, була неправомірною, чи якщо він мав знати про це на підставі явно злочинного характеру такої дії³¹⁸.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

У статті 41(4) Кримінального кодексу України належним чином охоплено зобов'язання підлеглих не виконувати явно злочинного наказу. У пункті 5 цієї статті також зазначено, що підлеглий притягається до відповідальності, тільки якщо він усвідомлював або міг усвідомлювати злочинний характер наказу.

Законом України «Про Збройні Сили України» також передбачено кримінальну відповідальність військовослужбовця за виконання явно злочинного наказу³¹⁹.

Гарантії права на справедливий суд

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Україна зобов'язана гарантувати право на справедливий суд будь-якої особи, обвинуваченої у вчиненні серйозних порушень МГП згідно з міжнародними документами у сфері МГП³²⁰. Інакше кажучи, обвинувачені особи користуються основними судовими гарантіями щодо належного судового розгляду й захисту, які охоплюють, наприклад, принцип індивідуальної кримінальної відповідальності чи принцип *nullum crimen, nulla poena sine lege* («немає злочину – немає покарання без вказівки на те в законі»).

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Розгляд законодавства України щодо імплементації таких судових гарантій буде подано нижче³²¹.

³¹⁸Звичасві норми міжнародного гуманітарного права, Правила 154–155. Див. <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul> переглянуто 22 квітня 2016 року.

³¹⁹Закон України «Про Збройні Сили України», ст.1.

³²⁰Перша Женевська конвенція, ст.49; друга Женевська конвенція, ст.50; третя Женевська конвенція, ст.129; четверта Женевська конвенція, ст.146; перший Додатковий протокол, ст.86.

³²¹Див. *нижче*, с. 100.

Припинення використання, фінансування та навчання найманців

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців зобов'язує Україну щодо встановлення кримінальної відповідальності за:

- вербування, використання, фінансування або навчання найманців (будь-якими особами чи державою)³²²;
- безпосередню участь найманця у воєнних або спільних насильницьких діях³²³;
- незаконну діяльність осіб, груп та організацій, що заохочують, підбурюють, організують чи беруть участь у вчиненні таких злочинів³²⁴.

Україна також зобов'язана встановити кримінальну відповідальність за спробу вчинення таких злочинів і співучасть у них³²⁵.

³²²Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців (прийнято 4 грудня 1989 року, дата набуття чинності 20 жовтня 2001 року) 2163 UNTS 75, ст.2, 5.

³²³Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, 4 грудня 1989 року, ст.3.

³²⁴Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, 4 грудня 1989 року, ст.6.

³²⁵Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, 4 грудня 1989 року, ст.4.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Правові засоби України відповідають вимогам, вказаним вище³²⁶. У Кримінальному кодексі України передбачено злочин:

Вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкодження діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання найманців у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях³²⁷.

Також цей кодекс передбачає злочин «участі у збройних конфліктах інших держав з метою одержання грошової компенсації»³²⁸.

Нарешті, Кримінальний кодекс України містить положення щодо всіх відповідних форм відповідальності (кримінальна відповідальність організаторів та учасників злочину), а також спроб вчинення таких злочинів³²⁹.

Припинення порушень Гаазької конвенції та Протоколу

Це питання буде розглянуто далі в розділі «Культурні цінності»³³⁰.

Припинення застосування конкретних видів зброї

Це питання буде розглянуто далі в розділі «Договори про озброєння»³³¹.

Захист назви та емблеми Червоного Хреста і Червоного Півмісяця

Це питання буде розглянуто далі в розділі «Незаконне використання емблем і символів»³³².

³²⁶Однак Україна надала Генеральному секретареві ООН (як депозитарієві Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 року) повідомлення, в якому зазначено, «що з 20 лютого 2014 року та протягом періоду тимчасової окупації Російською Федерацією частини території України...застосування та виконання Україною зобов'язань за (Конвенцією), зазначеною вище, щодо окупованих і невідконтрольних Україні територій, вказаних вище, обмежено та не гарантується» в певних регіонах України. Див. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2015/CN.614.2015-Eng.pdf>> переглянуто 22 квітня 2016 року.

³²⁷Кримінальний кодекс України, ст.447(1).

³²⁸Кримінальний кодекс України, ст.447(2).

³²⁹Кримінальний кодекс України, глави IV і VI.

³³⁰Див. *нижче*, с. 154.

³³¹Див. *нижче*, с. 210.

³³²Див. *нижче*, с. 185.

Основні та судові гарантії: загальні положення

Відповідні положення основних договорів у сфері МГП

- Женевська конвенція I, стаття 3
- Женевська конвенція II, стаття 3
- Женевська конвенція III, стаття 3
- Женевська конвенція IV, стаття 3
- Додатковий протокол I, статті 11, 75–76
- Додатковий протокол II, статті 4–7

Основні та судові гарантії, надані під час міжнародного збройного конфлікту особам, що перебувають під захистом

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Положення першого Додаткового протоколу слугують підтвердженням захисту, передбаченого Женевськими конвенціями (про які йтиметься в наступних розділах, присвячених основним гарантіям, які надано цивільним особам, пораненим та хворим, а також військовополоненим і дітям³³³), і розширюють коло застосування такого захисту, охоплюючи будь-яких осіб, які перебувають під владою сторони, що бере участь у конфлікті, і не користуються більш сприятливим ставленням згідно з Женевськими конвенціями в контексті міжнародного збройного конфлікту³³⁴. Цим Протоколом передбачено вимогу щодо гуманного поводження з такими особами без будь-якої несприятливої

³³³ Див. нижче, с. 110-142.

³³⁴ Захист, передбачений першим Додатковим протоколом, надається тим і «перш за все усім тим, хто не може претендувати на застосування Конвенцій загалом чи їх застосування в повному обсязі з урахуванням випадків дерогації відповідно до статті 5 четвертої Конвенції». Коментар до статті 75 першого Додаткового протоколу <www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=E46340B132AC1B86C12563CD004367BF> переглянуто 22 квітня 2016 року.

різниці. Кожна сторона має з повагою ставитися до особи, честі, переконань та релігійних обрядів усіх таких осіб³³⁵.

Вчинення низки дій, заборонено та залишатиметься забороненим у будь-який час і в будь-якому місці, незалежно від того, чиняться вони представниками цивільних чи військових органів, а саме:

- насильство над життям, здоров'ям і фізичним та психічним станом осіб, зокрема:
 - вбивство;
 - катування;
 - тілесні покарання;
 - заподіяння каліцтва.
- знущання над людською гідністю (зокрема, принизливе та образливе поводження);
- взяття заручників;
- колективне покарання³³⁶;
- примус до проституції чи непристойне посягання в будь-якій його формі³³⁷.

Деякі з цих дій вважаються серйозними порушеннями МГП:

- вбивство, катування, заподіяння каліцтва і взяття заручників (серйозні порушення Женевських конвенцій і Додаткового протоколу)³³⁸;
- знущання над людською гідністю, колективне покарання та вчинення сексуального насильства, зокрема примус до проституції (воєнні злочини відповідно до звичаєвого міжнародного гуманітарного права)³³⁹.

Отже, за їх вчинення має бути передбачено кримінальну відповідальність³⁴⁰. Тілесне покарання не вважається серйозним порушенням МГП. Той факт, що це діяння не належить до серйозних порушень МГП, слугує підставою

³³⁵Перший Додатковий протокол, ст.75(1).

³³⁶Перший Додатковий протокол, ст.75(2).

³³⁷Перший Додатковий протокол, ст.75(2).

³³⁸Див. вище, с. 66.

³³⁹МКЧХ, «Визначення воєнних злочинів – Правило 156» <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_60> переглянуто 22 квітня 2016 року.

³⁴⁰Докладніше див. вище, С. 34–36 і 66–69. Умисне вбивство, катування, взяття заручників, знущання над людською гідністю і вчинення сексуального насильства, зокрема примус до проституції, також належать до переліку воєнних злочинів за Римським статутом – Римський статут, ст.8.

для розширення свободи розсуду України щодо вибору способу припинення такої поведінки.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Конституцією України закріплено основоположні принципи недискримінації та гуманного поводження³⁴¹, і передбачено, що кожен має право на повагу до його гідності, релігійних переконань та практик у будь-якій ситуації³⁴². Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачає розширення сфери застосування цього принципу, охоплюючи звичаї та обряди особи³⁴³.

Що стосується встановлення кримінальної відповідальності за серйозні порушення МГП, про що йшлося вище³⁴⁴, зміст положень статті 438 Кримінального кодексу України (хоча він не є достатньо деталізованими) є достатньо узагальненим, щоб охопити увесь спектр таких серйозних порушень, включно із вбивством, катуванням, заподіянням каліцтва, взяттям заручників, знущанням над людською гідністю, колективним покаранням і примусом до проституції та непристойним посяганням у будь-якій його формі.

Що стосується військовослужбовців, то положення Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ детально доповнюють статтю 438 Кримінального кодексу України, оскільки містять безпосереднє посилання на деякі з таких дій як на серйозні порушення МГП³⁴⁵:

- навмисне вбивство, катування та нелюдяне відношення³⁴⁶;
- взяття заручників³⁴⁷.

Однак зміст положень Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ є підставою для непевності щодо чіткості та ефективності положень статті 438 Кримінального кодексу України, а саме:

³⁴¹Конституція України, ст.21, 24, 28. Див. також Кримінальний кодекс України, ст.161.

³⁴²Конституція України, ст.3, 11, 27, 28, 29, 32(1), 35, 51(3). Щодо засад кримінального провадження, див. Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.7(1)(1), 7(1)(3), 7(1)(4), 7(1)(8), 8, 10, 11, 15.

³⁴³Див., наприклад, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 2.5.10.6, 3.6.1.

³⁴⁴Див. вище, с. 37-43 і с. 66-76.

³⁴⁵Див. вище, с. 71-76.

³⁴⁶Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.8.5.

³⁴⁷Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.3.2, 1.8.5. Див. також п. 2.5.10.6 (на окупованих територіях).

- відсутність безпосередньої заборони заподіяння каліцтва, знущання над людською гідністю й колективного покарання під час міжнародних збройних конфліктів ні як кримінальних, ні як дисциплінарних правопорушень³⁴⁸;
- хоча визнається надання жінкам – цивільним особам особливого захисту за МГП³⁴⁹, примус до проституції та непристойне посягання в будь-якій його формі не кваліфікується як серйозні порушення МГП, як наслідок, вони розглядаються як дисциплінарні правопорушення.

Нарешті, хоча зі змісту статті 438 Кримінального кодексу України випливає, що кримінальну відповідальність встановлено за всі види такої поведінки, недостатній ступінь деталізації залишається проблемним питанням. Крім того, хоча, як зазначено вище, завдяки положенням Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ певний ступінь деталізації щодо низки заборонених дій (навмисного вбивства, катування, нелюдяного відношення і взяття заручників) забезпечено, відповідно до його положень інші серйозні порушення МГП помилково кваліфіковано як несерйозні й дисциплінарні правопорушення (а не кримінальні) (примус до проституції та непристойне посягання в будь-якій його формі), а певний перелік серйозних порушень МГП (заподіяння каліцтва, знущання над людською гідністю й колективне покарання) безпосередньо не вказано взагалі. Як наслідок, зміст положень Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ слугує можливою оманливою підставою вважати, що дія статті 438 Кримінального кодексу України і кримінальна відповідальність, передбачена нею, не поширюється на таку поведінку.

Крім того, у контексті дій, що не належать до серйозних порушень МГП, у Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ немає вказівки на тілесне покарання та, як наслідок, дисциплінарну відповідальність за такі порушення не передбачено.

³⁴⁸Однак регулювання щодо всіх цих трьох випадків передбачено лише в контексті неміжнародного збройного конфлікту. Див. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.4.10.

³⁴⁹Див. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 2.5.5.2.

Основні гарантії, надані жінкам під час міжнародного збройного конфлікту

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Відповідно до першого Додаткового протоколу жінкам надається особливий захист, коли їхня свобода обмежується з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом³⁵⁰. До прикладу, вони утримуються в приміщеннях, відокремлених від приміщень для чоловіків (або ж якщо жінки входять до складу сімей, таких жінок утримують в одному приміщенні з їхніми сім'ями), крім того, вони перебувають під безпосереднім наглядом жінок³⁵¹. Справи вагітних жінок і матерів малолітніх дітей, від яких такі діти залежать, які піддаються арешту, затриманню чи інтернуванню з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, розглядаються в першочерговому порядку³⁵².

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Кримінально-виконавчим кодексом України та Кримінальним процесуальним кодексом України передбачено конкретні механізми захисту жінок і сімей в мирний час. Проте ці положення не були призначені для застосування під час збройного конфлікту. Однак такі положення залишаються актуальними, оскільки вони можуть бути застосовані з метою імплементації МПП, а також бути інформативним джерелом рекомендацій щодо належного підходу.

Зокрема, Кримінально-виконавчим кодексом України передбачено роздільне тримання жінок і чоловіків під час затримання³⁵³. Крім того, Кримінальним процесуальним кодексом України передбачено, що позбавлення волі може бути відстрочено в разі вагітності засудженої чи за наявності в неї дитини віком до трьох років³⁵⁴. Також цим кодексом передбачено не лише, що під час виконання вироків суд у кримінальних справах має розглядати справи жінок у першочерговому порядку (відповідно до міжнародного стандарту), а й що суддя має розглядати

³⁵⁰Перший Додатковий протокол, ст.75(5), 76.

³⁵¹Перший Додатковий протокол, ст.75(5).

³⁵²Перший Додатковий протокол, ст.75(2).

³⁵³Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України № 1129-IV [Інтернет-ресурс]. – 11 липня 2003 року. – Режим доступу: <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>>(востаннє переглянуто: 22 квітня 2016 року), ст.51(1), 92(1).

³⁵⁴Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.536.

звільнення вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років від відповідальності³⁵⁵. Крім того, Кримінальним кодексом України за певних обставин передбачено звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, у зв'язку з вагітністю, пологами й до досягнення дитиною семирічного віку³⁵⁶. Міжнародній групі GRC не вдалось знайти жодного законодавчого положення, яке б вимагало утримання осіб у сімейних блоках або перебування жінок під безпосереднім наглядом жінок ні в цьому кодексі, ні в будь-якому іншому законодавчому документі України.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ містить схоже положення, що передбачає розподіл чоловіків і жінок під час перебування в полоні³⁵⁷. Однак у Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ немає положень щодо більшості міжнародних вимог, а саме:

- Сім'ї повинні утримуватись у сімейних блоках;
- Жінки повинні перебувати під безпосереднім наглядом жінок;
- Справи вагітних жінок і матерів малолітніх дітей, від яких такі діти залежать, які піддаються арешту, затриманню чи інтернуванню з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, розглядаються в першочерговому порядку.

Судові гарантії, надані під час міжнародного збройного конфлікту особам, які перебувають під захистом

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Статтею 75 першого Додаткового протоколу передбачено, що будь-яка особа, яка піддається арешту, затриманню або інтернуванню, користується судовими гарантіями. Така особа має бути невідкладно проінформована зрозумілою їй мовою про причини вжиття таких заходів. За винятком випадків арешту або затримання за кримінальні правопорушення, такі особи повинні бути звільнені у найкоротший строк і в будь-якому разі, як тільки обставини, що виправдовують арешт, затримання чи інтернування, стали недійсними³⁵⁸. Крім того, така особа,

³⁵⁵Там само.

³⁵⁶Кримінальний кодекс України, ст.79. Див. також ст.83 (Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років).

³⁵⁷Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 2.5.4.19.

³⁵⁸Перший Додатковий протокол, ст.75(3).

що перебуває під захистом, користується додатковими гарантіями, передбаченими Женевськими конвенціями й першим Додатковим протоколом:

- Процедура повинна передбачати, щоб обвинувачений був без затримки проінформований про деталі правопорушення, що ставиться йому чи їй за вину, й забезпечувати звинуваченому до й під час суду всі необхідні права та засоби захисту;
- Жодна особа не може бути засуджена за правопорушення, окрім як на підставі індивідуальної кримінальної відповідальності;
- Жодна особа не може бути звинувачена у вчиненні кримінального правопорушення або засуджена за нього на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, які не є кримінальним правопорушенням згідно з нормами національного законодавства або міжнародного права, дія яких поширювалася на цю особу під час вчинення такої дії чи бездіяльності; також не може накладатися суворіше покарання, ніж те, яке застосовувалося в той час, коли було вчинено це кримінальне правопорушення. Якщо після вчинення правопорушення законом устанавлюється менш суворе покарання, то дія цього закону поширюється й на даного правопорушника;
- Кожний, кому пред'явлено звинувачення у правопорушенні, вважається невинним доти, доки його вина не буде доведена згідно із законом;
- Кожний, кому пред'являється звинувачення у правопорушенні, має право на судовий розгляд у його присутності;
- Жодна особа не може бути примушена до подання свідчень проти самої себе або визнання себе винною;
- Кожний, кому пред'являється звинувачення у правопорушенні, має право допитувати свідків, які дають свідчення проти нього, або вимагати, щоб такі свідки були допитані, а також право на виклик і допит свідків на його користь на тих самих умовах, що й для свідків, які дають свідчення проти нього;
- Жодна особа не може переслідуватися або каратися тією ж стороною за правопорушення, за яке згідно з тим самим законом і судовою процедурою даній особі раніше було винесено вирок, що виправдовує чи засуджує її;

- Кожний, хто є переслідуваним у судовому порядку за правопорушення, має право на те, щоб вирок суду було оголошено публічно; і
- При винесенні вироку засудженому має бути повідомлено про його право на оскарження в судовому чи іншому порядку, а також про строк, протягом якого він може скористатися цим правом³⁵⁹.

Позбавлення особи, яка користується захистом Конвенцій чи першого Додаткового протоколу, права на справедливе й нормальне судочинство вважається серйозним порушенням першого Додаткового протоколу³⁶⁰. Таким чином, за будь-яке порушення цього положення має бути встановлено кримінальну відповідальність.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Захист, який передбачає надання гарантій щодо справедливого суду та інших судових гарантій, належним чином відображено в Конституції, Кримінальному кодексі та Кримінальному процесуальному кодексі України, положення яких встановлюють загальні стандарти справедливого суду, що застосовуються до будь-якого судового провадження, включно із судовими провадженнями, пов'язаними з можливим порушенням статті 438 чи будь-яких інших положень, пов'язаних із нормами МГП:

- право особи бути невідкладно проінформованою зрозумілою для неї мовою про причини вжиття таких заходів³⁶¹;
- право особи бути звільненою як тільки обставини, що виправдовують її арешт, затримання чи інтернування, стали недійсними³⁶²;
- право особи бути без затримки проінформованою про деталі правопорушення, що ставиться їй за вину, а також надання всіх необхідних прав і засобів захисту³⁶³;
- принцип індивідуальної кримінальної відповідальності³⁶⁴;

³⁵⁹Четверта Женевська конвенція, ст.33; перший Додатковий протокол, ст.75(4).

³⁶⁰Перший Додатковий протокол, ст.85(4)(e). Це також воєнний злочин відповідно до статті 8 Римського статуту.

³⁶¹Конституція України, ст.29; Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.29.

³⁶²Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.202.

³⁶³Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.42(3).

³⁶⁴Конституція України, ст.61.

- принцип заборони зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі³⁶⁵;
- презумпція невинуватості³⁶⁶;
- право особи бути присутнім під час судового засідання³⁶⁷;
- право особи на свободу від самовикриття³⁶⁸;
- право особи на проведення допиту свідків³⁶⁹;
- принцип заборони двічі притягувати до відповідальності за одне й те саме правопорушення³⁷⁰;
- право особи на гласність і відкритість судового провадження³⁷¹;
- право особи бути повідомленою в разі засудження про судові та інші засоби правового захисту, надані їй, і строки, протягом яких вони можуть бути застосовані³⁷².

Можна припустити, що захист, опис якого надано вище, є належним.

Як зазначено вище³⁷³, стаття 438 Кримінального кодексу України охоплює всі серйозні порушення МГП, включно із позбавленням особи прав на справедливе й нормальне судочинство. Однак ступінь деталізації цієї статті недостатній, і є ймовірність, що вона не забезпечує точності й конкретності, що лежить в основі «ефективних» засобів кримінального покарання, яких вимагає МГП.

Водночас у контексті військовослужбовців положення Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ забезпечують певний ступінь чіткості завдяки додатковій деталізації положень щодо порушень прав на справедливе й нормальне судочинство³⁷⁴. Відповідно до пункту 1.8.5 «позбавлення права на безпристрасне та нормальне судочинство» кваліфікується як серйозне порушення МГП. Таким чином, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ може бути джерелом достатньо докладної інформації щодо забороненої поведінки для забезпечення

³⁶⁵Кримінальний кодекс України, ст.5.

³⁶⁶Конституція України, ст.62; Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.17.

³⁶⁷Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.412.

³⁶⁸Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.18.

³⁶⁹Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.42(4).

³⁷⁰Конституція України, ст.61; Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.7(1-12), 19.

³⁷¹Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.7(1-20), ст.27(1), (7).

³⁷²Конституція України, ст.57(1); Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.7(1-13), ст.20.

³⁷³Див. вище, с. 37-43 і 66-76.

³⁷⁴Див. вище, с. 71-76.

ефективності притягнення до відповідальності військовослужбовців із дотриманням принципу законності й винуватості.

Основні гарантії, передбачені під час міжнародного збройного конфлікту

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Спільна стаття 3(1) чотирьох Женевських конвенцій і стаття 4(1) другого Додаткового протоколу передбачають основну гарантію гуманного поводження щодо осіб, які не беруть активної участі в бойових діях у контексті міжнародного збройного конфлікту, забороняючи будь-яку ворожу дискримінацію з причин «раси, кольору шкіри, релігії чи вірувань, статті, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії» (*тобто* принцип недискримінації).

Перелік безпосередньо заборонених дій охоплює такі:

- насильство над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й катування;
- колективне покарання;
- взяття заручників;
- акти тероризму;
- знущання над людською гідністю, зокрема, принизливе та образливе поводження і згвалтування³⁷⁵.

Другий Додатковий протокол також забороняє видавати наказ не залишати нікого в живих (оголошення про те «що нікому не буде дано пощади») під час конкретної військової операції³⁷⁶.

Усі ці дії вважаються серйозними порушеннями МГП відповідно до звичаєвого МГП, і тому за їх вчинення має бути встановлено кримінальну відповідальність³⁷⁷.

І на завершення, спільною для всіхчотирьох Женевських конвенцій ст.3 також передбачено, що потрібно підбирати поранених і хворих та надавати

³⁷⁵Чотири Женевські конвенції, ст.3(1); другий Додатковий протокол, ст.4(2).

³⁷⁶Другий Додатковий протокол, ст.4(1).

³⁷⁷Див. МКЧХ, «Визначення воєнних злочинів – Правило 156» <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_60>переглянуто 22 квітня 2016 року. Насилля над життям й особистістю, зокрема вбивство, заподіяння каліцтва, жорстоке поводження, катування, взяття заручників і посягання на людську гідність, а саме: образливе і принизливе поводження та згвалтування, також вважаються воєнними злочинами відповідно до статті 8 Римського статуту.

їм допомогу³⁷⁸. Ця заборона не потребує застосування заходів кримінальної відповідальності.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Як зазначено вище³⁷⁹, основоположні принципи гуманного поводження та недискримінації закріплено Конституцією України, яка застосовується за будь-яких обставин, включно з міжнародним збройним конфліктом³⁸⁰.

Що стосується насильства над життям й особистістю, то Кримінальний кодекс України містить окрему статтю стосовно цивільних осіб: стаття 433 Кримінального кодексу України «Насильство над населенням у районі воєнних дій» передбачає кримінальну відповідальність за насильство над населенням у зоні конфлікту³⁸¹. Зміст положень цієї статті достатньо узагальнений, щоб забезпечити можливість охопити всі випадки скоєння насильства над життям й особистістю цивільних осіб. Щодо всіх інших випадків, про які йшлося вище³⁸², стаття 438 Кримінального кодексу охоплює всі серйозні порушення, а отже – і порушення, зазначені вище. Однак ступінь деталізації статті 438 недостатній, і є ймовірність відсутності точності й конкретності, важливої для забезпечення ефективності притягнення до відповідальності за порушення МГП.

Водночас у контексті військовослужбовців положення Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ забезпечують певний ступінь чіткості завдяки додатковій деталізації щодо низки заборонених видів поведінки (насильство над життям й особистістю, зокрема вбивство, заподіяння каліцтва, жорстоке поводження, катування, колективні покарання, взяття заручників, акти тероризму та посягання на людську гідність, а саме: образливе і принизливе поводження та згвалтування)³⁸³. Однак, хоча Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ й містить такі додаткові орієнтири, в ньому не вказано, що такі дії класифікуються як серйозні порушення МГП (створюючи підстави вважати, що їх можна розглядати просто як дисциплінарні правопорушення), а це спричинює можливі суперечності щодо цілей та завдань статті 438 Кримінального кодексу України,

³⁷⁸Чотири Женевські конвенції, ст.3(2).

³⁷⁹Див. вище, с. 97-98.

³⁸⁰Конституція України, ст.21, 24, 28. Див. також Кримінальний кодекс України, ст.161.

³⁸¹Кримінальний кодекс України, ст.433.

³⁸²Див. вище, с. 37-43 і 66-76.

³⁸³Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.4.10. Див. вище, с. 71-76.

оскільки вона має передбачати встановлення кримінальної відповідальності за таку поведінку.

Крім того, у Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ немає положень щодо зобов'язання підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу, а отже, і немає жодної конкретики, що могла б слугувати підставою для відповідної кримінальної відповідальності чи підґрунтям для розгляду порушення як дисциплінарного правопорушення.

Основні та судові гарантії, надані під час міжнародного збройного конфлікту особам, свобода яких обмежена

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Особам, позбавленим волі з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, повинні надаватися відповідні судові гарантії. Другим Додатковим протоколом передбачено, що:

- Поранені та хворі користуються повагою та захистом. Із ними поводяться гуманно й надають їм максимально можливу та швидку медичну допомогу та догляд, яких вимагає їх стан. Між ними не робиться будь-якої різниці на підставі будь-яких міркувань, крім медичних;
- Для осіб, позбавлених волі з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, має бути забезпечено:
 - постачання продовольства й питної води;
 - створення належних умов для збереження здоров'я і додержання гігієни;
 - надання захисту від суворих кліматичних умов;
 - надання захисту від небезпек збройного конфлікту.
- Їм дозволено отримувати допомогу в індивідуальному чи колективному порядку;
- Їм дозволено відправляти свої релігійні обряди і, за наявності відповідних прохань та коли це доречно, отримувати духовну допомогу від осіб, що виконують релігійні функції, таких як священики; і

- У разі залучення до роботи їх забезпечують умовами праці та захистом, аналогічними до тих, які надаються місцевому цивільному населенню³⁸⁴.

Порушення цих вимог не вважається серйозним порушенням МГП. А внаслідок того, що такі дії не вважаються серйозним порушенням МГП, потреби встановлення кримінальної відповідальності за їх скоєння немає, і для їх припинення можуть вживатися й застосовуватися дисциплінарні заходи та покарання.

Крім того, другий Додатковий протокол також містить положення щодо умов інтернування чи затримання осіб, зокрема щодо вимоги утримання чоловіків окремо від жінок, права таких осіб надсилати листи й поштові листівки, а також забезпечення медичного огляду³⁸⁵. Цей протокол також вимагає вживати потрібних заходів для гарантування безпеки звільнених осіб³⁸⁶.

І на завершення, у другому Додатковому протоколі визначаються основні гарантії щодо судового переслідування й покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройним конфліктом³⁸⁷. Докладніше про такі вимоги йшлося у розділі щодо міжнародного збройного конфлікту³⁸⁸.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Щодо захисту осіб, свобода яких обмежена під час неміжнародного збройного конфлікту, то в Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ питання захисту поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії чи аварії літального апарата, розглянуто лише частково, оскільки право таких осіб на гуманне поводження, включно із наданням медичної допомоги та забезпечення догляду, що вимагає їх стан, не передбачено³⁸⁹. Проте в Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ значною мірою передбачено надання цим особам захисту, аналогічного до того, про який йшлося вище.

³⁸⁴ Другий Додатковий протокол, ст.5(1), 7.

³⁸⁵ Другий Додатковий протокол, ст.5(2).

³⁸⁶ Другий Додатковий протокол, ст.5(4).

³⁸⁷ Другий Додатковий протокол, ст.6. Такі вимоги є аналогічними до викладених у статті 75 першого Додаткового протоколу.

³⁸⁸ Див. вище, с. 92-93.

³⁸⁹ Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.4.12.

У пункті 1.4.13 зазначено:

1.4.13. Щодо осіб, свобода яких була обмежена, необхідно дотримуватися таких вимог:
забезпечувати їх продовольством та питною водою нарівні з місцевим цивільним населенням;
захищати їх від суворих кліматичних умов;
давати їм дозвіл на отримання індивідуальної чи колективної допомоги;
дозволяти здійснення культових дій та допомогу духовного персоналу;
у разі залучення до роботи забезпечувати їм умови праці та захист нарівні з місцевим цивільним населенням.

На завершення, у межах правових засобів України не передбачено норм, що відображали б положення статті 5(2) – (4) другого Додаткового протоколу стосовно умов щодо цивільних осіб, які були інтерновані чи затримані іншим чином під час міжнародного збройного конфлікту.

Основні та судові гарантії: цивільні особи

Відповідні положення основних договорів у сфері МГП

- Женевська конвенція IV, статті 5, 27–35, 43, 64–78, 99–100, 117–126
- Додатковий протокол I, статті 11, 75–76

Основні гарантії

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Четверта Женевська конвенція гарантує права цивільних осіб на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв³⁹⁰. До них слід ставитися гуманно без будь-якої дискримінації та захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу (*тобто* публічного приниження чи пропаганди)³⁹¹.

Цивільним особам необхідно надавати можливості звертатися по допомогу до держав-покровительок та організацій, що можуть надати їм допомогу, таких як МКЧХ або Товариство Червоного Хреста України³⁹².

Нарешті, цивільні особи не можна використовувати для захисту від воєнних операцій як «живі щити»³⁹³. Будь-яке порушення цієї заборони є серйозним порушенням МГП відповідно до звичаєвих норм МГП³⁹⁴.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Як вже зазначалося вище стосовно статті 75 першого Додаткового протоколу³⁹⁵, правовими засобами України, зокрема Конституцією України, передбачено, що

³⁹⁰Під поняттям «особиста повага» мається на увазі повага до «звичок» особи (тобто індивідуальної поведінки) та «звичаїв» (тобто звичаїв певної спільноти). Коментар до статті 27 четвертої Женевської конвенції

<www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=25179A620578AD49C12563CD0042B949> переглянуто 22 квітня 2016 року.

³⁹¹Четверта Женевська конвенція, ст.27.

³⁹²Четверта Женевська конвенція, ст.30.

³⁹³Четверта Женевська конвенція, ст.28.

³⁹⁴Серйозні порушення МГП відповідно до звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права, а також стаття 8 Римського статуту. Див. МКЧХ, «Визначення воєнних злочинів – Правило 156» <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_60> переглянуто 22 квітня 2016 року.

³⁹⁵Див. вище, с. 92-93.

будь-які особи в будь-якій ситуації мають право на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв³⁹⁶.

У Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ межі забезпечення поваги до цивільних осіб з боку військовослужбовців розширено, і вони охоплюють повагу до права особи на сім'ю, звички та звичаї³⁹⁷. Крім того, основоположні принципи недискримінації та гуманного поводження закріплено Конституцією України³⁹⁸.

Щодо права особи звертатися по допомогу до держав-покровительок та організацій, що можуть надати їй допомогу, то рівень деталізації засобів національної імплементації щодо випадків, на які поширюється таке право, є недостатнім. Хоча в Законі України «Про Товариство Червоного Хреста України»³⁹⁹ та Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ⁴⁰⁰ чітко вказано, що МКЧХ (та інші організації, такі як Товариство Червоного Хреста України) має право надавати допомогу, слід деталізувати відповідні положення для належного відображення права, передбаченого статтею 30 четвертої Женевської конвенції.

На завершення, МГП вимагає встановлення кримінальної відповідальності за використання цивільних осіб для захисту від воєнних операцій як «живих щитів». Як було зазначено вище⁴⁰¹, статтею 438 Кримінального кодексу України загалом встановлено кримінальну відповідальність за будь-які серйозні порушення МГП, що, відповідно, має охоплювати такі злочини. Однак ступінь деталізації цієї статті є недостатнім, і є ймовірність, що за відповідних обставин не буде забезпечений належний рівень точності й конкретності для ефективного притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні саме таких порушень МГП.

Відповідно до Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ така поведінка не є серйозним порушенням МГП і становить лише дисциплінарне правопорушення⁴⁰². У такому разі виникає імовірність суперечностей щодо цілей

³⁹⁶Конституція України, ст.3, 11, 27, 28, 29, 32(1), 35, 51(3). Щодо засад кримінального провадження, див. Кримінальний процесуальний кодекс України, ст.7(1)(1), 7(1)(3), 7(1)(4), 7(1)(8), 8, 10, 11, 15.

³⁹⁷Див., наприклад, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 2.5.10.6, 3.6.1.

³⁹⁸Конституція України, ст.21, 24, 28. Див. також Кримінальний кодекс України, ст.161.

³⁹⁹Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України», ст.9.

⁴⁰⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.5.1.

⁴⁰¹Див. вище, с. 37-43 і 66-76..

⁴⁰²Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 2.5.5.1.

та завдань статті 438, оскільки вона має передбачати встановлення кримінальної відповідальності за таку поведінку⁴⁰³.

Дерогації

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Четверта Женевська конвенція дозволяє Україні відступити від своїх зобов'язань щодо надання захисту в разі чітко окреслених умов. Наприклад, дозволено позбавляти гарантій особу, що перебуває під захистом, у випадках, коли на території сторони конфлікту остання пересвідчилася в тому, що таку особу насправді підозрюють у тому, що вона займається діяльністю, ворожою для безпеки держави, або що її залучено до такої діяльності⁴⁰⁴. На окупованих територіях особа, затримана як шпигун чи диверсант або як підозрюваний в діяльності, що загрожує безпеці окупаційної держави, також може бути позбавлена прав на зв'язок із зовнішнім світом, наданих цією конвенцією. Стаття 5 також містить основоположні принципи гуманного поводження та справедливого судочинства, додержання яких має бути забезпечено щодо таких осіб⁴⁰⁵.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ безпосередньо передбачено можливість відступу від деяких положень четвертої Женевської конвенції. Так, у п. 2.5.1.1 зазначено, що:

Жерти збройних конфліктів (пункт 1.2.26 Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ), медичний та духовний персонал противника (пункт 1.2.34 Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ) користуються повагою і перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, якщо вони утримуються від будь-яких ворожих дій стосовно збройних сил⁴⁰⁶.

Що ж до окупованих територій, то Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачено, що шпигуни є незаконними учасниками збройного конфлікту⁴⁰⁷. Однак це положення стосується тільки шпигунів як осіб зі складу опозиційних збройних сил, а не як цивільних осіб, які перебувають під захистом

⁴⁰³Для отримання докладнішої інформації про Кримінальний кодекс України та Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ див. с. 60-79.

⁴⁰⁴Четверта Женевська конвенція, ст.5(1).

⁴⁰⁵Четверта Женевська конвенція, ст.5(2).

⁴⁰⁶Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 2.5.1.1.

⁴⁰⁷Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.2.25.

четвертої Женевської конвенції. Також тут немає посилання на диверсантів чи осіб, яких насправді підозрюють у тому, що вони займаються діяльністю, ворожою для безпеки окупаційної держави⁴⁰⁸. Таким чином, положення Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ не забезпечують достатнього рівня регулювання законного відступу від зобов'язань стосовно окупованих територій.

Також не вказано, що незалежно від відступу від зобов'язань, слід поводитись із такими особами гуманно й забезпечити їхні основні права, передбачені статтею 5 четвертої Женевської конвенції, такі як право на справедливе судочинство. Такі права є невід'ємними – вони не можуть бути припинені під час збройного конфлікту й поширюються на всіх, у тому числі шпигунів⁴⁰⁹.

Статус цивільних осіб і поводження з ними

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Четверта Женевська конвенція також передбачає заборону вчинення таких дій щодо цивільних осіб:

- вбивство, тортури, тілесні покарання, калічення та медичні чи наукові дослідження, які не викликані потребою лікування особи, що перебуває під захистом, а також будь-яке інше brutальне поводження⁴¹⁰;
- пограбування⁴¹¹;
- захоплення заручників⁴¹²;
- примус фізичного чи морального порядку щодо осіб, які перебувають під захистом⁴¹³;
- репресалії стосовно осіб, які перебувають під захистом, та їхнього майна⁴¹⁴.

Деякі з цих дій вважаються серйозними порушеннями МГП, коли становлять або серйозні порушення Женевських конвенцій і Додаткового протоколу (*тобто* умисне вбивство, тортури або нелюдяне поводження, калічення, медичні

⁴⁰⁸Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.2.25.

⁴⁰⁹Для отримання докладнішої інформації про права на неупереджене судочинство *див.* с. 92-93.

⁴¹⁰Четверта Женевська конвенція, ст.32.

⁴¹¹Четверта Женевська конвенція, ст.33.

⁴¹²Четверта Женевська конвенція, ст.34.

⁴¹³Четверта Женевська конвенція, ст.31.

⁴¹⁴Четверта Женевська конвенція, ст.33.

чи наукові дослідження захоплення заручників)⁴¹⁵, або воєнні злочини відповідно до звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права (*тобто* пограбування)⁴¹⁶, і, відповідно, за їх скоєння має бути встановлено кримінальну відповідальність⁴¹⁷.

Тілесні покарання, примус фізичного чи морального порядку щодо осіб, які перебувають під захистом, і репресалії не вважаються серйозними порушеннями МГП *по суті*.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Статтею 433 Кримінального кодексу України «Насильство над населенням у районі воєнних дій» передбачено кримінальну відповідальність за вчинення актів насильства, протизаконне знищення майна чи протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності, а також за розбій, вчинені проти населення в районі воєнних дій⁴¹⁸. Зміст положень цієї статті можна вважати достатньо узагальненим, щоб охопити всі форми поведінки, вказані вище. У контексті поведінки військовослужбовців положення Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ забезпечують вищий рівень точності, передбачаючи, що більшість із форм поведінки, вказаних вище, належать до серйозних порушень МГП, за скоєння яких має бути встановлено кримінальну відповідальність, зокрема:

- навмисне вбивство, катування та нелюдяне відношення, а також проведення на людях медичних, біологічних або наукових експериментів⁴¹⁹;
- розграбування населених пунктів або місцевостей⁴²⁰,
- взяття заручників⁴²¹.

Проте в Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ заподіяння каліцтва не кваліфіковано як серйозне порушення МГП, за яке має бути встановлено кримінальну відповідальність в умовах міжнародного збройного конфлікту.

⁴¹⁵Перша Женевська конвенція, ст.50; друга Женевська конвенція, ст.51; третя Женевська конвенція, ст.130; четверта Женевська конвенція, ст.147.

⁴¹⁶Див. МКЧХ, «Визначення воєнних злочинів – Правило 156» <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_60> переглянуто 22 квітня 2016 року.

⁴¹⁷Усі ці дії вважаються воєнними злочинами відповідно до статті 8 Римського статуту.

⁴¹⁸Кримінальний кодекс України, ст.433.

⁴¹⁹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.8.5.

⁴²⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.3.2, 1.8.6.

⁴²¹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.3.2, 1.8.5. Див. також п. 2.5.10.6 (на окупованих територіях).

Це може суперечити змісту статей 433 і 438, оскільки стаття 433 та (або) 438 можуть передбачати встановлення кримінальної відповідальності за таку поведінку.

І на завершення, хоча в Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ тілесне покарання не кваліфіковано як порушення, що передбачає дисциплінарну чи кримінальну відповідальність, в ньому належним чином вказано, що певні дії належать до переліку порушень, які не становлять серйозних порушень МГП і передбачають дисциплінарну відповідальність, зокрема:

- Застосування репресалій щодо цивільних осіб та інших осіб, які перебувають під захистом, заборонено відповідно до Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ⁴²²;
- Цивільне населення протилежної сторони не може примушуватись до надання відомостей ними особисто або від третіх осіб⁴²³. Хоча це положення відображає заборону примусу фізичного чи морального порядку, передбачену четвертою Женевською конвенцією, її сферу застосування воно охоплює лише частково, оскільки його спектр дії вузьчий та стосується лише примусу, пов'язаного з наданням інформації (а не загального примусу).

Основні гарантії, надані жінкам

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

У межах МГП особливо підкреслено надання захисту жінкам, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність⁴²⁴. Як зазначено вище⁴²⁵, вчинення сексуального насильства, зокрема зґвалтування та примушування до проституції, становить серйозне порушення МГП відповідно до звичаєвих норм МГП.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Як зазначено вище⁴²⁶, стаття 438 охоплює всі серйозні порушення МГП, включно із зґвалтуванням, примушуванням до проституції та будь-якою формою посягання

⁴²²Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.2.18.

⁴²³Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 3.1.4.

⁴²⁴Четверта Женевська конвенція, ст.27.

⁴²⁵Див. вище, с. 97-98.

⁴²⁶Див. вище, с. 37-43 і 66-76.

на моральність особи. Однак ступінь деталізації цієї статті недостатній, і є ймовірність, що вона не забезпечує точності й конкретності, що лежить в основі ефективного притягнення до відповідальності за такі форми забороненої поведінки.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не містить будь-яких більш чітких роз'яснень щодо злочинів, скоєних збройними силами⁴²⁷. І навіть навпаки – як було зазначено, Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ не передбачено, що зґвалтування, примушування до проституції та будь-яка інша форма посягання на моральність особи становить серйозне порушення МГП⁴²⁸. Для забезпечення ефективності притягнення до відповідальності винних осіб за статтею 438, такі дії мають бути охарактеризовані як серйозні порушення МГП, а стаття 438 має тлумачитись з огляду на їх нову кваліфікацію.

Основні та судові гарантії: цивільні особи на території противника й питання інтернування

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Четверта Женевська конвенція передбачає право виїзду цивільних осіб із території противника, якщо це не заборонено з міркувань безпеки⁴²⁹. Переміщення окупаючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію і депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі є серйозним порушенням першого Додаткового протоколу⁴³⁰.

Крім того, четвертою Женевською конвенцією передбачено, що інтернування є правомірним під час збройного конфлікту⁴³¹, за умови дотримання конкретних правил, викладених у четвертій Женевській конвенції.

⁴²⁷ Див. вище, с. 71-76.

⁴²⁸ Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 2.5.5.2.

⁴²⁹ Четверта Женевська конвенція, ст.35.

⁴³⁰ Перший Додатковий протокол, ст.85(4). Так форми поведінки також вважаються воєнними злочинами відповідно до статті 8 Римського статуту.

⁴³¹ ICRC, 'Internment in Armed Conflict: Basic Rules and Challenges' (25 November 2014) <www.icrc.org/en/document/internment-armed-conflict-basic-rules-and-challenges> accessed 22 April 2016.

Інтернування визначено як:

Обмеження свободи особи, яке було ініційоване чи здійснене органом виконавчої влади (не судової) без висунення кримінального обвинувачення такий інтернованій особі (...)

Інтернування – це захід безпеки, до якого держава може вдатись одночасно із примусовим поселенням певних осіб у визначеному місці під час збройного конфлікту (...) ⁴³².

Якщо конкретніше, то статтею 43 передбачено, що перегляд рішення про інтернування здійснюється «відповідним судом або адміністративним органом, призначеним з цією метою державою» ⁴³³.

Четверта Женевська конвенція регулює питання адміністративного і дисциплінарного характеру щодо інтернованих осіб у їх відношеннях із адміністрацією таборів для інтернованих ⁴³⁴. Цією конвенцією також встановлено загальні норми дисципліни, які підлягають упровадженню в таборах для інтернованих і мають бути сумісними з принципами МГП ⁴³⁵.

На завершення, четвертою Женевською конвенцією передбачено норми встановлення застосовного права щодо кримінальної і дисциплінарної відповідальності у випадках можливого порушення закону з боку інтернованої особи ⁴³⁶.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Як було вказано вище ⁴³⁷, статтею 438 Кримінального кодексу України загалом встановлено кримінальну відповідальність за будь-які серйозні порушення МГП, передбачені Женевськими конвенціями і Додатковими протоколами, а отже, кримінальна відповідальність має поширюватися на переміщення окупаючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію і депортацію чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі. Однак ступінь деталізації цієї статті є недостатнім, і є ймовірність, що не буде забезпечений належний рівень точності

⁴³²Глосарій МКЧХ <www.icrc.org/casebook/doc/glossary/civilian-internees-glossary.htm> переглянуто 22 квітня 2016 року.

⁴³³Четверта Женевська конвенція, ст.43.

⁴³⁴Четверта Женевська конвенція, ст.99.

⁴³⁵Четверта Женевська конвенція, ст.100.

⁴³⁶Четверта Женевська конвенція, ст.117–118.

⁴³⁷Див. вище, с. 37-43 і 66-76.

й конкретності для ефективного притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні таких порушень МПП.

У цьому разі питання недостатньої деталізації можна вирішити, звернувшись до положень Керівництва по застосуванню норм МПП в ЗСУ щодо злочинів, скоєних збройними силами⁴³⁸. Відповідно до Керівництва по застосуванню норм МПП в ЗСУ така поведінка є серйозним порушенням МПП⁴³⁹. Таким чином, Керівництво по застосуванню норм МПП в ЗСУ може бути джерелом достатньо докладної інформації щодо забороненої поведінки для забезпечення ефективності притягнення до відповідальності винних осіб із дотриманням принципу законності й винуватості.

Щодо питань інтернування, то відповідні положення не були імплементовані в межах законодавства України.

12 травня 2015 року Верховна Рада України прийняла новий Закон України «Про правовий режим воєнного стану»⁴⁴⁰. Цей закон визначає заходи, які можуть бути вжиті в разі введення воєнного стану в Україні⁴⁴¹. Статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що в разі введення воєнного стану військове командування разом з органами військового управління можуть вживати заходів щодо інтернування та примусового оселення громадян іноземної держави, яка загрожує нападом чи здійснює агресію проти України⁴⁴².

22 липня 2015 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про затвердження типового плану запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях»⁴⁴³. Цей план, з-поміж іншого, визначає зміст заходів та умов правового режиму воєнного

⁴³⁸ Див. вище, с. 71-76.

⁴³⁹ Керівництво по застосуванню норм МПП в ЗСУ, п. 1.8.5.

⁴⁴⁰ Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII [Інтернет-ресурс]. – 12 травня 2015 року. – Режим доступу: < <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-19> > (востаннє переглянуто: 22 квітня 2016 року).

⁴⁴¹ Статтею 1 цього закону передбачено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії, небезпеки державній незалежності України чи її територіальній цілісності.

⁴⁴² Закон України «Про правовий режим воєнного стану», ст.8(2)(23).

⁴⁴³ Про затвердження типового плану запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях: Постанова Кабінету Міністрів України № 544 [Інтернет-ресурс]. – 22 липня 2015 року. – Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/544-2015-%D0%BF>> (востаннє переглянуто: 22 квітня 2016 року).

стану, а також органи, відповідальні за запровадження і забезпечення таких заходів. Пункт 23 типового плану стосується питань інтернування та примусового оселення. Зокрема передбачено, що строк реалізації відповідного заходу триває з моменту введення та до завершення дії правового режиму воєнного стану.

Окрім цих поодиноких посилань, у межах законодавства України не імплементовано положень, що регулюють режим інтернування. Таким чином, законодавство України та зокрема Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не відповідає нормам четвертої Женевської конвенції, оскільки такі узагальнені та поодинокі посилання не є достатнім відображенням конкретних і докладних вимог, передбачених четвертою Женевською конвенцією.

На завершення, слід зазначити, що визначення поняття інтернування, надане в Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ, як «примусове поселення у спеціальних місцях цивільних осіб однієї із сторін, які воюють, що опинилися на території противника у зв'язку з війною чи міжнародним збройним конфліктом» не може відповідати нормам МГП⁴⁴⁴. Як було зазначено вище, інтернування не слід застосовувати як засіб обов'язкового поселення, а лише як винятковий захід обмеження свободи особи, і тільки якщо в цьому є крайня потреба, зумовлена загрозою безпеці держави, що здійснює затримання відповідних осіб.

Основні та судові гарантії: населення окупованих територій

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

На окупованих територіях окупаційна держава має дотримуватись чинного кримінального законодавства, за винятком випадків, коли для охорони громадського порядку чи з міркувань безпеки потрібно прийняти нове законодавство⁴⁴⁵. Однак нові положення про кримінальну відповідальність набувають чинності лише після того, як їх опубліковано та доведено до відома населення їхньою рідною мовою⁴⁴⁶.

Окупаційна держава може передавати обвинувачених своїм військовим судам⁴⁴⁷, але жоден вирок не може бути винесений без розгляду справи відповідно

⁴⁴⁴Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.2.16.

⁴⁴⁵Четверта Женевська конвенція, ст.64.

⁴⁴⁶Четверта Женевська конвенція, ст.65.

⁴⁴⁷Четверта Женевська конвенція, ст.66–75.

до встановленого процесуального порядку⁴⁴⁸. Крім того, відповідні особи відбувають своє затримання і строк тюремного ув'язнення на території окупованої держави, і засуджена особа після закінчення строку окупації повинна бути передана державі, яка раніше займала відповідну територію⁴⁴⁹.

На завершення, окупаційна держава може інтернувати чи змусено поселити певних осіб у визначеному місці через причини збереження безпеки⁴⁵⁰.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ зобов'язує Збройні Сили України, розташовані на окупованій території, шанувати чинні в ній закони та вживати всіх можливих заходів щодо забезпечення суспільного порядку і безпеки⁴⁵¹.

Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ також передбачено, що держава-окупант може приймати нові нормативно-правові акти, які передбачають кримінальну відповідальність із тим, щоб забезпечити:

- виконання своїх обов'язків щодо захисту цивільного населення;
- нормальне управління окупованою територією;
- безпеку своїх громадян⁴⁵².

Хоча Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ встановлено, що нові закони та інші нормативно-правові акти щодо кримінальної відповідальності повинні публікуватись мовою, яка зрозуміла для місцевого населення⁴⁵³, у ньому не вказано, що такі закони набувають чинності лише після того, як їх опубліковано та доведено до відома населення.

Окрім положень щодо питань, окреслених вище, законодавство України не містить будь-яких додаткових подробиць щодо кримінально-процесуального порядку на окупованих територіях.

⁴⁴⁸Четверта Женевська конвенція, ст.71.

⁴⁴⁹Четверта Женевська конвенція, ст.76–77.

⁴⁵⁰Четверта Женевська конвенція, ст.78.

⁴⁵¹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 2.5.10.2.

⁴⁵²Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 2.5.10.4.

⁴⁵³*Там само*.

Основні гарантії: поранені та хворі

Відповідні положення основних договорів у сфері МГП

- Женевська конвенція I, стаття 12
- Женевська конвенція II, стаття 12

Основні гарантії щодо поранених і хворих комбатантів

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Перша та друга Женевські конвенції вимагають від уряду України під час збройних конфліктів захищати і поважати членів особового складу збройних сил, які є пораненими чи хворими⁴⁵⁴. Стаття 12 обох конвенцій застосовується як до хворих та поранених осіб з числа українських військовослужбовців, так і до поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, що входять до складу сил супротивника (наприклад, військовополонених)⁴⁵⁵. Вона зобов'язує забезпечити гуманне ставлення та догляд без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, національності, релігії, політичних переконань або за іншими аналогічними критеріями⁴⁵⁶.

Україна зобов'язана заборонити будь-які замахы на їхнє життя чи будь-яке насильство над їхньою особистістю. Їх заборонено вбивати та знищувати, піддавати тортурам чи біологічним дослідям. Також заборонено умисно залишати їх без медичної допомоги та обслуговування, умисно створювати умови для їхнього зараження чи інфікування⁴⁵⁷.

За вчинення деяких з цих діянь необхідно застосовувати кримінальні покарання, так як вони рівнозначні серйозним порушенням МГП (наприклад, вбивству, катуванням і біологічним дослідям).

⁴⁵⁴Перша і друга Женевські конвенції, ст.12(1).

⁴⁵⁵Коментар статті 12, перша Женевська конвенція, 2016 рік <www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=CECD58D1E2A2AF30C1257F15004A7CB9> дата звернення 22 квітня 2016.

⁴⁵⁶Перша і друга Женевські конвенції, ст.12(2).

⁴⁵⁷*Там само.*

Інші гарантії також передбачають, що пріоритетність унаданні медичної допомоги дозволяється лише з медичних причин термінового характеру⁴⁵⁸. Не можна надавати привілеї на основі того, що особа входить до певного військового підрозділу чи армії певної країни. Стосовно жінок-комбатантів Женевські конвенції встановлюють (хоча і узагальнено), що до жінок потрібно ставитися з усією особливою повагою, яка відповідає їхній статі⁴⁵⁹. Зрештою, якщо сторона конфлікту змушена залишити супротивнику поранених або хворих, частина медичного персоналу має залишитися разом із ними для сприяння догляду за ними⁴⁶⁰. Порушення цих основних та судових гарантій не прирівнюється до серйозних порушень МГП. Таким чином, для припинення неправомірних дій достатньо вживати дисциплінарні стягнення.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Як вже зазначалося⁴⁶¹, основоположні принципи недискримінації і гуманного поводження закріплені в Конституції України, а отже застосовуються в будь-який час, в тому числі і до поранених та хворих осіб з числа особового складу збройних сил⁴⁶².

Що стосується діянь, які прирівнюються до серйозних порушень МГП, то стаття 434 Кримінального кодексу України однозначно встановлює кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з пораненими та хворими військовополоненими як за військовий злочин, а також за недбале виконання обов'язків по відношенню до поранених і хворих з боку осіб, які зобов'язані надавати їм медичну допомогу та доглядати за ними. Проте, як уже зазначалось, за подібні дії може і не передбачатися належне покарання, і багато чого буде залежати від того, яким чином це положення застосовується на практиці⁴⁶³.

⁴⁵⁸Перша і друга Женевські конвенції, ст.12(3).

⁴⁵⁹Перша і друга Женевські конвенції, ст.12(4). Іншими словами «сторони збройного конфлікту мають забезпечити, що їхні заходи захисту і догляду враховують особливі потреби щодо гігієни, перед- і післяпологового догляду, гінекологічного і репродуктивного здоров'я, у тому числі фізіологічні фактори, що можуть підвищити ризик анемії та дефіциту мінеральних речовин». 2016 Коментар статті 12, перша Женевська конвенція <www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=CECD58D1E2A2AF30C1257F15004A7CB9> дата звернення 22 квітня 2016.

⁴⁶⁰Перша і друга Женевські конвенції, ст.12(5).

⁴⁶¹Див. підпункт, с. 97-98.

⁴⁶²Конституція України, ст.21, 24, 28. Див. також Кримінальний кодекс України, ст.161.

⁴⁶³Див. підпункт, с. 75-76.

Як вже зазначалось вище⁴⁶⁴, покарання - максимум три роки позбавлення волі – за вчинення будь-яких порушень, перерахованих у статті 434 Кримінального кодексу України, може виявитись недостатнім.

Щодо інших вимог МГП, положення щодо захисту поранених і хворих містяться в двох окремих розділах Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ - одне в цілому присвячене пораненим та хворим, а інше - військовополоненим (в тому числі пораненим та хворим військовополоненим)⁴⁶⁵.

Розділ, присвячений пораненим та хворим, не містить більшості з вищезгаданих вимог⁴⁶⁶, і вимагає лише, щоб військове командування, яке змушене залишити поранених чи хворих, наскільки це дозволяє ситуація, лишило б з ними частину свого медичного персоналу і необхідного спорядження для догляду за ними⁴⁶⁷. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ у розділі про військовополонених також не враховує вимоги стосовно поранених та хворих, так як лише зазначається, що «пораненим та хворим із числа військовополонених повинна надаватись своєчасна медична допомога»⁴⁶⁸.

Якщо коротко, то Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не згадує про те, що:

- Необхідно заборонити вчиняти замах на життя поранених та хворих, чи вчиняти насильство по відношенню до них. Зокрема, їх не можна вбивати чи знищувати, піддавати катуванням чи біологічним експериментам, самовільно залишати без медичної допомоги і догляду, а також не можна умисно створювати умови для їхнього зараження чи інфікування⁴⁶⁹. Хоча, як вже зазначалось, будь-яке порушення цих заборон підпадає під дію статті 438 Кримінального кодексу України, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ містить більш чітко визначені положення і, таким чином, забезпечує кращий захист поранених і хворих комбатантів, якщо ці

⁴⁶⁴Там само.

⁴⁶⁵Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 2.5.2, 2.5.4.

⁴⁶⁶Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 2.5.2.

⁴⁶⁷Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 2.5.2.2.

⁴⁶⁸Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 2.5.4.1.

⁴⁶⁹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ також містить заборону насильства, залякування або образ військовополонених (Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 2.5.4.1).

заборони також прямо передбачено в розділах, що відносяться до поранених і хворих;

- Лише причини медичного характеру мають впливати на порядок надання допомоги;
- До жінок потрібно ставитися з усією особливою повагою, яка відповідає їхній статі.

Основні та судові гарантії щодо військовополонених

Відповідні положення основних договорів у сфері МГП

- Женевська конвенція III, статті 5, 13-17, 82-90, 95-108, 129
- Додатковий протокол I, стаття 44

Основні гарантії: військовополонені

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Третя Женевська конвенція передбачає, що військовополонені завжди мають право на гуманне поводження.

МГП забороняє піддавати їх фізичному каліцтву або медичним/науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою в проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого, а також вимагає встановити відповідальність за вчинення таких дій⁴⁷⁰.

Крім того, уряд України повинен припиняти інші порушення МГП, які не прирівнюються до серйозних порушень МГП, але вимагають, як мінімум, прийняття дисциплінарних санкцій. Якщо більш конкретно, він має забезпечити захист військовополонених в ситуаціях, коли вони особливо вразливі, таких як залякування, образи, і коли вони виступають об'єктом «цікавості публіки»⁴⁷¹. Застосування репресалій з боку держави, що тримає в полоні, теж не є серйозним порушенням і має підпадати під дисциплінарні санкції⁴⁷².

⁴⁷⁰Перший Додатковий протокол, ст.11. Ці дії також є військовими злочинами згідно з Римським статутом, стаття 8.

⁴⁷¹Третя Женевська конвенція, ст.13.

⁴⁷²*Там само*.

Зокрема, уряд України має надати жінкам-військовополоненим особливий захист (в тому числі, наприклад, дострокову репатріацію для вагітних жінок⁴⁷³) зусією повагою, яка відповідає їх статі, й у всіх випадках з ними необхідно поводитися так само прихильно, як і з чоловіками⁴⁷⁴.

Уряд України також зобов'язаний «поважати» військовополонених. Це означає, що військовополонені в цілому повинні зберігати свою цивільну правоздатність⁴⁷⁵. Вони мають право на безкоштовну медичну допомогу⁴⁷⁶ і рівноправне ставлення без будь-якої дискримінації⁴⁷⁷.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Конституція України закріплює основні принципи гуманного поводження з військовополоненими⁴⁷⁸.

Стаття 434 Кримінального кодексу України безпосередньо визначає жорстоке поводження з військовополоненими як військовий злочин. Проте, як зазначалось вище, подібні дії можуть не передбачати застосування належних санкцій (покарання до трьох років позбавлення волі)⁴⁷⁹. В якості альтернативи, стаття 438 Кримінального кодексу України (що застосовується до цивільних осіб і до військовослужбовців) також може застосовуватись, адже вона встановлює, що жорстоке поводження з військовополоненими, всупереч положенням конвенцій, карається терміном від восьми до дванадцяти років позбавлення волі. Залежно від того, як це положення застосовується на практиці і фактичних обставин ймовірних порушень, цього може бути достатньо або ж недостатньо для ефективного припинення цих порушень через притягнення винних осіб до відповідальності.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ деталізує способи захисту, які пропонуються військовополоненим статтею 434 і більш загальною статтею 438 Кримінального кодексу України, яка визнає медичні, біологічні чи наукові

⁴⁷³ICRC, 'Commentary of Article 14 of Geneva Convention III' (ICRC, 1958) <www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=64864A7A2AB7E2F6C12563CD00425C7E> accessed 14 February 2016.

⁴⁷⁴Гретья Женеvська конвенція, ст.14.

⁴⁷⁵Гретья Женеvська конвенція, ст.14(3).

⁴⁷⁶Гретья Женеvська конвенція, ст.15.

⁴⁷⁷Гретья Женеvська конвенція, ст.16.

⁴⁷⁸Див. вище, с.97-98.

⁴⁷⁹Див. вище, с. 75-76.

експерименти над людськими істотами серйозними порушеннями МГП⁴⁸⁰. Однак, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не забороняє фізичне каліцтво військовополонених. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ також не зазначає, що жінки-військовополонені мають право на особливий захист.

Якщо розглядати несерйозні порушення МГП більш загально, то основні способи захисту військовополонених можна знайти у розділі 2.5.4 Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ⁴⁸¹. Основні засоби захисту передбачають:

- заборону будь-яких актів насильства, залякування чи образ по відношенню до них⁴⁸²; і
- заборону будь-яких актів репресалій проти них⁴⁸³.

Слід також зазначити, що розділ Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ, присвячений безпосередньо захисту військовополонених, не забороняє саме фізичне каліцтво чи медичні/наукові експерименти будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою в проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого, і не захищає від того, щоб супротивник не виставляв військовополоненого об'єктом «цікавості публіки». Наявність у Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ більш детальних положень забезпечить більше ефективне їх застосування, а отже, і більш адекватний захист військовополонених під час збройних конфліктів.

Зрештою, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ зазначає, що військовополонені зберігають свою цивільну правоздатність під час ув'язнення, але не уточнює природу і обсяг цих прав⁴⁸⁴. Воно також зазначає, що поранені і хворі військовополонені мають право на своєчасну медичну допомогу, але не конкретизує, що вони мають право на безкоштовну медичну допомогу⁴⁸⁵. Стосовно рівного ставлення, то хоча Конституція України закріплює загальні принципи рівності⁴⁸⁶, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ конкретно не

⁴⁸⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 1.8.5.

⁴⁸¹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ закріплює визначення військовополоненого в пункті 1.2.31 Керівництва. Див. також Бойовий статут, пункт. 553.

⁴⁸²Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 2.5.4.1.

⁴⁸³Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 1.2.18.

⁴⁸⁴Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 2.5.4.1(2).

⁴⁸⁵Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 2.5.4.1(3), 2.5.4.25; див. також Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України, пункт. 553.

⁴⁸⁶Конституція України, ст.21, 24.

встановлює, що військовополонені мають право на недискримінаційне ставлення щодо них. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ виграє від уточнення концепції «рівного поводження» з військовополоненими і від забезпечення чіткого переліку критеріїв, що не можуть служити підставою для дискримінації військовополонених.

Статус військовополонених

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Статус військовополонених розглядається в статті 44 першого Додаткового протоколу.

Перший Додатковий протокол встановлює статус комбатантів і військовополонених. Комбатанти (включаючи хворих, поранених чи осіб, які зазнали корабельної аварії) набувають статусу військовополонених, коли вони підпадають під владу супротивника. Цей статус застосовується незалежно від того, чи комбатант/військовополонений сам дотримувався вимог МГП.

Комбатанти можуть втратити свій статус військовополоненого (у випадку потрапляння в полон) лише в окремих випадках. Це стосується ситуації, коли комбатант не відрізняв себе від цивільної особи. Комбатанти зобов'язані відрізняти себе за допомогою форменого одягу або іншого розпізнавального знаку, хоча б у той час, коли вони беруть участь у нападі чи військовій операції, що є підготовкою до нападу. Якщо вони не змогли відрізнити себе від цивільного населення, їх можуть позбавити статусу комбатанта і військовополоненого⁴⁸⁷.

У виключних ситуаціях, які пов'язані із природою бойових дій (наприклад, під час національно-визвольних воєн), вони можуть відрізняти себе як комбатанти, відкрито носячи зброю. У разі утримання від таких дій комбатанти можуть втратити право на статус військовополоненого у випадку захоплення в полон. Однак їм будуть надані інші механізми захисту, рівносильні тим, що надаються військовополоненим⁴⁸⁸.

⁴⁸⁷Перший Додатковий протокол, ст.44. Ця стаття зазначає, що комбатанти зобов'язані відрізняти себе від цивільного населення носінням уніформи, певних розпізнавальних знаків, або в обмежених випадках, відкритим носінням зброї.

⁴⁸⁸Перший Додатковий протокол, ст.44(4).

Нарешті, якщо комбатант потрапив у полон до супротивника в той час, коли він не брав участі у нападі чи військовій операції, що є підготовкою до нападу, йому не можна відмовити у статусі комбатанта і військовополоненого через вчинені ним раніше дії⁴⁸⁹.

Основні заходи імплементації на національному рівні

Українські правові заходи частково відповідають першому Додатковому протоколу. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ зазначає, що якщо супротивник бере в полон комбатанта, то він має право на статус військовополоненого⁴⁹⁰. Крім того, воно закріплює, що комбатанти зобов'язані відрізняти себе від цивільного населення, коли беруть участь у військовому нападі (або у військовій операції, що є підготовкою до нападу), хоча б тим, що вони відкрито носять свою зброю⁴⁹¹.

Тим не менш, у Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ не згадуються всі вимоги і положення, закріплені в статті 44 першого Додаткового протоколу, а саме:

- Комбатант зберігає свій статус комбатанта і військовополоненого, навіть якщо він не поважає МГП;
- Якщо комбатант не може відрізнити себе від цивільного населення, він зберігає свій статус комбатанта, за умови, що в таких ситуаціях він відкрито носить свою зброю;
- Недотримання цього правила позбавляє їх права бути військовополоненими у разі потрапляння в полон. Вони, однак, мають отримати захист в усіх відносинах рівнозначний до захисту наданого військовополоненим; і
- Якщо комбатант потрапив у полон до супротивника під час участі у нападі або у військовій операції, що передувє нападу, йому не можна відмовити у статусі комбатанта і військовополоненого через вчинені ним раніше дії.

Деталізація норм, пов'язаних зі статусом військовополоненого, забезпечить краще дотримання стандартів МГП.

⁴⁸⁹Перший Додатковий протокол, ст.44(5).

⁴⁹⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 1.2.22.

⁴⁹¹*Там само.*

Інші правила поводження з військовополоненими

Основні заходи імплементації на національному рівні

Існує певна кількість інших способів захисту військовополонених, передбачених першим Додатковим протоколом і третьою Женевською конвенцією. Наприклад, будь-яка особа, яка бере участь у бойових діях і потрапила в полон, має вважатись військовополоненим до того часу, поки компетентний орган не спростує таку презумпцію⁴⁹². Стаття 5 першого Додаткового протоколу також регулює термін дії статусу військовополоненого, що починається з моменту попадання військовополонених до рук ворога і продовжується до остаточного звільнення чи репатріації.

Крім того, під час допиту військовополонені повинні надати лише своєпрізвище та ім'я, військове звання, дату народження та армійський, полковий, особовий чи серійний номер (якщо цього немає – іншурівноцінну інформацію⁴⁹³. Їх мають допитувати на мові, яку вони розуміють, і вони повинні отримати ідентифікаційні картки⁴⁹⁴.

Зрештою, військовополонені мають право на те, щоб до них не застосовували фізичні і моральні тортури і катування для одержання інформації⁴⁹⁵.

Основні заходи імплементації в Україні

Українські правові заходи недостатньо закріплюють ці аспекти поводження з військовополоненими, передбачені третьою Женевською Конвенцією і першим Додатковим протоколом.

По-перше, вони не передбачають презумпції статусу військовополоненого. І хоча Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ належним чином встановлює, що заходи захисту військовополонених вступають в силу з моменту взяття військовослужбовця у полон⁴⁹⁶, воно не регулює тривалість статусу, а саме коли закінчується період дії заходів захисту. Проте логічно зробити висновок, що статус

⁴⁹²Третя Женевська конвенція, ст.5; перший Додатковий протокол, ст.45.

⁴⁹³Третя Женевська конвенція, ст.17.

⁴⁹⁴Там само.

⁴⁹⁵Там само.

⁴⁹⁶Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 2.5.4.2.

триває до остаточного звільнення або репатріації, але було б корисно включити це в Керівництво.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ успішно регулює питання щодо допиту військовополонених, в тому числі тип інформації, яку можна запитувати⁴⁹⁷, посвідчення особи потенційних військовополонених⁴⁹⁸, а також допиту військовополонених на мові, яку вони розуміють⁴⁹⁹.

Зрештою, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, як видається, ефективно деталізує статтю 434 Кримінального кодексу України стосовно заборони катування військовополонених⁵⁰⁰. Якщо військовослужбовець збройних сил вдається до катування військовополоненого, він буде нести кримінальну відповідальність згідно зі статтею 434 Кримінального кодексу України.

Кримінальні і дисциплінарні стягнення, які застосовуються до військовополонених

Основні заходи імплементації на національному рівні

Третя Женевська конвенція розглядає кримінальні та дисциплінарні стягнення, які застосовуються до військовополонених. Вона зазначає, що військовополонений підпорядковується законам, статутам і наказам, які є чинними у збройних силах держави, щотримаєв полоні⁵⁰¹. Вона також регулює питання вибору дисциплінарних або процесуальних дій компетентного суду для винесення рішення з питання прав військовополонених, переслідування за скоєння злочинів, скоєних до потрапляння в полон, види покарань та їх виконання, а також застосування принципу *«два рази за одне і те саме не можна карати»*⁵⁰².

⁴⁹⁷Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 2.5.4.5, 3.1.5; див. також Бойовий статут, пункт. 553.

⁴⁹⁸Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 1.3, 2.5.4.3, додаток 2.

⁴⁹⁹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 2.5.4.5.

⁵⁰⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 3.1.5(2), 2.5.4.5.

⁵⁰¹Третя Женевська конвенція, ст.82.

⁵⁰²Третя Женевська конвенція, ст.82-88.

Стосовно дисциплінарних санкцій третя Женевська конвенція визначає наступне⁵⁰³:

- форму і максимальну тривалість покарання⁵⁰⁴;
- процедуру ув'язнення в очікуванні суду⁵⁰⁵;
- дисциплінарне стягнення може застосовуватися лише офіцером, який має відповідні повноваження як начальник табору, або відповідальним офіцером, який його заміщає або якому він передав свої повноваження⁵⁰⁶;
- права на захист, такі як право викликати свідків і мати перекладача⁵⁰⁷; і
- передумови для виконання вироку і необхідні гарантії, такі як неможливість позбавити привілеїв, закріплених за званням, або права робити фізичні вправи та перебувати на свіжому повітрі протягом не менше двох годин⁵⁰⁸.

Щодо кримінальних покарань, Конвенція передбачає наступні заходи захисту⁵⁰⁹:

- Загальні принципи:
 - Принцип законності, який передбачає, що жодного військовополоненого не можна передавати до суду або засуджувати за дію, яка не заборонена законодавством держави, що тримає в полоні, або міжнародним правом, чинним на момент здійснення цієї дії, має поважатись⁵¹⁰;
 - Заборона чинити будь-який моральний чи фізичний тиск на військовополоненого, щоб примусити його визнати себе винним у порушенні, в якому його обвинувачують⁵¹¹; і
 - Право на захисника чи консультанта⁵¹².
- Однакове ставлення до військовополонених і військовослужбовців збройних сил держави, що тримає в полоні, в суді і в процедурних питаннях⁵¹³;

⁵⁰³Третя Женевська конвенція, ст.89-90, 95-98.

⁵⁰⁴Третя Женевська конвенція, ст.89-90.

⁵⁰⁵Третя Женевська конвенція, ст.95.

⁵⁰⁶Третя Женевська конвенція, ст.98.

⁵⁰⁷Там само.

⁵⁰⁸Там само.

⁵⁰⁹Третя Женевська конвенція, ст.99-108.

⁵¹⁰Третя Женевська конвенція, ст.99(1).

⁵¹¹Третя Женевська конвенція, ст.99(2).

⁵¹²Третя Женевська конвенція, ст.99(3).

- Стосовно режиму утримання в очікуванні суду, до засобів захисту відносяться:
 - Судові розслідування стосовно військовополонених повинні проводитися настільки швидко, на скільки це дозволяють обставини;
 - Будь-який судовий процес повинен відбутися якомога швидше; і
 - Будь-який період перебування військовополоненого під вартою в очікуванні суду віднімають від загального строку покарання, призначеного військовополоненому, та беруть до уваги під час винесення вироку⁵¹⁴.
- Повідомлення про розгляд справи буде передано державою, що тримає в полоні, державі-покровительці⁵¹⁵;
- Забезпечення права і засоби захисту. Наприклад, військовополонений має право користуватися допомогою одного зі своїх товаришів-полонених, мати захист кваліфікованого адвоката або радника на власний вибір, викликати до суду свідків, та, якщо він вважає це необхідним, користуватися послугами компетентного перекладача⁵¹⁶;
- Право на оскарження⁵¹⁷;
- Повідомлення про рішення і вирок державою, що тримає в полоні, державі-покровительці⁵¹⁸; і
- Виконання вироку⁵¹⁹.

Умисне позбавлення військовополоненого права на справедливий суд є серйозним порушенням МПГ⁵²⁰.

⁵¹³Третя Женевська конвенція, ст.102.

⁵¹⁴Третя Женевська конвенція, ст.103.

⁵¹⁵Третя Женевська конвенція, ст.104.

⁵¹⁶Третя Женевська конвенція, ст.105(1).

⁵¹⁷Третя Женевська конвенція, ст.106.

⁵¹⁸Третя Женевська конвенція, ст.107.

⁵¹⁹Третя Женевська конвенція, ст.108.

⁵²⁰Див. МКЧХ, «Визначення воєнних злочинів – Правило 156» <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_60> дата звернення 22 квітня 2016. Це також є воєнним злочином згідно з Римським статутом, стаття 8. Питання пригнічення вже обговорювалось, див. вище, с. 92-93.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

В цілому, українські правові заходи не регулюють питання кримінальних і дисциплінарних стягнень по відношенню до військовополонених. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ містить лише кілька положень, що регулюють покарання військовополонених. Наприклад, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ зазначає, що військовополонений підпорядковується законам, статутам і наказам, які є чинними у збройних силах держави, щотримаєв полоні⁵²¹. Крім того, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ та Кримінальний кодекс України передбачають принцип «два рази за одне і те саме не можна карати»⁵²².

Проте, українські правові заходи не розглядають питання вибору дисциплінарного або судового розгляду, компетентного суду для винесення рішення з питань прав військовополонених, переслідування осіб за скоєння злочинів, вчинених до захоплення в полон, види покарань та їх виконання.

Щодо дисциплінарних стягнень, то Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ встановлює різні види покарання, викладені в третій Женевській конвенції⁵²³. Воно також визначає компетентні органи для призначення дисциплінарного покарання⁵²⁴.

Крім цих положень, українські правові засоби не відображають багатьох вимог МГП, в тому числі:

- процедури щодо ув'язнення в очікуванні суду;
- права захисту, такі як право викликати свідків і мати перекладача; і
- передумови для виконання вироку і необхідні гарантії, такі як неможливість позбавити привілеїв, закріплених за його званням, або права робити фізичні вправи та перебувати на свіжому повітрі протягом не менше двох годин.

Проте Конституція України містить основні судові гарантії, які застосовуються до військовополонених (наприклад, право бути негайно поінформованим про

⁵²¹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 2.5.4.1; див. також Бойовий статут, пункт 553.

⁵²²Кримінальний кодекс України, ст.2(3); див. також Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 2.5.4.1.

⁵²³Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 2.5.4.30.

⁵²⁴Там само.

причини, чому були вжиті заходи; презумпція невинуватості, право на консультацію)⁵²⁵. Тим не менш, вона не регулює конкретні вимоги, пов'язані зі статусом військовополонених.

Стосовно кримінальних покарань Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність військовополоненого у трьох випадках:

- добровільна участь військовополоненого в будь-яких роботах військового значення або інших заходах, які завідомо можуть заподіяти шкоду Україні або союзним з нею державам, за відсутності ознак державної зради;
- насильство над іншими військовополоненими або жорстоке поводження з ними з боку військовополоненого, який перебуває на становищі старшого; і
- вчинення військовослужбовцем, який перебуває в полоні, дій, спрямованих на шкоду іншим військовополоненим, з корисливих мотивів або з метою забезпечення поблажливого до себе ставлення з боку ворога⁵²⁶.

Хоча основні судові гарантії передбачено Конституцією України, Кримінальним кодексом та Кримінально-процесуальним кодексом⁵²⁷, ці правові акти не враховують особливі вимоги, пов'язані зі статусом військовополонених. Таким чином, інші заходи імплементації неналежно визначено і не забезпечують всеосяжного імплементаційного режиму для регулювання застосовування кримінальних покарань військовополонених (наприклад, умови для дії вироку, режиму утримання в очікуванні суду, повідомлення про розгляд справи, права і засоби захисту, право на оскарження, повідомлення про рішення і вирок і виконання покарань, виконання вироку ...).

⁵²⁵ Див. вище, с. 92-93.

⁵²⁶ Кримінальний кодекс України, ст.431.

⁵²⁷ Див. вище, с. 92-93.

Основні гарантії: захист дітей

Відповідні положення основних договорів у сфері МГП

- Додатковий протокол I, стаття 77
- Додатковий протокол II, стаття 4
- Конвенція про права дитини, статті 38-39
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, статті 1-3, 6

Основні гарантії щодо дітей під час збройного конфлікту міжнародного характеру

Основні заходи імплементації на національному рівні

Перший Додатковий протокол, Конвенція про права дитини і Факультативний протокол до неї регулюють питання захисту дітей під час збройного конфлікту.

Стаття 38 Конвенції про права дитини зазначає:

1. Держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання.
2. Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях.
3. Держави-учасниці утримуються від призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу до збройних сил. При вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, Держави-учасниці прагнуть надавати перевагу особам більш старшого віку.
4. Згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини піднімає вік дітей до 18 років, незалежно від того, чи це стосується участі у воєнних діях або вербування у

збройні сили⁵²⁸. Згідно із звичаєвим МГП, призов або вербування дітей у віці до 15 років в збройні сили, або їх використання для активної участі в воєнних діях розглядаються як серйозне порушення МГП, що повинно тягнути за собою кримінальну відповідальність⁵²⁹.

Крім того, Додатковий протокол додає, що, якщо, у виняткових випадках, діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, беруть безпосередню участь у воєнних діях і потрапляють під владу супротивної сторони, вони продовжують користуватися особливим захистом внаслідок статусу дитини, незалежно від того, чи є вони військовополоненими⁵³⁰.

Нарешті, у випадку арешту, затримання чи інтернування з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, діти утримуються в приміщеннях, відокремлених від приміщень дорослих, крім тих випадків, коли сім'ю розміщують окремо⁵³¹.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Стаття 438 Кримінального кодексу України є досить об'ємною, щоб забезпечити судове переслідування осіб, відповідальних за призив на військову службу і використання дітей під час збройних конфліктів, як таких, що порушили закони і звичаї війни⁵³². Однак, як було зазначено раніше, цей підхід до криміналізації є загальним, і він не деталізує цей процес, що є основою для ефективного переслідування за скоєння цих злочинів.

Допомогу в цьому відношенні можуть надати деякі нормативно-правові акти: Закон України «Про охорону дитинства» і Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Стаття 30 Закону України «Про охорону дитинства» з поправками, внесеними у лютому 2016 року, забороняє участь дітей (включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення і навчання) у воєнних діях і збройних конфліктах. Крім того, вона зазначає, що держава вживає всіх можливих заходів для запобігання вербуванню та використанню дітей у воєнних діях і

⁵²⁸Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, ст.1-3.

⁵²⁹Див. МКЧХ, «Визначення воєнних злочинів – Правило 156» <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_6060> дата звернення 22 квітня 2016. Це також є воєнним злочином згідно з Римським статуттом, стаття 8.

⁵³⁰Перший Додатковий протокол, ст.77(3).

⁵³¹Перший Додатковий протокол, ст.77(4).

⁵³²Кримінальний кодекс України, ст.438.

збройних конфліктах, виявлення завербованих дітей та звільнення їх від військової служби.

Крім того, цей закон встановлює, що будь-яка особа, яка порушить цю заборону, повинна бути притягнута до кримінальної відповідальності в установленому законом порядку. Закон також встановлює, що примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах є однією із найгірших форм дитячої праці⁵³³.

Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» пояснює, що призовний вік для служби в збройних силах складає 18 років⁵³⁴. Крім того, особа може бути прийнята на військову службу лише після досягнення 18 років⁵³⁵.

Як видно, є кілька українських нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання питань щодо використання дітей під час збройних конфліктів. Ці правові норми, як видається, додатково деталізують статтю 438 Кримінального кодексу України. Проте, при загальному розгляді, українські правові засоби не містять достатньо детальних положень щодо заборонених дій і характеру кримінального покарання. Зокрема, хоча положення зазначають про те, що використання дітей-солдатів і їх примусовий призов на військову службу забороняються, положення не пояснюють суті серйозного порушення МПП, яке стає результатом призову на військову службу дітей та їх використання (без примусу або зобов'язання), за вчинення якого необхідно застосовувати кримінальне покарання.

Одне з питань щодо відповідності українського законодавства Факультативному протоколу до Конвенції про права дитини вимагає особливої уваги. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», змінений в 2011 році, сьогодні дозволяє вербування осіб у віці від 17 до 21 років, які отримали середню загальну освіту, в тому числі тих, хто досягне 17 років у рік початку військової служби. Хоча такий набір не становить серйозного порушення МПП, дане положення явно порушує Факультативний протокол до Конвенції про права дитини.

⁵³³Закон України «Про охорону дитинства», ст.21.

⁵³⁴Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» № 2232-ХІІ [Інтернет ресурс]. - 25 березня 1992. - Дата доступу: <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>> (востаннє переглянуто 22 квітня 2016), ст.15. («Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

⁵³⁵Закон України «Про охорону дитинства», ст.21.

Щодо особливого захисту дітей під час збройного конфлікту, то, як уже зазначалося, Закон України «Про охорону дитинства» передбачає загальний захист дитини під час збройного конфлікту. Поправки закріплюють конкретні заходи захисту дітей, які страждають від воєнних дій або збройних конфліктів, такі як конкретні зобов'язання соціальних служб⁵³⁶. Крім того, держава вживає всіх необхідних та можливих заходів для розшуку та повернення в Україну дітей, які були незаконно вивезені за кордон, у тому числі у зв'язку з обставинами, пов'язаними з воєнними діями і збройними конфліктами⁵³⁷. Нова стаття 30-1 стосується захисту дітей, які перебувають в зоні воєнних дій і збройних конфліктів, а також дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів. Вона зазначає наступне:

«Держава вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон. У разі якщо вік особи не визначений і є підстави вважати, що ця особа є дитиною, їй надається захист, передбачений цією статтею, до встановлення віку.

Усі дії держави стосовно захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, здійснюються відповідно до норм міжнародного гуманітарного права.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування першочергово проводять відселення дітей, які опинилися чи можуть опинитися у зоні воєнних дій чи збройних конфліктів, до безпечних районів. Відселення дітей проводиться разом з батьками, законними представниками або, за їхньою згодою, без супроводження чи з іншими особами.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, здійснює заходи, спрямовані на возз'єднання дитини з сім'єю. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, здійснює заходи з встановлення місцезнаходження членів сім'ї дитини, сприяє пошукам, що здійснюються членами сім'ї, громадськими, благодійними, волонтерськими, гуманітарними організаціями та фондами, що беруть участь у возз'єднанні сімей.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, створюють умови для медичної, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів.

⁵³⁶Закон України «Про охорону дитинства», ст.23-1.

⁵³⁷Закон України «Про охорону дитинства», ст.32(2).

Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, надається органом опіки та піклування за місцем реєстрації дитини як внутрішньо переміщеної особи. Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, визначається Кабінетом Міністрів України».

Проте, правові засоби України не враховують наступне:

- Якщо, у виняткових випадках, діти, які не досягли 15-річного віку беруть безпосередню участь у воєнних діях і потрапляють у полон до супротивника, вони продовжують користуватися особливим захистом в силу статусу дитини, незалежно від того, чи є вони військовополоненими; і
- У разі арешту, затримання чи інтернування з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, діти повинні перебувати у приміщеннях, відокремлених від приміщень для дорослих.

Основні гарантії щодо дітей під час збройного конфлікту неміжнародного характеру

Основні заходи імплементації на національному рівні

Зобов'язання, що випливають з Конвенції про права дитини, Факультативного протоколу до неї, а також звичаєвого міжнародного права, детально описані вище, застосовуються також під час неміжнародного збройного конфлікту⁵³⁸.

Стаття 4 (3) другого Додаткового протоколу містить основні гарантії дітей, які діють під час неміжнародного збройного конфлікту. Наприклад, Протокол встановлює, що діти мають право на освіту (включаючи релігійне і моральне виховання) відповідно до побажань їхніх батьків, або при відсутності батьків, осіб, які піклуються про них. Крім того, необхідно вживати всіх заходів для сприяння возз'єднанню роз'єднаних сімей⁵³⁹.

⁵³⁸Набір або вербування дітей у віці до 15 років в збройні сили, або їх використання для активної участі у воєнних діях, також розглядаються як серйозне порушення МПП під час неміжнародного збройного конфлікту відповідно до звичаєвого МПП і статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

⁵³⁹Другий Додатковий протокол, ст.4(3).

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Українське законодавство застосовується як при міжнародних, так і при неміжнародних збройних конфліктах. Як вже зазначалося вище, в цілому, українські правові засоби не містять детальних положень щодо заборонених діянь та суті кримінального покарання за їх вчинення.

Щодо дітей, які постраждали від збройних конфліктів неміжнародного характеру, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ встановлює засоби захисту, проголошені у статті 4(3) другого Додаткового протоколу⁵⁴⁰.

Насамкінець, необхідно обговорити останнє питання, яке не має прямого відношення до МГП, але стосується відповідності українського законодавства Факультативному протоколу до Конвенції про права дитини. Пункт 1.4.11 Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ не відповідає Факультативному протоколу до Конвенції про права дитини, оскільки він обмежує заборону вербувати для участі у бойових діях дітей у віці до 15 років⁵⁴¹. Як було зазначено вище, заборона повинна стосуватись всіх дітей віком до 18 років.

⁵⁴⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 1.4.11.

⁵⁴¹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 1.4.11.

Медичний та духовний персонал

Відповідні положення в основних договорах у сфері МГП

- Женевська конвенція I, статті 40, 41
- Женевська конвенція II, стаття 42
- Женевська конвенція IV, стаття 20
- Додатковий протокол I, статті 15-16, 18
- Додатковий протокол II, статті 10, 12

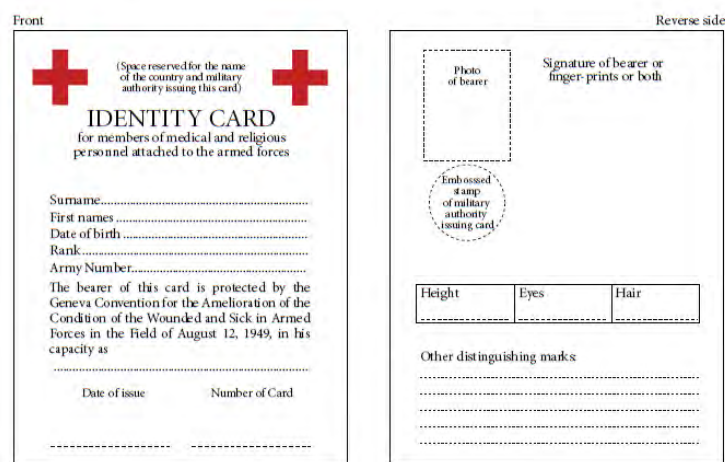
Медичний персонал збройних сил та інший персонал, що надає допомогу збройним силам

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Основні вимоги до імплементації на національному рівні щодо медичного персоналу збройних сил (на суходолі або на морі), а також щодо персоналу товариств допомоги та товариств нейтральних країн, які можуть бути залучені збройними силами і надавати медичну допомогу, включають в себе наступне:

- Військовий медичний персонал має носити на лівій руці вологостійку нарукавну пов'язку з відмітною емблемою, на якій військові органи влади поставили печатку;
- Носити ідентифікаційний жетон;
- Носити спеціальне посвідчення особи, видане військовими органами влади та з їхньою печаткою, що є вологостійким та такого розміру, який дозволяє носити його в кишені, посвідчення повинно:
 - Містити відмітну емблему;
 - Бути складене державною мовою;
 - Містити зазначене прізвище, ім'я, дату народження, звання та службовий номер особивласника;
 - Зазначати те, у якості кого він чи вона має право на захист згідно першої Женевської Конвенції;

- Мати фотокартку власника;
- Містити підпис власника, відбитки його пальців або перше і друге разом;
- Містити печатку військових владних органів;
- Бути ідентичним для одних і тих самих збройних сил; та
- Бути виготовленим у двох примірниках, один для власника і один для держави, до якої належить особа⁵⁴².

Мал.1: Зразок посвідчення особи для членів особового складу медичного та духовного персоналу, що обслуговують збройні сили - Додаток 2 до першої Женевської конвенції*

- Сторони повинні інформувати одна одну на початку воєнних дій про зразок, яким вони користуються⁵⁴³; та
- За жодних обставин зазначений персонал не може бути позбавлений своїх знаків розрізнення або посвідчень особи, а також нарукавної пов'язки⁵⁴⁴.

Існують також особливі вимоги до допоміжного медичного персоналу. Допоміжний медичний персонал - це особовий склад збройних сил, спеціально підготовлений для залучення, у разі необхідності, до роботи як госпітальних

⁵⁴²Перша Женевська конвенція, ст.40; друга Женевська конвенція, ст.42.

⁵⁴³Там само.

⁵⁴⁴Там само.

санітарів, медсестер або додаткових санітарів-носіїв для розшукування або підбирання, транспортування чи лікування поранених і хворих⁵⁴⁵.

Основні вимоги до імплементації на національному рівні щодо цієї групи закріплені в першій Женевській конвенції і передбачають наступне:

- Вони повинні носити білу нарукавну пов'язку з відмітним знаком невеликого розміру, розташованим у центрі. Цю пов'язку видають військові владні органи, вони ж ставлять на них печатку⁵⁴⁶;
- У військових документах, які посвідчують особу, мають зазначати відомості про спеціальну підготовку власника, тимчасовий характер обов'язків, які він/вона виконує, а також про право носити нарукавну пов'язку⁵⁴⁷.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Українські правові засоби передбачають ідентифікацію медичного персоналу збройних сил і персоналу Товариства Червоного Хреста України, який може залучатися збройними силами⁵⁴⁸. Вони, однак, не належать до товариств нейтральних країн.

Що стосується нарукавної пов'язки, Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» встановлює, що медичний персонал повинен носити нарукавні пов'язки з емблемою Червоного Хреста, видані відповідно до вимог Женевських конвенцій і першого Додаткового протоколу. Ці нарукавні пов'язки видаються міністерством оборони України⁵⁴⁹.

Закон також говорить, що медичний персонал також повинен мати при собі посвідчення особи з відмітною емблемою. Крім того, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ та Додаток II належним чином доповнюють закон шляхом визначення ідентифікаційних документів, які медичний персонал повинен мати при собі (посвідчення особи та жетон)⁵⁵⁰. Детальніше, Додаток II зазначає, що ідентифікація медичного персоналу повинна здійснюватись за рахунок

⁵⁴⁵Перша Женевська конвенція, ст.25.

⁵⁴⁶Перша Женевська конвенція, ст.41.

⁵⁴⁷*Там само.*

⁵⁴⁸Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні», ст.4, 6; Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.5.2, Додаток 2.

⁵⁴⁹Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні», ст.4(3), 6(2).

⁵⁵⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.52, Додаток 2.

використання посвідчень особи та жетонів⁵⁵¹. І в тому випадку, якщо посвідчення особи є непридатним для використання або було втрачене, власник повинен отримати дублікат⁵⁵².

Хоча Додаток 2 не перераховує всі вимоги до посвідчення особи, що передбачені в Женевських конвенціях⁵⁵³, зразок, представлений на зображенні (1)(а) у Додатку 2 (та наведений нижче) в значній мірі відповідає вимогам Конвенцій, отже, забезпечує однорідність форми посвідчення особи в одних і тих самих збройних силах.

Лицьовий бік

УКРАЇНА
Міністерство оборони України
ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ
члена медичного персоналу
Збройних Сил України

Прізвище _____
Ім'я та по батькові _____
Дата народження _____
Військове звання _____
Військовий номер _____

Власник цього посвідчення перебуває під покровительством
Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року як _____

Дата видачі _____ Посвідчення № _____
« ____ » _____ 20 ____ року

Зворотний бік

Фотокартка
власника
(30x40 мм)
МП

Підпис власника
посвідчення
або відбиток
великого пальця
правої руки,
або і те, й інше

Зріст	Очі	Волося

Інші особливі прикмети: _____

Мал. 1а. Зразок посвідчення члена медичного персоналу
Збройних Сил України

Мал.2: Зразок посвідчення особи для членів особового складу медичного персоналу Збройних Сил України – Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 2, мал. (1)(а).

⁵⁵¹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 2, пункти 1.2, 1.3.

⁵⁵²Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 2, пункти. 1.5.4.

⁵⁵³Абзац 1.3 Додатку 2 лише зазначає, що посвідчення особи мають містити прізвище, ім'я, звання, службовий номер, дату народження, та іншу потенційно необхідну інформацію, а також те, що він має бути зроблений у двох примірниках.

Кабінет Міністрів України постановою від 12 червня 2000 року № 939 встановлює порядок видачі та реєстрації посвідчень особи⁵⁵⁴.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не закріплює те, що «сторони повинні інформувати одна одну, на початку воєнних дій, про зразок, яким вони користуються»⁵⁵⁵. Невиконання цього може мати серйозні наслідки щодо пересування і безпеки медичного персоналу.

Врепті-репті, правові засоби, описані вище, не вказують на відмінності між допоміжним і штатним персоналом збройних сил. Таким чином, порядок, описаний вище, застосовується до обох категорій.

Цивільний медичний персонал

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Цивільний медичний персонал, до складу якого входить персонал, який займається обслуговуванням та адмініструванням цивільних лікарень, користується повагою та перебуває під захистом⁵⁵⁶. Адміністрація кожної лікарні завжди мусить надавати компетентним національним або окупаційним органам влади оновлений список такого персоналу⁵⁵⁷.

Вся можлива допомога надається цивільному медичному персоналу в районах, де їхнє обслуговування переривається через бойові дії. Вони повинні мати доступ до будь-якого місця, де необхідні їх послуги, за умови дотримання стандартних заходів контролю та безпеки⁵⁵⁸.

Крім того, окупаційна влада повинна:

- Надавати «всю можливу допомогу» цивільному медичному персоналу для виконання ним своїх гуманітарних функцій;
- Не вимагати пріоритетного лікування для будь-якої особи, крім як за показаннями медичного характеру; та

⁵⁵⁴Постанова Кабінету Міністрів України про особисті іменні посвідчення медичного персоналу.

⁵⁵⁵Див. перша Женевська конвенція, ст.40; друга Женевська конвенція, ст.42.

⁵⁵⁶Четверта Женевська конвенція, ст.20; перший Додатковий протокол, ст.15.

⁵⁵⁷Четверта Женевська конвенція, ст.20.

⁵⁵⁸Перший Додатковий протокол, ст.15(2), 15(4).

- Не примушувати цивільний медичний персонал до виконання завдань, несумісних з його місією⁵⁵⁹.

Врепті-репті, порядок ідентифікації осіб, які беруть участь в обслуговуванні та адмініструванні цивільних лікарень, регулюється МГП. Вони повинні мати при собі посвідчення особи і носити нарукану пов'язку на лівій руці, що видана урядом України та містить емблему⁵⁶⁰. Під час окупації, цивільний медичний персонал також розпізнається за рахунок відмітної емблеми та посвідчення особи, що підтверджує їх статус⁵⁶¹.

The diagram illustrates the layout of a medical personnel identity card, divided into 'Front' and 'Reverse side'.

Front Side:

- Top: (space reserved for the name of the country and authority issuing this card)
- Center: **IDENTITY CARD** for PERMANENT civilian medical personnel / TEMPORARY religious personnel. It features two red cross symbols.
- Fields: Name, Date of birth (or age), Identity No. (if any).
- Text: The holder of this card is protected by the Geneva Conventions of 12 August 1949 and by the Protocol Additional to Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) in his capacity as
- Bottom: Date of issue, No. of card, Signature of issuing authority, Date of expiry.

Reverse side:

- Top: Height, Eyes, Hair.
- Other distinguishing marks or information.
- Large central area: PHOTO OF HOLDER.
- Bottom: Stamp, Signature of bearer or thumbprint or both.

Мал.3: Зразок посвідчення особи для цивільного та духовного медичного персоналу - Додаток І до першого Додаткового протоколу

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Хоча й правові засоби в Україні належним чином передбачають ідентифікацію цивільного медичного персоналу, але вони не забезпечують їхній повний захист. Пункти 1.2.34 Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ визначають «медичний персонал» наступним чином:

1.2.34. «Медичний персонал» (військовий та цивільний) – це особовий склад медичних підрозділів, призначений виконувати (постійно або тимчасово):

- виключно медичні завдання, а саме – пошук, евакуацію, транспортування та надання медичної допомоги пораненим, хворим та особам, що зазнали корабельної катастрофи (авіакатастрофи), а також профілактика захворювань або підтримання роботи медичних підрозділів та роботи на санітарному транспорті.

⁵⁵⁹Перший Додатковий протокол, ст.15(3).

⁵⁶⁰Четверта Женевська конвенція, ст.20.

⁵⁶¹Перший Додатковий протокол, ст.18(3).

Однак пункт 1.2.35 визначає «медичні формування», до яких відноситься медичний персонал як «медичні військові установи, формування та інституції, створені для надання медичної допомоги збройним силам»⁵⁶². Іншими словами, визначення обмежується лише членами військово-медичних формувань. Не існує ніяких інших відповідних правових заходів. Таким чином, *цивільний* медичний персонал, судячи з вищезазначеного, не охороняється належним чином законодавством України.

Що стосується ідентифікації цивільного медичного персоналу (в тому числі осіб, що беруть участь в обслуговуванні та адмініструванні цивільних лікарень), Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» встановлює, що члени його особового складу повинні носити нарукавні пов'язки і мати при собі посвідчення особи з емблемою Червоного Хреста і власною фотокарткою, що було видане відповідно до вимог Женевських конвенцій і першого Додаткового протоколу⁵⁶³. Крім того, Додаток 2 конкретно розглядає питання розрізнення цивільного медичного персоналу і передбачає зразок посвідчення особи на малюнку (1)(б)⁵⁶⁴. Проте, зразок не містить зазначеної дати закінчення терміну дії, як це передбачено в Розділі II Додатка I до першого Додаткового протоколу.

⁵⁶²Виділено.

⁵⁶³Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні», ст.5.

⁵⁶⁴Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 2, пункти. 1.4, 1.6.

Лицьовий бік

УКРАЇНА

Міністерство охорони здоров'я України

ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ

члена цивільного медичного персоналу

Прізвище _____

Ім'я та по батькові _____

Дата народження _____

Особистий номер (якщо такий є) _____

Власник цього посвідчення перебуває під покровительством
Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та
Додаткового протоколу I до них як _____

Дата видачі _____ Посвідчення № _____

«__» _____ 20__ року

Дійсне до «__» _____ 20__ року Підпис Міністра охорони
здоров'я України

Зворотний бік

Зріст	Очі	Волося

Інші особливі прикмети: _____

Фотокартка
власника

МП

Підпис власника посвідчення
або відбиток
великого пальця правої руки,
або і те, й інше

Мал. 1.6. Зразок посвідчення члена цивільного медичного персоналу

Мал.4: Зразок посвідчення особи для членів особового складу
медичного персоналу – Керівництво по застосуванню норм
МГП в ЗСУ, Додаток 2, мал.(1)(б).

Загальний захист осіб, що виконують медичні функції

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Особи, що виконують медичні функції, не можуть бути примушені до наступного:

- Вчинення дій або виконання робіт на порушення норм медичної етики чи медичних норм, що відповідають інтересам поранених і хворих⁵⁶⁵;
- Невиконання дій або робіт, що вимагаються цими нормами та положеннями⁵⁶⁶; або
- Надання кому б то не було з супротивної сторони чи з її власної сторони (за винятком випадків, передбачених законодавством) інформації щодо

⁵⁶⁵Перший Додатковий протокол, ст.16(1).

⁵⁶⁶Перший Додатковий протокол, ст.16(2).

хворих і поранених, про яких вони піклувались чи піклуються, якщо така інформація завдасть шкоди відповідним пацієнтам або їхнім сім'ям⁵⁶⁷.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Правові засоби в Україні не розглядають загальний захист осіб, що виконують медичні функції під час збройного конфлікту.

Духовний персонал

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Відповідно до МГП, цивільний і військовий духовний персонал користується повагою та захистом за будь-яких обставин⁵⁶⁸. Положення щодо захисту й розпізнавання медичного персоналу однаковою мірою застосовуються до цивільного духовного персоналу⁵⁶⁹.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Правові заходи на теренах України частково регулюють захист цивільного й військового духовного персоналу.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачає захист і повагу до духовного персоналу⁵⁷⁰. Згідно з першим Додатковим протоколом, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ завжди регламентує захист медичного та духовного персоналу разом, тим самим забезпечує однаковий захист і порядок ідентифікації. Відповідно, коментарі щодо медичного персоналу, зазначені у підрозділах вище, застосовуються і до духовного персоналу⁵⁷¹.

Тим не менш, хоча Додаток 2 до Керівництва по застосуванню МГП в ЗСУ зазначає, що посвідчення особи повинні видаватися духовному персоналу, слід зазначити, що зразок, що міститься на малюнку 1 (б) Додатка 2, не застосовується для посвідчень духовного персоналу. Крім того, Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» застосовується тільки до духовного персоналу, а саме: до позначення духовного

⁵⁶⁷Перший Додатковий протокол, ст.16(3).

⁵⁶⁸Перший Женевська конвенція, ст.24; перший Додатковий протокол, ст.15(5).

⁵⁶⁹Перший Додатковий протокол, ст.15(5).

⁵⁷⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 1.2.33, 2.5.1.1, 2.5.6.1.

⁵⁷¹Див. вище, с. 143-153.

персоналу іноземних організацій, що належать до Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця під час їх перебування в офіційному відрядженні в Україні⁵⁷².

Збройний конфлікт неміжнародного характеру

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

В ході збройного конфлікту неміжнародного характеру особи, які залучені до виконання медичних функцій:

- Не можуть бути піддані покаранню за виконання своїх функцій, сумісних з медичною етикою, незалежно від того, в інтересах якої особи виконуються ці функції⁵⁷³;
- Не можуть примушуватись до вчинення дій або виконання робіт на порушення норм медичної етики та інших медичних норм, що служать інтересам поранених і хворих⁵⁷⁴;
- Поважати право на приватність щодо інформації, отриманої під час надання медичних послуг⁵⁷⁵;
- Не можуть піддаватись покаранню за відмову або нерозкриття іншим чином інформації щодо тих, хто знаходиться під їхньою опікою, до поки це відповідає національному законодавству⁵⁷⁶; та
- Мають носити розпізнавальну емблему Червоного Хреста або Червоного Півмісяця, відображену на білому тлі, і не використовувати її не за призначенням⁵⁷⁷.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Заходи імплементації, що застосовуються до збройних конфліктів неміжнародного характеру, забезпечують тільки те, що медичний персонал повинен користуватися

⁵⁷²Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні», ст.12.

⁵⁷³Другий Додатковий протокол, ст.10(1).

⁵⁷⁴Другий Додатковий протокол, ст.10(2).

⁵⁷⁵Другий Додатковий протокол, ст.10(3).

⁵⁷⁶Другий Додатковий протокол, ст.10(4).

⁵⁷⁷Другий Додатковий протокол, ст.12.

повагою та захистом, а також те, що військові відповідальні за надання допомоги медичному персоналу при виконанні ним своїх функцій⁵⁷⁸.

Однак, вимоги, викладені в другому Додатковому протоколі, мають бути більш детально розглянуті, в тому числі і те, що особи, що виконують медичні функції:

- Не можуть бути покарані за виконання своїх функцій (до тих пір, поки вони сумісні з медичною етикою);
- Не повинні вчиняти дії на порушення медичної етики;
- Повинні користуватись повагою до права на приватність щодо інформації, отриманої при наданні медичних послуг; та
- Не можуть бути примушені до розголошення конфіденційної інформації про пацієнта, що знаходиться під піклуванням⁵⁷⁹.

Що стосується ідентифікації медичного персоналу під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» не проводить жодного розрізнення між збройними конфліктами міжнародного та неміжнародного характеру. Порядок ідентифікації, детально описаний вище, застосовується до збройних конфліктів неміжнародного характеру⁵⁸⁰. А також, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ звертається до питання ідентифікації медичного персоналу під час збройного конфлікту неміжнародного характеру⁵⁸¹.

Припинення нападів на медичний та духовний персонал під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Як зазначалось вище, в Женевських конвенціях і Додаткових протоколах до них містяться вимоги захисту будь-якого медичного та духовного персоналу⁵⁸². Незважаючи на те, що вони не характеризують порушення цього захисту як серйозне правопорушення, звичаєве міжнародне гуманітарне право в даний час

⁵⁷⁸ Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 1.4.6, 1.4.15.

⁵⁷⁹ Див. Другий Додатковий протокол, ст.10.

⁵⁸⁰ Див. вище, с. 143-153.

⁵⁸¹ Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 1.2.52 (також застосовується протягом збройного конфлікту неміжнародного характеру – див. пункт 1.4.14).

⁵⁸² Перша Женевська конвенція, ст.24-26; друга Женевська конвенція, ст.36; третя Женевська конвенція, ст.20; перший Додатковий протокол, ст.15; другий Додатковий протокол, ст.9.

визнає, що напади на медичний або духовний персонал є серйозними порушеннями МГП⁵⁸³ і, таким чином, повинні тягнути за собою кримінальну відповідальність.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Як вже говорилося вище⁵⁸⁴, стаття 438 Кримінального кодексу охоплює всі серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, що містяться в договорах з МГП, ратифікованих Україною, і, таким чином, включає в себе вищевказані порушення. Проте, статті 438 не вистачає конкретності і вона не є достатньо визначеною для ефективного переслідування за порушення МГП.

Проте, щодо військовослужбовців Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ прояснює ситуацію, надаючи додаткову деталізацію та ясність щодо того, яка поведінка прирівнюється до кримінального чи дисциплінарного правопорушення⁵⁸⁵. Пункт 1.8.5 містить перелік серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, за які передбачене кримінальне покарання в Україні, і відповідно включає до переліку «напад на осіб, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права», до яких входять члени особового складу медичного та духовного персоналу⁵⁸⁶.

Незважаючи на ці додаткові роз'яснення, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не включає до визначення медичного персоналу або осіб, що перебувають під захистом, персонал товариств нейтральних країн та цивільний медичний персонал. Це упущення ставить під сумнів здатність Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ забезпечити чітку деталізацію всього ряду серйозних порушень МГП, вчинення яких повинно передбачати кримінальну відповідальність відповідно до статті 438 Кримінального кодексу України.

⁵⁸³ Див. МКЧХ, «Визначення воєнних злочинів – Правило 156» <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_60> переглянуто 22 квітня 2016 року. Стаття 8 Римського статуту також відносить такі напади до воєнних злочинів під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру.

⁵⁸⁴ Див. вище, с.37-43 та с. 66-76.

⁵⁸⁵ Див. вище, с. 71-76.

⁵⁸⁶ Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.33.

Медичний транспорт та засоби обслуговування

Відповідні положення в основних договорах у сфері МГП

- Женевська конвенція I, статті 19, 36, 39, 42-43
- Женевська конвенція II, статті 22, 24-27, 38-39
- Женевська конвенція IV, статті 18, 21-22
- Додатковий протокол I, статті 12, 18, 21-23
- Додатковий протокол II, стаття 12

Медичні формування

Ключові вимоги до імплементації на національному рівні

Перша Женевська Конвенція передбачає захист військових медичних формувань, як стаціонарних, так і пересувних. Згодом положення статті 12 першого Додаткового протоколу поширили захист на цивільні медичні формування⁵⁸⁷. Медичні формування не можуть піддаватись нападам, але мають завжди користуватись повагою та захистом. Якщо вони потрапляють під владу супротивної сторони, то їхньому персоналу має бути надане право продовжити виконання своїх обов'язків, якщо тільки окупаційна влада не забезпечила необхідний догляд за хворими та пораненими. На додаток, як цивільні, так і військові медичні формування мають бути розташовані таким чином, щоб їх безпеці не загрожували при здійсненні нападу на військові об'єкти. Вони також не можуть бути використані у якості щита від нападів на військові об'єкти⁵⁸⁸.

Уряд України має інформувати супротивну сторону щодо розташування медичних формувань⁵⁸⁹. Медичні транспортні засоби мають користуватись повагою та захистом на однаковому рівні з пересувними медичними формуваннями⁵⁹⁰.

⁵⁸⁷Перша Женевська конвенція, ст.19; Перший Додатковий протокол, ст.12.

⁵⁸⁸Перша Женевська конвенція, ст.19; Перший Додатковий протокол, ст.12(4).

⁵⁸⁹Перший Додатковий протокол, ст.12(3).

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Імплементаційні засоби в Україні у сфері захисту цивільних медичних формувань є досконалими. Хоча й Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачає захист «медичних формувань», але їх визначено як медичні військові установи, формування та інституції, створені для надання медичної допомоги збройним силам⁵⁹¹. Таким чином, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не звертається до цивільних медичних формувань та до відповідних умов, зазначених у статті 12 першого Додаткового протоколу. На додаток, визначення медичних формувань не уточнює, чи користуються стаціонарні та пересувні формування однаковим захистом.

Аналогічним чином, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не зачіпає ряд аспектів, викладених у першій Женевській конвенції та першому Додатковому протоколі, серед яких:

- Необхідність у забезпеченні належного захисту у разі, якщо формування потрапило під владу супротивної сторони;
- Той факт, що відповідальні владні органи забезпечують таке розміщення медичних формувань, при якому їхній безпеці не можуть загрожувати напади на військові об'єкти;
- Положення, згідно з яким, медичні формування не мають використовуватись у якості щита від нападу на військові об'єкти;
- Розташування медичних формувань; та
- Те, що Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачає однаковий захист для медичних транспортних засобів та медичних формувань⁵⁹². Відповідно, прогалини щодо захисту медичних формувань, що зазначені вище⁵⁹³, таким чином, можна віднести і до захисту медичних транспортних засобів.

⁵⁹⁰Перший Додатковий протокол, ст.21.

⁵⁹¹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 1.2.35, 1.2.51, 1.3.2; див. також Бойовий статут Сухопутних військ ЗСУ, пункт 550.

⁵⁹²Як зазначалось, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не проводить розрізнення між стаціонарними та пересувними медичними формуваннями, пункти 1.2.35, 1.2.51, 1.3.2, 2.5.8.1.

⁵⁹³Див. вище, с. 143.

Наземний та морський транспорт в складі колони, що перевозить цивільних осіб

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Четверта Женевська конвенція чітко вимагає, щоб колони автомобілів або санітарні поїзди на суші чи на спеціально оснащених суднах на морі, які перевозять поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей, користувались повагою та захищались⁵⁹⁴.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Засоби імплементації в Україні не відповідають в повній мірі зазначеним вище міжнародним стандартам. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ визначає таке транспортування як «перевезення по суші, водними шляхами або повітряними поранених, хворих, осіб, які зазнали корабельної аварії, медичного персоналу, духовного персоналу, медичного обладнання та медичних матеріалів»⁵⁹⁵. Хоча Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ й безпосередньо звертає увагу на такі колони, але воно не включає транспортування інвалідів та породілей, а також питання забезпечення необхідного захисту і поваги.

Військові санітарні повітряні судна

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Військове санітарне повітряне судно користується захистом і повагою під час польоту на висоті, в час та за маршрутами, про які спеціально домовились відповідні воюючі сторони⁵⁹⁶. Перша Женевська конвенція також закріплює положення щодо приземлення за вимогою (проханням/наказом), що сторони конфлікту повинні виконувати. Санітарні повітряні судна повинні виконувати будь-яку вимогу щодо приземлення. У разі приземлення на вимогу, повітряне судно зі своїми пасажирами може продовжити свій політ після огляду. У разі вимушеної

⁵⁹⁴Четверта Женевська конвенція, ст.21.

⁵⁹⁵Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 2.5.8.1.

⁵⁹⁶Перша Женевська конвенція, ст.36; друга Женевська конвенція, ст.39; четверта Женевська конвенція, ст.22.

посадки на території супротивника або на території, зайнятій супротивником, поранені та хворі, а також екіпаж повітряного судна стають військовополоненими⁵⁹⁷.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

В Україні правовими засобами повністю не охоплюється питання надання необхідного захисту військовим санітарним повітряним суднам.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ належним чином передбачає захист військового санітарного літального апарату⁵⁹⁸; проте воно не містить деталей щодо вимоги про приземлення. У той час як у ньому розглядаються випадки, коли санітарні літальні апарати можуть приземлюватись за вимогою, воно не закріплює, що повітряне судно зі своїми пасажирами зможе продовжувати свій політ після огляду⁵⁹⁹. Зрештою, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ належним чином регулює вимушену посадку на окупований ворогом територію⁶⁰⁰.

Різноманітні види госпітальних суден

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Друга Женевська конвенція вимагає від уряду України встановити порядок оповіщення та захисту:

- військових госпітальних суден;
- госпітальних суден, які використовуються національними товариствами Червоного Хреста;
- госпітальних суден офіційно визнаних товариств допомоги або приватних осіб;
- госпітальних суден, які використовуються національними товариствами Червоного Хреста, офіційновизнаними товариствами допомоги або приватними особами нейтральних країн; і
- стаціонарних берегових споруд, які використовуються лише невеликими суднами для проведення прибережних рятувальних операцій⁶⁰¹.

⁵⁹⁷Там само.

⁵⁹⁸Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 2.5.8.4, 4.2.1.3, 4.2.1.4.

⁵⁹⁹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 2.5.8.4.

⁶⁰⁰Там само.

⁶⁰¹Друга Женевська конвенція, ст.22, 24-27.

Стаття 22 першого Додаткового протоколу поширила цей захист і на судна, що використовуються для цивільних поранених осіб, хворих або осіб, що потерпіли корабельну аварію. Стаття 22 також встановлює, що «такі цивільні особи, однак, не підлягають передачі будь-якій стороні, яка не є їхньою стороною, або захопленню в полон на морі. Якщо вони опиняються під владою сторони, що перебуває в конфлікті і не є їхньою власною, - вони підпадають під дію четвертої Конвенції та цього Протоколу»⁶⁰².

На додаток, захист цих госпітальних суден поширюється на госпітальні судна будь-якого тоннажу й на їхні рятувальні шлюпки, як це передбачено в статті 26 другої Женевської конвенції.

Зрештою, уряду України також слід прийняти положення, що стосуються суден, що використовуються для перевезення медичного обладнання⁶⁰³.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Українськими правовими засобами не в достатній мірі забезпечується захист певних видів госпітальних суден.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ належним чином захищає військові госпітальні судна⁶⁰⁴, госпітальні судна, які використовуються національними товариствами Червоного Хреста і ті, які використовуються офіційно визнаними товариствами допомоги або приватними особами⁶⁰⁵.

Проте, у ньому мова не йде про захист госпітальних суден, пов'язаних з нейтральними країнами. У той час, як Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачає, що невеликі судна, що використовуються для проведення прибережних рятувальних операцій, не повинні бути об'єктом нападу⁶⁰⁶, у ньому чітко не встановлено, що вони повинні користуватися повагою і захистом, так само, як і не встановлені відповідні умови, передбачені у статтях 22 і 24 другої Женевської Конвенції та у статті 22 (3) першого Додаткового протоколу.

⁶⁰²Перший Додатковий протокол, ст.22(1).

⁶⁰³Друга Женевська конвенція, ст.38.

⁶⁰⁴Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 2.5.8.3, 4.1.4.1.

⁶⁰⁵Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти. 4.1.4.2.

⁶⁰⁶Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 4.3.1.21.

Щодо суден для використання цивільними особами, вищезгадані упущення, що стосуються захисту, також існують щодо цивільних суден, коли вони перевозять цивільних поранених осіб, хворих і осіб, що потерпіли корабельну аварію, оскільки Керівництво по застосуванню МГП в ЗСУ не розрізняє цивільних та військових поранених осіб, хворих та осіб, що потерпіли корабельну аварію. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, однак, не містить специфічних вимог, що закріплені у статті 22(1) першого Додаткового протоколу, яка передбачає наступне:

Такі цивільні особи, однак, не підлягають передачі будь-якій стороні, яка не є їхньою стороною, або захопленню на морі. Якщо вони опиняються під владою сторони, що перебуває в конфлікті і не їх власною, вони підпадають під дію Четвертої конвенції та цього Протоколу.

У ньому також не зазначено, що захист госпітальних суден повинен поширюватись на судна будь-якого тоннажу й на їхні рятувальні шлюпки, як це передбачено в статті 26 другої Женевської конвенції.

Зрештою, уряд України не вжив правові заходи щодо суден, які використовуються для перевезення медичного обладнання.

Цивільні лікарні

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Четверта Женевська конвенція передбачає захист і повагу лікарень і зобов'язує видавати свідоцтва, що підтверджують, що лікарні є цивільними⁶⁰⁷. Зважаючи на небезпеку, якій можуть піддаватися лікарні, розташовані близько до воєнних об'єктів, також рекомендується, щоб такі лікарні розташовувались якнайдалі від таких об'єктів⁶⁰⁸.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Як правило, правові засоби в Україні належним чином захищають цивільні лікарні⁶⁰⁹. Проте, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не вимагає видачу свідоцтв, що підтверджували б, що лікарні є цивільними.

⁶⁰⁷Четверта Женевська конвенція, ст.18.

⁶⁰⁸Там само.

⁶⁰⁹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 1.2.48, 1.3.2.

Також Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ чітко не зазначає, що рекомендується розташовувати лікарні якнайдалі від воєнних об'єктів.

Розпізнання медичних формувань та транспортних засобів

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Женевські конвенції широко регулюють ідентифікацію медичних формувань і транспорту. Перша і друга Женевські конвенції вимагають, щоб емблема була відображена на прапорах, нарукавних пов'язках і на всьому обладнанні, що використовується у військовій медичній службі⁶¹⁰. Перший Додатковий протокол і надалі закріплює принцип, згідно з яким медичні формування та транспортні засоби повинні ідентифікуватись за допомогою розпізнавальних знаків, та (або) інших розпізнавальних позначень відповідно до Розділу III Додатка I до Протоколу⁶¹¹.

Перша Женевська конвенція також вимагає від уряду України ідентифікації медичних формувань та установ, а також медичних формувань, що належать нейтральним країнам⁶¹².

Військові санітарні повітряні судна повинні мати чітку відмітну емблему поряд із зображенням свого національного прапора на нижній, верхній та бокових площинах⁶¹³.

Друга Женевська конвенція також встановлює наступний порядок позначення госпітальних суден і невеликих суден:

- Усі зовнішні поверхні повинні бути білими; та
- Один або більше темно-червоних хрестів якнайбільших розмірів малюються фарбою й зображуються на кожному боці корпусу й на горизонтальних поверхнях таким чином, щоб забезпечити найліпшу видимість з моря та з повітря⁶¹⁴.

⁶¹⁰Перша Женевська конвенція, ст.39; друга Женевська конвенція, ст.41.

⁶¹¹Перший Додатковий протокол, ст.18(1), 18(5).

⁶¹²Перша Женевська конвенція, ст.42-43.

⁶¹³Перша Женевська конвенція, ст.36; друга Женевська конвенція, ст.39; перша Женевська конвенція, ст.22.

⁶¹⁴Друга Женевська конвенція, ст.43.

Четверта Женевська конвенція вимагає позначення цивільних лікарень⁶¹⁵. Вона також зобов'язує забезпечувати позначення, за згодою держави, відмітною емблемою цивільних лікарень, колон автомобілів або санітарних поїздів на суші чи на спеціально оснащених суднах на морі, які перевозять поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей⁶¹⁶.

Нарешті, другий Додатковий протокол зобов'язує уряд України забезпечувати під час збройного конфлікту неміжнародного характеру поважне ставлення до відмітної емблеми Червоного Хреста та її використання медичними формуваннями та на транспортних засобах⁶¹⁷.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Імплементаційні засоби в Україні частково зачіпають питання розпізнання медичних формувань і транспортних засобів⁶¹⁸.

Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» передбачає, що всі медичні формування повинні зобразити емблему Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Кристала на прапорах, будівлях, установах та майні пересувних медичних формувань, на рукавних пов'язках, одязі та головних уборах медичного персоналу, таким чином забезпечивши дотримання статті 39 першої Женевської конвенції та статті 41 другої Женевської конвенції⁶¹⁹.

Крім того, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ належним чином регламентує використання емблем і сигналів медичними формуваннями та санітарними транспортними засобами⁶²⁰, в тому числі вимоги Розділу III Додатка I першого Додаткового протоколу. Однак українськими правовими засобами не регулюється позначення медичних формувань та установ. А також не існує законів або ж нормативних актів щодо медичних формувань, що належать нейтральним країнам.

⁶¹⁵Четверта Женевська конвенція, ст.18.

⁶¹⁶Четверта Женевська конвенція, ст.21.

⁶¹⁷Другий Додатковий протокол, ст.12.

⁶¹⁸Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні», ст.2.

⁶¹⁹Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні», ст.9.

⁶²⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.52, Додаток 2.

Щодо військових медичних повітряних суден закон належним чином встановлює, що емблема Червоного Хреста, що використовується в якості захисного знака, повинна бути зображена разом з національними кольорами на верхній та нижній поверхнях крил і бічних поверхнях фюзеляжу. Закон також допускає використання інших захисних позначень, за умови погодження їх використання для позначення воюючими сторонами⁶²¹.

Щодо позначення госпітальних суден і невеликих суден, то хоча й закон встановлює порядок, аналогічний другій Женевській конвенції⁶²², він не передбачає вимог, викладених у статті 43 другій Женевської конвенції, зокрема, що всі зовнішні поверхні повинні бути білими або що один або більше темно-червоних хрестів, якомога більших розмірів, повинні бути намальовані та зображені на кожній стороні корпусу і на горизонтальних поверхнях.

Крім того, закон належним чином регулює використання емблеми Червоного Хреста цивільними лікарями⁶²³.

Що стосується колон автомобілів або санітарних поїздів на суші чи на спеціально оснащених судах на морі, які перевозять поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей, то закон зобов'язує їх використовувати емблему Червоного Хреста⁶²⁴.

Зрештою, як уже зазначалося вище, Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» застосовується як до міжнародних конфліктів, так і конфліктів неміжнародного характеру⁶²⁵. Відповідно, українське законодавство належним чином передбачає зобов'язання щодо поваги та використання відмітної емблеми Червоного Хреста медичними формуваннями, а також на медичних транспортних.

⁶²¹Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні», ст.9.

⁶²²*Там само.*

⁶²³Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні», ст.5.

⁶²⁴Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні», ст.4.

⁶²⁵*Див. вище, с. 151-152.*

Розпізнання транспортних засобів духовного персоналу

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Відповідно до першого Додаткового протоколу транспортні засоби духовного персоналу мають бути придатними для їх розпізнання⁶²⁶.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

В Україні не існує законів чи нормативних актів, які б передбачали ідентифікацію (та захист) транспортних засобів духовного персоналу.

Припинення нападів на медичні формування та транспортні засоби

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Як вже було зазначено, Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них вимагають захист будь-яких медичних формувань та транспортних засобів⁶²⁷. Незважаючи на те, що вони не характеризують жодне порушення цього захисту як серйозне порушення, звичаєве міжнародне гуманітарне право в даний час визнає, що напади на медичні формування та транспортні засоби є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права⁶²⁸ та повинні тягнути за собою кримінальну відповідальність.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Як вже зазначалось вище⁶²⁹, стаття 438 Кримінального кодексу охоплює всі серйозні порушення МГП, що містяться в договорах з МГП, ратифікованих Україною, й, отже, включає в себе вищевказані порушення. Проте, статті 438 не вистачає деталізації і вона не передбачає ступеня визначеності та специфічності, необхідного для ефективного переслідування порушень МГП.

⁶²⁶Перший Додатковий протокол, ст.18.

⁶²⁷Перша Женевська конвенція, статті 19, 36, 39, 42-43; друга Женевська конвенція, статті 22, 24-27, 38-39; четверта Женевська конвенція, статті 18, 21-22; перший Додатковий протокол, статті 12, 18, 21-23; та другий Додатковий протокол, стаття 12.

⁶²⁸Див. МКЧХ, «Визначення воєнних злочинів – Правило 156» <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_60> переглянуто 22 квітня 2016 року. Стаття 8 Римського статуту також відносить такі напади до воєнних злочинів під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру.

⁶²⁹Див. вище, с. 37-43 та с. 66-76.

Більш того, щодо військових суб'єктів Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не містить детальних положень стосовно діянь, що прирівнюються докримінального або дисциплінарного правопорушення⁶³⁰. Пункт 1.8.5 (що містить серйозні порушення МГП, за які передбачено кримінальне покарання) не наводить у переліку напади на об'єкти, що охороняються міжнародним гуманітарним правом, які включають в себе медичні та духовні об'єкти⁶³¹. Як обговорювалося раніше в цьому розділі, хоча й Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачає захист певних медичних формувань і транспортних засобів, але його порушення тягне за собою тільки дисциплінарну відповідальність.

На додаток, як обговорювалося в цьому розділі, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не забезпечує належним чином захист всіх медичних формувань та транспортних засобів (наприклад, відсутній захист цивільних медичних формувань, суден товариств нейтральних країн, і госпітальних суден нейтральних країн). Таке упущення ставить під сумнів здатність Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ уточнити весь перелік серйозних порушень МГП, які підлягають кримінальному переслідуванню відповідно до загальних положень статті 438.

⁶³⁰ Див. вище, с. 71-76.

⁶³¹ Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.51.

Культурні цінності

Відповідні положення основних договорів у сфері МГП:

- Додатковий протокол I, стаття 53
- Додатковий протокол II, стаття 16
- Гаазька конвенція, статті 3, 6, 10, 12, 28

Захист культурних цінностей

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

В ході збройного конфлікту як міжнародного, так і неміжнародного характеру заборонено здійснювати ворожі акти, спрямовані проти наступних об'єктів:

- історичних пам'яток;
- творів мистецтва;
- місць відправлення культів, які є культурною або духовною спадщиною народів⁶³².

Також забороняється використовувати такі об'єкти для підтримки воєнних зусиль, або робити їх об'єктами репресалій⁶³³.

Відповідно, на підтвердження того, що захисту культурних цінностей приділяється належна увага, та задля чіткої демонстрації того, що ставлення до захисту культурних цінностей є належним, уряд України зобов'язаний вживати правових заходів у мирний час для захисту культурних цінностей від можливих наслідків збройного конфлікту⁶³⁴.

Підготовчі заходи, що вживаються у мирний час для охорони культурних цінностей, передбачають:

- складання переліків об'єктів, які підпадають під категорію культурних цінностей;

⁶³²Перший Додатковий протокол, ст.53; другий Додатковий протокол, ст.16.

⁶³³Там само.

⁶³⁴Гаазька конвенція, ст.3.

- планування надзвичайних заходів захисту від пожеж та знищення;
- підготовка до вивезення рухомих культурних цінностей;
- забезпечення захисту культурних цінностей, які не можна вивезти в безпечні місця; та
- призначення компетентних органів влади, що відповідають за захист культурних цінностей⁶³⁵.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ дає наступне визначення культурним цінностям: «об'єкти, що мають велике значення для культурної спадщини народів і відіграють важливу роль в духовному житті людей (пам'ятки архітектури та історії, твори мистецтва, релігійні або світські пам'ятники; археологічні об'єкти; музеї; бібліотеки, архіви, театри тощо)»⁶³⁶. Пункт 1.3.2 Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачає:

У ході воєнних дій заборонено застосовувати такі методи ... знищувати культурні цінності, історичні пам'ятники, місця відправлення культу та об'єкти, які складають культурну чи духовну спадщину народів, а також використовувати їх з метою досягнення успіху в бойових діях.

Також у Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ належним чином закріплено, що культурні цінності не використовуються для воєнних цілей⁶³⁷ та як об'єкти репресалій⁶³⁸.

На додаток, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ прямо забороняє здійснювати напади на культурні цінності⁶³⁹ та класифікує такі напади як серйозні порушення МГП⁶⁴⁰. Реєстрація культурних цінностей України здійснюється в Державному реєстрі національного культурного надбання⁶⁴¹.

⁶³⁵Гаазький протокол, ст.5.

⁶³⁶Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.39. Це положення застосовується під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру.

⁶³⁷*Там само.*

⁶³⁸Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.18. Це положення застосовується під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру.

⁶³⁹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.51. Це положення застосовується під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру.

⁶⁴⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.8.5.

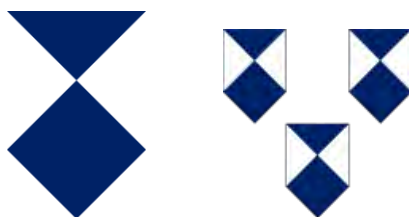
⁶⁴¹Постанова Кабінету Міністрів України №466 «Про Затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» [Інтернет-ресурс]. -12 серпня 1992. – режим доступу: <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF>> (востаннє переглянуто: 22 квітня 2016).

Однак, у той час, як правові заходи забезпечують чітке визначення та захист культурних цінностей, вони не передбачають конкретних кроків, які необхідно здійснити для забезпечення захисту культурних цінностей від можливих наслідків конфлікту, як було зазначено вище.

Знаки для позначення культурних цінностей

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Знаки використовуються в МГП для ідентифікації об'єктів та осіб, які перебувають під захистом. У такому випадку культурні цінності повинні позначатися розпізнавальним знаком⁶⁴², що має форму щита, загостреного знизу, розділеного на чотири частини синього та білого кольору (щит складається з квадрата синього кольору, один з кутів якого вписаний в загострену частину щита, та з синього трикутника над квадратом; квадрат та трикутник розмежовуються з обох боків трикутниками білого кольору)⁶⁴³. Знак повинен мати такий вигляд:

Мал.5: Розпізнавальний знак культурних цінностей

⁶⁴²Гаазька конвенція, ст.6.

⁶⁴³Гаазька конвенція, ст.16.

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Додаток 2 до Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ належним чином описує знак для позначення культурних цінностей та надає його зразок⁶⁴⁴:

Мал. 6. Розпізнавальний знак культурних цінностей

Мал.6: Розпізнавальний знак культурних цінностей, Додаток 2, Мал. 6

Транспорт, що знаходиться під особливим захистом

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Перевезення культурних цінностей здійснюється під особливим захистом та міжнародним контролем⁶⁴⁵. Жодна з учасниць Женевських конвенцій та Гаазької конвенції 1954 року не може здійснювати ворожі дії, спрямовані проти такого транспортного засобу⁶⁴⁶.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Пункт 4.3.1.21 Керівництва є єдиним положенням, що стосується перевезення культурних цінностей. Це положення передбачає, що: «не підлягають нападу... судна, що перевозять культурні цінності, які користуються особливим захистом». Керівництво не містить положень, які б регулювали питання транспортування культурних цінностей суходелом.

Попередження і припинення порушень Гаазької конвенції

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Гаазька конвенція встановлює зобов'язання переслідувати у судовому порядку та притягувати до кримінальної або дисциплінарної відповідальності за порушення її

⁶⁴⁴Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 2, пункт 1.8, Мал.6 та 7; див. також Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України, пункт 550.

⁶⁴⁵Гаазька конвенція, ст.12.

⁶⁴⁶Там само.

положень⁶⁴⁷. До таких порушень відносяться крадіжка, розкрадання або незаконне привласнення культурних цінностей та будь-які акти вандалізму, спрямовані проти них⁶⁴⁸. Ці злочини, однак, не класифікуються як серйозні порушення МГП.

Перший Додатковий протокол класифікує як серйозне порушення міжнародного гуманітарного права напади на визнані історичні пам'ятки, твори мистецтва або місця відправлення культу, які є культурною або духовною спадщиною народів та користуються особливим захистом, що спричиняють масштабні руйнування таких цінностей, коли вони не розташовані в безпосередній близькості до воєнних об'єктів або не використовуються супротивною стороною в підтримку своїх воєнних зусиль⁶⁴⁹. Таким чином, за таку поведінку необхідно притягати до відповідальності.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Щодо зобов'язання переслідувати у судовому порядку та здійснювати кримінальне та дисциплінарне покарання за порушення Гаазької конвенції, ряд статей Кримінального кодексу України містять положення щодо злочинів, пов'язаних з культурними цінностями. До них відносяться незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин⁶⁵⁰, незаконне привласнення об'єктів особливої історичної, наукової, художньої чи культурної цінності⁶⁵¹, незаконне ввезення та незаконне переміщення історичних та культурних об'єктів⁶⁵², а також розкрадання національних цінностей на окупованих територіях⁶⁵³. Крім того, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ прямо забороняє вчинення інших дій, пов'язаних з культурними цінностями, що тягне за собою дисциплінарні покарання, якщо вони не відносяться до вищезгаданих серйозних порушень МГП:

- знищення культурних цінностей, історичних пам'яток, місць відправлення культу та об'єктів, що складають культурну та духовну спадщину народу⁶⁵⁴;

⁶⁴⁷Гаазька конвенція, ст.28.

⁶⁴⁸*Там само.*

⁶⁴⁹Перший Додатковий протокол, ст.11, 85.

⁶⁵⁰Кримінальний кодекс України, ст.298.

⁶⁵¹Кримінальний кодекс України, ст.193.

⁶⁵²Кримінальний кодекс України, ст.201.

⁶⁵³Кримінальний кодекс України, ст.438.

⁶⁵⁴Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.3.2.

- репресалії щодо об'єктів, які користуються особливим захистом, до яких відносяться культурні цінності⁶⁵⁵; і
- забороняється уражати як один об'єкт (ціль) декілька явно віддалених та таких воєнних об'єктів, що відрізняються один від одного і які розташовані у місті, селі чи іншому районі, де зосереджені особи та об'єкти, які перебувають під захистом згідно з МГП (в тому числі й культурні цінності)⁶⁵⁶.

Щодо серйозних порушень МГП, стаття 438 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність для тих осіб, які застосовують заборонені міжнародно-правовими актами методи ведення війни. Проте, як вже зазначалося, це всеохоплююче положення не містить детальних норм, щоб слугувати основою для ефективного кримінального переслідування за скоєння цих злочинів. Проте Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ конкретизує статтю 438 Кримінального кодексу України шляхом перерахування відповідних дій як серйозних порушень МГП:

- неправомірний напад на культурні цінності, які чітко розпізнаються⁶⁵⁷; та
- заборона використовувати культурні цінності для отримання військової переваги⁶⁵⁸.

Підбиваючи підсумки, Кримінальний кодекс України і Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ закріплюють зобов'язання переслідувати у судовому порядку та застосовувати кримінальне та дисциплінарне покарання за порушення Гаазької конвенції. Крім того, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ містить чіткий перелік серйозних порушень МГП, які повинні тягнути за собою кримінальну відповідальність відповідно до першого Додаткового протоколу. У зв'язку з цим, такий перелік надає корисну допомогу, дозволяючи використовувати Кримінальний кодекс України для переслідування у судовому порядку за скоєння цих злочинів як серйозних порушень МГП.

⁶⁵⁵Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.18.

⁶⁵⁶Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 2.4.2.

⁶⁵⁷Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.8.5.

⁶⁵⁸Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.39.

Небезпечні сили

Відповідні положення основних договорів у сфері МГП:

- Додатковий протокол I, стаття 56
- Додатковий протокол II, стаття 15

Особливий захист

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Перший і другий Додаткові протоколи містять основні вимоги МГП щодо небезпечних сил:

- Установки або споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, - не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення. Цей захист діє як під час міжнародних збройних конфліктів, так і збройних конфліктів неміжнародного характеру⁶⁵⁹.
- Інші воєнні об'єкти, розміщені в цих установках або спорудах чи поблизу них, не повинні ставати об'єктами нападу, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил у таких установках або спорудах та наступні тяжкі втрати серед цивільного населення⁶⁶⁰. Однак споруди, збудовані з єдиною метою оборони від нападу на установи або споруди, дозволено використовувати як об'єкти нападу, і вони можуть ставати такими лише в окремих випадках⁶⁶¹.

⁶⁵⁹Перший Додатковий протокол, ст.56(1); другий Додатковий протокол, ст.15.

⁶⁶⁰Перший Додатковий протокол, ст.56(1).

⁶⁶¹Перший Додатковий протокол, ст.56(5).

- Цей особливий захист від нападів припиняється за певних обставин. В рамках цього питання стаття 56(2) розрізняє різні види установок та споруд:

а) щодо гребель і дамб тільки в тому разі, якщо вони використовуються яким-небудь чином, що відрізняється від їх нормального функціонування, та для регулярної істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку;

б) щодо атомних електростанцій тільки в тому разі, якщо вони виробляють електроенергію для регулярної істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку;

с) щодо інших воєнних об'єктів, розміщених у цих установках або спорудах чи поблизу них, тільки в тому разі, якщо вони використовуються для регулярної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку⁶⁶².

- За таких обставин вживаються всі практично можливі запобіжні заходи, щоб уникнути вивільнення небезпечних сил. «Дозвіл» здійснювати напад на об'єкти, що містять небезпечні сили, необхідно чітко розтлумачити⁶⁶³; та
- Сторони, що перебувають у конфлікті, закликаються до укладання між собою інших угод для забезпечення додаткового захисту об'єктів, що містять небезпечні сили⁶⁶⁴.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Правові засоби в Україні, як правило, інкорпорують заборони, пов'язані з небезпечними силами досить ефективно.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачає більшу частину вимог, що стосуються небезпечних сил:

- У ньому визначаються особливо небезпечні об'єкти (споруди або установки, що містять небезпечні сили), руйнування яких може викликати вивільнення небезпечних сил і спричинити великі втрати серед цивільного населення. До таких об'єктів належать греблі, дамби й атомні електростанції⁶⁶⁵;

⁶⁶²Перший Додатковий протокол, ст.56(2).

⁶⁶³Перший Додатковий протокол, ст.56(3).

⁶⁶⁴Перший Додатковий протокол, ст.56(6).

⁶⁶⁵Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.47.

- Воно прямо забороняє здійснювати будь-який напад на об'єкт, що містить небезпечні сили, під час збройного конфлікту як міжнародного, так і неміжнародного характеру⁶⁶⁶ та
- Воно передбачає, що варто уникати розміщення сил в безпосередній близькості до об'єктів, що користуються захистом та містять небезпечні сили⁶⁶⁷.

Однак, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ окремо не регулює здійснення нападу на установки, зведені з єдиною метою оборони споруд або установок, що користуються захистом, від нападу, як зазначено в статті 56 (5) другого Додаткового протоколу (яка закріплює, що такі установки не повинні ставати об'єктом нападу за умови, що вони використовуються виключно для цілей оборони).

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ визначає, коли втрачається захист, що надається таким установкам:

Особливо небезпечний об'єкт втрачає свій імунітет (статус) (за статтею 56 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року), якщо:

- за рахунок зміни режиму його звичайного функціонування забезпечується регулярна, істотна та безпосередня підтримка дій противника;
- та напад на даний об'єкт є єдиним засобом припинити таку підтримку⁶⁶⁸;

...

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, однак не зазначає винятки, що містяться у Додатковому протоколі, який встановлює винятки стосовно окремих установок, таких як дамби або атомні електростанції. У Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ, так само як і в першому Додатковому протоколі, зазначено, що, якщо на установку здійснюється напад, то необхідно «вжити всіх практично можливих заходів для попередження вивільнення небезпечних сил»⁶⁶⁹.

Міжнародна група GRC не володіє інформацією щодо будь-якої угоди, підписаної урядом України і супротивною стороною в ході збройного конфлікту, що

⁶⁶⁶Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.51; див. також Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України, пункт 550.

⁶⁶⁷Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 2.3.7.2.

⁶⁶⁸Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.47.

⁶⁶⁹Там само.

розгортається наразі, щоб забезпечити додатковий захист об'єктів, що містять небезпечні сили.

Заборона репресалій

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Перший Додатковий протокол зобов'язує забороняти репресалії щодо споруд та установок, що містять небезпечні сили⁶⁷⁰.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ належним чином забороняє репресалії⁶⁷¹.

Розпізнавальний знак

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Перший Додатковий протокол вимагає використовувати розпізнавальний знак на спорудах та установках, що містять небезпечні сили⁶⁷². Тим не менш, відсутність таких позначень жодним чином не звільняє сторони конфлікту від обов'язку, що був зазначений вище⁶⁷³.

Мал.7: Міжнародний спеціальний знак для споруд та установок, що містять небезпечні сили – Перший Додатковий протокол

⁶⁷⁰Перший Додатковий протокол, ст.56(4).

⁶⁷¹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.18.

⁶⁷²Перший Додатковий протокол, ст.56(7).

⁶⁷³Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.52.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Додаток 2 до Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ встановлює це зобов'язання⁶⁷⁴. Більш того, малюнок 8 у Додатку 2 до Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ містить зображення знаку, який згадується у статті 17 Додатку I першого Додаткового протоколу.

Мал.8: Міжнародний спеціальний знак
для особливо небезпечних об'єктів –
Керівництво по застосуванню норм
МГП в ЗСУ, Додаток 2, Малюнок 8

Однак, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не зазначає, що відсутність такого знаку жодним чином не звільняє сторони конфлікту від їх зобов'язань, що зазначені вище.

Зупинення нападів на небезпечні сили

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

«Здійснення нападу на установки або споруди, що містять небезпечні сили, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення, або завдасть шкоди цивільним об'єктам» вважається серйозним порушенням першого Додаткового протоколу⁶⁷⁵, а, отже, повинно бути підставою для притягнення до відповідальності.

Основні заходи імплементації на національному рівні в Україні

Як вже було зазначено вище⁶⁷⁶, стаття 438 Кримінального кодексу України містить перелік всіх серйозних порушень МГП і, відповідно, охоплює вищевказані порушення. Проте, стаття 438 Кримінального кодексу України не містить детальних положень, і вона не є достатньо визначеною та конкретною для ефективного переслідування за порушення норм МГП.

⁶⁷⁴Там само.

⁶⁷⁵Див. перший Додатковий протокол, ст.85(3)(с).

⁶⁷⁶Див. вище, с. 37-43 та 66-76.

Тим не менш, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ надає додаткові пояснення стосовно військовослужбовців, конкретизуючи види діянь, які можуть вважатися кримінальним або дисциплінарним правопорушенням⁶⁷⁷. Пункт 1.8.5, в якому перераховані всі серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, які можуть передбачати кримінальне покарання, належним чином відносить до таких правопорушень і «здійснення нападу на установки і споруди, які містять у собі небезпечні сили, коли відомо, що такий напад спричинить надмірні втрати серед цивільного населення або значні збитки цивільним об'єктам».

⁶⁷⁷ Див. вище, с. 71-76.

Посвідчення особи, картки повідомлення про взяття полон та картки повідомлення про інтернування

Відповідні положення в основних договорах у сфері МГП

- Женевська конвенція I, статті 27, 40, 41 і Додаток II
- Женевська конвенція II, стаття 42 і Додаток
- Женевська конвенція III, статті 17, 70 і Додаток IV
- Женевська конвенція IV, статті 20, 106 і Додаток III
- Додатковий протокол I, статті 18, 66-67, 78-79 і Додатки I і II

Під час збройного конфлікту вкрай важливою є можливість ідентифікувати захищених осіб⁶⁷⁸ і комбатантів. МГП встановлює заходи ідентифікації, до яких належать посвідчення осіб, а також картки повідомлення про взяття в полон та картки повідомлення про інтернування. Така ідентифікація дозволить запобігти зникненням та сприятиме відстеженню осіб, зниклих безвісти⁶⁷⁹.

⁶⁷⁸Як уже зазначалося, Женевські конвенції і Додаткові протоколи до них захищають хворих, поранених і осіб, що зазнали корабельної аварії, осіб, які не беруть участь у військових діях, військовополонених, цивільних осіб, які через конфлікт або окупацію знаходяться під владою тієї Сторони, громадянства якої вони не мають, медичний і духовний персонал, парламентарів, персонал цивільної оборони, а також персонал, призначений захищати культурні цінності. Для отримання більш докладної інформації див. Глосарій МКЧХ <www.icrc.org/casebook/doc/glossary/protected-persons-glossary.htm> переглянуто 22 квітня 2016 року.

⁶⁷⁹Звертаємо увагу на те, що ст.27, 40, 41 першої Женевської конвенції, ст.42 другої Женевської конвенції, ст.20 четвертої Женевської конвенції і ст.18 першого Додаткового протоколу висвітлені в розділі під назвою «Медичний і духовний персонал». Див. вище, с. 143. Крім того, про ст.17 третьої Женевської конвенції вже йшлося в розділі під назвою «Основні гарантії». Див. вище, с. 124. В даному розділі мова йтиме лише про положення, що стосуються ідентифікації, які ще не аналізувалися і вимагають імплементації на національному рівні.

Посвідчення осіб для товариств нейтральних країн

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Відповідно до першої Женевської конвенції, товариства нейтральної держави можуть надавати допомогу у вигляді медичного персоналу і формувань, якщо вони уповноважені своїм власним урядом і урядом однієї зі сторін конфлікту⁶⁸⁰. Члени персоналу повинні отримати посвідчення особи, перш ніж покинути нейтральну державу, до якої вони належать⁶⁸¹.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Українське законодавство та інші нормативно-правові акти не містять правових засобів щодо цього питання.

Посвідчення особи для членів цивільної оборони⁶⁸²

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Сторони повинні прагнути прийняти і застосовувати методи і процедури, які зроблять можливим розпізнання персоналу цивільної оборони, будівель та матеріально-технічних ресурсів, на які нанесено міжнародний розпізнавальний знак цивільної оборони, а також сховища, призначені для цивільного населення⁶⁸³. На окупованих територіях і в районах, де тривають або можуть тривати бойові дії, персонал цивільної оборони має бути позначений відомим міжнародним розпізнавальним знаком цивільної оборони, який складається з блакитного

⁶⁸⁰Товариство є організацією, визнаною урядом країни, до якої воно належить та чий співробітники займаються пошуком, збором, транспортуванням або лікуванням поранених і хворих, а також наданням допомоги військовополоненим. Див. Глосарій МКЧХ <www.icrc.org/casebook/doc/~HEAD=pobj%20%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20/%20%D0%B3%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9-glossary.htm>переглянуто 22 квітня 2016 року.

⁶⁸¹Перша Женевська конвенція, ст.27.

⁶⁸²Перший Додатковий протокол у статті 62 визначає цивільну оборону як виконання деяких або всіх зазначених гуманітарних завдань, спрямованих на те, щоб захистити цивільне населення від небезпек та допомогти йому усунути безпосередні наслідки воєнних дій або лиха, а також створити умови, необхідні для його виживання. Більш детальну інформацію див. нижче, с. 192-193.

⁶⁸³Перший Додатковий протокол, ст.66(1), (2).

рівностороннього трикутника на оранжевому тлі, та володіти посвідченням особи, що підтверджує їхній статус⁶⁸⁴.

Крім того, стаття 69 першого Додаткового протоколу також вимагає, щоб позначення медичного і духовного персоналу цивільної оборони, медичних підрозділів і санітарно-транспортних засобів відповідало вимогам ідентифікації медичного і духовного персоналу, медичних підрозділів і санітарно-транспортних засобів⁶⁸⁵.

The diagram illustrates the layout of a Civilian Protection Identity Card. The front side (left) features a header with a blue triangle on an orange background, a space for the country and authority name, and the title 'IDENTITY CARD du personnel de la protection civile'. It includes fields for Name, Date of birth (or age), Identity No. (if any), and a protective clause. The reverse side (right) includes fields for Height, Eyes, and Hair, a section for other distinguishing marks, a large photo area labeled 'PHOTO OF HOLDER', and fields for a Stamp and the signature of the bearer or thumbprint.

Front		Reverse side	
(space reserved for the name of the country and authority issuing this card) IDENTITY CARD du personnel de la protection civile Name..... Date of birth (or age)..... Identity No. (if any)..... The holder of this card is protected by the Geneva Conventions of 12 August 1949 and by the Protocol Additional to Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) in his capacity as Date of issue..... No. of card..... Signature of issuing authority Date of expiry.....		Height..... Eyes..... Hair..... Other distinguishing marks or information: PHOTO OF HOLDER Stamp..... Signature of bearer or thumbprint or both	

Мал.9: Зразок посвідчення особи і розпізнавальної емблеми для персоналу цивільної оборони, перший Додатковий протокол, Додаток I

Сторони повинні наглядати за використанням міжнародного розпізнавального знака цивільної оборони як захисного, і запобігати будь-яким зловживанням та припиняти їх⁶⁸⁶.

Нарешті, особовий склад збройних сил і військові підрозділи, призначені в організації цивільної оборони, користуються повагою й захистом⁶⁸⁷.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Українські правові засоби в цілому відповідають цим вимогам.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ чітко визначає використання розпізнавальної емблеми цивільної оборони⁶⁸⁸ і пропонує зразок розпізнавальної

⁶⁸⁴Перший Додатковий протокол, ст.66(4), Додаток I, Глава V.

⁶⁸⁵Перший Додатковий протокол, ст.18, 66(9).

⁶⁸⁶Перший Додатковий протокол, ст.66(8).

⁶⁸⁷Перший Додатковий протокол, ст.67.

емблеми цивільної оборони, а також посвідчення особи члена цивільної оборони⁶⁸⁹. Відповідно до Додатку 2 до Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ, міжнародний розпізнавальний знак цивільної оборони – це рівнобедрений блакитний трикутник на оранжевому тлі. Однак Керівництво не регулює розпізнання укриттів.

Мал. 5. Міжнародний розпізнавальний знак цивільної оборони

Мал.10: Міжнародний розпізнавальний знак цивільної оборони - Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 2, Малюнок 5

Лицьовий бік

(місце для назви держави та влади,
якими видано дане посвідчення особи)

ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ
для персоналу цивільної оборони

Прізвище _____

Дата народження (або вік) _____

Особистий номер (якщо він є) _____

Власник цього посвідчення перебуває під покровительством Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, який стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), як _____

Дата видачі _____ № посвідчення _____

Підпис влади, яка видала посвідчення _____

Дійсне до _____

Зворотний бік

Зріст	Очі	Волосся

Інші особливі прикмети або дані: _____

наявність зброї _____

Фото
власника
посвідчення

Печатка

Підпис власника посвідчення або відбиток великого пальця правої руки, або і те, й інше

Мал. 2. Зразок посвідчення особи для персоналу цивільної оборони

Мал.11:Зразок розпізнавального знаку цивільної оборони - Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 2, Малюнок 2

⁶⁸⁸Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.2.52; див. також Бойовий статут Сухопутних військ України, Частина III, пункт 550.

⁶⁸⁹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 2, пункт 1.7

Крім того, медичний та духовний персонал, медичні формування та транспорт цивільної оборони повинні розрізнятися тим самим чином, що і цивільний медичний та духовний персонал та медичний транспорт⁶⁹⁰.

Кодекс цивільної оборони України також передбачає використання знаків розрізнення:

Особи рядового і начальницького складу служби цивільного захисту забезпечуються форменим одягом і відповідними знаками розрізнення за рахунок коштів Державного бюджету України⁶⁹¹...

Більше того, Постанова Кабінету Міністрів від 2005 року встановлює процедуру затвердження опису і зразків знаків розрізнення особового складу органів і підрозділів цивільного захисту⁶⁹².

Припинення неправомірного використання обговорюється нижче⁶⁹³. Слід відмітити, що неправомірне використання міжнародних розпізнавальних емблем цивільної оборони заборонено Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ⁶⁹⁴.

Що стосується військового персоналу цивільної оборони, то це питання не розглядається українським законодавством, таким чином, воно не містить норм захисту, які містяться в першому Додатковому протоколі.

Евакуація дітей

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Сторони, що перебувають у конфлікті, повинні забезпечити посвідченням особи (з фотографією) кожну дитину, евакуйовану з того чи іншого району. Відповідні сторони повинні надіслати це посвідчення до Центрального довідкового агентства МКЧХ⁶⁹⁵. У кожному посвідченні (картці) має міститися інформація, визначена

⁶⁹⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 2, пункт 1.7.

⁶⁹¹Кодекс цивільної оборони, ст.111.

⁶⁹²Про затвердження опису та зразків форменого одягу і відповідних знаків розрізнення особового складу органів і підрозділів цивільного захисту і норм забезпечення форменим одягом: Постанова Кабінету Міністрів України № 795 [Інтернет-ресурс] – 25 серпня 2005. – доступно: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/795-2005-%D0%BF>> (востаннє переглянуто: 22 квітня 2016 року).

⁶⁹³Див. нижче, с. 183-184.

⁶⁹⁴Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ 1.3.2.

⁶⁹⁵Перший Додатковий протокол, ст.78.

статтею 78 першого Додаткового протоколу, якщо це можливо і якщо це не несе ризик заподіяння шкоди дитині.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Українське законодавство чи інші нормативно-правові акти не містять правових заходів, що регулюють запровадження посвідчень особи для дітей.

Журналісти

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Журналістам, що беруть участь у небезпечних професійних відрядженнях в районах збройного конфлікту, їхні уряди можуть надавати посвідчення особи, подібні до зразку, наведеного в Додатку II до першого Додаткового протоколу⁶⁹⁶.

The image displays a sample of an identity card for journalists on dangerous professional missions. The card is presented in multiple languages: Arabic, English, Spanish, French, Russian, and Ukrainian. The top section contains the title and purpose of the card in each language. The middle section is a detailed form for personal data, including name, date of birth, sex, height, weight, blood type, and other identifying information. The bottom section contains a declaration of the cardholder's status and a space for a signature and stamp.

Мал.12: Зразок посвідчення особи для журналіста –перший Додатковий протокол, Додаток II

⁶⁹⁶Другий Додатковий протокол, ст.79(3), Додаток II.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Ці вимоги не відображені в українському законодавстві або нормативних актах.

Картки повідомлення про взяття в полон та картки повідомлення про інтернування

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Відповідно до третьої Женевської конвенції, уряд України має дозволити кожному військовополоненому надіслати картку своїй сім'ї та до Центрального агентства у справах військовополонених відразу після захоплення в полон, або не пізніше, ніж через один тиждень після прибуття в табір (навіть якщо це транзитний табір), так само в разі хвороби або переведення в лікарню чи інший табір. Зразок картки повідомлення про взяття в полон наводиться в Додатку IV⁶⁹⁷.

Подібним чином четверта Женевська конвенція зобов'язує уряд України надавати інтернованим особам можливість надіслати картку повідомлення про інтернування, зразок якої наводиться в Додатку III⁶⁹⁸.

B. CAPTURE CARD
(see Article 70)

PRISONER OF WAR MAIL		Postage free
CAPTURE CARD FOR PRISONER OF WAR		
IMPORTANT This card must be completed by each prisoner immediately after being taken prisoner and each time his address is changed (by reason of transfer to a hospital or to another camp). This card is distinct from the special card which each prisoner is allowed to send to his relatives.	CENTRAL PRISONERS OF WAR AGENCY International Committee of the Red Cross GENEVA (Switzerland)	
Write legibly and in block letters		
1. Power on which the prisoner depends.....		
2. Name.....	3. First names (in full).....	4. First name of father.....
5. Date of birth.....	6. Place of birth.....	
7. Rank.....		
8. Service number.....		
9. Address of next of kin.....		
*10. Taken prisoner on: (or) Coming from (Camp No., hospital, etc.)		
*11. a) Good health—b) Not wounded—c) Recovered—d) Convalescent— e) Sick—f) Slightly wounded—g) Seriously wounded.		
12. My present address is: Prisoner No..... Name of camp.....		
13. Date.....	14. Signature.....	
* Strike out what is not applicable—Do not add any remarks— See explanations overleaf.		

⁶⁹⁷Третя Женевська конвенція, ст.70, Додаток IV.

⁶⁹⁸Четверта Женевська конвенція, ст.106, Додаток III.

Мал.13: Зразок картки повідомлення про взяття в полон – третя Женевська конвенція, Додаток IV

I. INTERNMENT CARD

1. Front	CIVILIAN INTERNEE MAIL		Postage free
	POST CARD		
2. Reverse side	IMPORTANT This card must be completed by each internee immediately on being interned and each time his address is altered by reason of transfer to another place of internment or to a hospital. This card is not the same as the special card which each internee is allowed to send to his relatives.		CENTRAL INFORMATION AGENCY FOR PROTECTED PERSONS International Committee of the Red Cross GENEVA (Switzerland)
	Write legibly and in block letters — 1. Nationality..... 2. Surname..... 3. First names (in full)..... 4. First name of father..... 5. Date of birth..... 6. Place of birth..... 7. Occupation..... 8. Address before detention..... 9. Address of next of kin..... 10. Interned on: *..... (or) Coming from (hospital, etc.) on:..... 11. State of health *..... 12. Present address..... 13. Date..... 14. Signature..... * Strike out what is not applicable—Do not add any remarks— See explanations overleaf.		

Мал.14: Зразок картки повідомлення про інтернування –четверта Женевська конвенція, Додаток III

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Лицьовий бік	
Писати розбірливо і прописними буквами	Держава, до збройних сил якої належить військовополонений
2. Прізвище	3. Ім'я (повністю)
4. По батькові	
5. Дата народження	6. Місце народження
7. Військове звання	
8. Особистий номер	
9. Адреса сім'ї	
10. Взятий у полон: (або) Прибув із (табору № , госпіталью і т.п.)	
11. а) здоровий б) не поранений в) одужав д) видужує е) хворий ф) легке поранення г) тяжке поранення	
12. Моя адреса на даний час: номер полоненого	
Позначення табору	
13. Дата	14. Підпис
*Непотрібне викреслити. До вказаного нічого не додавати. Дивись пояснення на зворотному боці.	
Зворотний бік	
Пошта для військовополонених безкоштовно. Картка-повідомлення про взяття в полон	
ДО ВІДОМА Ця картка повинна бути заповнена кожним військовополоненим негайно після взяття його в полон і кожного разу, коли військовополонений змінює свою адресу в результаті направлення його в госпіталь або інший табір. Дійсна картка не має відношення до спеціальної картки, яку військовополоненому дозволяється надіслати своїй сім'ї.	До Центрального Агентства у справах військовополонених Міжнародний Комітет Червоного Хреста ЖЕНЕВА (ШВЕЙЦАРІЯ)

*Мал.15: Зразок картки повідомлення про взяття в полон -
Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 7*

Українськими правовими засобами повністю охоплюється створення та розповсюдження карток повідомлень про взяття в полон. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачає, що у термін не пізніше семи днів із моменту взяття у полон (прибуття на бригадний пункт прийому військовополонених) військовополоненому має надаватись можливість заповнити і відправити картку-повідомлення про взяття в полон як своїй сім'ї, так і до Центрального агентства у справах військовополонених⁶⁹⁹. Додаток 7 до Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ відтворює також вигляд картки військовополоненого, передбаченої третьою Женевською конвенцією⁷⁰⁰.

Однак, українські правові заходи не враховують вимоги щодо видачі карток повідомлень про інтернування.

⁶⁹⁹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт. 2.5.4.16.

⁷⁰⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 7. Відповідно до статті 123 третьої Женевської конвенції, Центральне агентство у справах військовополонених створюється в нейтральній країні. Воно відповідає за збір всієї інформації про військовополонених, яку воно може отримати через офіційні чи приватні канали, та за якомога швидшу передачу цієї інформації в країну походження військовополонених або владі, від якої вони залежать.

Використання / неправомірне використання емблем і символів

Відповідні положення в основних договорах у сфері МГП

- Женевська конвенція I, статті 44, 53–54
- Женевська конвенція II, статті 44–45
- Додатковий протокол I, статті 18, 37–38, 66, 85 і Додаток I
- Додатковий протокол II, стаття 12
- Додатковий протокол III, статті 2, 6–7
- Гаазька конвенція, статті 6, 10, 12, 17

МГП строго регулює використання і захист емблем. Його норми визначають окремі категорії осіб і служб, яким дозволяється використовувати емблеми, а також дозволені форми використання⁷⁰¹.

Емблеми

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Женевські конвенції визнають емблеми у вигляді Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця⁷⁰². Третій Додатковий протокол визнає додаткову відмітну емблему - Червоний Кристал, що користується рівним статусом з іншими розпізнавальними емблемами Женевських конвенцій⁷⁰³.

⁷⁰¹Стаття 18 (щодо ідентифікації духовного персоналу, медичних формувань і транспортних засобів) і стаття 66 (щодо ідентифікації цивільної оборони) першого Додаткового протоколу, а також Додаток I вже висвітлювалися в розділі під назвою «Медичний і духовний персонал», *див. вище*, с. 143. Стаття 12 другого Додаткового протоколу також була проаналізована в розділах «Медичний і духовний персонал» і «Медичний транспорт та споруди». *Див. вище*, с. 154.

⁷⁰²Перша Женевська конвенція, ст.38; друга Женевська конвенція, ст.41. Ісламська Республіка Іран (в той час Персія) спочатку вимагала право використовувати емблему Червоного Лева і Сонця на Гаазькій конференції 1899 року. Однак Іран відмовився від свого права 4 вересня 1980 року. З того часу ця емблема не використовувалася.

⁷⁰³Третій Додатковий протокол, ст.2.

Fig. 2: Distinctive emblems in red on a white ground

Мал.16: Розпізнавальні емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Червоного Кристала – перша і друга Женевські конвенції; третій Додатковий протокол

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

У 1999 році Верховна Рада України прийняла закон, який належним чином регулює використання символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця⁷⁰⁴. 22 жовтня 2009 року Україна ратифікувала третій Додатковий протокол⁷⁰⁵. У той же день Верховна Рада прийняла Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України, який вносив поправки до статей 435 і 445 Кримінального кодексу України⁷⁰⁶. Ним також вносилися зміни в Закон України про символіку, зокрема до переліку захищених символів був унесений Червоний кристал⁷⁰⁷.

Однак Додаток 2 до Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ не був змінений, а тому не включає емблему Червоного Кристала. Відповідно, інформація про цю емблему не була належним чином розповсюджена серед Збройних Сил України.

Мал. 4. Розпізнавальні емблеми Червоного Хреста та Червоного Півмісяця

Мал.17: Розпізнавальні емблеми Червоного Хреста і Червоного Півмісяця - Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, Додаток 2, Малюнок 4

⁷⁰⁴Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного півмісяця і Червоного Кристала в Україні», ст.2, 4-17.

⁷⁰⁵Документ про ратифікацію був прийнятий депозитарієм, Федеральною радою Швейцарії 19 січня 2010 року.

⁷⁰⁶Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України», ст.1.

⁷⁰⁷Там само.

Обмеження використання символіки

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Стаття 44 першої Женевської конвенції зобов'язує Сторони розрізняти використання символіки у захисних й індикативних цілях і визначає загальні правила, що регулюють її використання в обох випадках. Таким чином, необхідно дотримуватися обмежень, які накладаються на законне використання символіки.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Закон України про символіку адекватно встановлює загальні правила використання емблем⁷⁰⁸.

Неправомірне використання символіки

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Уряд України зобов'язаний заборонити неправомірне використання розпізнавальної емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або інших емблем, знаків або сигналів, передбачених Конвенціями і Додатковими протоколами до них. Також заборонено навмисно зловживати іншими міжнародно визнаними захисними емблемами, знаками чи сигналами під час збройного конфлікту, включаючи прапор перемир'я і захисну емблему культурних цінностей⁷⁰⁹. Україна також зобов'язана прийняти положення, що забороняють використання розпізнавальної емблеми Організації Об'єднаних Націй, окрім як з дозволу цієї Організації⁷¹⁰.

Перший Додатковий протокол також забороняє віроломне використання відмітної емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або інших захисних знаків та розглядає таку поведінку як серйозне порушення Женевських конвенцій і першого Додаткового протоколу⁷¹¹. Така поведінка має бути кримінально караною.

⁷⁰⁸Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного півмісяця і Червоного Кристала в Україні», ст.2, 4-17.

⁷⁰⁹Перший Додатковий протокол, ст.38(1); перша Женевська конвенція, ст.53-54; друга Женевська конвенція, ст.45.

⁷¹⁰Перший Додатковий протокол, ст.38(2).

⁷¹¹Перший Додатковий протокол, ст.37, 85. Стаття 8 Римського статуту також характеризує нецільове використання відмітних емблем як воєнний злочин.

І, нарешті, третій Додатковий протокол додає положення про те, що статті Женевських конвенцій та Додаткових протоколів, що регулюють запобігання і припинення неправомірного використання відмітних емблем, так само застосовуються і до Червоного Кристала⁷¹².

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Загалом, українські правові заходи повністю регулюють використання і неправомірне використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця і Червоного Кристала. Закон України про символіку забороняє використання емблем всупереч положенням закону і нормативних актів⁷¹³ та встановлює, що будь-яка особа, яка порушила ці положення, несе кримінальну відповідальність згідно із законами України⁷¹⁴. Відповідно, Кримінальним кодексом України передбачена кримінальна відповідальність за незаконне або неправомірне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця і Червоного Кристала⁷¹⁵.

Крім того, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ належним чином забороняє зловживання розпізнавальними емблемами Червоного Хреста або Червоного Півмісяця, міжнародними розпізнавальними емблемами цивільної оборони або розпізнавальними емблемами для культурних цінностей, спеціальними міжнародними знаками для особливо небезпечних об'єктів, білим

⁷¹²Третій Додатковий протокол, ст.6.

⁷¹³Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця і Червоного Кристала в Україні», ст.15.

⁷¹⁴Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця і Червоного Кристала в Україні», ст.17.

⁷¹⁵Кримінальний кодекс України, ст.435, 445. Стаття 435 («Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею»): «1. Носіння в районі воєнних дій символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала особами, які не мають на те права, а також зловживання в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, прапорами чи знаками Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або пофарбуванням, присвоєним санітарно-транспортним засобам караються обмеженням волі на строк до двох років. 2. Носіння в районі воєнних дій символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала особами, які не мають на те права, а також зловживання в умовах воєнного стану прапорами чи знаками Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала або пофарбуванням, присвоєним санітарно-транспортним засобам караються обмеженням волі на строк до двох років.» Стаття 445 («Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала»): «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, крім випадків, передбачених цим Кодексом, карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців».

прапором перемир'я, іншою міжнародно визнаною символікою, а також незаконне використання розпізнавальної емблеми Організації Об'єднаних Націй⁷¹⁶.

Тим не менш, у контексті серйозних порушень МГП, Кримінальний кодекс України безпосередньо не зачіпає віроломного використання символіки. Стаття 445, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне використання емблем, може тлумачитися достатньо широко, охоплюючи таку поведінку. Це набуває особливого значення у контексті військових акторів. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ пропонує ступінь ясності, щоб уможливити застосовування статті 445 Кримінального кодексу України для судового переслідування за віроломне використання символіки: пункт 1.8.7 містить перелік серйозних порушень МГП, що є підставою для кримінальних санкцій, зокрема «віроломне використання розпізнавальних емблем (знаків, сигналів), якими позначаються особи і об'єкти, що користуються захистом права війни».

⁷¹⁶Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.3.2; див. також Бойовий статут Сухопутних військ України, Частина III, пункт 551.

Організації

Відповідні положення в основних договорах у сфері МГП

- Женевська конвенція I, стаття 26
- Женевська конвенція III, статті 122-124, 112 і Додаток II
- Женевська конвенція IV, статті 63, 136-141
- Додатковий протокол I, статті 61-67, 81
- Додатковий протокол II, статті 18

Національні товариства

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Перший Додатковий протокол вимагає від уряду України надати МКЧХ і Товариству Червоного Хреста України всіх засобів в межах його можливостей, які дають змогу забезпечувати захист і допомогу жертвам збройних конфліктів⁷¹⁷. Крім того, уряд України має надавати допомогу іншим зацікавленим товариствам Червоного Хреста⁷¹⁸ і повинен забезпечувати аналогічні засоби допомоги іншим, належним чином уповноваженим, гуманітарним організаціям⁷¹⁹.

Четверта Женевська конвенція містить положення щодо національних товариств Червоного Хреста (таких як Товариство Червоного Хреста України) на окупованих територіях. Вона передбачає продовження їх діяльності та заборону окупаційній владі цієї території змінювати особовий склад або структуру цих товариств⁷²⁰. Ці ж принципи застосовуються також до діяльності персоналу спеціальних організацій невійськового характеру, які забезпечують умови життя цивільного населення шляхом сприяння функціонуванню основних служб громадського користування за рахунок розподілення допоміжних функцій та організації рятувальних операцій⁷²¹.

⁷¹⁷Перший Додатковий протокол, ст.81(1), 81(2).

⁷¹⁸Перший Додатковий протокол, ст.81(3).

⁷¹⁹Перший Додатковий протокол, ст.81(4).

⁷²⁰Четверта Женевська конвенція, ст.63.

⁷²¹Четверта Женевська конвенція, ст.63(2).

Перша Женевська конвенція вимагає від уряду України надавати медичному персоналу добровільних товариств допомоги (груп, які надають допомогу медичній службі збройних сил) аналогічний рівень імунітету з тим, яким користується медичний персонал збройних сил⁷²².

Під час збройного конфлікту неміжнародного характеру, уряд України повинен дозволяти гуманітарну діяльність з метою надання допомоги жертвам незалежно від того, де вони знаходяться, і з метою забезпечення їхнього захисту, на який вони мають право⁷²³. Уряд також дозволяє цивільному населенню підбирати та піклуватися про поранених, хворих та осіб, що потерпіли корабельну аварію⁷²⁴. Крім того, міжнародна гуманітарна допомога цивільному населенню повинна надаватись в тих випадках, коли воно «зазнає надзвичайних бідувань через недостатнє забезпечення запасами, істотно важливими для його виживання»⁷²⁵.

Зрештою, звичаєве міжнародне гуманітарне право встановлює, що «перетворення осіб або об'єктів, залучених до надання гуманітарної допомоги або до діяльності місії з підтримання миру, відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, на об'єкти нападу, в той час, поки вони користуються захистом, що наданий цивільним особам або цивільним об'єктам згідно з МГП» є серйозним порушенням МГП⁷²⁶. Через це за таку поведінку повинна бути передбачена кримінальна відповідальність.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Українське законодавство містить велику кількість вимог до імплементації на національному рівні, що закріплені в Женевських конвенціях та першому Додатковому протоколі.

Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» закріплює, що Україна, оскільки вона є учасником Женевських конвенцій, підтримує гуманітарну

⁷²²Перша Женевська конвенція, ст.26.

⁷²³Друга Додатковий протокол, ст.18(1).

⁷²⁴Другий Додатковий протокол, ст.18(1).

⁷²⁵Другий Додатковий протокол, ст.18(2).

⁷²⁶Як під час збройних конфліктів міжнародного, так і неміжнародного характеру. Див. МКЧХ, «Визначення воєнних злочинів – Правило 156» <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_60> переглянуто 22 квітня 2016 року. Це також є воєнним злочином згідно зі статтею 8 Римського статуту.

діяльність Міжнародного Червоного Хреста⁷²⁷. Крім того, він встановлює, що «Україна відповідно до взятих на себе міжнародних зобов'язань забезпечує додержання законних прав та інтересів [Національного] Товариства, його органів, місцевих організацій та членів Товариства»⁷²⁸.

Відповідно до закону, Товариство Червоного Хреста України допомагає державі у наданні медичної та гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів і в мирний час, бере участь у наданні міжнародної допомоги в разі настання стихійних лих і надзвичайних ситуацій, а також забезпечує медичну та соціальну допомогу найбільш незахищеним групам населення⁷²⁹. Зрештою, відповідно до закону, держава повинна також підтримувати Товариство, його органи та місцеві організації у виконанні ними своїх статутних завдань та здійсненні гуманітарної та благодійної діяльності⁷³⁰.

Проте, ані жоден закон України, ані Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не звертається до питання національних товариств Червоного Хреста та захисту їх діяльності на окупованих територіях.

Щодо медичного персоналу, добровільних товариств допомоги, які здійснюють надання допомоги медичній службі збройних сил, то, хоча Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ й обумовлює захист персоналу, який бере участь в гуманітарних заходах, в пункті 1.2.33, але воно не передбачає надання йому такого ж імунітету, як і медичному персоналу збройних сил.

Щодо збройних конфліктів неміжнародного характеру, то Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» застосовується до обох видів конфлікту. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ також передбачає, що:

для неурядових організацій передбачається можливість здійснення їх функцій щодо жертв збройних конфліктів. За узгодженням із державою-учасницею ними можуть здійснюватися гуманітарні операції щодо надання допомоги цивільному населенню⁷³¹.

⁷²⁷Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України», ст.14.

⁷²⁸Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України», ст.13.

⁷²⁹Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України», ст.1.

⁷³⁰Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України», ст.14.

⁷³¹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.4.16.

Насамкінець, МГП вимагає передбачити кримінальну відповідальність за напади на гуманітарний персонал. Як вже зазначалось⁷³², у статті 438 Кримінального кодексу України передбачається кримінальна відповідальність у цілому за будь-які серйозні порушення МГП і, таким чином, за такі злочини. Проте, в цій статті не вистачає уточнення і вона не забезпечує належний ступінь визначеності та специфічності, що необхідний для ефективного переслідування за порушення МГП.

Однак, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ надає додаткової необхідної ясності щодо злочинів, скоєних збройними силами, включаючи до списку напад на персонал, який бере участь в гуманітарній діяльності, як серйозне порушення МГП⁷³³.

Цивільна оборона

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Цивільною обороною, згідно зі статтею 61 першого Додаткового протоколу, є:

(...) виконання деяких або всіх зазначених нижче гуманітарних завдань, спрямованих на те, щоб захистити цивільне населення від небезпек та допомогти йому усунути безпосередні наслідки воєнних дій або лиха, а також створити умови, необхідні для його виживання. Цими завданнями є:

- оповіщення;
- евакуація;
- надання сховищ та їх улаштування;
- вжиття заходів для світломаскування;
- рятувальні роботи;
- медичне обслуговування, включаючи першу допомогу, а також релігійна допомога;
- боротьба з пожежами;
- виявлення й позначення небезпечних районів;
- знезараження та інші подібні методи захисту;
- термінове надання притулку й постачання;
- термінова допомога у відновленні й підтриманні порядку в районах лиха;
- термінове відновлення роботи необхідних комунальних служб;
- термінове поховання трупів;
- допомога у збереженні об'єктів, у край необхідних для виживання;
- додаткова діяльність, необхідна для здійснення будь-якого з вищезазначених завдань, включаючи планування та організацію, але не обмежуючись ними.

⁷³² Див. вище, с. 37-43 та с. 66-76.

⁷³³ Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 1.8.5; 1.2.33. Для отримання більш детальної інформації див. вище, с.71-76.

Стаття 63 четвертої Женевської конвенції надає організаціям цивільної оборони та їхньому персоналу однакове право здійснювати свою діяльність в якості національних товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в часи окупації. Перший Додатковий протокол також закріплює зобов'язання держав під час окупації, додаючи, що цивільні організації цивільної оборони отримують від властей сприяння, необхідне для здійснення їх завдань⁷³⁴.

Перший Додатковий протокол поширює захист на організації цивільної оборони, щоб охопити всі ситуації міжнародного збройного конфлікту⁷³⁵.

Уряд України має забезпечити, щоб цивільні організації цивільної оборони та їх персонал (у тому числі цивільні особи, які реагують на звернення компетентних органів і виконують завдання цивільної оборони під їх контролем) користувались повагою і захищались, та були наділені правом виконувати свої завдання з цивільної оборони, за винятком випадків невідкладної воєнної потреби⁷³⁶.

Стаття 65 (1) першого Додаткового протоколу покладає на уряд України зобов'язання поважати захист, на який цивільні організації цивільної оборони, їхній персонал, будівлі, сховища та матеріальна частина мають право. Захист припиняється тільки тоді, коли вони чинять дії, що завдають шкоди супротивній стороні або використовуються для вчинення таких дій.

Перший Додатковий протокол поширює також вищезгаданий режим на персонал та матеріальну частину цивільних організацій цивільної оборони нейтральних держав або інших держав, що не є сторонами конфлікту, які виконують завдання цивільної оборони⁷³⁷.

Перший Додатковий протокол також передбачає обов'язок здійснювати заходи з розпізнання та звертає увагу на захист особового складу збройних сил і військових підрозділів, призначених в організації цивільної оборони⁷³⁸.

⁷³⁴Перший Додатковий протокол, ст.63(1).

⁷³⁵Перший Додатковий протокол, ст.61(а).

⁷³⁶Перший Додатковий протокол, ст.62(1), 62(2).

⁷³⁷Перший Додатковий протокол, ст.64(1).

⁷³⁸Перший Додатковий протокол, ст.66, 67. Про такі зобов'язання вже говорилося вище. Див. вище, с. 176-180.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Пункт 1.2.38 Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ визначає «персонал цивільної оборони» і перераховує основні завдання цивільної оборони. Проте, цей список не охоплює декілька важливих завдань, в тому числі «зnezараження та інші подібні методи захисту»; «сприяння у збереженні об'єктів, необхідних для виживання»; і «додаткова діяльність, необхідна для здійснення будь-якого з вищезазначених завдань, включаючи планування та організацію, але не обмежуючись ними» як це передбачено у статті 61 першого Додаткового протоколу (і як зазначено вище).

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ також розглядає захист цивільних організацій цивільної оборони та їхнього персоналу під час збройного конфлікту міжнародного характеру⁷³⁹, але в значній мірі не регулює підрозділи цивільної оборони в період окупації.

При цьому не конкретизується, що захист також відноситься і до цивільних осіб, які, хоча і не є членами цивільних організацій цивільної оборони, відповідають на запит від компетентних органів та виконують завдання цивільної оборони під їх контролем. Крім того, в ньому не зазначається про те, що організації цивільної оборони володіють правом виконувати свої завдання цивільної оборони, за винятком випадків невідкладної воєнної необхідності.

У ньому також не розглядаються обставини, при яких організації цивільної оборони можуть втратити свій захист, - що є необхідним зауваженням для забезпечення ефективного регулювання.

Нарешті, правові заходи в Україні не зачіпають персонал та матеріальну частину цивільних організацій цивільної оборони нейтральних держав або інших держав, які не є учасниками конфлікту.

⁷³⁹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 1.2.33, 1.2.51, 2.2.4, 2.1.10.

Довідкове бюро

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Національне довідкове бюро створюється з метою збору інформації щодо осіб, що перебувають під захистом.

Національне довідкове бюро у справах військовополонених повинно бути засноване «на початку конфлікту й у всіх випадках окупації»⁷⁴⁰. Третя Женевська конвенція розглядає зв'язки Бюро з Центральним агентством у справах військовополонених⁷⁴¹. Бюро, окрім інших завдань, отримує від відповідних органів певну інформацію, що стосується переміщення, звільнення, репатріації, втечі, госпіталізації, смерті військовополонених та постійно отримує інформацію щодо стану здоров'я військовополонених, які є серйозно хворими або серйозно пораненими⁷⁴². Воно передає таку інформацію відповідним державам, за посередництвом з одного боку держав-покровительок, та, з іншого боку, Центрального агентства у справах військовополонених⁷⁴³.

Крім того, четверта Женевська конвенція зобов'язує уряд України створити офіційне Довідкове бюро, відповідальне за отримання та передачу відомостей щодо захищених осіб, на яких поширюються його повноваження⁷⁴⁴.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Правові засоби щодо створення такого Довідкового бюро не визначені в законодавстві України або інших нормативно-правових актах.

Змішані медичні комісії

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Третя Женевська конвенція вимагає, щоб держави призначали змішані медичні комісії на початку воєнних дій, що будуть відповідальними за огляд хворих та поранених військовополонених, а також, які б приймали необхідні рішення щодо надання їм медичної допомоги.

⁷⁴⁰Третя Женевська конвенція, ст.122(1).

⁷⁴¹Третя Женевська конвенція, ст.122-124.

⁷⁴²Третя Женевська конвенція, ст.122(5).

⁷⁴³Третя Женевська конвенція, ст.122(3).

⁷⁴⁴Четверта Женевська конвенція, ст.136-141.

Призначення, обов'язки та діяльність цих комісій повинні відповідати Положенню, що додане до Конвенції⁷⁴⁵. Вони повинні складатися з трьох членів, два з яких належать до нейтральних країн, третя особа призначається державою, що утримує в полоні⁷⁴⁶. Вони повинні оглянути всіх військовополонених, що мають право на огляд⁷⁴⁷, та запропонувати репатріацію, відмову або направлення на подальший огляд. Рішення, що приймаються змішаними медичними комісіями, повинні бути передані, протягом місяця після їхнього візиту, державі, що утримує осіб в полоні, державі, що здійснює захист та до МКЧХ, а також до оглянутих військовополонених⁷⁴⁸.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Правові засоби щодо створення змішаних медичних комісій не відображені в законодавстві України або нормативно-правових актах. Міжнародна група GRC також не має відомостей щодо створення змішаних медичних комісій *ad hoc* під час нещодавнього конфлікту.

⁷⁴⁵Третя Женевська конвенція, ст.112, Додаток II.

⁷⁴⁶Третя Женевська конвенція, Додаток II, ст.1.

⁷⁴⁷Стосовно списку військовополонених, що мають право на огляд змішаними медичними комісіями, *див.* статтю 113 третьої Женевської конвенції.

⁷⁴⁸Третя Женевська конвенція, Додаток II, ст.10-11.

Воєнне планування

Відповідні положення основних договорів у сфері МГП

- Додатковий протокол I, статті 36, 57-58

Положення МГП повинні бути враховані при обранні воєнних цілей, розробці та застосуванні зброї та при прийнятті рішення щодо воєнної тактики.

Нові види зброї та нові засоби та методи ведення війни

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Стаття 36 першого Додаткового протоколу вимагає, щоб уряд України визначав, чи є застосування нових видів зброї, засобів або методів ведення війни, які він вивчає, розробляє, набуває або ухвалює, за певних або за будь-яких обставин, забороненим міжнародним правом⁷⁴⁹.

МКЧХ рекомендує державам, а отже й уряду України, створити механізм огляду для оцінки того, чи є застосування нових видів зброї, засобів або методів ведення війни забороненим нормами міжнародного права. Є ціла низка кроків, які варто взяти до уваги при запровадженні такого механізму, в тому числі:

- Визначення національного органу, відповідального за огляд;
- Хто повинен брати участь в процесі огляду;
- Етапи процесу набуття, на яких має відбуватись огляд; і
- Процедури, що стосуються прийняття рішень і ведення протоколу⁷⁵⁰.

⁷⁴⁹Перший Додатковий протокол, ст.36.

⁷⁵⁰Для більш детальної інформації див. ICRC, 'A Guide to the Legal Review of New Weapons and Methods of Warfare: Methods to Implement Article 36 of Additional Protocol I of 1977' (січень 2006) <www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0902.pdf> переглянуто 25 лютого 2016 року.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Не існує правового механізму, який би регулював запровадження оглядового механізму щодо використання нових видів зброї та засобів або методів ведення війни.

Запобіжні заходи

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Перший Додатковий протокол закріплює запобіжні заходи, які повинні вживатись як до, так і під час нападу⁷⁵¹. При проведенні воєнних операцій на суші, в морі або в повітрі необхідно постійно дбати про безпеку цивільного населення, цивільних осіб і цивільних об'єктів⁷⁵².

Запобіжні заходи включають в себе:

- Зобов'язання тих, хто планує або приймає рішення про напад щодо наступного:
 - Робити все практично можливе для того, щоб підтвердити, що об'єкти нападу не є ні цивільними особами, ні цивільними об'єктами і не підлягають спеціальному захисту⁷⁵³
 - Вживати всіх можливих запобіжних заходів при виборі засобів і методів нападу, з тим, щоб уникнути, і в будь-якому випадку мінімізувати, випадкові втрати серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкоду цивільним об'єктам⁷⁵⁴;
 - Утримуватись від прийняття рішень про здійснення будь-якого нападу, який, як можна очікувати, спричинить випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та нанесення шкоди цивільним об'єктам, або все вищезазначене разом, які були б надмірними щодо конкретної та прямої воєнної переваги⁷⁵⁵.

⁷⁵¹Перший Додатковий протокол, ст.57.

⁷⁵²Перший Додатковий протокол, ст.57(1); перший Додатковий протокол, ст.57(4).

⁷⁵³Перший Додатковий протокол, ст.57(2).

⁷⁵⁴Там само.

⁷⁵⁵Там само.

- Зазначення обставин, за яких напад має бути скасовано, наприклад, якщо стає очевидним, що об'єкт не є військовим, або що він підлягає спеціальному захисту, або що напад, як можна очікувати, спричинить випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб або завдасть шкоди цивільним об'єктам⁷⁵⁶;
- Вимога здійснювати завчасне ефективне попередження перед тим, як розпочати воєнну операцію⁷⁵⁷;
- Коли можливо здійснити вибір між кількома військовими об'єктами для отримання рівноцінної воєнної переваги, обирати необхідно той об'єкт, напад на який, ймовірно, становитиме найменшу небезпеку для життя цивільних осіб та об'єктів⁷⁵⁸;
- Сторони конфлікту вживають запобіжних заходів щодо наслідків нападів:
 - Переміщують цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти, що знаходяться під їх контролем, з районів, розташованих поблизу військових об'єктів⁷⁵⁹;
 - Уникають розміщення військових об'єктів у густонаселених районах або поблизу таких районів, як, наприклад, міста чи села⁷⁶⁰; та
 - Здійснюють інші необхідні запобіжні заходи для захисту цивільного населення, окремих цивільних осіб та цивільних об'єктів, що знаходяться під їх контролем, від небезпек, що виникають в результаті воєнних операцій⁷⁶¹;

Будь-які порушення цих норм можуть призвести до серйозних порушень МГП, в тому числі:

- Здійснення нападу невідв'язного характеру, що зачіпає цивільне населення або цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або нанесення шкоди цивільним об'єктам⁷⁶²;

⁷⁵⁶Там само.

⁷⁵⁷Там само.

⁷⁵⁸Перший Додатковий протокол, ст.57(3).

⁷⁵⁹Перший Додатковий протокол, ст.58.

⁷⁶⁰Там само.

⁷⁶¹Там само.

⁷⁶²Перший Додатковий протокол, ст.85(3).

- Перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу⁷⁶³;
- Перетворення особи на об'єкт нападу, коли відомо, що він або вона припинили брати участь у воєнних діях⁷⁶⁴; і
- Широкомасштабне руйнування або присвоєння майна, що не виправдано воєнною необхідністю і здійснюється незаконно та умисно⁷⁶⁵.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Українські правові засоби широко охоплюють загальне зобов'язання Збройних Сил України вживати всіх запобіжних заходів, щоб уникнути, якщо це можливо, або звести до мінімуму втрати серед цивільного населення або шкоду цивільним об'єктам⁷⁶⁶.

У Керівництві по застосуванню норм МГП в ЗСУ також належним чином закріплюються зобов'язання тих, хто планує або приймає рішення про напад:

- Робити все практично можливе, щоб підтвердити, що об'єкти нападу є військовими об'єктами, і що напад на них не заборонений⁷⁶⁷;
- Обирати засоби і методи нападу з метою уникнення, і в будь-якому випадку зведення до мінімуму, надмірних втрат серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та нанесення шкоди цивільним об'єктам⁷⁶⁸; і
- Утримуватись від прийняття рішення про початок нападу, який, як можна очікувати, спричинить надмірні втрати серед цивільного населення, поранення цивільних осіб, завдання шкоди цивільним об'єктам, або все вищезазначене разом, які були б надмірними щодо конкретної та прямої воєнної переваги⁷⁶⁹.

⁷⁶³Перший Додатковий протокол, ст.85(3). Це також є воєнним злочином згідно зі статтею 8 Римського статуту.

⁷⁶⁴Там само.

⁷⁶⁵Перша Женевська конвенція, ст.50; друга Женевська конвенція, ст.51; третя Женевська конвенція, ст.130; четверта Женевська конвенція, ст.147. Це також є воєнним злочином згідно зі статтею 8 Римського статуту.

⁷⁶⁶Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 2.1.2. Див. також пункти 2.2.3, 2.3.1.2, 2.3.2.1, 2.3.2.3, 2.3.3.2, 2.3.3.3, 2.3.5.1, 2.4.2.

⁷⁶⁷Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 2.1.7, 2.3.1.1, 2.3.5.1.

⁷⁶⁸Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 2.3.1.2, 2.3.2.1, 2.3.2.3, 2.3.3.2, 2.3.5.1, 2.4.2.

⁷⁶⁹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 2.1.2, 2.1.7, 2.3.1.2, 2.3.2.1, 2.3.2.3, 2.3.3.2, 2.3.5.1, 2.4.2.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ також в достатній мірі звертає увагу на зобов'язання здійснювати завчасне ефективне попередження⁷⁷⁰ та вибору військових об'єктів⁷⁷¹.

Однак Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ є недопрацьованим, адже не висвітлює наступний запобіжний захід:

Напад відміняється або призупиняється, якщо стає очевидним, що об'єкт не є військовим або підлягає спеціальному захисту, або що напад, як можна очікувати, призведе до надмірних втрат життя серед цивільного населення, поранень цивільних осіб або до всього вищезазначеного разом, що було б надмірним щодо конкретної та прямої воєнної переваги⁷⁷².

Незважаючи на це, щодо наслідків нападів, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачає застережний засіб у вигляді переміщення цивільного населення та об'єктів⁷⁷³, уникнення розміщення військових об'єктів у густонаселених районах або поблизу таких районів⁷⁷⁴, а також вживання інших необхідних запобіжних заходів для захисту цивільного населення⁷⁷⁵.

На завершення, щодо серйозних порушень МГП, існує безліч різних способів, в які ці положення можуть бути порушені та прирівняні до серйозних порушень МГП, що повинні передбачати кримінальне покарання.

Однак, як і багато інших з цих конкретних злочинів, вони переслідуються на підставі статті 438, яка в цілому передбачає кримінальну відповідальність за будь-які серйозні порушення МГП і має охоплювати цей вид поведінки. Проте, як зазначалося⁷⁷⁶, цій статті бракує конкретності і вона не може забезпечити ступінь визначеності та специфічності, необхідний для ефективного переслідування повного складу порушень МГП, які охоплюються статтею у цих загальних термінах.

Тим не менш, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ проливає світло щодо цих злочинів, скоєних збройними силами, шляхом перерахування в пунктах

⁷⁷⁰Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 2.3.2.1, 2.3.3.2.

⁷⁷¹Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 2.3.2.3, 2.3.3.2, 2.4.2.

⁷⁷²Перший Додатковий протокол, ст.57(2)(б).

⁷⁷³Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 2.2.7, 2.3.2.1, 2.3.6.2, 2.3.7.1.

⁷⁷⁴Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 2.3.2.1.

⁷⁷⁵Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 2.3.1.2.

⁷⁷⁶Див. вище, с. 37-43 та 66-76.

1.8.5 і 1.8.6 наступних видів поведінки, що прирівнюються до серйозних порушень МГП⁷⁷⁷:

- Здійснення нападу невідбиркового характеру, що зачіпає цивільне населення або цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад спричинить надмірні втрати життя, поранення цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам;
- Напади на осіб, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права; і
- Великомасштабне знищення та привласнення майна, якщо дані дії не виправдані воєнною необхідністю.

Ці заборони не деталізують обставин, за яких поведінка може фактично вважатись підставою для кримінальної відповідальності згідно зі статтею 438, наприклад, не визначають категорії осіб, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права. У зв'язку з цим, як стаття 438, так і Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ можуть стати кориснішими за умови більшої деталізації, що дозволила б визначити заборонену поведінку.

⁷⁷⁷ Див. вище, с. 71-76.

Захищені зони і місцевості

Відповідні положення в основних договорах у сфері МГП

- Женевська конвенція I, стаття 23 і Додаток I
- Женевська конвенція IV, статті 14, 15
- Додатковий протокол I, статті 59-60 і Додаток I

МГП вимагає створення госпітальних зон і місцевостей для захисту поранених і хворих та створення «нейтралізованих зон» для укриття осіб, які перебувають під захистом. Крім того, територія може бути в односторонньому порядку оголошена «місцевістю, що не обороняється», а на підставі письмових угод можуть створюватися демілітаризовані зони.

Госпітальні зони і місцевості

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

За Першою Женевською конвенцією, уряд України може створювати госпітальні зони і місцевості в мирний час або після початку військових дій на території, що знаходиться під його контролем з метою захисту поранених і хворих⁷⁷⁸. Після початку і в ході військових дій він може укласти угоди з іншими сторонами конфлікту про взаємне визнання створених госпітальних зон і місцевостей⁷⁷⁹. Додаток I до першої Женевської конвенції передбачає проект угоди, який Україна може використовувати в якості зразка при встановленні і визнанні таких зон⁷⁸⁰. Проект угоди встановлює зобов'язання держав щодо госпітальних зон і місцевостей.

⁷⁷⁸«Місцевість» слід розуміти як певну обмежену ділянку території із, як правило, розташованими на ній будівлями. Термін «зона» використовується для опису відносно великої ділянки території і може включати в себе одну або кілька місцевостей». Див. коментар до статті 23 першої Женевської конвенції

<www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=DFBF02061AEDD76BC12563CD004210A8>переглянуто 22 квітня 2016 року.

⁷⁷⁹Перша Женевська конвенція, ст.23(1); четверта Женевська конвенція, ст.14(1).

⁷⁸⁰Там само.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ охоплене створення санітарних зон (місцевостей). У пункті 1.2.48 Керівництва зазначено:

Санітарні і безпечні зони (місцевості) створюються виключно для захисту поранених та хворих, а також персоналу, на який покладена організація таких зон (місцевостей), управління ними і догляд за особами, які будуть там зосереджені.

Санітарні і безпечні зони (місцевості) піддавати нападу заборонено.

Міжнародна група GRC не має відомостей про створення будь-якої госпітальної зони і місцевості в мирний час чи під час збройного конфлікту. Щодо рекомендації про укладення угоди, українські правові засоби не передбачають укладення угод про взаємне визнання створених госпітальних зон і місцевостей. Крім того, в умовах нинішнього конфлікту на сході України, судячи з усього, жоден такий документ не був укладений між сторонами.

Нейтралізовані зони

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Четверта Женевська конвенція рекомендує державам співпрацювати з іншими сторонами в конфлікті, щоб сформулювати письмові угоди про створення нейтралізованих зон, щоб однаковою мірою захистити осіб, що перебувають під захистом⁷⁸¹.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Юридичні засоби, що стосуються створення таких зон, не містяться в українському законодавстві або інших нормативно-правових актах. Міжнародна GRC не має будь-яких відомостей про створення будь-яких нейтралізованих зон під час нещодавнього конфлікту.

⁷⁸¹Перша Женевська конвенція, ст.23 (2) і Додаток І; четверта Женевська конвенція, ст.14 (2).

Місцевості, що не обороняються

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Місцевості, що не обороняються – це будь-які населені пункти, розміщені у зоні зіткнення збройних сил або поблизу неї, відкриті для окупації супротивною стороною.

Напади на місцевості, що не обороняються, заборонені⁷⁸². Напади на місцевості, що не обороняються є серйозними порушеннями першого Додаткового протоколу⁷⁸³. Відповідно, вони повинні бути криміналізовані.

Супротивна сторона може займати такі населені пункти без використання сили. Це, звісно, відповідає здоровому глузду, адже з військової точки зору немає будь-якої необхідності в нападі на місцевість, що не обороняється. Така практика використовується в основному для захисту цивільних осіб і культурних цінностей. Відповідно, напад на таку місцевість буде непропорційним нападом на цивільних осіб та цивільні об'єкти і буде становити собою воєнний злочин.

Будь-яка зі сторін конфлікту може в односторонньому порядку встановити місцевість, що не обороняється. Для того, щоб законно визнати місцевість такою, що не обороняється, необхідно виконати наступні умови:

- Всі комбатанти, а також мобільні бойові засоби та мобільне воєнне спорядження мають бути евакуйовані;
- Стаціонарні воєнні установки або споруди не повинні використовуватися з ворожою метою;
- Ні влада, ні населення не повинні здійснювати ворожих дій; і
- Не повинно чинитися жодних дій на підтримку воєнних операцій⁷⁸⁴.

Присутність у цій місцевості осіб, що знаходяться під особливим захистом або поліцейських сил, що залишилися виключно з метою підтримки законності та порядку, не суперечить умовам, викладеним вище⁷⁸⁵.

⁷⁸²Четверта Женевська конвенція, ст.15.

⁷⁸³Перший Додатковий протокол, ст.59(1).

⁷⁸⁴Перший Додатковий протокол, ст.85.

⁷⁸⁵Перший Додатковий протокол, ст.59(2).

Додатковий протокол I встановлює процедуру складання заяви в односторонньому порядку; зокрема, Протокол визначає, що заява повинна якомога більш точно визначити і описати межі місцевості, що не обороняється⁷⁸⁶. Сторона, яка отримує заяву повинна засвідчити факт її отримання і має вважати місцевість такою, що не обороняється, поки виконуються умови, викладені вище. У випадку їх невиконання, сторона, яка отримала заяву про створення місцевості, що не обороняється, повинна негайно повідомити про це сторони, що зробила заяву⁷⁸⁷. Якщо ці умови перестають виконуватися, місцевість більше не може претендувати на статус такої, що не обороняється; втім, вона продовжує користуватися захистом, передбаченим іншими положеннями Додаткового протоколу та іншими нормами міжнародного права, що застосовуються під час збройних конфліктів⁷⁸⁸. Сторони можуть також домовитися про створення місцевостей, що не обороняються, навіть якщо вони не відповідають визначеним умовам⁷⁸⁹.

Незважаючи на те, що Додатковий протокол I не передбачає спеціального розпізнавального знака для позначення місцевостей, що не обороняються, вони мають позначатися символікою, узгодженою сторонами конфлікту, при цьому така символіка повинна бути розміщена у місцях, де вона буде добре помітною, особливо по периметру місцевості, що не обороняється, в її межах та на автомобільних дорогах⁷⁹⁰.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Українські правові заходи встановлюють загальні рамки для оголошення місцевостей, що не обороняються. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ визначає місцевості, що не обороняються як будь-які місцевості або населені пункти, які знаходяться в районі бойових дій або поблизу нього і є відкритими для окупації противником.

Як уже зазначалося, стаття 438 Кримінального кодексу України охоплює всі серйозні порушення, включно із заборонаю нападу на місцевості, що не обороняються. Цій статті, однак, бракує точності і вона не може забезпечити

⁷⁸⁶Перший Додатковий протокол, ст.59(3).

⁷⁸⁷Перший Додатковий протокол, ст.59(4).

⁷⁸⁸*Там само.*

⁷⁸⁹Перший Додатковий протокол, ст.59(7).

⁷⁹⁰Перший Додатковий протокол, ст.59(5).

достатній ступінь визначеності і конкретності, що є основою для ефективного переслідування⁷⁹¹.

Проте Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ є досить чітким по відношенню до цих злочинів, якщо вони вчинені збройними силами, забороняючи напади на або військові дії в межах місцевостей, що не обороняються і характеризуючи такі напади як серйозне порушення міжнародного гуманітарного права⁷⁹².

Що стосується створення таких зон, то Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ також визнає, що місцевості, що не обороняються можуть бути створені шляхом односторонньої заяви на адресу іншої сторони⁷⁹³. Крім того, ним передбачено, що всі військові цілі повинні бути евакуйовані з місцевостей, що не обороняються, та заборонено здійснювати ворожі дії в цих місцевостях⁷⁹⁴.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не враховує наступне:

- що ворожі дії не можуть здійснюватися за допомогою стаціонарних військових установок або споруд;
- що в таких місцевостях не повинні чинитися будь-які дії на підтримку воєнних операцій;
- що присутність у цій місцевості осіб, що знаходяться під особливим захистом або поліцейських сил, що залишилися виключно з метою підтримки законності та порядку, не суперечить умовам, необхідним для визнання місцевості такою, що не обороняється;
- що заява, зроблена в односторонньому порядку, повинна якомога більш точно визначити і описати межі місцевості, що не обороняється;
- що сторона конфлікту, якій адресується заява, ставиться до цієї місцевості як до такої, що не обороняється, за винятком тих випадків, коли визначених умов не дотримано, у разі чого, вона негайно повідомляє про це сторону, що зробила заяву;

⁷⁹¹Перший Додатковий протокол, ст.59(6).

⁷⁹²Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.2.50, 1.8.5. *Див. також* Бойовий статут Сухопутних військ ЗСУ, п. 550.

⁷⁹³Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.2.50.

⁷⁹⁴*Там само.*

- що навіть у тому разі, коли умови не дотримані, така місцевість продовжує користуватися захистом, передбаченим іншими положеннями першого Додаткового протоколу та іншими нормами міжнародного права, що застосовуються під час збройних конфліктів;
- що між сторонами конфлікту є можливість укласти двосторонні угоди про оголошення місцевостей такими, що не обороняються;
- маркування місцевості.

Демілітаризовані зони

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Перший Додатковий протокол зобов'язує державу, що є стороною конфлікту, заборонити поширювати свої воєнні операції на зони, яким вони за згодою надали статус демілітаризованих зон⁷⁹⁵. Напади на демілітаризовані зони становлять собою серйозні порушення першого Додаткового протоколу⁷⁹⁶. Тому вони повинні бути криміналізовані.

Протокол встановлює порядок укладання двосторонніх угод⁷⁹⁷ і визначає умови, яким такі зони повинні відповідати, зокрема:

- Всі комбатанти, а також мобільні бойові засоби й мобільне воєнне спорядження, повинні бути евакуйовані;
- Стаціонарні воєнні установки і споруди не повинні використовуватися у ворожих цілях;
- Ні влада, ні населення не повинні чинити ворожих дій; і
- Будь-яка діяльність, пов'язана з воєнними зусиллями, повинна бути припинена⁷⁹⁸.

Присутність у цій зоні осіб, які користуються особливим захистом, та поліцейських сил, залишених з єдиною метою підтримки законності та порядку, не суперечить умовам, викладеним вище⁷⁹⁹. Протокол також встановлює, що зона не повинна використовуватися з метою, що має відношення до ведення воєнних дій, а її статус

⁷⁹⁵Перший Додатковий протокол, ст.60(1).

⁷⁹⁶Перший Додатковий протокол, ст.85.

⁷⁹⁷Перший Додатковий протокол, ст.60(2).

⁷⁹⁸Перший Додатковий протокол, ст.60(3).

⁷⁹⁹Перший Додатковий протокол, ст.60(4).

не може бути скасований в односторонньому порядку⁸⁰⁰. Протокол також регулює втрату захисту такою зоною в разі, якщо одна зі сторін конфлікту порушує угоду⁸⁰¹.

Нарешті, подібно до місцевостей, що не обороняються, демілітаризовані зони повинні позначатися символікою, узгодженою сторонами конфлікту, при цьому така символіка повинна бути розміщена у місцях, де вона буде добре помітною, особливо по периметру демілітаризованої зони, в її межах та на автомобільних дорогах⁸⁰².

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Українські правові засоби регулюють демілітаризовані зони аналогічно з місцевостями, що не обороняються.

Як уже зазначалося, стаття 438 Кримінального кодексу України охоплює всі серйозні порушення, включно із заборобою нападу на демілітаризовані зони. Статті, однак, бракує точності і вона не може забезпечити достатній ступінь визначеності і конкретності, що є основою для ефективного переслідування.

Однак, подібно до врегулювання питання місцевостей, що не обороняються, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ є досить чітким по відношенню до цих злочинів, якщо вони вчинені збройними силами, забороняючи напади на або військові дії в межах демілітаризованих зон і характеризуючи такі напади як серйозне порушення міжнародного гуманітарного права⁸⁰³.

Щодо двосторонньої угоди, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ зазначає про необхідність укладення двосторонньої угоди між сторонами в конфлікті⁸⁰⁴. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, однак, не пропонує форму і порядок укладення таких угод.

Крім того, Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ надається коректне визначення демілітаризованих зон, як таких, звідки виведені всі комбатанти, а також

⁸⁰⁰Перший Додатковий протокол, ст.60(6).

⁸⁰¹Перший Додатковий протокол, ст.60(7).

⁸⁰²Перший Додатковий протокол, ст.60(5).

⁸⁰³Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.2.50, 1.8.5. Див. також Бойовий статут Сухопутних військ України, Частина III, п. 550.

⁸⁰⁴Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.2.50.

озброєння і військова техніка. Ні влада, ні населення таких зон не повинні чинити ворожих дій⁸⁰⁵.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не деталізує та (або) не регулює такі питання:

- Як і у випадку з місцевостями, що не обороняються, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не передбачає, що в демілітаризованих зонах ворожі дії не можуть здійснюватися за допомогою стаціонарних військових установок або споруд;
- Керівництво також не встановлює умови, що будь-яка діяльність, пов'язана з військовими зусиллями, повинна бути припинена та що присутність у цій місцевості осіб, що знаходяться під особливим захистом або поліцейських сил, що залишилися виключно з метою підтримки законності та порядку, не суперечить визначеним умовам;
- Заборона на використання зони для цілей, пов'язаних з проведенням військових операцій або можливість в односторонньому порядку скасувати її статус; і
- Втрата захисту зоною в разі порушення умов угоди однією зі сторін в конфлікті.

Проте, на відміну від регулювання місцевостей, що не обороняються, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ передбачає позначення демілітаризованих зон знаками, узгодженими обома сторонами⁸⁰⁶. Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ не надається будь-якої додаткової інформації про необхідне позначення.

⁸⁰⁵Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, п. 1.2.49.

⁸⁰⁶Там само.

Договори про озброєння

Відповідні положення в основних міжнародних договорах у сфері МГП

- Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів
- Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та її знищення, стаття 4
- Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, статті 1, 7
- Протоколи до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (КЗЗ):
 - Протокол (I) до Конвенції про заборону або обмеження використання певних видів зброї, осколки, яких не можна виявити
 - Протокол (II) до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року, стаття 14
 - Протокол (III) до Конвенції про заборону або обмеження використання запальної зброї, стаття 2
 - Протокол (IV) до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї про засліплюючу лазерну зброю, стаття 1
 - Протокол (V) до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни, статті 3-6, 8
- Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачу протипіхотних мін та про їхнє знищення, стаття 1

МПП забороняє чи обмежує використання конкретних видів зброї, таких як зброя масового знищення або звичайна зброя.

Регулювання використання зброї масового знищення

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів забороняє використання такої зброї та методів ведення війни з 1925 року⁸⁰⁷.

Крім того, положення Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про її знищення зобов'язують уряд України вживати будь-яких необхідних заходів з метою заборони розробки, виробництва, накопичення, придбання чи зберігання в межах території України та у будь-якому місці під її юрисдикцією чи контролем наступної зброї масового знищення:

- мікробіологічні або інші біологічні збудники або токсини, незалежно від походження або методу виробництва, таких видів і в такій кількості, які не призначені для профілактичних, захисних або інших мирних цілей; та
- зброя, обладнання або засоби доставки, призначені для використання таких агентів або токсинів у ворожих цілях або в збройних конфліктах⁸⁰⁸.

Відповідно до Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, уряд України має вжити правових заходів, у тому числі шляхом прийняття кримінального законодавства, яке:

- забороняє фізичним особам, які знаходяться під його юрисдикцією, проводити будь-яку діяльність, зазначену нижче⁸⁰⁹;
- забороняє фізичним особам, які мають її громадянство, будь-де проводити будь-яку діяльність, зазначену нижче⁸¹⁰ та

⁸⁰⁷ Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів (прийнятий 17 червня 1925 року, набрав чинності 8 лютого 1928 року) 1108 UNTS 151.

⁸⁰⁸ Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про її знищення (прийнята 10 квітня 1972 року, набрала чинності 25 березня 1975 року 1015 UNTS 163), стаття 4.

⁸⁰⁹ Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, стаття 7(1)(а).

- забороняє проводити у будь-якому місці під її контролем будь-яку діяльність, зазначену нижче⁸¹¹.

До заборонених видів діяльності відносяться:

- розробка, виробництво, інше придбання, накопичення або зберігання хімічної зброї або пряма чи опосередкована передача хімічної зброї будь-кому;
- застосування хімічної зброї; та
- проведення будь-яких військових підготувань до застосування хімічної зброї⁸¹².

Уряд України зобов'язаний знищити хімічну зброю, яка знаходиться у її власності або володінні, яка розташована у будь-якому місці під її юрисдикцією або контролем, або яка залишена нею на території іншої держави-учасниці⁸¹³. Він також має знищити будь-які об'єкти з виробництва хімічної зброї, які знаходяться у її власності чи володінні, або ті, які розташовані у будь-якому місці під її юрисдикцією чи контролем⁸¹⁴.

Нарешті, уряду України заборонено використовувати хімічні засоби для боротьби з заворушеннями (наприклад, сльозогінний та інші гази) як засоби ведення війни⁸¹⁵.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Кримінальний кодекс України встановлює кримінальну відповідальність за застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами⁸¹⁶. Він також встановлює кримінальну відповідальність за розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення⁸¹⁷. Ці

⁸¹⁰Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, стаття 7(1)(с).

⁸¹¹Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, стаття 7(1)(b).

⁸¹²Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, стаття 1(1)(с).

⁸¹³Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, стаття 1(2), (3).

⁸¹⁴Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, стаття 1(4).

⁸¹⁵Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, стаття 1(5).

⁸¹⁶Кримінальний кодекс України, стаття 439.

⁸¹⁷Кримінальний кодекс України, стаття 440.

положення охоплюють всі види зброї масового знищення, що регулюються загальними положеннями вищезазначених договорів.

Однак, уряд України не імплементував належним чином специфічні вимоги Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, що стосуються проведення забороненої діяльності фізичними особами, які мають громадянство України⁸¹⁸. Хоча Кримінальний кодекс України належним чином⁸¹⁹ регулює юрисдикцію українських судів щодо будь-яких злочинів, скоєних громадянами України у будь-якому місці, що знаходиться під контролем України, його положення не встановлюють кримінальну відповідальність юридичних осіб за скоєння злочинів, передбачених статтями 439 та 440 Кримінального кодексу України⁸²⁰.

Щодо власне хімічної зброї, міжнародній групі GRC не вдалося знайти інформацію щодо володіння та знищення хімічної зброї, що знаходиться у власності чи володінні Уряду України.

Регулювання використання певних видів звичайної зброї

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Протоколи до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, містять низку вимог, які уряд України має імплементувати:

- Встановити заборону використовувати будь-яку зброю, основна дія якої полягає в нанесенні ушкоджень осколками, які неможливо виявити в людському тілі за допомогою рентгенівських променів⁸²¹ та
- Встановити заборону чи обмежити застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв, а також встановити кримінальну відповідальність для осіб, які

⁸¹⁸Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, стаття 7(1)(с).

⁸¹⁹Докладніше див. вище, с. 81–82.

⁸²⁰Див. Кримінальний кодекс України, стаття 96(3).

⁸²¹Перший Протокол до КЗЗ про осколки, що не можна виявити (прийнятий 10 жовтня 1980 року, набрав чинності 02 грудня 1983 року) 1342 UNTS 171.

навмисно вбивають чи спричиняють серйозні тілесні ушкодження цивільним у заборонений спосіб⁸²². До заборонених способів відносять:

- застосування мін, мін-пасток або інших пристроїв, призначених для того, щоб наносити або які здатні завдавати надмірних ушкоджень чи невинуватених страждань⁸²³;
- застосування дистанційно встановлюваних мін, що не є протипіхотними мінами, якщо вони, в тій мірі, в якій це можливо, не оснащені ефективним механізмом самознищення чи самонейтралізації і не мають резервного елемента самодеактивації спроектованого таким чином, щоб міна вже не функціонувала як міна, коли така міна більше не служить військовій меті, для якої вона була встановлена⁸²⁴ та
- застосування мін-пасток або інших пристроїв у формі переносних предметів, які виглядають нешкідливими і спеціально спроектовані і сконструйовані для того, щоб містити вибуховий матеріал⁸²⁵.

Крім того, у 2005 році Уряд України ратифікував Конвенцію про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, взявши на себе зобов'язання вжити всіх належних правових, адміністративних та інших заходів (включаючи встановлення кримінальної відповідальності) задля перешкоджання та протидії наступним видам діяльності, вчиненим особами в межах території чи під юрисдикцією або контролем України:

- використання протипіхотних мін;

⁸²²Другий Протокол до ККЗ про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 03 травня 1996 року (Другий Протокол до Конвенції ККЗ зі змінами від 03 травня 1996 року), статті 3-10, 14(2).

⁸²³Другий Протокол до ККЗ про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 03 травня 1996 року (Другий Протокол до Конвенції ККЗ зі змінами від 03 травня 1996 року), статті 3(3).

⁸²⁴Другий Протокол до ККЗ про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 03 травня 1996 року (Другий Протокол до Конвенції ККЗ зі змінами від 03 травня 1996 року), статті 6(3).

⁸²⁵Другий Протокол до ККЗ про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 03 травня 1996 року (Другий Протокол до Конвенції ККЗ зі змінами від 03 травня 1996 року), статті 7(2).

- розробка, виробництво, придбання іншим чином, накопичення, зберігання або пряма чи опосередкована передача будь-кому протипіхотних мін; та
- допомога, заохочення або спонукання будь-яким чином будь-кого до проведення забороненої діяльності⁸²⁶.

Уряд України також має зобов'язання щодо знищення запасів протипіхотних мін⁸²⁷.

Уряд України також повинен:

- забороняти або обмежувати використання запальної зброї⁸²⁸;
- забороняти використання лазерної зброї, розробленої з метою спричинення постійної сліпоти органам зору людей, які не використовують оптичні пристрої⁸²⁹;
- виконувати різноманітні зобов'язання, пов'язані із вибухонебезпечними предметами – наслідками війни, зокрема зобов'язання щодо їхнього усунення або знищення⁸³⁰;
- реєструвати, зберігати та передавати інформацію щодо використання або залишення вибухонебезпечних боєприпасів⁸³¹ та
- захищати цивільне населення та гуманітарні місії та організації від потенційної небезпеки, яка є наслідком вибухонебезпечних предметів – наслідків війни⁸³².

Використання забороненої зброї є серйозним порушенням звичаєвого МГП⁸³³.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Статтею 438 Кримінального кодексу України передбачено можливість притягнення до відповідальності осіб, які вчинили або дали наказ вчинити будь-яке порушення щодо застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом

⁸²⁶Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, статті 1-9.

⁸²⁷Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, стаття 2.

⁸²⁸Третій Протокол до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї про заборону або обмеження застосування запальної зброї, стаття 2.

⁸²⁹Четвертий Протокол до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї про засліплюючу лазерну зброю, стаття 1.

⁸³⁰П'ятий Протокол до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни, статті 3-6, 8.

⁸³¹Там само.

⁸³²Там само.

⁸³³ Див. МКЧХ, «Визначення воєнних злочинів - Норма 156» <www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156#Fn_21_60> переглянуто 25 лютого 2016 року.

(включно з міжнародними договорами та звичасвим міжнародним правом), а також порушень щодо методів війни, включно із серйозними порушеннями МГП, викладеними в міжнародних договорах, які ратифікувала Україна.

Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не забезпечує належного рівня конкретики стосовно цих злочинів, щоздійснюються збройними силами. Воно не кваліфікує використання заборонених видів зброї як серйозне порушення МГП, через що будь-які порушення підпадають під дисциплінарний режим. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ також не кваліфікує належним чином й інші діяння, які є забороненими:

- Відповідно до Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ, забороняється застосовувати під час збройного конфлікту будь-яку зброю, спрямовану на завдання ушкоджень осколками, які не можна виявити за допомогою рентгенівських променів⁸³⁴. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ містить більшість положень, які потрібні для регулювання використання мін, в тому числі мін-пасток та інших пристроїв⁸³⁵; втім порушення таких заборон не вважається серйозним порушенням МГП. Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ також не містить наступних положень:
 - Заборона використання будь-яких мін, мін-пасток та інших пристроїв, які мають на меті або які за своєю природою спричиняють надмірні ушкодження чи завдають надмірних страждань;
 - Заборона використання мін дистанційного встановлення (окрім протипіхотних мін), якщо вони, наскільки це можливо, не обладнані механізмом самознищення або самонейтралізації і не мають здатності до самодеактивації; та
 - Заборона використання мін-пасток або інших приладів у формі портативних об'єктів, які на перший погляд здаються безпечними та які спеціально розраховані на те, щоб містити вибухові матеріали.

⁸³⁴Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.3.3.

⁸³⁵Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункти 1.3.3, 2.4.3, 3.4.3-3.4.5, 3.4.12, Додаток 3. Щодо положень, які стосуються ідентифікації, див. Додаток 2, пункт 1.11.

- Окрім того, Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ не імплементовано зобов'язання уряду України стосовно протипіхотних мін, які випливають з Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення. Не дивлячись на те, що Україна зобов'язалась знищити свої запаси⁸³⁶, текст Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ не було відповідним чином змінено і, таким чином, ним досі регулюється (а не забороняється) використання протипіхотних мін. Загалом, використання протипіхотних мін не криміналізовано, оскільки Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не надає достатнього роз'яснення статті 434 Кримінального кодексу України щодо їхньої заборони.
- Щодо запальної зброї, Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ (у Додатку 4) належним чином забороняє її застосування та відтворює положення третього Протоколу до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї про заборону або обмеження застосування запальної зброї⁸³⁷.
- Українські правові норми належним чином забороняють використання лазерної зброї, розробленої з метою спричинення постійної сліпоти органам зору людей, які не використовують оптичні пристрої⁸³⁸.
- Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ не відтворює належним чином положень п'ятого Протоколу до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни.

Висновок: Кримінальний кодекс України недостатньо криміналізує використання забороненої зброї. При цьому така відсутність конкретики не виправлена Керівництвом по застосуванню норм МГП в ЗСУ, яке не кваліфікує використання забороненої зброї як серйозне порушення МГП та не імплементує ряд конкретних заборон.

⁸³⁶UNOG, 'Article 7 Report of Ukraine' (UNOG, 2014) <www.un.org/disarmament/convarms/landmines/article7/> переглянуто 25 лютого 2016 року.

⁸³⁷Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.3.3, Додаток 4.

⁸³⁸Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ, пункт 1.3.3.

Римський статут Міжнародного кримінального суду

Відповідні положення

- Римський статут, статті 6-8, 25-29 та частина IX

Наразі найважливіші зобов'язання України за Римським статутом МКС постають в двох основних сферах: комплементарність та співробітництво.

Принцип «комплементарності» відображає той факт, що МКС є судом останньої інстанції, до якого звертаються за відсутності альтернативних способів. МКС має юрисдикцію над ситуацією тільки тоді, коли держава, яка має юрисдикцію над такою ситуацією, «не бажає або не здатна провести належне розслідування або кримінальне переслідування винних осіб»⁸³⁹. З огляду на це, уряд України повинен забезпечити належне здійснення українськими судами своєї юрисдикції щодо злочинних діянь, які потенційно можуть охоплюватися нормами Римського статуту, якщо він бажає, щоб покарання за такі злочини було призначено на території України замість того, щоб підозрюваних судили в МКС⁸⁴⁰.

Римський статут також покладає на уряд України зобов'язання забезпечувати всеосяжну співпрацю з Судом⁸⁴¹ та ухвалювати в цьому контексті необхідні закони⁸⁴². У виконанні важливих завдань, зокрема таких, як збір доказів, допит свідків, захист потерпілих та затримання і передачу обвинувачених, МКС здебільшого покладається на співпрацю з національними інституціями та посадовцями⁸⁴³. У цьому звіті ця вимога детально не описується, оскільки її

⁸³⁹Генеральна Асамблея ООН, *Римський статут Міжнародного кримінального суду (останні зміни у 2010)*, 17 липня 1998, ISBNNo. 92-9227-227-6, стаття 17.

⁸⁴⁰Міжнародний центр по реформі кримінального права і політики в галузі кримінального правосуддя, «Міжнародний кримінальний суд: Керівництво по ратифікації та імплементації Римського статуту» (Березень 2008) С. 70 <www.iccnw.org/documents/ICC_Manual_-_March_2008_-_ICLR.pdf>переглянуто 25 лютого 2016 року.

⁸⁴¹Римський статут, стаття 86.

⁸⁴²Римський статут, стаття 88.

⁸⁴³Римський статут, статті 86-102.

предметом є зобов'язання України ухвалити законодавство, яке буде спрямоване саме на запровадження режиму співробітництва з МКС, навіть якщо вже існують певні нормативно-правові акти, якими запроваджено співробітництво з окремих питань.

Злочини, які підпадають під юрисдикцією МКС

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Для того, щоб ефективно застосовувати Римський статут, українські суди повинні бути здатними здійснювати свою юрисдикцію стосовно діянь, які є злочинами відповідно до Римського статуту, а саме геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини⁸⁴⁴.

Геноцид визначено як будь-яке з наступних діянь, які скоюються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу:

- вбивство членів групи;
- спричинення серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам групи;
- навмисне створення для такої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне чи часткове її знищення;
- заходи, розраховані на запобігання дітонародження в середовищі такої групи;
- насильницька передача дітей з одної групи людей до іншої⁸⁴⁵.

Наступні злочини можуть бути кваліфіковані як злочини проти людяності, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, який передбачає багаторазове здійснення зазначених діянь, які скоюються відповідно до або у якості логічного продовження політики держави чи організації, якщо такий напад здійснюється свідомо:

- вбивство;
- винищення;
- поневолення;
- депортація або насильницьке переміщення населення;

⁸⁴⁴Римський статут, статті 6-8.

⁸⁴⁵Римський статут, стаття 6.

- ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;
- катування;
- зґвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства порівняної тяжкості;
- переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних, як це визначається в пункті 3, або інших мотивів, які повсюдно визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-якими діями, зазначеними в даному пункті, або будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду;
- насильницьке зникнення людей;
- злочин апартеїду;
- інші нелюдські дії аналогічного характеру, що полягають в умисному спричиненні сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю⁸⁴⁶.

Відповідно до Римського статуту, воєнними злочинами вважаються:

- серйозні порушення Женевських конвенцій, а саме дії, вчинені щодо осіб або майна, що охороняються відповідно до положень відповідної Женевської конвенції, до яких належить:
 - умисне вбивство;
 - катування або нелюдське поводження, в тому числі біологічні експерименти; або
 - умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю⁸⁴⁷.
- Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме дії, до яких належать:

⁸⁴⁶Римський статут, стаття 7

⁸⁴⁷Римський статут, стаття 8(2)(а).

- умисні напади на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у військових діях;
- умисні напади на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які не є військовими об'єктами; або
- умисні напади на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні у наданні гуманітарної допомоги або в місії по підтриманню миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, поки вони користуються правом на захист, який гарантується цивільним особам або цивільним об'єктам згідно з міжнародним правом збройних конфліктів⁸⁴⁸.
- У разі збройного конфлікту неміжнародного характеру серйозні порушення статті 3, загальної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з діянь, вчинених щодо осіб, які не беруть активної участі у військових діях, включаючи військовослужбовців, які склали зброю та осіб, виведених з ладу в результаті хвороби, поранення, тримання під вартою або з якоїсь іншої причини:
 - посягання на життя і особистість, зокрема вбивство в будь-якій формі, заподіяння каліцтв, жорстоке поводження і катування;
 - посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження; або
 - захоплення заручників⁸⁴⁹.
- Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру у встановлених рамках міжнародного права, а саме діяння, до яких належать:
 - умисні напади на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у військових діях;
 - умисне завдання ударів по будівлях, матеріалах, медичних установах і транспортних засобах, а також персоналу, які відповідно до міжнародного права використовують

⁸⁴⁸Римський статут, стаття 8(2)(b).

⁸⁴⁹Римський статут, стаття 8(2)(c).

- розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями;
або
- умисні напади на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні у наданні гуманітарної допомоги або в місії по підтриманню миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, поки вони користуються правом на захист, який гарантується цивільним особам або цивільним об'єктам згідно з міжнародним правом збройних конфліктів⁸⁵⁰.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Уряд України ратифікував Конвенцію про запобігання злочину геноциду і покарання за нього в 1954 році і, як наслідок, Кримінальний кодекс України охоплює злочин геноциду і публічне підбурювання до скоєння геноциду⁸⁵¹.

Визначення геноциду загалом відповідає статті 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього і статті 6 Римського статуту. Однак, Кримінальний кодекс України не розглядає «спричинення серйозної розумової шкоди членам групи».

Хоча злочини проти людяності вважаються злочинами за міжнародним звичаєвим правом та Римським статутом⁸⁵², Кримінальний кодекс України не передбачає кримінальної відповідальності безпосередньо за злочини проти людяності.

Щодо воєнних злочинів, то Кримінальний кодекс України, як уже зазначалося раніше, не містить вичерпного переліку воєнних злочинів⁸⁵³. Як стверджується в цьому звіті, теоретично посилань на закони і звичаї війни, які містить стаття 438 Кримінального кодексу України, може бути достатньо, утім оптимальним варіантом стане чітко визначений вичерпний перелік діянь, які можуть являти собою воєнні злочини, в тому числі ті, що передбачені Женевськими конвенціями і Протоколами, звичаєвим міжнародним правом і Римським статутом.

Запровадження такого переліку воєнних злочинів дозволить чіткіше дотримуватися міжнародних стандартів, а також забезпечить необхідний ступінь визначеності і

⁸⁵⁰Римський статут, стаття 8(2)(е).

⁸⁵¹Кримінальний кодекс України, стаття 442.

⁸⁵²*Prosecutor v. Tadić* (Decision on the Defence Motion on Jurisdiction) ICTY-94-1 (10 August 1995), para. 4.

⁸⁵³Див. вище, с. 34-44.

конкретності, що допоможе державним слідчим і прокурорам здійснювати розслідування і кримінальні переслідування із дотриманням принципів законності і винності та сформує основу для ефективного кримінального покарання.

Основи юрисдикції

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Як уже зазначалося⁸⁵⁴, мандат МКС ґрунтується на принципі комплементарності, що означає, що він буде діяти тільки тоді, коли держава не в змозі виконати своє зобов'язання по розслідуванню і кримінальному переслідуванню міжнародних злочинів належним чином. Тому, якщо уряд України прагне зберегти юрисдикцію щодо кримінального переслідування, він повинен забезпечити існування й ефективність законодавства і процедур, що забезпечують такі розслідування і кримінальні переслідування, а також те, що законодавство України, яке передбачає підстави юрисдикції, охоплює сферу юрисдикції МКС.

Юрисдикція МКС поширюється на осіб (і), які вчинили злочин, що підпадає під юрисдикцію МКС, на території держави-учасниці Римського статуту або держави (наприклад, Україна), яка зробила заяву відповідно до статті 12 (3) про визнання юрисдикції МКС (принцип територіальності), або осіб (ii), які є громадянами будь-якої держави-учасниці або держави, яка зробила заяву відповідно до статті 12 (3) (принцип національності)⁸⁵⁵. Відповідно, як мінімум, внутрішнє законодавство повинно дозволяти національним судам здійснювати юрисдикцію щодо злочинів, що підпадають під юрисдикцією МКС, скоєних у межах території відповідної держави, а також здійснювати екстериторіальну юрисдикцію щодо своїх громадян, що скоюють такі злочини за кордоном⁸⁵⁶.

Утім, Римський статут не передбачає введення концепції універсальної юрисдикції щодо злочинів, що підпадають під його юрисдикцію, оскільки його юрисдикція обмежена принципами територіальності і національності. Багато держав, однак,

⁸⁵⁴ Див. вище, с. 200-2001.

⁸⁵⁵ Римський статут, стаття 12(2),(3).

⁸⁵⁶ Міжнародний центр по реформі кримінального права і політики в галузі кримінального правосуддя, «Міжнародний кримінальний суд: Керівництво по ратифікації та імплементації Римського статуту» (Березень 2008) С. 70 <www.iccnw.org/documents/ICC_Manual_-_March_2008_-_ICLR.pdf> переглянуто 25 лютого 2016 року.

передбачили це у своїх внутрішніх законодавствах. Як уже зазначалося вище⁸⁵⁷, універсальна юрисдикція дозволила би здійснювати кримінальне переслідування за злочини, незалежно від того, хто їх скоїв або місця, де вони відбувалися. Вона може набувати різних форм, в тому числі універсальна юрисдикція може обмежуватися випадками, коли вона передбачена обов'язковими міжнародними документами⁸⁵⁸.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Як уже зазначалося вище⁸⁵⁹, Кримінальний кодекс України належним чином імплементує різні основи юрисдикції в кримінальному процесі в законодавство України. Статті 6 і 7 Кримінального кодексу України дозволяють судам України здійснювати юрисдикцію щодо будь-яких злочинів, включаючи воєнні злочини⁸⁶⁰ і геноцид⁸⁶¹, що відбуваються на території України або скоюються громадянами України за її межами. Як уже зазначалося⁸⁶², Україна не включила злочини проти людяності до свого Кримінального кодексу. У своєму теперішньому вигляді ці статті будуть також застосовуватися й до злочинів проти людяності, якщо Україна включить їх у свій Кримінальний кодекс.

Вище також зазначалося і те⁸⁶³, що стаття 8 Кримінального кодексу України передбачає юрисдикцію українських судів щодо особливо тяжких злочинів, скоєних іноземними громадянами за кордоном, до яких, однак, причетна Україна, оскільки такі злочини або порушують права і свободи її громадян, або ж її інтереси. Хоча ця стаття не дає чіткого визначення поняття «особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України»⁸⁶⁴, вона, очевидно, застосовується до серйозних тяжких злочинів, що містяться в розділі XX (у тому числі геноцид і воєнні злочини, що класифікуються як особливо тяжкі злочини).

І, нарешті, стаття 8 також поширює юрисдикцію українських судів щодо злочинів, скоєних іноземними громадянами за межами України, якщо це передбачено міжнародним договором, ратифікованим Україною⁸⁶⁵. Було зазначено й те, що,

⁸⁵⁷ Див. вище, с. 79.

⁸⁵⁸ Там само.

⁸⁵⁹ Див. вище, с. 82.

⁸⁶⁰ Кримінальний кодекс України, стаття 438.

⁸⁶¹ Кримінальний кодекс України, стаття 442.

⁸⁶² Див. вище, с. 223.

⁸⁶³ Див. вище, с. 82.

⁸⁶⁴ Там само.

⁸⁶⁵ Кримінальний кодекс України, стаття 8.

хоча ця форма універсальної юрисдикції є досить експансивною - в тому сенсі, що вона не встановлює будь-яких обмежень (наприклад, обмеження тими випадками, коли злочинець є резидентом або знаходиться на території держави на момент відкриття провадження) - її застосування обмежується серйозними порушеннями Женевських конвенцій і Додаткових протоколів до них. Вона не включає в себе інші воєнні злочини або геноцид у зв'язку з тим, що міжнародними договорами не вимагається наявність універсальної юрисдикції щодо таких злочинів. Універсальна юрисдикція також не поширюється на злочини проти людяності, оскільки жоден міжнародний договір не вимагає універсальної юрисдикції щодо таких злочинів⁸⁶⁶.

Види відповідальності

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Уряд України має забезпечити, щоб національне законодавство України містило механізми, за якими індивідуальна кримінальна відповідальність може бути приписана фізичній особі за скоєння злочинів, що підпадають під дію Римського статуту. Відсутність таких механізмів може перешкоджати українській правовій системі ефективно здійснювати кримінальне переслідування і розслідування щодо осіб, які можуть бути відповідальними за скоєння (або бути іншим чином причетними до скоєння) злочинів, передбачених Статутом.

Відповідно до статті 25(3) Римського статуту, особа несе відповідальність за злочин, що підпадає під юрисдикцію Римського статуту, на основі двох видів відповідальності:

- Основна відповідальність: скоєння злочину і співучасть у скоєнні злочину (прямо чи опосередковано);
- Додаткова відповідальність: наказування, підбурювання, спонукання, пособництво або будь-яке інше сприяння скоєнню злочинів та співучасті (внесок у вчинення злочину, що скоюється групою, що діє зі спільною метою).

⁸⁶⁶Міжнародний центр по реформі кримінального права і політики в галузі кримінального правосуддя, «Міжнародний кримінальний суд: Керівництво по ратифікації та імплементації Римського статуту» (Березень 2008) С. 84<www.iccnw.org/documents/ICC_Manual_-_March_2008_-_ICLR.pdf>переглянуто 25 лютого 2016 року.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Як вже зазначалося вище, основний принцип індивідуальної кримінальної відповідальності передбачено Конституцією України⁸⁶⁷.

Види відповідальності належним чином відтворені у законодавстві України. Кримінальний кодекс України передбачає основну та додаткову відповідальності в розділах IV та VI. Зокрема, у статті 27 Кримінального кодексу України передбачені основні види відповідальності, встановлені Римським статутом:

- Основна відповідальність: скоєння злочину і співучасть у скоєнні злочину (прямо чи опосередковано)⁸⁶⁸; і
- Додаткова відповідальність: організація, підбурювання і пособництво.⁸⁶⁹

Статті 14-16 Кримінального кодексу України також встановлюють кримінальну відповідальність за замах на вчинення злочину.

Про відповідальність вищих посадових осіб йшлося вище⁸⁷⁰.

Усунення перешкод для кримінального переслідування

Основні вимоги до імплементації на національному рівні

Уряд України має забезпечити відповідність положень законодавства України статті 29 Римського статуту, яка передбачає, що до злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, не мають застосовуватися будь-які строки позовної давності, які перешкоджатимуть здійсненню кримінального переслідування зі спливом певного періоду часу.

Уряд України ратифікував Конвенцію про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності, яка зобов'язує держави прийняти будь-які законодавчі або інші заходи, необхідні для забезпечення того, щоб на кримінальне переслідування і покарання за скоєння воєнних злочинів і злочинів проти людяності не поширювалися строки давності або інші обмеження.

Крім того, стаття 27 Римського статуту вимагає від держав позбавитися будь-якого імунітету глав держав та інших посадових осіб.

⁸⁶⁷Конституція України, стаття 61.

⁸⁶⁸Кримінальний кодекс України, стаття 27(2).

⁸⁶⁹Кримінальний кодекс України, стаття 27(3) – (5).

⁸⁷⁰Див. вище, с. 87-88.

Основні засоби імплементації на національному рівні в Україні

Відповідно до статті 49(5) Кримінального кодексу України, строки давності не застосовуються до таких злочинів:

- планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни⁸⁷¹;
- порушення законів та звичаїв війни⁸⁷²;
- застосування зброї масового знищення⁸⁷³;
- геноцид⁸⁷⁴.

Цей список необхідно розширити, щоб охопити всі злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС (тобто злочин проти людяності), як тільки вони будуть внесені в Кодекс.

⁸⁷¹Кримінальний кодекс України, стаття 437.

⁸⁷²Кримінальний кодекс України, стаття 438.

⁸⁷³Кримінальний кодекс України, стаття 439.

⁸⁷⁴Кримінальний кодекс України, стаття 442 (1).

ДОДАТОК І

Перелік звичаєвих норм МГП

Цей перелік відтворює додаток звіту «Звичаєве міжнародне гуманітарне право» за авторством Ж.-М. Хенкертса⁸⁷⁵.

Абревіатура МЗК відноситься до звичаєвих норм МГП, які застосовуються під час міжнародних збройних конфліктів (збройних конфліктів міжнародного характеру), а абревіатура НМЗК відноситься до звичаєвих норм МГП, які застосовуються під час неміжнародних збройних конфліктів (збройних конфліктів не міжнародного характеру).

Принцип розрізнення

Розрізнення між цивільними особами та комбатантами

Норма 1. Сторони конфлікту повинні завжди розрізняти цивільних осіб та комбатантів. Напади можуть бути спрямовані лише проти комбатантів. Напади не повинні спрямовуватися проти цивільних осіб [МЗК/НМЗК].

Норма 2. Забороняються акти насильства або погрози насильством, основною метою яких є тероризування цивільного населення [МЗК/НМЗК].

Норма 3. Всі особи, що входять до особового складу збройних сил сторони конфлікту, є комбатантами, окрім медичного та духовного персоналу [МЗК].

⁸⁷⁵Ж.-М. Хенкертс, «Исследование об обычном международном гуманитарном праве: лучше понимать и полнее соблюдать нормы права во время вооруженного конфликта» (2005) 87:857 Международный журнал Красного Креста, 175 <www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/customary-law-rules-291008.html>пересмотрено 22 апреля 2016 року.
GRC - Імплементация норм международного гуманитарного права на национальном уровне в Украине

Норма 4. Збройні сили сторони конфлікту складаються з усіх організованих збройних сил, груп та формувань, які перебувають під командуванням особи або осіб, відповідальних перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих [МЗК].

Норма 5. Цивільні особи – це особи, які не входять до особового складу збройних сил. Цивільне населення складається з усіх осіб, що є цивільними особами [МЗК/НМЗК].

Норма 6. Цивільні особи перебувають під захистом від нападів, окрім випадків, коли і доки вони беруть безпосередню участь у воєнних діях [МЗК/НМЗК].

Розрізнення між цивільними об'єктами та військовими цілями

Норма 7. Сторони конфлікту завжди повинні розрізняти цивільні об'єкти та військові цілі. Напади можуть спрямовуватися лише на військові цілі. Напади не повинні спрямовуватися на цивільні об'єкти [МЗК/НМЗК].

Норма 8. Що стосується об'єктів нападу, то військові цілі обмежуються тими об'єктами, які за своєю сутністю, розташуванням, метою чи способом використання ефективно сприяють веденню військових дій і чия часткове або повне зруйнування, захоплення або нейтралізація в обставинах, що склалися на конкретний момент часу, надає явну військову перевагу [МЗК/НМЗК].

Норма 9. Цивільними об'єктами є всі ті об'єкти, які не належать до військових цілей [МЗК/НМЗК].

Норма 10. Цивільні об'єкти перебувають під захистом від нападів, окрім випадків і протягом того часу, коли вони стають військовими цілями [МЗК/НМЗК].

Напади невибіркового характеру

Норма 11. Напади невибіркового характеру заборонені [МЗК/НМЗК].

Норма 12. До нападів невибіркового характеру належать: а) напади, не спрямовані на конкретну військову ціль; б) напади, під час яких застосовуються методи чи засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретну військову ціль; або с) напади, під час яких застосовуються методи чи засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як того вимагає міжнародне гуманітарне право; і які, таким чином, у кожному такому випадку влучають без розрізнення у військові цілі та цивільних осіб чи цивільні об'єкти.[МЗК/НМЗК].

Норма 13. Забороняються напади з використанням будь-яких методів чи засобів, коли як єдина військова ціль розглядається ряд військових цілей, що явно розрізнені та відокремлені одна від одної та розташовані у місті, селі чи на іншій території, на якій цільно проживає цивільне населення або сукупно розташовані цивільні об'єкти [МЗК/НМЗК].

Дотримання принципу пропорційності під час здійснення нападу

Норма 14. Забороняються напади, від яких можна очікувати спричинення випадкової загибелі цивільного населення або поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів, або посідання таких наслідків, які були б надмірними порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою, що мали б одержати [МЗК/НМЗК].

Запобіжні заходи під час здійснення нападу

Норма 15. Під час проведення військових операцій необхідно постійно дбати про безпеку цивільного населення, цивільних осіб та цивільних об'єктів. Слід ужити усіх практично можливих заходів, щоб уникнути випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб та пошкоджень цивільних об'єктів, або принаймні звести такі випадки до мінімуму [МЗК/НМЗК].

Норма 16. Кожна сторона конфлікту повинна робити все практично можливе, щоб пересвідчитись у тому, що об'єктами їхніх нападів є військові цілі. [МЗК/НМЗК].

Норма 17. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих запобіжних заходів щодо вибору засобів та методів ведення воєнних дій з метою уникнення випадкової загибелі цивільного населення або поранення цивільних осіб та випадкового завдання шкоди цивільним об'єктам, або у будь-якому разі мінімізації таких випадків [МЗК/НМЗК].

Норма 18. Кожна сторона конфлікту повинна робити все практично можливе для того, щоб оцінити, чи можна очікувати від нападу спричинення випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб або пошкодження цивільних об'єктів, або поєднання таких наслідків, які були б надмірними порівняно з очікуваною конкретно і безпосередньою військовою перевагою, що мали б одержати [МЗК/НМЗК].

Норма 19. Кожна сторона конфлікту повинна робити все практично можливе, щоб відмінити або зупинити напад, якщо стає очевидним, що він спрямований не на військову ціль, або що від нападу можна очікувати спричинення випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб, випадкового пошкодження цивільних об'єктів або поєднання таких наслідків, які були б надмірні порівняно з очікуваною конкретно і безпосередньою військовою перевагою, що мали б одержати [МЗК/НМЗК].

Норма 20. Кожна сторона конфлікту повинна надавати ефективне попереднє повідомлення про напади, які можуть торкнутися цивільного населення, окрім випадків, коли обставини не дозволяють цього [МЗК/НМЗК].

Норма 21. Якщо можливий вибір між кількома військовими цілями для досягнення рівноцінної військової переваги, потрібно обирати ту, від нападу на яку можна очікувати створення найменшої небезпеки для життя цивільних осіб та цивільних об'єктів [МЗК/ спірно щодо НМЗК].

Запобіжні заходи щодо наслідків нападу

Норма 22. Сторони конфлікту повинні вжити всіх практично можливих запобіжних заходів для захисту цивільного населення та цивільних об'єктів, які вони контролюють, від наслідків нападів [МЗК/НМЗК].

Норма 23. Кожна сторона конфлікту повинна у максимально можливій мірі уникати розміщення військових цілей у межах або поблизу густонаселених районів [МЗК/ спірно щодо НМЗК].

Норма 24. Кожна сторона конфлікту повинна у максимально можливій мірі перемістити цивільних осіб та цивільні об'єкти, які вона контролює, з районів, де такі об'єкти розташовані у безпосередній близькості від військових цілей [МЗК/ спірно щодо НМЗК].

Особи та об'єкти, що перебувають під особливим захистом

Медичний та духовний персонал, медичні та релігійні об'єкти

Норма 25. Медичний персонал, спеціально призначений для виконання медичних обов'язків, має право на повагу та захист за будь-яких обставин. Він втрачає право на захист, якщо поза своїми гуманітарними функціями вчиняє дії, що завдають шкоди противнику [МЗК/НМЗК].

Норма 26. Забороняється покарання особи за виконання медичних обов'язків, що сумісні з медичною етикою, або примушування особи, яка виконує медичні функції, до виконання дій, що суперечать нормам медичної етики [МЗК/НМЗК].

Норма 27. Духовний персонал, чії функції стосуються виключно виконання релігійних обов'язків, має право на повагу та захист за будь-яких обставин. Він втрачає право на захист, якщо поза своїми гуманітарними функціями вчиняє дії, що завдають шкоди противнику [МЗК/НМЗК].

Норма 28. Медичні формування, призначені виключно для медичних цілей, мають право на повагу та захист за будь-яких обставин. Вони втрачають надане їм право на захист, якщо їх використовують поза межами їхніх гуманітарних функцій для вчинення дій, що завдають шкоди противнику [МЗК/НМЗК].

Норма 29. Санітарно-транспортні засоби, призначені виключно для санітарних перевезень, мають право на повагу та захист за будь-яких обставин. Вони втрачають надане їм право на захист, якщо їх використовують поза межами їхніх гуманітарних функцій для вчинення дій, що завдають шкоди противнику [МЗК/НМЗК].

Норма 30. Забороняються напади, спрямовані проти медичного та духовного персоналу, та об'єктів, які у відповідності з міжнародним правом використовують розпізнавальні емблеми, що передбачені Женевськими конвенціями [МЗК/НМЗК].

Персонал та об'єкти, що беруть участь у наданні гуманітарної допомоги

Норма 31. Персонал, що бере участь у наданні гуманітарної допомоги, користується повагою та захистом [МЗК/НМЗК].

Норма 32. Об'єкти, що використовуються для надання гуманітарної допомоги, повинні поважатися та захищатися [МЗК/НМЗК].

Персонал та об'єкти, що беруть участь у миротворчих операціях

Норма 33. Забороняється спрямовувати напади на персонал та об'єкти, що беруть участь у миротворчих операціях у відповідності зі Статутом ООН, доки вони мають право на захист, що надається цивільним особам та цивільним об'єктам відповідно до міжнародного гуманітарного права [МЗК/НМЗК].

Журналісти

Норма 34. Цивільні журналісти, що перебувають у професійних відрядженнях в районах збройного конфлікту, мають право на повагу та захист, доки вони не беруть безпосередньої участі у воєнних діях [МЗК/НМЗК]

Зони, що перебувають під захистом

Норма 35. Забороняються напади на зони, створені для надання пораненим, хворим та цивільним особам захисту від воєнних дій [МЗК/НМЗК].

Норма 36. Забороняються напади на демілітаризовані зони, щодо яких між сторонами конфлікту існує домовленість [МЗК/НМЗК].

Норма 37. Забороняються напади на місцевості, що не обороняються [МЗК/НМЗК].

Культурні цінності

Норма 38. Сторони конфлікту повинні поважати культурні цінності:

А. Особлива увага під час здійснення воєнних операцій повинна приділятися тому, щоб уникнути спричинення шкоди будівлям, які мають релігійне, мистецьке, наукове, освітнє або благодійне призначення, та історичним пам'яткам, якщо вони не є військовими цілями.

В. Цінності, що мають велике значення з точки зору культурного надбання кожного народу, не повинні ставати об'єктами нападу, окрім випадків, коли цього настійно вимагає військова необхідність [МЗК/НМЗК].

Норма 39. Забороняється використання цінностей, що мають велике значення з точки зору культурного надбання кожного народу, для цілей, які ймовірно можуть призвести до їх руйнування або пошкодження, окрім випадків, коли цього настійно вимагає військова необхідність [МЗК/НМЗК].

Норма 40. Сторони конфлікту повинні захищати культурні цінності:

А. Забороняється будь-яке захоплення, знищення або умисне пошкодження релігійних, благодійних, освітніх, мистецьких чи наукових установ, історичних пам'яток та витворів мистецтва і науки.

В. Забороняються будь-які акти крадіжок, розграбування чи незаконного привласнення у будь-якій формі культурних цінностей та будь-які акти вандалізму щодо цінностей, які мають велике значення для культурного надбання кожного народу [МЗК/НМЗК].

Норма 41. Держава, що окупує, повинна запобігати незаконному вивезенню культурних цінностей з окупованих територій та повинна повернути незаконно вивезені цінності компетентним органам влади окупованих територій [МЗК].

Споруди та установки, які містять небезпечні сили

Право 42. Під час здійснення нападів на споруди та установки, які містять небезпечні сили, зокрема греблі, дамби, атомні електростанції, а також на інші споруди, розташовані біля або у безпосередній близькості до таких об'єктів, особлива увага повинна приділятися тому, щоб під час таких нападів уникати вивільнення небезпечних сил та надмірних втрат серед цивільного населення [МЗК/НМЗК].

Природне середовище

Норма 43. Загальні принципи ведення воєнних дій застосовуються до природного середовища:

А. Ніщо у природному середовищі не може бути об'єктом нападу, окрім випадків, коли це є військовою ціллю.

В. Знищення будь-якої частини природного середовища забороняється, крім випадків, коли цього вимагає нагальна військова необхідність.

С. Забороняється здійснення нападу на військову ціль, якщо можна очікувати, що такий напад спричинить надмірну випадкову шкоду навколишньому середовищу порівняно з очікуваною конкретно та безпосередньою військовою перевагою [МЗК/НМЗК].

Норма 44. Під час використання тих чи інших методів та засобів ведення воєнних дій слід брати до уваги вимоги захисту та збереження природного середовища. Під час проведення воєнних операцій слід вживати всіх практично можливих запобіжних заходів для уникнення та у будь-якому разі мінімізації нанесення випадкової шкоди природному середовищу. Відсутність точних наукових знань щодо наслідків впливу конкретних воєнних операцій на природне середовище не звільняє сторону конфлікту від необхідності вжиття таких запобіжних заходів [МЗК/спірно щодо НМЗК].

Норма 45. Забороняється використання методів чи засобів ведення воєнних дій, що, як планується або можна очікувати, спричинять масштабну, довготривалу та серйозну шкоду середовищу. Знищення природного середовища не може використовуватись як зброя [МЗК/спірно щодо НМЗК].

Конкретні методи ведення війни. Відмова у пощаді

Норма 46. Забороняється віддавати наказ не лишати нікого живим, загрожувати цим противнику або вести воєнні дії на такій основі [МЗК/НМЗК].

Норма 47. Забороняється нападати на осіб, визнаних такими, що позбавлені боєздатності (hors de combat).

До осіб, позбавлених боєздатності (hors de combat), належать:

- а) особа, що опинилась під владою противної сторони;
- б) особа, що стала беззахисною через втрату свідомості, аварію судна, поранення чи хворобу; або
- с) особа, що демонструє явний намір здатися в полон; за умови, що вона утримується від будь-яких ворожих дій та не намагається втекти.[МЗК/НМЗК].

Норма 48. Забороняється напад на осіб, які на парашутах покидають літальний апарат, що зазнає аварії, під час їхнього спуску.[МЗК/НМЗК].

Знищення та захоплення майна

Норма 49. Сторони конфлікту можуть захоплювати як воєнні трофеї воєнне обладнання, що належить противній стороні [МЗК].

Норма 50. Знищення або захоплення майна противника забороняється, окрім випадків, коли цього вимагає нагальна військова необхідність [МЗК/НМЗК].

Норма 51. На окупованій території:

- а) дозволено конфіскувати рухому державну власність, яку можна використовувати для воєнних операцій;
- б) нерухомою суспільною власністю слід керувати відповідно до норми про узуфрукт; та

с) приватну власність необхідно поважати, її не дозволено конфісковувати; окрім випадків, коли знищення або захоплення такої власності вимагає нагальна військова необхідність [МЗК].

Норма 52. Грабіж заборонений [МЗК/НМЗК].

Голод і доступ до гуманітарної допомоги

Норма 53. Заборонено використовувати голод серед цивільного населення як метод ведення війни [МЗК/НМЗК].

Норма 54. Заборонено піддавати нападу, знищувати, вивозити чи робити непридатними об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення [МЗК/НМЗК].

Норма 55. Сторони конфлікту повинні надавати дозвіл і сприяти швидкому і безперешкодному надходженню гуманітарної допомоги до цивільних осіб, що її потребують, за умови, що така допомога має неупереджений характер, здійснюється без дискримінації і підлягає контролю з боку сторін конфлікту.[МЗК/НМЗК].

Норма 56. Сторони конфлікту повинні забезпечувати свободу пересування персоналу гуманітарних організацій, що діє з їхньої згоди, необхідну для виконання їхніх функцій із надання допомоги. Лише в разі нагальної військової необхідності їхнє пересування може бути тимчасово обмежене [МЗК/НМЗК].

Уведення в оману

Норма 57. Воєнні хитрощі не заборонено, допоки вони не порушують норм міжнародного гуманітарного права [МЗК/НМЗК].

Норма 58. Використання білого прапора перемир'я не за призначенням заборонено [МЗК/НМЗК].

Норма 59. Використання передбачених Женевськими конвенціями розпізнавальних емблем не за призначенням заборонено [МЗК/НМЗК].

Норма 60. Заборонено використовувати розпізнавальну емблему й формений одяг Організації Об'єднаних Націй, окрім як з дозволу цієї Організації [МЗК/НМЗК].

Норма 61. Використовувати інші міжнародно-визнані емблеми не за призначенням заборонено [МЗК/НМЗК].

Норма 62. Заборонено неналежним чином використовувати прапори, військові емблеми, знаки розрізнення або формений одяг противної сторони [МЗК/ спірно щодо НМЗК].

Норма 63. Заборонено використовувати прапори, військові емблеми, знаки розрізнення або формений одяг нейтральних або інших держав, що не є сторонами конфлікту [МЗК/ спірно щодо НМЗК].

Норма 64. Заборонено укладати угоду про тимчасове зупинення бойових дій із наміром несподівано напасти на противника, що покладається на цю угоду [МЗК/НМЗК].

Норма 65. Заборонено вбивати, завдавати поранення або брати противника в полон, вдаючись до віроломства [МЗК/НМЗК].

Переговори з противником

Норма 66. Командири можуть вступати один з одним у переговори з використанням будь-яких засобів зв'язку. Такі переговори повинні ґрунтуватися на принципі добросовісності [МЗК/НМЗК].

Норма 67. Парламентери недоторканні [МЗК/НМЗК].

Норма 68. Командири можуть удаватися до всіх необхідних запобіжних заходів, щоб уникнути шкоди від присутності парламентаря [МЗК/НМЗК].

Норма 69. Парламентери, які використовують своє привілейоване становище для вчинення дій, що порушують міжнародне право і заподіюють шкоду противнику, втрачають свою недоторканність [МЗК/НМЗК].

Зброя: Загальні принципи використання зброї

Норма 70. Заборонено використовувати засоби і методи ведення воєнних дій, що здатні заподіяти надмірну шкоду чи завдати надмірних страждань [МЗК/НМЗК].

Норма 71. Заборонено використовувати зброю невибіркової дії [МЗК/НМЗК].

Отрута і отруєна зброя

Норма 72. Заборонено застосовувати отруту чи отруєну зброю [МЗК/НМЗК].

Біологічна зброя

Норма 73. Заборонено застосовувати біологічну зброю [МЗК/НМЗК].

Хімічна зброя

Норма 74. Заборонено застосовувати хімічну зброю [МЗК/НМЗК].

Норма 75. Заборонено застосовувати засоби, призначені стримувати заворушення, як метод ведення війни [МЗК/НМЗК].

Норма 76. Заборонено застосовувати гербіциди як метод ведення війни, якщо вони:

- а) за своєю природою є забороненою хімічною зброєю;
- б) за своєю природою є забороненою біологічною зброєю;
- в) спрямовані для використання проти рослинності, що не є військовою цілью;

д) можуть спричинити випадкові жертви серед цивільного населення, поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів або поєднання таких наслідків, що, які були б надмірними порівняно з очікуваною конкретно та безпосередньою військовою перевагою, яку мали б одержати; або

е) можуть завдати масштабної, довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу [МЗК/НМЗК].

Кулі, що легко розгортаються й сплющуються

Норма 77. Заборонено застосовувати кулі, що легко розгортаються або сплющуються в людському тілі [МЗК/НМЗК].

Розривні кулі

Норма 78. Заборонено застосовувати проти особового складу кулі, що вибухають у людському тілі [МЗК/НМЗК].

Зброя, що переважно вражає осколками, які не віднаходяться

Норма 79. Заборонено застосовувати зброю, дія якої полягає головним чином в ураженні осколками, що не віднаходяться в людському тілі за допомогою рентгенівських променів [МЗК/НМЗК].

Міни-пастки

Норма 80. Заборонено застосовувати міни-пастки, що будь-яким чином з'єднані або асоціюються з об'єктами чи особами, які мають право на особливий захист згідно з міжнародним гуманітарним правом, або з об'єктами, що можуть привабити цивільних осіб [МЗК/НМЗК].

Наземні міни

Норма 81. Застосовуючи наземні міни, слід дотримуватися особливої обережності з метою мінімізації їхньої невибіркової дії [МЗК/НМЗК].

Норма 82. Сторона конфлікту, що застосовує наземні міни, повинна по можливості реєструвати місця їхнього встановлення [МЗК/ спірно щодо НМЗК].

Норма 83. Після завершення активних воєнних дій сторона конфлікту, що застосовувала наземні міни, повинна усунути або в будь-який інший спосіб зробити їх безпечними для цивільного населення, або ж посприяти їхньому розмінуванню [МЗК/НМЗК].

Запалювальна зброя

Норма 84. Застосовуючи запалювальну зброю, слід дотримуватися особливої обережності з метою запобігання або в будь-якому разі мінімізації випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб або пошкодження цивільних об'єктів [МЗК/НМЗК].

Норма 85. Заборонено застосовувати запалювальну зброю проти особового складу, окрім випадків, коли противника неможливо позбавити боєздатності зброєю, що заподіює менші страждання [МЗК/НМЗК].

Засліплююча лазерна зброя

Норма 86. Заборонено застосовувати лазерну зброю, спеціально призначену для використання в бойових діях виключно чи у тому числі для того, щоб заподіяти постійну сліпоту органів зору людини, яка не використовує спеціальні оптичні прибори [МЗК/НМЗК].

Поводження з цивільними особами й особами, позбавленими боєздатності(horsdecombat)

Основні гарантії

Норма 87. З цивільними особами й особами, позбавленими боєздатності (hors de combat), слід поводитися гуманно [МЗК/НМЗК].

Норма 88. Застосування міжнародного гуманітарного права передбачає заборону будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи віросповідання, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, статків, народження чи іншого статусу або за будь-якими іншими подібними ознаками [МЗК/НМЗК].

Норма 89. Убивство заборонено [МЗК/НМЗК] [МЗК/НМЗК].

Норма 90. Заборонено катування, жорстоке чи нелюдське поводження, наругу над людською гідністю, зокрема принизливе й образливе поводження.[МЗК/НМЗК].

Норма 91. Заборонено тілесні покарання [МЗК/НМЗК].

Норма 92. Заборонено заподіювати каліцтва, проводити медичні або наукові експерименти чи будь-які інші медичні процедури, які вказана особа не потребує за станом здоров'я, і які не відповідають загальноприйнятим медичним нормам [МЗК/НМЗК].

Норма 93. Заборонено зґвалтування й інші форми сексуального насильства [МЗК/НМЗК].

Норма 94. Заборонено рабство і работоргівлю в усіх їхніх формах [МЗК/НМЗК].

Норма 95. Заборонено незаконне залучення до примусової праці без винагороди [МЗК/НМЗК].

Норма 96. Заборонено брати заручників [МЗК/НМЗК].

Норма 97. Заборонено використовувати живі щити [МЗК/НМЗК].

Норма 98. Заборонено примусове зникнення [МЗК/НМЗК].

Норма 99. Заборонено свавільне позбавлення волі [МЗК/НМЗК].

Норма 100. Нікого не може бути визнано винним або засуджено, окрім як за вироком справедливого й компетентного суду, що забезпечує всі основні гарантії справедливого судочинства [МЗК/НМЗК].

Норма 101. Нікого не може бути звинувачено у вчиненні злочину чи засуджено за нього на підставі будь-якого діяння чи бездіяльності, що не становили злочину відповідно до норм національного законодавства чи міжнародного права, що діяли на час вчинення такого діяння; так само не може бути призначено більш суворе покарання за те, що передбачалося на час учинення такого злочину [МЗК/НМЗК].

Норма 102. Нікого не може бути засуджено за вчинення злочину, окрім як на підставі індивідуальної кримінальної відповідальності [МЗК/НМЗК].

Норма 103. Заборонено колективні покарання [МЗК/НМЗК].

Норма 104. Переконання й релігійні обряди цивільних осіб та осіб, позбавлених боєздатності (*hors de combat*), повинні поважатися [МЗК/НМЗК].

Норма 105. Сімейне життя повинно поважатися, наскільки це можливо [МЗК/НМЗК].

Комбатанти та статус військовополоненого

Норма 106. Комбатанти повинні відрізняти себе від цивільного населення під час участі у нападі або військовій операції, що є підготовкою до нападу. В іншому випадку вони втрачають право на статус військовополоненого [МЗК].

Норма 107. Комбатанти, захоплені в полон у той час, коли вони займаються шпигунством, не мають права на статус військовополоненого. Їм не може бути винесений вирок або призначено покарання без попереднього судового розгляду [МЗК].

Норма 108. Найманці, визначення яких міститься у Додатковому протоколі I, не мають права на статус комбатанта чи військовополоненого. Їм не може бути винесений вирок або призначено покарання без попереднього судового розгляду [МЗК].

Поранені, хворі та особи, що зазнали корабельної аварії

Норма 109. У всіх випадках, коли це дозволяють обставини, й особливо після бою, кожна сторона конфлікту повинна негайно вжити усіх можливих заходів для того, щоб без будь-якої дискримінації розшукати, підібрати та евакуювати поранених, хворих та осіб, що зазнали корабельної аварії [МЗК/НМЗК].

Норма 110. Поранені, хворі та особи, що зазнали корабельної аварії, повинні одержувати у максимально можливій мірі та в найкоротші терміни медичну допомогу та догляд, яких вимагає їхній стан. Між ними не повинно проводитися жодного розрізнення за будь-якими ознаками, окрім медичних [МЗК/НМЗК].

Норма 111. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих заходів з метою захисту поранених, хворих та осіб, що зазнали корабельної аварії, від поганого поводження та розграбування їхнього особистого майна [МЗК/НМЗК].

Померлі

Норма 112. У всіх випадках, коли це дозволяють обставини, й особливо після бою, кожна сторона конфлікту повинна негайно вжити всіх можливих заходів для того, щоб без будь-якої дискримінації розшукати, підібрати та евакуювати померлих [МЗК/НМЗК].

Норма 113. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих заходів для того, щоб запобігти пограбуванню померлих. Заборонено глумитися над тілами померлих [МЗК/НМЗК].

Норма 114. Сторони конфлікту повинні всіляко сприяти поверненню останків померлих на вимогу тієї сторони, до якої вони належать, чи на вимогу родичів померлих. Вони повинні повернути їм їхні особисті речі [МЗК].

Норма 115. Померлі повинні бути гідно поховані, а до їхніх могил необхідно ставитися з повагою та утримувати в належному стані [МЗК/НМЗК].

Норма 116. З метою ідентифікації останків померлих кожна сторона конфлікту повинна реєструвати всю наявну інформацію перед похованням та позначати місця розташування могил [МЗК/НМЗК].

Зниклі безвісти

Норма 117. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх практично можливих заходів для з'ясування долі осіб, оголошених зниклими безвісти в результаті збройного конфлікту, та передати цю інформацію членам сімей таких осіб [МЗК/НМЗК].

Особи, позбавлені волі

Норма 118. Особи, позбавлені волі, повинні бути належним чином забезпечені приміщенням, харчуванням і водою, одягом та медичним доглядом. [МЗК/НМЗК].

Норма 119. Жінки, позбавлені волі, повинні утримуватися в приміщеннях, окремих від приміщень, у яких утримуються чоловіки, крім випадків, коли сім'ї розміщуються в окремих приміщеннях разом; жінки повинні бути під безпосереднім наглядом жінок [МЗК/НМЗК].

Норма 120. Діти, позбавлені волі, повинні утримуватися в приміщеннях, окремих від приміщень, у яких утримують дорослих, крім випадків, коли сім'ї розміщуються в окремих приміщеннях разом [МЗК/НМЗК].

Норма 121. Особи, позбавлені волі, повинні утримуватися в приміщеннях, які віддалені від зони бойових дій і де існують умови для підтримання здоров'я та особистої гігієни [МЗК/НМЗК].

Норма 122. Забороняється віднімати особисті речі осіб, позбавлених волі [МЗК/НМЗК].

Норма 123. Відомості про осіб, позбавлених волі, повинні реєструватися [МЗК/НМЗК].

Норма 124.

А. Під час міжнародних збройних конфліктів представникам МКЧХ повинен надаватися регулярний доступ до всіх осіб, позбавлених волі, для перевірки умов їхнього утримання та відновлення їхніх контактів з сім'ями [МЗК].

В. Під час неміжнародних збройних конфліктів МКЧХ може пропонувати сторонам конфлікту свої послуги щодо відвідування всіх осіб, позбавлених волі через причини, пов'язані з конфліктом, для перевірки умов їхнього утримання та відновлення їхніх контактів з сім'ями [НМЗК].

Норма 125. Особам, позбавленим волі, повинно бути дозволено листування з членами їхніх сімей за дотримання розумних умов щодо частоти відправлень і необхідності здійснення органами влади цензури [МЗК/НМЗК].

Норма 126. Інтернованим цивільним особам та особам, позбавленим волі у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом, повинні дозволятися, наскільки це практично можливо, побачення, особливо з близькими родичами [НМЗК].

Норма 127. До особистих переконань та релігійних обрядів осіб, позбавлених волі, слід ставитися з повагою [МЗК/НМЗК].

Норма 128.

А. Військовополонені повинні бути звільнені та негайно репатрійовані після завершення воєнних дій [МЗК].

В. Інтерновані цивільні особи повинні бути звільнені негайно після зникнення причин, що викликали необхідність інтернування, але в будь-якому разі не пізніше, ніж якнайшвидше після завершення активних воєнних дій [МЗК].

С. Особи, позбавлені волі у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом, повинні бути звільнені негайно після зникнення причин, що обумовили позбавлення волі [НМЗК].

Зазначені вище особи можуть бути залишені під вартою, якщо ведеться слідство у кримінальній справі щодо них, або вони відбувають покарання, призначене відповідно до закону.

Переміщення та переміщені особи

Норма 129.

А. Сторонам у міжнародному збройному конфлікті заборонено повністю або частково депортувати чи примусово переміщувати цивільне населення окупованої території, окрім випадків, коли цього вимагають безпека цивільного населення чи особливо вагомі причини військового характеру [МЗК].

В. Сторонам у неміжнародному збройному конфлікті заборонено віддавати розпорядження про переміщення цивільного населення повністю або частково через причини, пов'язані з конфліктом, окрім випадків, коли цього вимагають безпека цивільного населення чи особливо вагомі причини військового характеру [НМЗК].

Норма 130. Державам заборонено депортувати або переміщувати частини свого цивільного населення на окуповані ними території [МЗК].

Норма 131. У випадках переміщень повинні вживатися всі можливі заходи для того, щоб відповідні цивільні особи були забезпечені задовільними умовами проживання, гігієни, охорони здоров'я, безпеки та харчування, а також для того, щоб члени однієї сім'ї не були розлучені [МЗК/НМЗК].

Норма 132. Переміщені особи мають право на добровільне та безпечне повернення до своїх домів або до місць свого звичайного проживання, негайно після зникнення причин, що обумовили їх переміщення [МЗК/НМЗК].

Норма 133. Права власності переміщених осіб повинні захищатися [МЗК/НМЗК].

Інші категорії осіб, що перебувають під особливим захистом

Норма 134. Необхідно поважати особливий захист, потреби у сфері медичної допомоги та інші потреби щодо допомоги жінок, яких торкнувся збройний конфлікт [МЗК/НМЗК].

Норма 135. Діти, яких торкнувся збройний конфлікт, мають право на особливу повагу та захист [МЗК/НМЗК].

Норма 136. Заборонено вербувати дітей до збройних сил чи збройних угруповань [МЗК/НМЗК].

Норма 137. Заборонено дозволяти дітям брати участь у воєнних діях [МЗК/НМЗК].

Норма 138. Особи похилого віку, інваліди та хворі, яких торкнувся збройний конфлікт, мають право на особливу повагу та захист [МЗК/НМЗК].

Імплементація

Додержання міжнародного гуманітарного права

Норма 139. Кожна сторона конфлікту повинна додержуватись та забезпечувати додержання міжнародного гуманітарного права своїми збройними силами, а також особами чи групами, що фактично діють за її вказівками або під її керівництвом чи контролем [МЗК/НМЗК].

Норма 140. Обов'язок додержуватися та забезпечувати додержання міжнародного гуманітарного права не залежить від взаємності [МЗК/НМЗК].

Норма 141. Кожна держава повинна забезпечити наявність юридичних радників, які у разі потреби могли б консультувати військових командирів на відповідному рівні щодо застосування міжнародного гуманітарного права [МЗК/НМЗК].

Норма 142. Держави та сторони конфлікту повинні забезпечити підготовку своїх збройних сил з міжнародного гуманітарного права [МЗК/НМЗК].

Норма 143. Держави повинні заохочувати навчання цивільного населення міжнародному гуманітарному праву [МЗК/НМЗК].

Забезпечення виконання міжнародного гуманітарного права

Норма 144. Держави не повинні заохочувати порушення міжнародного гуманітарного права сторонами збройного конфлікту. Вони повинні використовувати, наскільки це можливо, свій вплив для того, щоб зупинити порушення міжнародного гуманітарного права [МЗК/НМЗК].

Норма 145. У випадках, коли воєнні репресалії не заборонені міжнародним правом, вони повинні відповідати чітко визначеним умовам [МЗК].

Норма 146. Воєнні репресалії щодо осіб, які перебувають під захистом Женевських конвенцій, заборонені [МЗК].

Норма 147. Репресалії щодо об'єктів, які перебувають під захистом Женевських конвенцій та Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, заборонені [МЗК].

Норма 148. Сторони неміжнародних збройних конфліктів не мають права вдаватися до воєнних репресалій. Інші контрзаходи, спрямовані проти осіб, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у бойових діях, заборонені [НМЗК].

Відповідальність і відшкодування шкоди

Норма 149. Держава несе відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права, що можуть бути їй приписані, у тому числі:

- a) порушення, вчинені її органами, включаючи збройні сили;
- b) порушення, вчинені особами чи структурами, уповноваженими нею здійснювати елементи державної влади;
- c) порушення, вчинені особами або групами, що фактично діють за її вказівками або під її керівництвом чи контролем; і
- d) порушення, вчинені приватними особами або групами, які вона визнає та приймає як власну поведінку [МЗК/НМЗК].

Норма 150. Держава, відповідальна за порушення міжнародного гуманітарного права, повинна у повній мірі відшкодувати завдану шкоду [МЗК/НМЗК].

Індивідуальна відповідальність

Норма 151. Індивіди несуть кримінальну відповідальність за вчинені ними воєнні злочини [МЗК/НМЗК].

Норма 152. Командири та інші начальники несуть кримінальну відповідальність за воєнні злочини, вчинені в результаті відданих ними наказів [МЗК/НМЗК].

Норма 153. Командири та інші начальники несуть кримінальну відповідальність за вчинені їхніми підлеглими воєнні злочини, якщо вони знали або мали підстави знати, що підлеглі збираються вчинити або вчиняють такі злочини, і не вжили всіх практично можливих заходів у межах своїх повноважень для запобігання їхньому вчиненню, або, якщо такі злочини були вчинені, для покарання осіб, відповідальних за них.[МЗК/НМЗК].

Норма 154. Кожен комбатант зобов'язаний відмовитися виконувати явно незаконний наказ [МЗК/НМЗК].

Норма 155. Той факт, що підлеглий вчинив злочин за наказом начальника, не звільняє підлеглого від кримінальної відповідальності, якщо він знав, що дія, про вчинення якої було віддано наказ, носить незаконний характер, або якщо він повинен був про це знати через явно незаконний характер дії, яку йому було наказано вчинити [МЗК/НМЗК].

Воєнні злочини

Норма 156. Воєнні злочини є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права [МЗК/НМЗК].

Норма 157. Держави мають право надавати своїм національним судам універсальну юрисдикцію щодо воєнних злочинів [МЗК/НМЗК].

Норма 158. Держави повинні розслідувати воєнні злочини, що, як стверджується, вчинені їхніми громадянами або збройними силами, або на їхній території, та за наявності підстав притягати до відповідальності осіб, підозрюваних у вчиненні таких злочинів. Вони також повинні розслідувати інші воєнні злочини, щодо яких вони мають юрисдикцію, та за наявності підстав притягати до відповідальності осіб, підозрюваних у вчиненні таких злочинів. [МЗК/НМЗК]

Норма 159. Після припинення воєнних дій органи влади повинні прагнути надати якомога ширшу амністію особам, які брали участь у неміжнародному збройному конфлікті, або особам, позбавленим волі через причини, пов'язані зі збройним конфліктом, за винятком осіб, підозрюваних або звинувачуваних у вчиненні воєнних злочинів або засуджених за їхнє вчинення [НМЗК].

Норма 160. Воєнні злочини не мають строку давності [МЗК/НМЗК].

Норма 161. Держави повинні максимально активно співпрацювати з метою сприяння розслідуванню воєнних злочинів та притягнення до відповідальності осіб, підозрюваних у їхньому вчиненні [МЗК/НМЗК].

ДОДАТОК II⁸⁷⁶

Основні статті, які передбачають вимогу прийняття засобів імплементації МГП на національному рівні

	Женевські конвенції 1949 року				Протоколи 1977 року		Гаазька конвенція 1954 року	Протокол 1999 року
	Перша	Друга	Третя	Четверта	I	II		
Переклад	48	49	41, 128	99, 145	84		26	37
Поширення знань і навчання	47	48	41, 127	99, 144	80, 82–83, 87	19	7, 25	30
Порушення								
Загальні положення	49–54	50–53	129–132	146–149	85–91		28	15–21
Воєнні злочини	49–50	50–51	129–130	146–147	11, 85–90			
Компенсація					91			
Захист								
Основні гарантії		3, 12	3, 13–17	3, 27–34	11, 75–77	4–5, 7		
Судові і дисциплінарні гарантії; права ув'язнених і затриманих осіб	3	3	3, 5, 17, 82–90, 95–108, 129	3, 5, 31–35, 43, 64–78, 99–100, 117–126	44–45, 75	6		
Медичний і духовний персонал	40, 41	42		20	15–16, 18	10, 12		
Санітарно-транспортні засоби і медичні установи	19, 36, 39, 42–43	22, 24–27, 38–39, 41, 43		18, 21–22	12, 18, 21–23	12		
Культурні цінності					53	16	3, 6, 10, 12	5
Небезпечні сили					56	15		

⁸⁷⁶ Табл. 18: Джерелом цієї таблиці є Інформаційний бюлетень МКЧХ: "Імплементація міжнародного гуманітарного права: від законодавства до дій" (2002) <<https://www.icrc.org/en/document/implementing-international-humanitarian-law-law-action>> надано 6 лютого 2016 року.

Ідентифікаційні картки	27, 40, 41, Додаток II	42, Додаток	17, Додаток IV	20	18, 66–67, 78–79, Додатки I та II			
Картки повідомлення про взяття у полон та картки повідомлення про інтернування			70, Додаток IV	106, Додаток III				
Використання та (або) незаконне використання емблем і символів	144, 53–54	44–45			18, 37–38, 66, 85, Додаток I	12	6, 10, 12, 17	
Експерти і радники								
Кваліфіковані особи					6		7, 25	
Юридичні радники					82			
Організації								
Національні товариства	26			63	81	18		
Цивільна оборона				63	61–67			
Інформаційні бюро			122–124	136–141				
Змішані медичні комісії			112, Додаток II					
Воєнне планування								
Зброя та (або) тактика					36			
Військові об'єкти					57–58			8
Захищені зони та місцевості	23, Додаток I			14, 15	59–60, Додаток I			

ДОДАТОК III

Міжнародні договори у сфері МГП, ратифіковані Україною

Назва договору	Підписано	Ратифіковано	Дата вступу в силу	Опис договору
Гаазька конференція 1899 року				
Гаазька конвенція (II) про закони і звичаї суходільної війни та додатки до неї; Положення про закони і звичаї суходільної війни від 29 липня 1899 року.		29.05.2015		Відповідно до Конвенції сторони конфлікту повинні надавати своїм суходільним військам інструкції, узгоджені із доданим до цієї Конвенції Положенням про закони і звичаї суходільної війни. Цю Конвенцію замінила Гаазька конвенція (IV) 1907 року.
Гаазька конвенція (III) про адаптування до морської війни принципів Женевської конвенції від 22 серпня 1864 року та 29 липня 1899 року.		29.05.2015		Конвенція містить положення відносно ставлення до госпітальних кораблів та захисту поранених та хворих, які знаходяться на борту госпітального судна. Цю Конвенцію замінила Гаазька конвенція (X) 1907 року.

Гаазька конвенція (IV) про закони і звичаї суходільної війни та додатки до неї: Положення про закони і звичаї суходільної війни від 18 жовтня 1907 року.	(18.10.1907 – підписано Російською імперією)	29.05.2015	29.05.2015	Конвенція містить норми та звичаї щодо ведення суходільної війни. Додаток містить положення стосовно статусу комбатантів та захисту поранених, хворих та військовополонених, які були частково підтверджені та розроблені у двох Додаткових протоколах до Женевських конвенцій.
Гаазька декларація (IV,2) стосовно задушливих газів від 29 липня 1899 року.		29.05.2015	29.05.2015	Згідно з Декларацією держави-учасники повинні утримуватися від використання снарядів, що мають єдиним призначенням розповсюджувати задушливі чи шкідливі гази. Тепер ця заборона міститься в Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 року.
Гаазька декларація (IV,3) стосовно куль, що легко розвертаються чи сплющуються в людському тілі від 29 липня 1899 року.		29.05.2015	29.05.2015	Декларація встановлює, що держави-учасники повинні утримуватися від використання куль, що легко розвертаються чи сплющуються в людському тілі.
Гаазька конвенція (X) про адаптування до морської війни принципів Женевської конвенції		29.05.2015	29.05.2015	Конвенція містить положення відносно ставлення до госпітальних кораблів та захисту поранених та хворих, які

від 18 жовтня 1907 року.				знаходяться на борту госпітального судна. Цю Конвенцію замінила Женевська конвенція II.
Гаазька конвенція (VI) про становище ворожих торгових суден на початку воєнних дій від 18 жовтня 1907 року.		29.05.2015	29.05.2015	Ця Конвенція регулює відношення до торгових суден воюючих держав у портах ворожих держав та встановлює, що торгові судна, які відносяться до однієї з воюючих держав, повинні вільно залишати порт ворожої держави.
Гаазька конвенція (VII) про перетворення торгових суден у військові судна від 18 жовтня 1907 року.		29.05.2015	29.05.2015	Конвенція містить норми щодо того, коли торгове судно може бути перетворено на військове судно.
Гаазька конвенція (IX) про бомбардування морськими силами під час війни від 18 жовтня 1907 року.		29.05.2015	29.05.2015	Конвенція забороняє бомбардування морськими силами незахищених портів, міст, населених пунктів, жилих приміщень або будівель. Дозволяється знищення лише військових споруд або формувань, які можуть використовуватися для потреб ворожої армії або флоту. Крім того, дозволяється починати будь-яке бомбардування лише після направлення належного сповіщення.
Гаазька конвенція (XIII) про права та обов'язки нейтральних держав у		29.05.2015	29.05.2015	Ця конвенція регулює відносини між нейтральними державами та воюючими державами під час війни на морі.

разі морської війни від 18 жовтня 1907 року.				Вона вимагає поважати суверенітет нейтральних держав та забороняє будь-яке порушення з боку воєнних кораблів у водах нейтральних держав та використання портів нейтральних держав для проведення військових операцій.
Гаазька конференція 1907 року				
Гаазька конвенція (V) про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у разі суходільної війни.		29.05.2015	29.05.2015	Конвенція захищає нейтральні держави та забезпечує недоторканість територій нейтральних держав. Воюючим державам забороняється пересувати війська або здійснювати постачання через територію нейтральної держави, встановлювати обладнання на території нейтральної держави у військових цілях.
Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року				
Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року	12.12.1949	03.07.1954	03.01.1955	Ця Конвенція захищає солдат, а також медичний та духовний персонал, позбавлений боєздатності (<i>hors de combat</i>).
Женевська конвенція II про поліпшення долі поранених і хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу	12.12.1949	03.07.1954	03.01.1955	Конвенція містить положення стосовно захисту, поводження з пораненими і хворими та особами, які зазнали корабельної аварії, та їхнього статусу.

збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року				
Женевська конвенція III про поведінку з військовополоненими від 12 серпня 1949 року	12.12.1949	03.07.1954	03.01.1955	Ця Конвенція містить положення щодо захисту військовополонених, поведінки з ними, їхнього статусу та прав військовополонених.
Женевська конвенція IV про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року	12.12.1949	03.07.1954	03.01.1955	Ця Конвенція визнає статус цивільних та інтернованих осіб під час війни. Вона передбачає забезпечення їхнього захисту на окупованих територіях, або на території збройного конфлікту.
Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року.				
Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року	12.12.1977	18.08.1989	25.07.1990	Цей Протокол містить положення щодо захисту поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, військовополонених та цивільних осіб.
Додатковий протокол II до	12.12.1977	18.08.1989	25.07.1990	Цей Протокол містить положення стосовно захисту жертв

Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року				збройних конфліктів неміжнародного характеру.
Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), від 8 грудня 2005 року	23.06.2006	22.10.2009	19.07.2010	Протокол визначає додаткову відмітну емблему - Червоний Кристал.
Культурні цінності				
Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року	14.05.1954	04.01.1957	06.02.1957	Ця Конвенція зобов'язує держави-учасниці поважати культурні цінності та захищати їх від руйнування. Водночас сторони зобов'язуються забороняти та попереджати крадіжку, грабїж та незаконне заволодіння або вандалізм по відношенню до культурних цінностей. Ця Конвенція також визначає відмітну емблему, яка використовується для ідентифікації культурних цінностей.

Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року.	14.05.1954		06.02.1957	Відповідно до Протоколу кожна держава-учасниця повинна попереджати вивезення культурних цінностей з окупованих територій під час збройного конфлікту. Держави-учасниці повинні вилучати будь-які культурні цінності, які завозяться на їхню територію з окупованої території та повертати їх компетентним органам після завершення бойових дій.
Права дитини				
Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року.	21.02.1990	27.02.1991	28.08.1991	Конвенція встановлює цивільні, політичні, економічні, соціальні та культурні права дітей, а також права на здоров'я. Вона, зокрема, забороняє призивати на службу в армію дітей віком молодше 15 років.
Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25 травня 2000 року.	07.09.2000	23.06.2004	11.07.2005	Факультативний протокол забороняє призов дітей віком до 18 років та утримує добровольців віком до 18 років від безпосередньої участі у воєнних діях.
Зброя масового ураження				
Протокол про заборону застосування на війні задушливих,			07.08.2003	Женевський протокол забороняє використання задушливих або отруйних газів та інших подібних рідких речовин,

отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 року.				матеріалів або пристроїв. Держави-учасниці Протоколу також повинні поширити цю заборону на використання бактеріологічних засобів.
Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року.	01.07.1968	16.11.1994	05.12.1994	Мета Договору - попереджати поширення ядерної зброї, відповідних технологій, сприяти співробітництву у використанні ядерної енергії та сприяти ядерному роззброєнню, а також загальному та повному роззброєнню.
Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) та токсичної зброї та її знищення від 10 квітня 1972 року.	10.04.1972	21.02.1975	26.03.1975	Конвенція забороняє розробку, виробництво та накопичення всіх видів зброї масового ураження.
Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року.	13.01.1993	16.10.1998	16.10.1998	Конвенція забороняє розробку, виробництво, придбання, накопичення, збереження, передачу або використання хімічної зброї державами-учасницями.
Звичайна зброя				

Женевська конвенція про заборону та обмеження використання конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 року (зі змінами та доповненнями від 21 грудня 2001 року).	10.04.1981	23.06.1982 (доповнення я ратифікова ні 15 червня 2004 року)	23.06.1982 (доповнення вступили в силу 29 червня 2005 року)	Це рамкова Конвенція, яка охоплює п'ять протоколів. Конвенція передбачає, що держави, які висловили згоду на обов'язковість щонайменше двох протоколів до Конвенції, вважаються такими, що визнають зобов'язання всієї Конвенції.
Протокол I до Женевської конвенції про заборону або обмеження використання певних видів зброї, осколки, яких не можна виявити	10.04.1981		23.06.1982	Відповідно до Протоколу забороняється використання будь-якої зброї, ефект від якої головним чином полягає в ураженні осколками, що не відносяться в людському тілі за допомогою рентгенівських променів.
Протокол про заборону або обмеження застосування певних видів звичайної зброї про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та	10.04.1981	15.12.1999	23.06.1982 (доповнення вступили в силу 29 грудня 1999	Протокол забороняє та обмежує використання мін, мін-пасток та інших пристроїв.

інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію			року)	
Протокол III до Женевської конвенції про заборону або обмеження використання певних видів звичайної зброї про заборону або обмеження використання запалювальної зброї від 10 жовтня 1980 року.	10.04.1981		23.06.1982	Протокол забороняє здійснювати напади на цивільне населення та об'єкти за допомогою запалювальної зброї.
Додатковий протокол до Конвенції про заборону або	13.10.1995	17.01.2002	28.05.2003	Протокол забороняє використання та передачу лазерної зброї, створеної для заподіяння постійної сліпоты органам

обмеження використання певних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію. Протокол про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV), від 13 жовтня 1995 року				зору людини.
Протокол (V) до Женевської конвенції про заборону або обмеження використання певних видів звичайної зброї про вибухонебезпечні предмети - наслідки війни від 28 листопада 2003 року.			17.05.2005	Протокол вимагає розмінування боєприпасів, що не розірвалися, таких як залишена зброя вибухового типу та бомби, що не розірвалися. Після закінчення збройного конфлікту держави-учасниці, які використовували вибухові речовини, повинні допомагати з розмінуванням.
Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 18 вересня 1997	24.02.1999	18.05.2005	27.12.2005	Конвенція зобов'язує держав-учасниць знищувати будь-яку протипіхотну зброю, якою вони володіють протягом 4 років після приєднання до цієї Конвенції.

року.				
Інші договори				
Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року	16.12.1949	15.11.1954	15.11.1954	Конвенція визначає геноцид як послідовність дій, вчинених з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу.
Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 року.	14.01.1969	25.03.1969	19.06.1969	Конвенція встановлює, що жодні строки давності не застосовуються до воєнних злочинів, злочинів проти людяності.
Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів від 25 січня 1974 року.	24.01.2006	30.07.2008	31.10.2008	Метою Конвенції є забезпечення відсутності строків давності стосовно покарань за злочини проти людяності та найбільш серйозні порушення законів та звичаїв війни.
Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 року	18.05.1977	13.06.1978	13.06.1978	Ця Конвенція зобов'язує сторони не вдаватися до ворожого використання засобів впливу на природне середовище, яке може мати значні, довгострокові або серйозні наслідки для будь-якої іншої держави-учасниці.

Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 року	21.09.1990	14.07.1993	13.09.1993	Ця Конвенція забороняє державам вербувати, використовувати або тренувати найманців та вимагає притягувати до кримінальної відповідальності тих, хто це робить.
Міжнародна конвенція про захист всіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року.	17.06.2015	14.08.2015	14.08.2015	Ця Конвенція вимагає від держав проводити розслідування насильницьких зникнень та притягати відповідальних за такі дії до суду.

ДОДАТОК IV

Міжнародні договори у сфері МГП, нератифіковані Україною

Назва договору	Підписано	Ратифіковано	Дата вступу в силу	Опис договору
Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 26 березня 1999 року.				Відповідно до Протоколу культурні цінності особливо великого значення можуть бути поміщені під посилену охорону. Протокол застосовується як до міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів.
Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року.	20.01.2000			Римський статут засновує Міжнародний кримінальний суд. Він має функції суду, його юрисдикцію та структуру. Зокрема, він визначає чотири види міжнародних злочинів: геноцид, злочини проти людяності, військові злочини та злочини агресії.
Конвенція з касетних боєприпасів від 30 травня				Конвенція забороняє використання, виробництво, передачу та накопичення касетних боєприпасів.

2008 року.				
Міжнародний договір про торгівлю зброєю від 2 квітня 2013 року	23.09.2014			Цей договір регулює міжнародну торгівлю звичайною зброєю та зобов'язує держави-учасниці контролювати експорт озброєнь та слідкувати, щоб зброя не постачалась всупереч дійсним ембарго, або не використовувалась для порушення прав людини, у тому числі для тероризму.

ДОДАТОК V

Застереження України до міжнародних договорів у сфері МГП

Назва договору	Застереження
Гаазька конвенція (II) про закони і звичаї суходільної війни та додатки до неї; Положення про закони і звичаї суходільної війни від 29 липня 1899 року	Н/З
Гаазька конвенція (III) про адаптування до морської війни принципів Женевської конвенції від 22 серпня 1864 року та 29 липня 1899 року	Н/З
Гаазька конвенція (IV) про закони і звичаї суходільної війни та додатки до неї: Положення про закони і звичаї суходільної війни від 18 жовтня 1907 року	Н/З
Гаазька декларація (IV,2) стосовно задушливих газів від 29 липня 1899 року	Н/З
Гаазька декларація (IV,3) стосовно куль, що легко розвертаються чи сплющуються в людському тілі від 29 липня 1899 року	Н/З
Гаазька конвенція (X) про адаптування до морської війни принципів Женевської конвенції від 18 жовтня 1907 року	Н/З
Гаазька конвенція (VI) про положення ворожих торгових суден за початку воєнних дій від 18 жовтня 1907 року	Н/З

Гаазька конвенція (VII) про перетворення торгових суден на військові судна від 18 жовтня 1907 року	Н/З
Гаазька конвенція (IX) про бомбардування морськими силами під час війни від 18 жовтня 1907 року	Н/З
Гаазька конвенція (XIII) про права та обов'язки нейтральних держав у разі морської війни від 18 жовтня 1907 року	Н/З
Гаазька конвенція (V) про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни від 18 жовтня 1907 року	Н/З
Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року	Застереження Української РСР знято. ⁸⁷⁷
Женевська конвенція II про поліпшення долі поранених і хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року	Застереження Української РСР знято. ⁸⁷⁸
Женевська конвенція III про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року	Застереження Української РСР знято. ⁸⁷⁹

⁸⁷⁷<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3413-15>

⁸⁷⁸Те саме джерело.

⁸⁷⁹Те саме джерело.

Женевська конвенція IV про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року	Застереження Української РСР знято. ⁸⁸⁰
Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року	Заява до ст. 90. ⁸⁸¹
Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року	Н/З
Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), від 8 грудня 2005 року	Н/З
Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року	Н/З
Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року	Н/З
Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року.	Н/З
Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25 травня 2000 року.	Н/З
Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 року.	Н/З

⁸⁸⁰Те саме джерело.

⁸⁸¹Додаткова інформація відсутня.

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року.	Заява «1. Положення Договору не повною мірою стосується унікальної ситуації, яка виникла в результаті краху ядерної держави - Радянського Союзу. ... 3. Наявність ядерної зброї на території України до її повного знищення та проведення відповідних робіт, надання послуг та її розміщення не суперечить положенням ст. 1-2 цього Договору. 4. Погроза силою або
--	---

	застосування сили проти територіальної цілісності держави та недоторканості її кордонів або політичної незалежності України з боку будь-якої ядерної держави, а також застосування економічного тиску, спрямованого на здійснення Україною прав, властивих її суверенітету, будуть вважатися особливими обставинами, які загрожують її інтересам. ...»⁸⁸²
--	---

⁸⁸²Посилання на текст російською мовою: <http://disarmament.un.org/treaties/a/npt/ukraine/acc/moscow>
 GRC - Імплементация норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні

Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) та токсичної зброї та про її знищення від 10 квітня 1972 року.	Н/З
Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів хімічної зброї та її знищення від 13 січня 1993 року.	Н/З
Женевська конвенція про заборону та обмеження використання конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 року	Н/З
Доповнення до ст. 1 від 21 грудня 2001 року Женевської конвенції про заборону та обмеження використання конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 року	Н/З
Протокол I до Женевської конвенції про заборону або обмеження використання певних видів зброї, осколки, яких можна виявити від 10 жовтня 1980 року	Н/З
Протокол про заборону або обмеження застосування певних видів звичайної зброї про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію	Заяву зроблено 15 грудня 1999 року: Україна заявляє, що вона відкладає виконання положень підпунктів 3 (а) та (b) технічного додатку на дев'ять років з дати

	вступу в силу цього Протоколу. ⁸⁸³
Протокол III до Женевської конвенції про заборону або обмеження використання певних видів звичайної зброї про заборону або обмеження використання запалювальної зброї від 10 жовтня 1980 року	Н/З
Додатковий протокол до Конвенції про заборону або обмеження використання певних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію. Протокол про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV), від 13 жовтня 1995 року	Н/З
Протокол (V) до Женевської конвенції про заборону або обмеження використання певних видів звичайної зброї про вибухонебезпечні предмети - наслідки війни від 28 листопада 2003 року	Н/З
Конвенція про заборону використання, накопичення запасів, виробництва та передачу протипіхотних мін та їхнє знищення від 18 вересня 1997 року	Н/З
Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року	Заяву зроблено після ратифікації: Союз Радянських Соціалістичних Республік заявляє про свою незгоду з ці

⁸⁸³ www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Notification.xsp?action=openDocument&documentId=FC482844FB42E772412568640030499A

	статтею XII Конвенції та вважає, що всі положення Конвенції повинні розповсюджуватися на несамоверхні території, включаючи підопічні.
Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 року	Заяву зроблено після ратифікації: Українська Радянська Соціалістична Республіка заявляє, що положення статей V та VII Конвенції про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства, які перешкоджають деяким державам підписати

	Конвенцію або приєднатися до неї, суперечать принципу суверенної рівності держав. ⁸⁸⁴
Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів від 25 січня 1974 року.	Н/З
Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 року	Н/З
Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 року	20 жовтня 2015 року Уряд України повідомив Генерального секретаря ООН про те, що деякі райони суверенної території України знаходяться поза її контролем ⁸⁸⁵ .

⁸⁸⁴http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_168

⁸⁸⁵<https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2015/CN.614.2015-Eng.pdf>

Міжнародна конвенція про захист всіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року	Н/З
--	-----

ДОДАТОК VI

Законодавство України, яке має відношення до МГП

Коротка назва законодавчого акту	Витяги з законодавства	Опис
Конституція України	Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР	Стаття 9 встановлює, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Стаття 18 визначає, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.
Кримінальний кодекс України	Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III	Військові злочини (злочини, скоєні військовослужбовцями): Стаття 426. Бездіяльність військової влади Стаття 430. Добровільна здача в полон Стаття 431. Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні Стаття 432. Мародерство

		Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій Стаття 434. Погане поводження з військовополоненими Стаття 435. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку Стаття 436. Пропаганда війни. Стаття 437. Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 439. Застосування зброї масового знищення Стаття 440. Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення Стаття 441. Екоцид Стаття 442. Геноцид Стаття 445. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала Стаття 447. Найманство
Кодекс про адміністративні правопорушення	Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X	Цей кодекс у 2015 році було доповнено главою 13-Б «Військові адміністративні правопорушення».

Кодекс цивільного захисту	Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI	Цей Кодекс регулює питання захисту населення, територій, природного середовища та майна від наслідків надзвичайних ситуацій та вжиття заходів, необхідних для подолання надзвичайних ситуацій та їх наслідків. Кодекс кваліфікує війну як вид надзвичайної ситуації. Він також передбачає евакуацію культурних об'єктів та матеріальних цінностей у разі настання або погрози настання такої надзвичайної ситуації, за умови якщо є час на евакуацію.
Закон про оборону	Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-XII	Цей закон регулює питання оборони України, повноваження та функції державних органів, військово-адміністративних органів, місцевих державних адміністрацій, місцевих органів самоуправління, зобов'язання, інститутів, організацій та посадових осіб України у сфері оборони. Цей Закон встановлює, що правовою базою для здійснення оборони Держави є Конституція України, закони України, на додачу до інших нормативно-правових актів України та відповідних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.
Закон про Збройні Сили України	Закон України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1934-XII	В цілому цей Закон регулює функції, склад, організацію та діяльність Збройних Сил України. Цей Закон зазначає, що надзвичайні обставини, накази або розпорядження вищих офіцерів не можуть виправдовувати вчинення будь-яких незаконних дій проти

		цивільних осіб, їхньої власності та природного середовища. Крім того, військовий персонал несе відповідальність відповідно до законодавства за виконання явно незаконних розпоряджень або наказів.
Закон про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України	Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24.03.1999 № 548-XIV	Цей Закон приймає Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, який встановлює загальні права та обов'язки військового персоналу Збройних Сил України, їхні взаємовідносини, зобов'язання військових посадових осіб, внутрішні положення військових підрозділів та формувань. Цей Закон встановлює, що військовослужбовці збройних сил зобов'язані знати та суворо дотримуватися норм МГП. Під час збройного конфлікту радники з правових питань командування полку повинні давати поради високопосадовим особам стосовно норм МГП та правил щодо використання сили.
Закон України про Дисциплінарний статут Збройних Сил України	Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» від 24.03.1999 № 551-XIV	Закон визначає поняття військової дисципліни, види дисциплінарних стягнень, права командирів та відповідні процедури. Цей Закон застосовується до всіх військовослужбовців Збройних Сил України незалежно від їхнього звання, офіційної посади та заслуг у випадку вчинення, <i>inter alia</i>, порушень положень Керівництва по застосуванню норм МГП в ЗСУ. Цей Закон застосовується до Державної прикордонної служби України, Служби

		безпеки України, Національної гвардії України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України. Крім того, він також застосовується до Державної спеціальної служби транспорту та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.
Закон про експорт, імпорту та повернення культурних цінностей	Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999 № 1068-XIV	Цей Закон передбачає, що культурні цінності, вивезені з території України під час війни та збройного конфлікту, повинні бути повернені.
Закон про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала	Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» від 08.07.1999 № 862-IV	Цей закон стосується використання та захисту захисних емблем (Червоного Хреста, Червоного Кристала, Червоного Півмісяця) в Україні.
Закон про Товариство Червоного Хреста України	Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» від 28.11.2002 № 330-IV	Цим Законом засновується Товариство Червоного Хреста України як єдине Національне Товариство Червоного Хреста в Україні.

Законодавство про імплементацію Додаткового протоколу III	Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 22.10.2009 № 1675-VI	Цей Закон вносить певні поправки до українського законодавства у зв'язку з ратифікацією Україною Додаткового протоколу III до Женевських конвенцій та використанням «емблеми Третього протоколу» (емблеми Червоного Хреста).
Закон України про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України	Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII	Цей закон регулює права та свободи громадян та правовий режим в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, які визнані тимчасово окупованими територіями України. Цей закон передбачає захист прав та свобод людини і громадянина, культурної спадщини на тимчасово окупованій території, гарантії прав власності та речове право на тимчасово окупованих територіях. Він також гарантує права і свободи громадян України, які виїхали з тимчасово окупованих територій України.
Закон про місцеве самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей	Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16.09.2014 № 1680-VII	Цей Закон регулює місцеве самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей, які контролюються організованими озброєними групами сепаратистів. Цей Закон також передбачає амністію для учасників бойових дій на території Донецької та Луганської областей. Цей Закон є частиною Мінських угод.
Закон про	Закон України «Про забезпечення	Цей Закон регулює права та свободи внутрішньо переміщених осіб на території

внутрішньо переміщених осіб	прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-XII	України у зв'язку зі збройним конфліктом, тимчасовою окупацією або масовим порушенням прав людини.
--------------------------------	--	---

ДОДАТОК VII

Інші правові засоби України, які мають відношення до МГП

Правові засоби	Посилання	Опис
Указ Президента України про стратегію міжнародної миротворчої діяльності України	Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 квітня 2009 року «Про Стратегію міжнародної миротворчої діяльності України» від 15.06.2009 № 435/2009	Указ визначає, які тренінги повинні проводитися серед українських миротворців, щоб вони могли виконувати свої обов'язки на рівні найвищих міжнародних стандартів. Він також визначає мову тренінгів та мову тренінгу з МГП.
Постанова Верховної Ради України про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово	Постанова Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» від 17.03.2015 № 254-VIII	Постанова визнає окремі райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями.

окупованими територіями		
Постанова Кабінету Міністрів України про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (зі змінами та доповненнями)	Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 367 «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» та Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 № 722 «Про внесення змін до Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї»	Ця Постанова встановлює правила в'їзду на тимчасово окуповану територію (на територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя) та виїзду з тимчасово окупованої території.
Постанова Кабінету Міністрів України про внесення змін і доповнень до Постанови № 939	Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2010 № 339 «Про внесення змін і доповнень до Постанови Кабінету Міністрів України від	Ця Постанова вносить певні зміни та доповнення до Постанови Кабінету Міністрів України від 12.06.2000 № 939 щодо затвердження процедури з виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного

	12.06.2000 № 939»	Хреста.
Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ	Наказ Міністра оборони України від 11.09.2004 № 400 «Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України»	Це Керівництво є основним документом стосовно застосування норм МГП у Збройних Силах України.
Постанова про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права	Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2000 № 1157 «Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права»	Цією Постановою засновується Міжвідомча комісія з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права Склад Комісії визначено наказом міністра юстиції України від 15.04.2015 № 126/7.
Постанова Кабінету Міністрів України щодо процедури виготовлення особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста	Постанова Кабінету Міністрів України від 12.06.2000 № 939 «Про затвердження процедури з виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного	Ця постанова стосується процедури виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста.

	Хреста»	
Наказ Міністерства оборони України про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України	Наказ міністерства оборони України № 40 від 27.01.2015 «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України»	Наказ затверджує положення про діяльність, права та обов'язки військових капеланів, відповідно до якого всі їхні обов'язки повинні визначатися Конституцією України, законами України та принципами МГП. Цей наказ також передбачає, що військові капелани повинні активно вивчати норми МГП та нести покарання, якщо вони вчиняють будь-які порушення.
Бойовий статут Сухопутних військ Збройних сил України	Бойовий статут Сухопутних військ Збройних сил України (Частини II і III)(затверджено наказами командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 29.12.2010 № 574 і № 575)	Бойовий статут встановлює обов'язки командирів, особливо у сфері застосування МГП. Бойовий статут також регулює діяльність військовослужбовців України, які беруть участь в міжнародних миротворчих операціях. Частина III Бойового статуту містить розділ 11, присвячений зобов'язанням у сфері МГП, яких необхідно дотримуватися у випадку участі у збройному конфлікті.
Кодекс поведінки військовослужбовців ЗСУ	Кодекс поведінки військовослужбовців Збройних Сил України - учасників	Кодекс встановлює принципи щодо того, що військовослужбовці завжди повинні дотримуватися норм МГП, а також визначаються

	воєнних дій (Додаток 6 до Наказу міністра оборони України від 11.09.2004 № 400 «Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України»).	прийнятна поведінка та заборони.
Кодекс честі офіцера ЗСУ	Кодекс честі офіцера Збройних Сил України (затверджено Наказом Міністра оборони України від 31.12.1999 № 412)	Кодекс визначає основні моральні зобов'язання офіцерів Збройних Сил України: вірність та відданість Батьківщині, честь та чесність, дисциплінованість, дотримання обіцянок, благородство, піклування про підлеглих тощо. У преамбулі зазначається, що норми МГП є базовими стандартами цього Кодексу.
Наказ Генерального прокурора України про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей	Наказ Генерального прокурора України від 06.12.2014 № 16гн «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей»	Цей наказ зазначає, що необхідно особливо піклуватися про дітей, які живуть у складних умовах, зокрема, про дітей-сиріт, дітей-інвалідів та дітей, вивезених з окупованих територій під час воєнних дій, а також захищати їх.
Тимчасовий порядок переміщення через лінію	Тимчасовий порядок контролю за переміщенням осіб, транспортних	Цей Тимчасовий порядок визначає правила переміщення через «лінію зіткнення» між урядовими військами та силами сепаратистів в Донецькій

зіткнення у межах Донецької та Луганської областей	засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей (підготовлено Службою безпеки України)	та Луганській областях.
--	---	-------------------------

ДОДАТОК VIII

Відповідні статті Кримінального кодексу України

Воєнні злочини	Відповідні військові та міжнародні злочини (Кримінальний кодекс)	Злочин загальнокримінального характеру (Кримінальний кодекс)
Серйозні порушення Женевських конвенцій		
Умисне вбивство	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	Стаття 115. Умисне вбивство Стаття 118. Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця
Катування чи нелюдське поводження,	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	Стаття 121. Умисне тяжке тілесне

включно із біологічними експериментами, умисним заподіянням тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження чи шкоди здоров'ю	Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій Стаття 434. Погане поводження з військовополоненими	ушкодження Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження Стаття 124. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця Стаття 126. Побой і мордування Стаття 127. Катування Стаття 142. Незаконне проведення дослідів над людиною Стаття 143. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини
---	--	---

Широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, і здійснюване незаконним чином і безцільно	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	
Примус військовополоненого служити в збройних силах ворожої держави чи умисне позбавлення його прав на справедливе й нормальне судочинство	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	
Незаконна депортація чи переміщення	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	
Незаконне позбавлення волі особи, що перебуває під захистом	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	
Взяття заручників	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	Стаття 147. Захоплення заручників
Серйозні порушення Додаткового протоколу I		

Будь-яка навмисна дія чи навмисна бездіяльність, що серйозно загрожують фізичному чи психічному стану або недоторканності будь-яких осіб, що перебувають під владою супротивної сторони (таких як інтерновані, затримані чи позбавлені волі іншим чином), унаслідок збройного конфлікту. Зокрема, забороняється піддавати таких осіб фізичним каліцтвам, медичним чи науковим експериментам або видаленню тканин чи органів для пересадки, коли це не вимагається за станом здоров'я зазначеної особи чи не відповідає загальноприйнятим медичним нормам	Стаття 438. Порухення законів та звичаїв війни Стаття 434. Погане поведження з військовополоненими	Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження Стаття 124. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця Стаття 126. Побой і мордування Стаття 127. Катування Стаття 142. Незаконне проведення дослідів над людиною Стаття 143. Порухення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини
---	--	--

Перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	
Вчинення нападу невибіркового характеру, що має негативні наслідки для цивільного населення або цивільних об'єктів, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	
Вчинення нападу на установки або споруди, що містять небезпечні сили, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	

Перетворення місцевостей, що не обороняються і нейтральних зон на об'єкт нападу	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	
Вчинення нападу на особу, коли відомо, що вона припинила брати участь у воєнних діях (<i>hors de combat</i>)	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	
Віроломне використання розпізнавальної емблеми Червоного Хреста і Червоного Півмісяця чи інших захисних знаків	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 445. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала	
Переміщення окупаючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	

Депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі	Стаття 438. Порухення законів та звичаїв війни	
Невиправдана затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб	Стаття 438. Порухення законів та звичаїв війни	
Застосування практики апартеїду й інших негуманних і принижуючих дій, що ображають гідність особистості, заснованих на расовій дискримінації	Стаття 438. Порухення законів та звичаїв війни	Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження Стаття 126. Побой і мордування Стаття 161. Порухення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками

Перетворення ясно розпізнаних історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культу, які є культурною чи духовною спадщиною народів і яким надається особливий захист на об'єкт нападу, внаслідок чого вони зазнають великих руйнувань, коли такі об'єкти не розміщені поблизу воєнних об'єктів або не використовуються супротивною стороною для підтримки воєнних зусиль	Стаття 438. Порухення законів та звичаїв війни	Стаття 298. Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини
Позбавлення особи, яка користується захистом Конвенцій чи Додатковим протоколом I права на справедливе й нормальне судочинство	Стаття 438. Порухення законів та звичаїв війни	

Інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені під час міжнародного збройного конфлікту

Посягання на людську гідність, зокрема образливе чи принизливе поводження та осквернення мертвих

Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни

Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій

Стаття 434. Погане поводження з військовополоненими

Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження

Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження

Стаття 124. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця

Стаття 126. Побой і мордування

Стаття 127. Катування

Стаття 142. Незаконне проведення дослідів над людиною

Стаття 143. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів

		або тканин людини
Примусова стерилізація	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	
Примушування громадян ворожої сторони брати участь у воєнних діях проти своєї держави	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	
Вбивство або поранення комбатанта, який здався або іншим чином припинив брати участь у воєнних діях (<i>hors de combat</i>)	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	Стаття 115. Умисне вбивство Стаття 118. Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця Стаття 119. Вбивство через необережність
Заява про те, що пощади не буде	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	

Неналежне використання розпізнавальних емблем із зазначенням охоронного статусу, наслідком якого є смерть або заподіяння серйозної шкоди особистості	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 435. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала Стаття 445. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала	
Неналежне використання прапора, військових знаків розрізнення і форми ворога, наслідком якого є смерть або заподіяння серйозної шкоди особистості	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	
Віроломне вбивство чи поранення осіб, що належать до супротивної сторони	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	Стаття 115. Умисне вбивство
Перетворення медичного чи духовного персоналу, медичних формувань	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	

або санітарно-транспортних засобів на об'єкт нападу		
Грабіж чи інший спосіб вилучення майна всупереч нормам міжнародного гуманітарного права	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	Стаття 185. Крадіжка Стаття 186. Грабіж
Руйнування власності, не виправдане воєнною необхідністю	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	
Перетворення цивільних об'єктів, тобто об'єктів, які не є військовими цілями, на об'єкт нападу	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	
Вчинення дій, що піддають цивільне населення голоду як засобу ведення війни через позбавлення його предметів, необхідних для виживання, включно з умисним створенням перешкод	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	

для надання допомоги		
Перетворення на об'єкт нападу осіб чи об'єктів, що беруть участь у наданні гуманітарної допомоги або миротворчій місії згідно зі Статутом ООН, поки вони мають право на захист, наданий цивільним особам чи цивільним об'єктам відповідно до міжнародного гуманітарного права	Стаття 438. Порухення законів та звичаїв війни	
Вчинення нападу, коли відомо, що такий напад спричинить широкомасштабну, довгострокову та серйозну шкоду навколишньому середовищу, яка однозначно буде надмірною з огляду на очікувану конкретну та безпосередню військову перевагу	Стаття 438. Порухення законів та звичаїв війни Стаття 441. Екоцид	
Застосування забороненої зброї	Стаття 438. Порухення законів та звичаїв війни Стаття 439. Застосування зброї масового знищення	

Застосування «живих щитів»	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	
Набір або вербування дітей віком до 15 років до складу збройних сил, або їх (дітей) використання для активної участі у воєнних діях	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	
Вчинення сексуального насильства, зокрема таких діянь як зґвалтування, сексуальне рабство, примус до проституції та примусова вагітність	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	Стаття 152. Зґвалтування Стаття 153. Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом Стаття 154. Примушування до вступу в статевий зв'язок Стаття 155. Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості Стаття 156. Розбещення неповнолітніх Стаття 302. Створення або утримання місць

		розпусти і звітництво Стаття 303. Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією
Рабство і насильницьке переселення для використання рабської праці	Н/Д (цей воєнний злочин є серйозним порушенням МГП за звичайними нормами міжнародного права, не передбаченим статтею 438).	
Напад на парламентаря чи особу, яка несе прапор парламентаря, чи жорстоке поводження з ними	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження Стаття 124. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця

		Стаття 126. Побой і мордування Стаття 127. Катування
Серйозні порушення статті 3, спільної для всіх Женевських конвенцій		
Насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, заподіяння каліцтва, жорстоке поводження і катування	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій Стаття 434. Погане поводження з військовополоненими	Стаття 119. Вбивство через необережність Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження Стаття 124. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця Стаття 126. Побой і мордування Стаття 127. Катування

Наруга над людською гідністю, зокремаобразливе та принизливе поводження	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій Стаття 434. Погане поводження з військовополоненими	Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження Стаття 124. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця Стаття 126. Побої і мордування Стаття 127. Катування
Захоплення заручників	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	Стаття 146. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини Стаття 147. Захоплення заручників
Засудження та застосуванняпокарання	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	

без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, загальновизнані як обов'язкові		
Інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені під час неміжнародного збройного конфлікту		
Перетворення цивільного населення чи окремих осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, на об'єкт нападу	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	
Грабіж	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	Стаття 185. Крадіжка Стаття 186. Грабіж
Вчинення сексуального насильства, зокрема таких діянь як зґвалтування, сексуальне рабство, примус до проституції, примусова стерилізація та примусова	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	Стаття 152. Зґвалтування Стаття 153. Насильницьке задоволення

вагітність		статевої пристрасті неприродним способом Стаття 154. Примушування до вступу в статевий зв'язок Стаття 155. Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості Стаття 156. Розбещення неповнолітніх Стаття 302. Створення або утримання місць розпусти і звідництво Стаття 303. Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією
Надання розпорядження пропереміщення цивільного населення з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, якщо така потреба не викликано вимогами гарантування безпеки зазначених цивільних осіб чи настійними причинами воєнного характеру	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	

Проведення над особами, що опинилися під владою супротивника, будь-яких медичних або наукових експериментів, коли це не вимагається за станом здоров'я зазначених осіб і зумовлює серйозну загрозу для їхнього здоров'я	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій Стаття 434. Погане поводження з військовополоненими	Стаття 142. Незаконне проведення дослідів над людиною
Заява про те, що пощади не буде	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	
Перетворення медичного або духовного персоналу чи таких об'єктів на об'єкт нападу	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	
Набір або вербування дітей віком до 15 років до складу збройних сил чи угруповань, або їх (дітей) використання для активної участі у воєнних діях	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	
Перетворення релігійних або культурних на об'єкт нападу, за умови, що вони	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	Стаття 298. Незаконне проведення

не є військовими цілями		пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини
Привласнення власності супротивної сторони, не виправдане воєнною необхідністю	Н/Д (цей воєнний злочин є серйозним порушенням МГП за звичайними нормами міжнародного права, не передбаченим статтею 438).	
Перетворення на об'єкт нападу осіб чи об'єктів, що беруть участь у наданні гуманітарної допомоги або миротворчій місії згідно зі Статутом ООН, поки вони мають право на захист, наданий цивільним особам чи цивільним об'єктам відповідно до міжнародного гуманітарного права	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	
Віроломне вбивство чи поранення осіб, що належать до супротивної сторони	Н/Д	Стаття 115. Умисне вбивство

	(цей воєнний злочин є серйозним порушенням МГП за звичасвими нормами міжнародного права, не передбаченим статтею 438).	Стаття 118. Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця
Перетворення на об'єкт нападу осіб чи об'єктів, що беруть участь у наданні гуманітарної допомоги або миротворчій місії згідно зі Статутом ООН, поки вони мають право на захист, наданий цивільним особам чи цивільним об'єктам відповідно до міжнародного гуманітарного права	Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни	

ДОДАТОК ІХ

Притягнення до відповідальності за злочини, скоєні на сході України

Номер статті	Характер злочину, за який особа притягується до відповідальності	Посилання
Кримінальний кодекс України		
28	Злочини, вчинені групою осіб, або за змовою групи осіб, організованої групи, злочинної організації	СММУ 9-й звіт, пункт 40 ⁸⁸⁶ .
110	Порушення територіальної цілісності та недоторканості України	СММУ 9-й звіт, пункти 40, 71; 10-й звіт, пункт 73; 11-й звіт, пункти 142, 14.
115	Умисне позбавлення життя (розслідування вбивств цивільних осіб та українських військовослужбовців та нанесення ним тілесних пошкоджень у зоні конфлікту в Донецькій та	СММУ 10-й звіт, пункти 67, 102; СММУ, 11-й звіт, пункт 114.

⁸⁸⁶ Див. <www.un.org.ua/images/stories/9thOHCHRreportUkraine_1.pdf>переглянуто 25 квітня 2016 року.

	Луганській областях)	
127	Катування	СММУ, 11-й звіт, пункт 120.
129	Погроза вбивством	СММУ, 11-й звіт, пункт 120.
146	Незаконне обмеження свободи особи або її викрадення (протести, переслідування людей, які мають інші погляди, з боку цивільних осіб та військових батальйонів, у тому числі добровольчих батальйонів, які стали частиною Збройних Сил України).	СММУ 8 -й звіт, пункт 43; 10-йзвіт, пункт 42; 11-й звіт, пункти 122, 123.
255	Створення злочинної організації	СММУ, 11-й звіт, пункт 123.
258	Терористичний акт	СММУ 9-й звіт, пункт 71; СММУ, 11-й звіт, пункти 59, 115.
258-3	Створення терористичної групи або терористичної організації	СММУ 9-й звіт, пункт 70; 11-й звіт, пункти 58, 143, 144, 149.
260	Участь у незаконних воєнізованих або військових формуваннях	СММУ; 11-й звіт, пункти 143, 144.

263	Незаконне зберігання зброї, боєприпасів або вибухових речовин	СММУ, 11-й звіт, пункт 142.
289	Незаконне заволодіння транспортним засобом	СММУ, 9-й звіт, пункт 40.
294	Бунти	СММУ 9-й звіт, пункт 40.
296	Хуліганство (зіткнення з поліцією, марші ЛГБТ, протести) головним чином відноситься до протестів, які відбувалися у спокійних частинах України (наприклад, Одеса), проте такі протести зазвичай стосуються питань, властивих Східній Україні/Криму <i>тощо</i> .	СММУ, 11-й звіт, пункт 77.
345	Погрози або насильство по відношенню до правоохоронців	СММУ, 11-й звіт, пункт 122.
364	Зловживання владою або службовим становищем	СММУ, 11-й звіт, пункт 120.
365	Зловживання службовим становищем або повноваженнями (застосування фізичної сили з боку українських військовослужбовців та правоохоронців проти людей, затриманих під час збройного конфлікту на сході)	СММУ; 11-й звіт, пункти 119, 120, 123.

382	Невиконання рішення суду	СММУ, 11-й звіт, пункт 122.
426	Бездіяльність військових органів влади	СММУ, 11-й звіт, пункт 122.
Кодекс України про адміністративні правопорушення		
173	Дрібне хуліганство (зіткнення з поліцією, марші ЛГБТ, протести) головним чином відноситься до протестів, які відбувалися у спокійних частинах України (наприклад, Одеса), проте такі протести зазвичай стосуються питань, властивих Східній Україні/Криму тощо.	СММУ, 11-й звіт, пункт 77.
407	Залишення військової частини або місця служби без дозволу	СММУ 10-йзвіт, пункт 105.
408	Дезертирство (залишення військової частини або місця служби без дозволу)	СММУ 10-йзвіт, пункт 105.
409	Ухилення від військової служби (залишення військової частини або місця служби без дозволу)	СММУ 10-йзвіт, пункт 105.
111-1	Державна зрада	СММУ 9-й звіт, пункт 57; 10-й звіт, пункт 72.

114-1	Перешкоджання законної діяльності Збройних Сил України (публічні заяви проти мобілізації)	ССМУ 9-й звіт, пункт 57, 60; 10-й звіт, пункт 72.
-------	--	---

ДОДАТОК X

Відповідні суб'єкти правав України

Структура	Законодавство та інші правові акти, які застосовуються	Законодавство, яке відноситься до МГП (закони України)	Інші правові засоби
Міністерство оборони України	- Закон України «Про Збройні Сили України» (статті 3, 6, 10) - Закон України «Про оборону України» (стаття 10) - Указ Президента України про «Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України»	- Закон України «Про Збройні Сили України» (стаття 1, пункти 7 і 8). - Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» (пункт 15 Розділу 1 Частини 1 про права, обов'язки та відповідальність військовослужбовців; юридичний помічник командира полку (юридичний радник полку) розділу 2 про загальні обов'язки командирів (начальників). - Закон України «Про боротьбу з тероризмом»	- Наказ Міністра оборони України від 11.09.2004 р. № 400 «Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України» (Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ). - Наказ Міністерства оборони України № 40 від 27.01.2015 р. «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України» - Наказ Міністерства оборони України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Національної академії медичних наук України «Про утворення

			військово-цивільного координаційного штабу медичної допомоги» - Наказ Міністерства оборони України, Міністерства фінансів України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України «Про затвердження каталогу можливостей України щодо підтримки міжнародних миротворчих операцій та навчань». - Кодекс поведінки військовослужбовців Збройних Сил України - учасників воєнних дій (Додаток 6 до Наказу міністерства оборони України). - Кодекс честі офіцера Збройних Сил України (преамбула).
Генеральний штаб Збройних Сил України	- Закон України «Про Збройні Сили України» (статті 3, 6, 7, 8, 10). - Закон України «Про оборону України» (стаття 11).	- Закон України «Про Збройні Сили України» (стаття 1, пункти 7 і 8). - Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил	- Наказ Міністра оборони України від 11.09.2004 р. № 400 «Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України» (Керівництво по застосуванню норм МГП в ЗСУ).

	- Указ Президента України «Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України».	України»(пункт 15 Розділу 1 Частини 1 про права, обов'язки та відповідальність військовослужбовців; юридичний помічник командир полку (юридичний радник полку) розділу 2 про загальні обов'язки командирів (начальників). - Закон України «Про боротьбу з тероризмом»	- Кодекс поведінки військовослужбовців Збройних Сил України - учасників воєнних дій (Додаток 6 до Наказу міністерства оборони України). - Кодекс честі офіцера Збройних Сил України (преамбула). - Бойовий статут (Положення про тренування) Сухопутних військ України (введений в дію наказом командувача Сухопутними військами України)
Верховна Рада України	- Конституція України (ст. 75-101) - Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» - Закон України «Про статус народного депутата України» - Закон України «Про комітети Верховної Ради України».	- Конституція України (ст. 9, 18) - Кримінальний кодекс України (статті 426, 430 - 442, 445, 447). - Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні». - Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» - Закон України «Про зміни і	- Постанова Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» від 17.03.2015 р. № 254-VIII - Постанова Верховної Ради України від 04.02.2015 р. № 145-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками

		доповнення до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації Додаткового протоколу III). - Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (преамбула, статті 3 - 5, 11, 12, 18). - Закон «Про Збройні Сили України» (стаття 1, пункти 7 і 8). - Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» (пункт 15 Розділу 1 Частини 1 про права, обов'язки та відповідальність військовослужбовців; юридичний помічник командира полку (юридичний радник полку) розділу 2 про загальні обов'язки командирів (начальників). - Кодекс цивільного захисту України (стаття 5, стаття 33, пункт 14).	терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян». - Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року від 25.02.2014 № 790-VII.
--	--	--	--

		- Закон України «Про Національну гвардію України». - Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (стаття 4). - Закон України «Про боротьбу з тероризмом» - Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». - Закон України «Про правовий режим воєнного стану». - Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». - Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» - Закон України «Про оборону України». - Проект Закону України «Про недопущення переслідування	
--	--	---	--

		та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей».	
Кабінет Міністрів України	- Конституція України (ст. 113-120) - Закон України «Про Кабінет Міністрів України». - Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 950 «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України Регламент Кабінету Міністрів України».	- Закон України про оборону України (стаття 9, частина 17).	- Постанова Кабінету Міністрів України від 12.06.2000 р. № 939 «Про затвердження процедури з виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста». - Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2010 р. № 339 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12.06.2000 р. № 939 (щодо порядку виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста)». - Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2000 р. № 1157 «Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права». - Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» від 04.06.2015 р. № 367.
Міністерство	- Закон України «Про	- Закон України «Про	- Наказ Міністерства внутрішніх справ,

внутрішніх справ (поліція)	міліцію» (використання цього закону було припинено 07.11.2015 р.). - Закон України «Про національну поліцію» (введено в дію 07.11.2015 р.). - Закон України «Про загальну структуру і чисельність міністерства внутрішніх справ України» - Указ Президента України «Про затвердження Положення Міністерства внутрішніх справ України» - Постанова Кабінету Міністрів України про затвердження Положення Міністерства внутрішніх справ України	міліцію»(дію цього закону припинено 07.11.2015 р.) (ст.12 стосовно застосування вогнепальної зброї в районі проведення антитерористичної операції; ст. 15 про право міліціонерів застосовувати вогнепальну зброю в районі проведення антитерористичної операції). - Закон України «Про національну поліцію» (введена в дію 07.11.2015 р.) (ст. 97 про одноразову грошову допомогу в разі загибелі (смерті) чи втрати працездатності поліцейського під час участі в антитерористичній операції - Закон України «Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки» - Закон України «Про боротьбу з тероризмом»	Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України від 26.08.2014 р. № 872/88/537 «Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» - Наказ Міністерства оборони України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Національної академії медичних наук України «Про утворення Військово-цивільного координаційного штабу медичної допомоги» - Наказ Міністерства оборони України, Міністерства фінансів України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України «Про затвердження каталогу можливостей України щодо підтримки міжнародних миротворчих
-------------------------------	---	---	--

			операцій та навчань».
Національна гвардія України	- Закон України «Про Національну гвардію України». - Закон України «Про міліцію» (дія цього закону припинено 07.11.2015). - Закон України «Про національну поліцію» (введено в дію 07.11.2015).	- Закон України «Про Національну гвардію України».	
Генеральна прокуратура України	- Конституція України (ст. 121-123) - Закон України «Про прокуратуру».	- Закон України «Про боротьбу з тероризмом» - Проект Закону України «Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей».	- Наказ Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України від 26.08.2014 р. № 872/88/537 «Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» - Наказ Генерального прокурора України від 06.12.2014 р. № 16 гн «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей» (п. 4.1).

			- Наказ Генерального прокурора України від 27.03.2015 р. № 18 гн «Про особливості організації діяльності органів прокуратури у зв'язку з тимчасовою окупацією території півострова Крим». - Наказ Генерального прокурора України від 29.08.2014 р. № 12гн «Про особливості діяльності військових прокуратур»
Військова прокуратура	- Конституція України (ст. 121-123) - Закон України «Про прокуратуру».	- Закон України «Про прокуратуру».	- Наказ Генерального прокурора України від 29.08.2014 р. № 12гн «Про особливості діяльності військових прокуратур»
Служба безпеки України	- Закон України «Про Службу безпеки України». - Закон України «Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України»	- Закон України «Про боротьбу з тероризмом»	- Указ Президента України «Про питання Служби безпеки України» від 27.12.2005 р. № 1860/2005 (у тому числі питання організаційної структури Служби безпеки України). - Указ Президента України від 14.04.1999 р. № 379/99 «Про Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України» - Указ Президента України від 23.06.2015 р. № 379 «Про внесення змін до Указу Президента України» від 14.04.1999 р. № 379 (стосовно

			призначення та звільнення голови Антитерористичного центру з числа депутатів голови Служби безпеки України Президентом України). - Наказ Першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України від 12.06.2015 р. № 415 ог «Про затвердження тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей» (підготовлено Службою безпеки України) - Наказ голови Служби безпеки України «Про заснування Об'єднаного центру з координації пошуку, звільнення незаконно позбавлених волі осіб, заручників та встановлення місцезнаходження безвісти зниклих у районі проведення Антитерористичної операції». - Наказ Міністерства оборони України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Національної академії медичних наук України «Про утворення Військово-цивільного координаційного штабу медичної допомоги» - Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 30.11.2010 р. № 603 «Про
--	--	--	--

			затвердження поправок до Інструкції про організацію медичної допомоги» - Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 03.10.2014 р. № 635 «Про затвердження Положення про Комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій у Службі безпеки України» - Наказ Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України від 26.08.2014 р. № 872/88/537 «Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» - Наказ Міністерства оборони України, Міністерства фінансів України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України «Про затвердження каталогу можливостей України
--	--	--	---

			щодо підтримки міжнародних миротворчих операцій та навчань».
Державна прикордонна служба України	- Закон України «Про Державну прикордонну службу України». - Закон України «Про державний кордон України». - Указ Президента України «Про затвердження Положення про Адміністрацію Державної прикордонної служби України».	- Закон України «Про Державну прикордонну службу України».	- Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 367 «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» - Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» від 16.09.2015 № 722. - Наказ Першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України «Про затвердження тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей» (підготовлено Службою безпеки України) - Наказ Міністерства оборони України, Міністерства фінансів України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства екології та природних ресурсів

			України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України «Про затвердження каталогу можливостей України щодо підтримки міжнародних миротворчих операцій та навчань».
Президент України	- Конституція України (ст. 102-112).		- Указ Президента України «Щодо деяких питань виконання регулюючої функції в сфері національної безпеки та оборони» - Указ Президента України «Питання Служби безпеки України» від 27.12.2005 р. № 1860/2005 (у тому числі питання організаційної структури Служби безпеки України). - Указ Президента України від 14.04.1999 р. № 379/99 «Про Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України» - Указ Президента України від 23.06.2015 р. № 379 «Про внесення змін до Указу Президента України» від 14.04.1999 р. № 379 (стосовно призначення та звільнення голови Антитерористичного центру з числа депутатів голови Служби безпеки України Президентом України). - Указ Президента України від 15.06.2009 р. № 435/2009 «Про рішення Ради національної

			безпеки і оборони України від 24 квітня 2009 року «Про Стратегію міжнародної миротворчої діяльності України»» - Указ Президента України від 05.03.2015 р. № 123/2015 «Про утворення військово-цивільних адміністрацій» - Указ Президента України від 26.08.2015 р. № 514/2015 «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 20 липня 2015 року «Про стан реалізації заходів щодо захисту майнових прав та інтересів держави Україна у зв'язку із тимчасовою окупацією частини території України»» - Указ Президента України від 30.03.2015 р. № 184/2015 «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 12 березня 2015 року «Про стан подолання негативних наслідків, спричинених втратою матеріальних носіїв секретної інформації на тимчасово окупованій території України, в районі проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях»» - Указ Президента України від 18.03.2015 р. № 149/2015 «Про рішення Ради національної безпеки та оборони від 12 березня 2015 року «Про додаткові заходи щодо мирного врегулювання, нормалізації ситуації та
--	--	--	---

			зміцнення безпеки в окремих районах Донецької та Луганської областей» - Указ Президента України від 02.03.2015 р. № 116/2015 «Про рішення Ради національної безпеки та оборони від 18 лютого 2015 року «Про звернення до Організації Об'єднаних Націй та Європейського Союзу стосовно розгортання на території України міжнародної операції з підтримання миру та безпеки» - Указ Президента України від 15.06.2009 р. № 435.2009 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 квітня 2009 року «Про Стратегію міжнародної миротворчої діяльності України» - Указ Президента України від 16.09.2015 р. № 549/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» - Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»
--	--	--	---

Міністерство юстиції України	- Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228 «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України»		- Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2000 р. № 1157 «Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права» - Постанова Кабінету Міністрів України від 01.02.2006 р. № 91 «Про затвердження складу Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права в Україні» - Наказ Міністерства юстиції України від 15.04.2015 р. № 126/7»Про оновлення персонального та кількісного складу Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права» - Наказ Міністерства юстиції України від 13.03.2015 № 357/5 «Про затвердження Переліку посад персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, який залучається Антитерористичним центром при Службі безпеки України для здійснення заходів щодо запобігання та припинення злочинів терористичної спрямованості на об'єктах Державної кримінально-виконавчої служби України» - Наказ Міністерства юстиції від 24.12.2014№ 2164/5 «Про затвердження Положення про Комісію Державної пенітенціарної служби України з питань розгляду матеріалів про
------------------------------	---	--	---

			визнання учасниками бойових дій персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України»
Міжвідомча комісія з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права	- Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2000 р. № 1157 «Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права»		- Постанова Кабінету Міністрів України від 01.02.1006 р. № 91 «Про затвердження складу Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права в Україні» Наказ Міністерства юстиції України від 15.04.2015 р. № 126/7»Про оновлення персонального та кількісного складу Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права»
Державна пенітенціарна служба України	- Указ Президента України від 06.04.2011 № 394/2011 «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України» - Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 №225 «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України»	- Кримінально-виконавчий кодекс України	- Наказ Міністерства юстиції України від 13.03.2015 № 357/5 «Про затвердження Переліку посад персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, який залучається Антитерористичним центром при Службі безпеки України для здійснення заходів щодо запобігання та припинення злочинів терористичної спрямованості на об'єктах Державної кримінально-виконавчої служби України» - Наказ Міністерства юстиції від 24.12.2014 № 2164/5 «Про затвердження Положення про Комісію Державної пенітенціарної служби

			України з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України»
Донецька обласна військово-цивільна адміністрація	- Конституція України (ст. 7, 132-133, 140-146). - Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» (до 27.02.2016) - Указ Президента України «Про утворення військово-цивільних адміністрацій»	- Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (ст. 23, 25(1) (11), 25(1) (12), 27).	- Порядок стосовно організації роботи органів з надзвичайних ситуацій в Донецькій області - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.01.2015 р. № 47-р «Про встановлення режимів підвищеної готовності та надзвичайної ситуації» - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.08.2014 р. № 715-р «Про виділення коштів на придбання товарів першої необхідності для населення, яке проживає на територіях проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях» - Порядок забезпечення соціального захисту громадян, які змушені виїхати з міст та регіонів проведення анти-терористичної операції - Структура регіональної територіальної підсистеми єдиної державної системи захисту населення - Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 12 березня 2015 року «Про стан подолання негативних наслідків, спричинених втратою матеріальних носіїв секретної інформації на

			тимчасово окупованій території України, в районі проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях» від 30.03.2015 р. № 184/2015. - Тимчасовий порядок контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей (підготовлено Службою безпеки України)
Луганська обласна військово-цивільна адміністрація	- Конституція України (ст. 7, 132-133, 140-146). - Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» (до 27.02.2016 р.) - Указ Президента України про утворення військово-цивільних адміністрацій	- Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (ст. 23, 25(1) (11), 25(1) (12), 27).	- Порядок організації взаємодії служб захисту населення в Луганській області - Розпорядження про затвердження плану заходів цивільного захисту в Луганській області на 2015 рік - Розпорядження «Про створення спеціальної регіональної комісії з надзвичайних ситуацій в Луганській області» - Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 12 березня 2015 року «Про стан подолання негативних наслідків, спричинених втратою матеріальних носіїв секретної інформації на тимчасово окупованій території України, в районі проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях» від 30.03.2015 р. № 184/2015.

			- Наказ «Про затвердження в новій редакції Положення про Адміністрацію з надзвичайних ситуацій в Луганській обласній державній адміністрації, посадових інструкцій керівника відділу і його заступників». - Розпорядження «Про затвердження плану заходів цивільної оборони в Луганській області на 2014 рік» - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.01.2015 р. № 47-р «Про встановлення режимів підвищеної готовності та надзвичайної ситуації» - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.08.2014 р. № 715-р «Про виділення коштів на придбання товарів першої необхідності для населення, яке проживає на територіях проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях» - Наказ «Про заходи щодо обмеження трафіку на окремих територіях». - Наказ Першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України «Про затвердження тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах
--	--	--	---

			Донецької та Луганської областей (підготовлено Службою безпеки України)»
Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим	- Конституція України (ст. 139) - Конституція Автономної Республіки Крим - Закон України «Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим» - Розпорядження Президента України «Про невідкладні заходи щодо відновлення діяльності Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим». - Указ Президента України «Про невідкладні питання Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим».	- Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» - Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»	- Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 367 «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» - Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 № 722 «Про внесення змін до Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї»

Державна служба України в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі	- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (пункт 5, частина II) - Постанова Кабінету Міністрів України про створення Державної служби України з питань Автономної Республіки Крим та м. Севастополя та внутрішньо переміщених осіб. - Постанова Кабінету Міністрів України про перейменування Державної служби України з питань Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та тимчасово переміщених осіб	- Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України»	- Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 367 «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» - Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 № 722 «Про внесення змін до Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї»
Міністерство закордонних справ України	- Указ Президента України «Про Положення про Міністерство закордонних	- Закон України «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав».	-

	справ України»		
Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен)	- Конституція України (ст. 55, 85(17), 101). - Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»	- Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» (ст. 11(6).	-
Конституційний суд України	- Конституція України (Розділ XII, статті 147-153). -		- Висновок Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Президента України «Про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду» від 11 липня 2001 року
Міністерство культури України	- Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 № 495 «Про затвердження Положення про Міністерство культури України»	- Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (стаття 4).	-

Державна служба України з надзвичайних ситуацій	- Кодекс цивільного захисту України - Указ Президента України Про деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 16.01.2013 № 20/2013. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій	- Кодекс цивільного захисту України (стаття 5, стаття 33, пункт 14).	- Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 09.09.2015 р. № 466 «Про особливості оплати праці працівників, які беруть участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції» - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.06.2004 р., № 588-п «Питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції»
Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції	- Закон України про статус ветеранів війни, гарантій їх соціального захисту. - Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 № 416 про деякі питання Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції (з Положенням про Державну службу України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної		- Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 413 «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення»

	операції). - Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2014 р. №326 про утворення Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції -		
Товариство Червоного Хреста України	- Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» - Указ Президента України «Про Товариство Червоного Хреста України»	- Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні».	- Постанова Кабінету Міністрів України від 02.10.2003 № 1545 «Про встановлення ліміту відшкодування витрат служби розшуку Товариства Червоного Хреста України на послуги, що надаються підприємствами зв'язку, та порядку відшкодування цих витрат» - Статут Товариства Червоного Хреста України
Міністерство освіти і науки України	- Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 630 «Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України»		- Наказ Міністерства освіти і науки України щодо заходів безпеки у навчальних закладах від 06.01.2015 № 2. - Лист міністерства освіти та науки України щодо організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах осіб, що проживають на тимчасово окупованій території в Автономній Республіці Крим, Севастополі та у місцях

			проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях від 14.10.2014 № 1/9-535.
Державна міграційна служба України	- Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360 «Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України» - Постанови Державної міграційної служби України	- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».	- Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2014 № 289 «Про затвердження Порядку оформлення документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, громадянам, які проживають на тимчасово окупованій території України» - Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» - Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2015 № 79 «Про деякі питання оформлення і видачі довідки про взяття на облік особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції» - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.06.2004, № 588-п «Про питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції» - Наказ міністерства внутрішніх справ від 26.09.2014 № 997 «Про затвердження зразка та

			Порядку видачі довідки, що підтверджує місцеперебування громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території або переселилися з неї, та зразка письмової заяви»
Міністерство соціальної політики України	- Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII - Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 № 423 «Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України»		- Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 № 356 «Про затвердження Порядку забезпечення діяльності прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, які перемістилися з тимчасово окупованої території або району проведення антитерористичної операції» - Наказ Міністерства соціальної політики України від 29.12.2014 № 1100 «Про затвердження примірного зразка посвідчення волонтера» - Лист Міністерства соціальної політики України від 17.08.2015 р. № 12443/0/14-15/13 про оплату праці в зоні АТО - Лист Міністерства соціальної політики України від 18.03.2015 № 69/06/186-15 щодо підстав звільнення працівників за ініціативою власника або уповноваженого ним органу у зв'язку з необхідністю проведення заходів під час мобілізації, на особливий період. - Лист Міністерства соціальної політики України від 06.05.2015 №515/13/84-15 щодо порядку

			компенсації з бюджету середньої заробітної плати мобілізованим - Лист міністерства соціальної політики України від 26.05.2015 №612/13/84-15 щодо гарантій для осіб, призваних на військову службу. - Лист Міністерства соціальної політики України від 07.05.2015 № 525/13/84-15 щодо компенсації середньої заробітної плати підприємствам, яка виплачується працівникам, призваним на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період. - Лист Міністерства соціальної політики України від 22.05.2015 № 7551/0/14-15/13 щодо отримання компенсації виплат мобілізованим працівникам - Лист Міністерства соціальної політики України від 10.06.2015 № 231/06/186-15 щодо працівників, призваних на військову службу - Лист Міністерства соціальної політики України від 16.06.2015 № 325/13/155-15 стосовно виплати компенсації середньої заробітної плати мобілізованим працівникам, які до мобілізації працювали у фізичних осіб - підприємців - Лист Міністерства соціальної політики України від 22.06.2015 № 802/13/84-15 щодо врахування періоду мобілізації і середнього заробітку при
--	--	--	---

			розрахунку відпускних. - Лист Міністерства соціальної політики України від 22.05.2015 № 2433/1/10-15/06 щодо затримки розрахунків при звільненні у разі настання форс-мажорних обставин - Наказ Міністерства соціальної політики України від 27.03.2015 № 341 про затвердження Плану діяльності міністерства соціальної політики України на 2015 рік
Рада національної безпеки і оборони України	- Конституція України (ст. 107) - Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» - Закон України «Про основи національної безпеки України».		- Указ Президента України про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року про Стратегію міжнародної миротворчої діяльності України від 26.05.2015 № 287/2015. Стратегія національної безпеки України - Указ Президента України «Про Воєнну доктрину Україну» від 15.06.2004 № 648/2004 (зі змінами та доповненнями згідно з Указом Президента України від 08.06.2012 № 390/2012). Воєнна доктрина України - Указ Президента України «Про інформаційно-аналітичне забезпечення Президента України» від 30.11.1994 № 709/94. - Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 20 липня 2015 року «Про стан реалізації заходів

			щодо захисту майнових прав та інтересів держави Україна у зв'язку із тимчасовою окупацією частини території України» від 26.08.2015 № 514/2015. - Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 12 березня 2015 року «Про стан подолання негативних наслідків, спричинених втратою матеріальних носіїв секретної інформації на тимчасово окупованій території України, в районі проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях» від 30.03.2015 № 184/2015. - Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки та оборони від 12 березня 2015 року «Про додаткові заходи щодо мирного врегулювання, нормалізації ситуації та зміцнення безпеки в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 18.03.2015 № 149/2015. - Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки та оборони від 18 лютого 2015 року «Про звернення до Організації Об'єднаних Націй та Європейського Союзу стосовно розгортання на території України міжнародної операції з підтримання миру та безпеки» від 02.03.2015 № 116/2015.
--	--	--	--

			- Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2009 року Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 16.09.2015 № 549/2015.
--	--	--	---

ДОДАТОК XI

План роботи Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права на 2015 рік

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Голова Комісії з імплементації в Україні
міжнародного гуманітарного права,
Міністр юстиції

Підпис

П. Д. Петренко

12 червня 2015 року

ПЛАН РОБОТИ

Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права на 2015 року

№	Назва заходів	Строк виконання	Відповідальні	Примітки
1.	Забезпечити проведення двічі на рік курсів з вивчення міжнародного гуманітарного права у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка.	2015 рік	Міністерство Оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, ВІКНУ ім. Т.Шевченка, Товариство Червоного Хреста України	
2.	Продовжити модернізацію навчального курсу «Досліджуючи гуманітарне право»;	2015 рік	Міністерство освіти та науки та вищі навчальні заклади, Товариство Червоного	

	розробити методичні рекомендації та створити відео матеріали для викладання курсу «Досліджуючи гуманітарне право»; провести вебінар з проблем викладання курсу «Досліджуючи гуманітарне право» для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів.		Хреста України	
3.	Забезпечити включення складової гуманітарного права у предметах гуманітарного циклу вищих навчальних закладів.	2015 рік	Міністерство освіти та науки та вищі навчальні заклади	
4.	Провести необхідну роботу для збільшення кількості загальноосвітніх та вищих навчальних закладів із вивчення міжнародного гуманітарного права через предмет «Досліджуючи гуманітарне право».	2015 рік	Міністерство освіти та науки, Товариство Червоного Хреста України	
5.	Забезпечити спільно з ТЧХУ проведення занять з національними контингентами з питань застосування норм МГП під час виконання міжнародних операцій, підтримання миру та безпеки.	2015 рік	Міністерство Оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Товариство Червоного Хреста України	
6.	Забезпечити спільно з ТЧХУ проведення занять з особовим складом, який приймає участь у антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей з питань застосування норм МГП під час виконання завдань.	2015 рік	Служба безпеки України (за згодою), Антитерористичний центр при СБУ (за згодою), Міністерство Оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Держприкордонслужба, Державна служба України з надзвичайних ситуацій.	
7.	Розглянути інформаційне повідомлення Товариства про роботу з питань зміцнення правового захисту жертв збройних конфліктів.	III квартал 2015 року	Товариство Червоного Хреста України, Міжвідомча комісія з імплементації МГП ⁸⁸⁷ .	
8.	Розгорнути інформаційну роботу серед населення по мінній безпеці та вибухонебезпечним залишкам війни.	2015 рік	Міністерство Оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Міністерство освіти та науки, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Товариство Червоного Хреста України,	

⁸⁸⁷Міжвідомча комісія з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права (далі – «Міжвідомча комісія») створена на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 1157 від 21 липня 2000 року.

			інші заінтересовані органи влади.	
9.	Сприяти відвідуванню представниками інститутів громадянського суспільства, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів з метою створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених.	2015 рік	Державна пенітенціарна служба, Міжвідомча комісія.	
10.	Вживати заходів з недопущення порушень Закону України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні».	2015 рік	Товариство Червоного Хреста України, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство Оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Міністерство Юстиції, інші заінтересовані органи влади.	Згідно статті 19 Закону України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» контроль за його додержанням здійснюють Міністерство Оборони України, Міністерство охорони здоров'я, Товариство Червоного Хреста України в межах їх компетенції, а також інші органи виконавчої влади відповідно до законодавства. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування

				повинні вживати необхідних заходів, передбачених законодавством, з метою запобігання зловживанням символікою Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, зокрема шляхом поширення інформації про символіку Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.
11.	Внести в установленому порядку пропозиції про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист всіх осіб від насильницьких зникнень.	I півріччя 2015 року	Міністерство внутрішніх справ, Міністерство закордонних справ.	
12.	Внести в установленому порядку пропозиції про приєднання України до Другого додаткового протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту.	II півріччя 2015 року	Міністерство культури, Міністерство закордонних справ.	
13.	Продовжити роботу з імплементації Резолюції №2 31-ої Міжнародної конференції - про Чотирьохрічний план з імплементації міжнародного гуманітарного права.	I півріччя 2015 року	Міністерство Юстиції, Товариство Червоного Хреста України, Міністерство соціальної політики, Міністерство Оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Служба безпеки України (за згодою), Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство охорони здоров'я,	Резолюції №2 31-ої Міжнародної конференції Червоного Хреста та Червоного Півмісяця включає такі цілі: Ціль 1. Розширення доступу цивільного

			Міністерство освіти і науки, Міністерство інфраструктури.	населення до гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів; Ціль 2. Посилення особливого захисту, який надається певним категоріям осіб, зокрема дітям, жінкам, інвалідам; Ціль 3. Посилення захисту журналістів та роль засобів масової інформації у дотриманні МГП.
14.	Підготовка матеріалів для участі делегації (представника) України у роботі 32-ої Міжнародної конференції Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.	IV квартал 2015 року	Міністерство юстиції, інші заінтересовані органи влади.	Робота має здійснюватися на основі Плану заходів з імплементації Резолюції №2 31-ої Міжнародної конференції Червоного Хреста та Червоного Півмісяця та з урахуванням Резолюцій №№1,3-5, 6,7,8,9.
15.	Вивчення питання щодо приєднання до міжнародного договору про торгівлю зброєю (2013 року) та внесення пропозицій під час наступного засідання Міжвідомчої комісії.	2015 рік	Міністерство Оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Міністерство закордонних справ,	

			Міністерство юстиції.	
16.	Опрацювати питання щодо спрощення процедури доступу до міжнародної гуманітарної допомоги.	I півріччя 2015 року	Міністерство соціальної політики, Державна фіскальна служба, Антитерористичний центр при СБУ (за згодою), Міністерство закордонних справ, Міністерство юстиції.	
17.	Розпочати роботу щодо напрацювань пропозицій до локальних організаційно-практичних заходів передачі засуджених (які виявили таке бажання) з установ виконання покарань (які готові долучитися до цієї роботи), що перебувають на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областях.	I півріччя 2015 року	ДПтС України, Міністерство внутрішніх справ, національна гвардія України, Антитерористичний центр при СБУ (за згодою), Генеральна прокуратура України (за згодою).	
18.	Проводити тренінги, розробити методичні рекомендації підручники, брошури для учасників антитерористичної операції, волонтерів, медичного персоналу.	I півріччя 2015 року	Міністерство Оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Антитерористичний центр при СБУ (за згодою), Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки, Товариство Червоного Хреста України та інші члени Міжвідомчої комісії.	
19.	Опрацювати питання щодо криміналізації злочинів проти людяності шляхом доповнення Розділу XX Кримінального Кодексу України, зокрема, до статті 438 «Порушення законів і звичаїв війни».	2015 рік	Міністерство юстиції, Міністерство закордонних справ, заінтересовані органи влади та інші члени Міжвідомчої комісії.	
20.	Здійснити моніторинг міжнародно-правових зобов'язань України з питань МГП та оприлюднити перелік цих зобов'язань.	III квартал 2015 року	Міністерство юстиції, Міністерство закордонних справ, Міжвідомча комісія (Кориневич А.О., Короткий Т.Р., Плешко Е.А., Лисик В.М., Коваль Д.О., Хендель Н.В.), Товариство Червоного Хреста України та інші заінтересовані органи влади.	
21.	Здійснити моніторинг внутрішньодержавних нормативно-правових актів України за питань МГП та оприлюднити перелік	III квартал 2015 року	Міністерство юстиції, Міністерство закордонних справ, Міжвідомча комісія	

	цих актів.		(Кориневич А.О., Короткий Т.Р., Плешко Е.А., Лисик В.М., Коваль Д.О., Хендель Н.В.), Товариство Червоного Хреста України та інші заінтересовані органи влади.	
22.	Проаналізувати прогалини у законодавстві України з питань імплементації норм міжнародного права у сфері захисту жертв війни проведення антитерористичної операції та визначити шляхи їх подолання.	II півріччя 2015 року	Міністерство закордонних справ Міністерство юстиції, Міжвідомча комісія (Денисов В.Н., Гнатівський М.М., Кориневич А.О., Короткий Т.Р., Плешко Е.А., Лисик В.М., Сенаторова О.В.), Товариство Червоного Хреста України та інші заінтересовані органи влади.	
23.	Проаналізувати прогалини у законодавстві України з питань імплементації норм міжнародного гуманітарного права у сфері захисту медичного персоналу та визначити шляхи їх подолання.	II півріччя 2015 року	Міністерство охорони здоров'я, Міністерство закордонних справ Міністерство юстиції, Міністерство оборони України, Міжвідомча комісія (Денисов В.Н., Гнатівський М.М., Короткий Т.Р., Плешко Е.А., Сенаторова О.В., Хендель Н.В.), Товариство Червоного Хреста України та інші заінтересовані органи влади.	
24.	Проаналізувати прогалини у законодавстві України з питань імплементації норм міжнародного гуманітарного права у сфері захисту культурних цінностей та визначити шляхи їх подолання.	II півріччя 2015 року	Міністерство культури, Міністерство закордонних справ Міністерство юстиції, Міністерство оборони України, Міжвідомча комісія (Денисов В.Н., Гнатівський М.М., Коваль Д.О., Лисик В.М.), Товариство Червоного Хреста України та інші заінтересовані органи влади.	
25.	Проаналізувати прогалини у законодавстві України з питань інтернування під час не міжнародного збройного конфлікту та визначити шляхи їх подолання.	II півріччя 2015 року	Міністерство юстиції, Міністерство оборони України, Міжвідомча комісія (Денисов В.Н., Гнатівський М.М.,	

			Кориневич А.О., Короткий Т.Р., Плешко Е.А., Лисик В.М., Сенаторова О.В.), Товариство Червоного Хреста України та інші заінтересовані органи влади.	
26.	Розробити пропозиції щодо застосування в Україні звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права, зокрема, розглянути питання звичаєвої природи і застосування для України деяких Гаазьких конвенцій 1907 року, з питань міжнародного гуманітарного права.	II півріччя 2015 року	Міністерство юстиції, Міжвідомча комісія (Денисов В.Н., Гнатівський М.М., Кориневич А.О., Короткий Т.Р., Лисик В.М., Сенаторова О.В.), Товариство Червоного Хреста України та інші заінтересовані органи влади.	
27.	Розробити пропозиції щодо удосконалення Закону України «Про гуманітарну допомогу».	III квартал 2015 року	Міністерство соціальної політики, Міністерство юстиції, Міжвідомча комісія (Гнатівський М.М., Кориневич А.О., Короткий Т.Р., Лисик В.М., Хендель Н.В.).	
28.	Включити міжнародне гуманітарне право у якості самостійної навчальної дисципліни до переліку обов'язкових (нормативних) дисциплін для освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності «Правознавство» та «Правоохоронна діяльність».	III квартал 2015 року	Міністерство освіти і науки України, Товариство Червоного Хреста України та інші заінтересовані органи влади.	
29.	Провести тренінги з питань застосування МГП у сучасних умовах серед членів Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права.	II квартал 2015 року	Міжвідомча комісія (Денисов В.Н., Гнатівський М.М., Кориневич А.О., Лисик В.М., Сенаторова О.В.).	
30.	Опрацювати можливість проведення тренінгів і семінарів для учасників антитерористичної операції (АТО) всіх рівнів, медичного персоналу, волонтерів, цивільного населення спільно з правозахисними організаціями.	III квартал 2015 року	Міністерство оборони України, Міністерство охорони здоров'я, Антитерористичний центр СБУ (за згодою), Міністерство юстиції, Міжвідомча комісія (Гнатівський М.М., Кориневич А.О., Короткий Т.Р., Лисик В.М., Хендель Н.В.).	
31.	Провести моніторинг використання відрізнних емблем у зоні АТО та внести пропозиції по здійсненню заходів, які направлені на припинення порушення правил використання відмітних емблем.	II квартал 2015 року	Міністерство оборони України, Антитерористичний центр СБУ (за згодою), Міністерство внутрішніх справ, Міністерство охорони здоров'я, Товариство	

			Червоного Хреста України.	
32.	Провести моніторинг використання розрізнявальних знаків культурних цінностей у зоні АТО та внести пропозиції по здійсненню заходів які направлення на припинення порушення правил використання відрізних знаків культурних цінностей.	II квартал 2015 року	Міністерство культури, Міжвідомча комісія.	
33.	Створити серію відео курсів, лекцій, інфорграфічних зображень та відео з міжнародного гуманітарного права та розмістити в відкритому доступі на сайтах профільних міністерств.	II квартал 2015 року	Товариство Червоного Хреста України., міністерство закордонних справ, Міністерство юстиції, Міністерство оборони України, Міністерство культури, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки, Міжвідомча комісія (Гнатівський М.М., Кориневич А.О., Лисик В.М., Хендель Н.В.).	
34.	Провести під керівництвом Комісії науково-практичну конференцію з проблем міжнародного гуманітарного права.	III квартал 2015 року	Міжвідомча комісія	
35.	Провести під керівництвом Комісії Міжнародну конференцію про можливі моделі імплементації положень Статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство.	2015 рік	Міністерство юстиції, Міжвідомча комісія (Гнатівський М.М., Коваль Д.О., Кориневич А.О., Лисик В.М., Хендель Н.В.).	
36.	Провести ознайомчу роботу щодо заходів охорони культурних цінностей у зв'язку зі збройним конфліктом для музейних установ зони наближеної до території АТО.	2015 рік	Міністерство культури, Міжвідомча комісія (Коваль Д.О., Лисик В.М., Хендель Н.В.).	
37.	Розробити інструкцію по розповсюдженню захисту Женевських Конвенцій 1949 року на судна, які плануються використовуватися як госпітальні.	2015 рік	Міжвідомча комісія (Коваль Д.О., Короткий Т.Р., Плешко Е.А., Хендель Н.В.).	
38.	Розробити та поширити у зоні АТО та на тимчасово окупованій території України довідник з основних норм міжнародного гуманітарного та кримінального права.	2015 рік	Міністерство юстиції, Міжвідомча комісія (Гнатівський М.М., Коваль Д.О., Кориневич А.О., Лисик В.М., Хендель Н.В.).	

ДОДАТОК XII

Річний звіт Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права за 2015 рік

**Стан виконання
Плану роботи Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні
міжнародного гуманітарного права на 2015 рік**

№	Назва заходів	Термін	Відповідальні	Стан виконання на 2015 рік
1	Забезпечити проведення двічі на рік курсів з вивчення міжнародного гуманітарного права у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка	2015 рік	Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, ВІКНУ ім. Т.Шевченка, Товариство	Продовжується робота. ТЧХУ розробляє план для проведення семінарів з МГП для КНУ ім. Т.Шевченка. На сьогодні питання знаходиться на узгодженні у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка та очікується, що на початку 2016 року буде узгоджено дати проведення відповідних семінарів.

			Червоного Хреста України	
2	Продовжити модернізацію навчального курсу «Досліджуючи гуманітарне право»; розробити методичні рекомендації та створити відео матеріали для викладання курсу «Досліджуючи гуманітарне право»; провести вебінар з проблем викладання курсу «Досліджуючи гуманітарне право» для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів»	І півріччя 2015 року	Міністерство освіти і науки та вищі навчальні заклади, Товариство Червоного Хреста України	Продовжується робота. ТЧХУ спільно з Міністерством Науки і Освіти розробляють рекомендації щодо запровадження відеокурсу «Досліджуючи гуманітарне право».
3	Забезпечити включення складової гуманітарного права у предметах гуманітарного циклу вищих навчальних закладів	І півріччя 2015 року	Міністерство освіти і науки України та вищі навчальні заклади	Виконано. Міністерством освіти і науки України з метою поширення знань про міжнародне гуманітарне право в Україні рекомендовано вищим навчальним закладам та відповідним Науково-методичним комісіям, що діють при Міністерстві, враховуючи профілі освітньої діяльності та академічні свободи, що передбачені Законом України «Про вищу освіту», розширити окремі аспекти навчальної

				програми «Досліджуючи гуманітарне право», зокрема здійснити модернізацію навчального курсу та забезпечити складову гуманітарного права у предметах гуманітарного циклу вищих навчальних закладів.
4	Провести необхідну роботу для збільшення кількості загальноосвітніх та вищих навчальних закладів із вивчення міжнародного гуманітарного права через предмет «Досліджуючи гуманітарне право»	2015 рік	Міністерство освіти і науки України, Товариство Червоного Хреста України	Виконано. ТЧХУ проаналізовано стан вивчення основних норм міжнародного гуманітарного права через предмет «ДГП» у загальноосвітніх навчальних закладах та вищих закладах України. Національним комітетом ТЧХУ зібрано звіти обласних та міських організацій ТЧХУ та проаналізовано стан вивчення модульного курсу «ДГП». Проведені двосторонні робочі зустрічі з Міністерством освіти і науки України з метою відновлення курсу «ДГП».
5	Забезпечити спільно з ТЧХУ проведення занять з національними контингентами з питань застосування норм МГП під час виконання міжнародних операцій, підтримання миру та безпеки.	2015 рік	Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Товариство	Продовжується робота. Проводяться заняття з питань застосування норм МГП під час виконання міжнародних операцій з підтримання миру і безпеки безпосередньо у районах формування з військовослужбовцями, які є кандидатами до

			Червоного Хреста України	складу національного контингенту.
6	Забезпечити спільно з ТЧХУ проведення занять з особовим складом, який приймає участь у антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей з питань застосування норм МГП під час виконання завдань.	2015 рік	Міністерство оборони, Генеральний штаб Збройних сил України, СБУ, Держприкордонслужба, Державна служба України з надзвичайних ситуацій	Виконано. Міністерством оборони України у 2015 році із військовослужбовцями Збройних Сил України, які залучаються до проведення антитерористичної операції, за участю Делегації МКЧХ організовано чотири семінари з питань застосування норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту. З 15 по 17.10.2015 відбулася партнерська зустріч з представниками Міжнародної Федерації Товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Міжнародного Комітету Червоного Хреста та Товариства Червоного Хреста України, ДСНС, на якій розглянуто питання безпеки особового складу, задіяного в антитерористичній операції на територіях Донецької та Луганської областей, з питань мінної безпеки та вибухонебезпечних залишків. Протягом року спільно з МКЧХ проведено 6 семінарів включаючи семінари із військовослужбовцями,

				які знаходяться у районах проведення АТО.
7	Розглянути інформаційне повідомлення Товариства про роботу з питань зміцнення правового захисту жертв збройних конфліктів	III квартал року	Товариство Червоного Хреста України, Міжвідомча комісія з імплементації МГП	Виконано. ТЧХУ підготовлено інформаційне повідомлення з питань застосування МГП, Основоволожних принципів Міжнародного Руху ЧХ і ЧП, а також ролі ТЧХУ в процесі впровадження норм міжнародного гуманітарного права.
8	Розгорнути інформаційну роботу серед населення по мінній безпеці та вибухонебезпечним залишкам війни	2015 рік	Міністерство оборони, Генеральний штаб Збройних Сил України, Міністерство освіти і науки, Товариство Червоного Хреста України, інніціяція вленні органи влади,	ТЧХУ активно реалізує розповсюдження знань серед населення по мінній безпеці та вибухонебезпечним залишкам війни (в тому числі на території Луганської та Донецької області). ТЧХУ регулярно проводяться семінари для населення (особливо освітніх закладах) в районах, що розташовані поряд з зоною конфлікту, а саме в Донецькій, Луганській, Запорізькій, Харківській, Дніпропетровській областях. Заходи щодо інформування населення Донецької та Луганської областей про мінну небезпеку та правила поведінки і порядок дій у разі виявлення

			Державна служба України з надзвичайних ситуацій.	вибухонебезпечних і підозрілих предметів перебувають на постійному контролі ДСНС. ДСНС розпочато роботу щодо створення двох мобільних груп та їх укомплектування спеціальним обладнанням і інформативними матеріалами для проведення роз'яснювальної роботи серед населення Донецької та Луганської областей, особливо у сільській місцевості. Так, у листопаді 2015 року отримано від Координатора проектів ОБСЄ в Україні технічні засоби: мультимедійні проектори, переносні екрани, портативні комп'ютери та цифрові носії інформації. На офіційному веб-сайті ДСНС (www.mns.gov.ua) створено тематичний портал для дітей та батьків «Веб-простір безпеки», де у розділі «Небезпечні знахідки» міститься у доступній для дітей шкільного віку формі інформація про різновиди і ознаки вибухонебезпечних предметів та порядок дій у разі їх виявлення. У рамках реалізації спільного з Координатором проектів ОБСЄ в Україні проекту «Допомога з реагування на забруднення вибухонебезпечними залишками війни
--	--	--	---	--

				і залишками компонентів ракетного палива» підготовлено та розповсюджуються на підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей спеціальні інформативні матеріали (пам'ятки, буклети, шкільні зошити тощо) для інформування дітей шкільного віку про загрози від вибухонебезпечних предметів та правила поводження з ними. У період з 01.01.2015 по 21.09.2015 реалізовано I етап проекту міжнародної технічної допомоги «Інформування населення про мінну небезпеку у Донбасі» (донор проекту – Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), виконавець – Данська Рада у справах біженців, бенефіціар – ДСНС України). Метою проекту є проведення опитування серед населення, визначення потенційних ризиків для дітей, ставлення та усвідомлення мінної небезпеки серед населення, проведення тренінгів для населення, підготовка тренерів серед представників громадських організацій. У листопаді 2015 року проведено семінар з питань виконання тренувальної програми Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) щодо інформування про мінну небезпеку вчителів навчальних закладів та дітей Донецької
--	--	--	--	--

				та Луганської областей. ДСНС спільно з представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні розробляє та розповсюджує на території Донецької та Луганської областей плакати і листівки для дітей та дорослих щодо правил поведінки у разі виявлення вибухонебезпечних предметів.
9	...			
10	...			
11	...			
12	...			
13	...			
14	...			
15	...			
16	...			

17	...			
18	Проводити тренінги, розробити методичні рекомендації, підручники, брошури для учасників антитерористичної операції, волонтерів, медичного персоналу	I півріччя 2015 року	Міністерство оборони, Генеральний штаб збройних сил України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки, Товариство Червоного Хреста України та інші члени міжвідомчої	Виконано. Міноборони регулярно проводяться тренінги з основ МГП та Основоволожних принципів Міжнародного Руху Червоного Хреста для волонтерів. Товариством Червоного Хреста України було видано «Пам'ятку для народних депутатів України, працівників органів виконавчої влади усіх рівнів про Міжнародний Рух Червоного Хреста та Червоного Півмісяця діяльність товариства Червоного Хреста України», буклети по Основоволожним принципам Міжнародного Руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, лефлети з Міжнародного гуманітарного права (питання-відповіді). Товариством Червоного Хреста України та Національним Університетом цивільного захисту України, 10.11.2015, у м. Харкові було проведено Міжнародну конференцію для студентів, представників ЗМІ, волонтерів, викладачів інших навчальних закладів. Основним питаннями, що виносилися для обговорювання були мінна безпека та основи МГП та Основоволожні принципи

			комісії з питань імплементації МГП.	та компоненти Міжнародного Руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. 11.11.2015 Товариством Червоного Хреста України було проведено міжнародну науково-практичну конференцію «Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройного конфлікту». Наявні методичні рекомендації та навчальні посібники (із наданням за можливості примірників у друкованому чи електронному вигляді): Програма навчальної дисципліни «Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика її застосування» / уклад.: М.В. Буроменський, В.М. Степенко. – Х.: Нац. Ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2001; Защита права собственности и права на справедливое правосудие: практическое руководство для украинского юриста по применению Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г. / под общ. ред. Ю. В. Щекин. – Х. : Крок, 2008. –
--	--	--	--	--

				108 с.; Бущенко А. П. Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Систематизований дайджест рішень Європейського Суду з прав людини / А. П. Бущенко. – 2-е вид., випр. та доп. – Х. : Права людини, 2008. – 432 с.; Проти катувань. Міжнародні механізми запобігання катуванням та поганому поводженню. – Х. : Права людини, 2007. – 400 с.; Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази з питань попередження насильства над дітьми в сім'ї та поза нею / Авт.: Брижик В.О., Журавель Т.В., Кочемировська О.О., Нікітіна О.М., Христова Г.О. / За заг. ред. Журавель Т.В., Христова Г.О. – К.: ТОВ «К.І.С.», 2010. – 238 с.; Розгляд судами справ, пов'язаних з насильством в сім'ї. Методичний посібник / Автор і розпорядник Г. Христова. – К.: ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2011. – 86 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nsj.gov.ua/files/documents/002.pdf;
--	--	--	--	---

				Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення. Науково-практичний посібник /Євсюкова М.В., Христова Г.О., Шаповалова О.А. та ін./ За заг. ред. Шаповалової О.А., Павлиш С.О. - К.: ТОВ «Компанія «ВАГТЕ», 2011. – 196 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsj.gov.ua/files/documents/001.pdf Підвищення виховного потенціалу прийомних батьків та батьків-вихователів: навчально-методичний посібник / Авт. кол.: Бондаренко Т.В., Гришко А.А., Журавель Т.В., Зверева І.Д., Христова Г. та ін. / За заг. ред. І.Д. Зверєвої–К.: «Версо 04», 2011; Дашковська О.Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності. – Х. : Право, 224 с.; Размстава Ю. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства. – Х. : Финарт, 2014. – 196 с.; Кафедрою підготовлено підручник «Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод
--	--	--	--	--

				та юридична практика», який знаходиться в редакції видавництва «Право»;орієнтовний строк виходу підручника – лютий 2016 р. Відомості щодо іншої навчальної літератури, що використовується у навчальному процесі з наведенням бібліографічних даних: Европейская конвенция по правам человека (измененная и дополненная Протоколом № 11). – Strasbourg : Directorate General of Human Rights Council of Europe, 2001. – 60 с. – (Серия Европейских договоров); Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : з поправками, внесен. відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13) // Право України. – 2010. – № 10. – С. 215–233; Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / уклад. і наук. ред. О. Л. Жуковська. – К. : ВІПОЛ, 2004. – 960 с.; Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав
--	--	--	--	---

				людини / Т. І. Дудаш. – К. : Алерта, 2013. – 368 с.; Європейський суд з прав людини. Судова практика. Вип. 2. Стаття 2 ЄКПЛ. «Право на життя» : у 3 кн. / за заг. ред. В. Г. Буткевича. – К. : Ред. журн. «Право України», 2011. – Кн. 1–3; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: офіц. текст // Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права. – К., 2008. – С. 542–566; Методичні рекомендації для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав іосновних свобод людини, схвалені постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00; Методичні рекомендації для заповнення анкети для осіб, постраждалих внаслідок порушення їх прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Російською Федерацією
--	--	--	--	--

				на окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також у Донецькій та Луганській областях України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://minjust.gov.ua/ua/news/474034; Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя. / Автори: Н. Ахтирська, В. Філатов, Т. Фулей, Х. Хембах. - К.: Істина, 2011. - 200 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nsj.gov.ua/files/1384158454%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82.pdf; Застосування Європейської конвенції з прав людини при розгляді в судах господарських справ / Автори: І. Ліщина, Т. Фулей, Х. Хембах. – К.: Істина, 2011. – 208 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nsj.gov.ua/files/1384158469%D0%97%D0%B0%D1%81%D1%82_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0
--	--	--	--	---

				%BD%20.pdf; Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві /Фулей Т. І. - К.: ВАІТЕ, 2013. – 56 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsj.gov.ua/files/1378458220130815_A5_Brosh_Seminar_OSCE_Block_1-56.pdf; Міжнародні та європейські стандарти у сфері міграції: примусове видворення та екстрадиція / Калхун Н., Плечко Д., Моркова О., Смокович М., Пилипець С., Шамрай О., Семенюк В. Практично- методичний посібник для кандидатів на посаду судді та суддів з розгляду справ про примусове видворення та екстрадицію. – К. Гнозіс, 2014. - 100 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsj.gov.ua/files/1425461473ExpulsionExtraditionUMarch.pdf; Свобода мирних зібрань: науково-практичний посібник для суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsj.gov.ua/files/1428307353Publication%20on%20Freedom%20of%20Assemblies.pdf; Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини
--	--	--	--	---

				та кримінальний процес / Д. Макбрайд ; Рада Європи. – К. : К.І.С., 2010. – 576 с.; Судова практика Європейського суду з прав людини. Рішення щодо України. – К. : Праксіс, 2005. – 480 с.; http://old.minjust.gov.ua/9329 http://eurocourt.in.ua/GetArticlesByCategory.asp?CategoryId=2 www.khpg.org/index.php?r=1.3.5 www.nsj.gov.ua/files/1444201141%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD_TF_130815.pdf http://hudoc.echr.coe.int/eng#{«documentcollectionid2»:[«GRANDCHAMBER»,»CHAMBER»]} Рівень забезпечення вищевказаною навчальною літературою студентів/курсантів під час навчання: Інтернет ресурси у вільному доступі: Розгляд судами справ, пов'язаних з насильством
--	--	--	--	--

				в сім'ї. Методичний посібник / Автор і розпорядник Г. Христова. – К.: ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2011. – 86 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsj.gov.ua/files/documents/002.pdf; Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення. Науково-практичний посібник / Євсюкова М.В., Христова Г.О., Шаповалова О.А. та ін./ За заг. ред. Шаповалової О.А., Павлиш С.О. - К.: ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2011. – 196 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsj.gov.ua/files/documents/001.pdf; Методичні рекомендації для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав іосновних свобод людини, схвалені постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00; Методичні рекомендації для заповнення анкети
--	--	--	--	---

				для осіб, постраждалих внаслідок порушення їх прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Російською Федерацією на окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також у Донецькій та Луганській областях України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://minjust.gov.ua/ua/news/47403; Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя. / Автори: Н. Ахтирська, В. Філатов, Т. Фулей, Х. Хембах. - К.: Істина, 2011. - 200 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsj.gov.ua/files/1384158454%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82.pdf; Застосування Європейської конвенції з прав людини при розгляді в судах господарських справ / Автори: І. Ліщина, Т. Фулей, Х. Хембах. – К.: Істина, 2011. – 208 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsj.gov.ua/files/1384158469%D0%97%D0%B0%D1%81
--	--	--	--	---

				%D1%82_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%20.pdf; Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві /Фулєй Т. І. - К.: ВАІТЕ, 2013. – 56 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsj.gov.ua/files/1378458220130815_A5_Brosh_Seminar_OSCE_Block_1-56.pdf; Міжнародні та європейські стандарти у сфері міграції: примусове видворення та екстрадиція / Калхун Н., Плечко Д., Моркова О., Смокович М., Пилипець С., Шамрай О., Семенюк В. Практично- методичний посібник для кандидатів на посаду судді та суддів з розгляду справ про примусове видворення та екстрадицію. – К. Гнозис, 2014. - 100 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsj.gov.ua/files/1425461473ExpulsionExtraditionUMarch.pdf; Свобода мирних зібрань: науково-практичний посібник для суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsj.gov.ua/files/1428307353Publication%20on%20Freedo
--	--	--	--	--

				m%20of%20Assemblies.pdf http://old.minjust.gov.ua/9329 http://eurocourt.in.ua/GetArticlesByCategory.asp?CategoryId=2 www.khpg.org/index.php?r=1.3.5 www.nsj.gov.ua/files/1444201141%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD_TF_130815.pdf http://hudoc.echr.coe.int/eng#{«documentcollectionid2»:[«GRANDCHAMBER»,«CHAMBER»]} <i>Друковані методичні матеріали:</i> Европейская конвенция по правам человека (измененная и дополненная Протоколом № 11). – Strasbourg : Directorate General of Human Rights Council of Europe, 2001. – 60 с. – (Серия Европейских договоров) – 1 примірник;
--	--	--	--	--

				Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / уклад. і наук. ред. О. Л. Жуковська. – К. : ВІПОЛ, 2004. – 960 с. – 1 примірник; Європейський суд з прав людини. Судова практика. Вип. 2. Стаття 2 ЄКПЛ. «Право на життя» : у 3 кн. / за заг. ред. В. Г. Буткевича. – К. : Ред. журн. «Право України», 2011. – Кн. 1–3 – 11 примірників; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: офіц. текст // Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права. – К., 2008. – С. 542–566 – 49 примірників; Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Д. Макбрайд; Рада Європи. – К. : К.І.С., 2010. – 576 с.– 53 примірника; Судова практика Європейського суду з прав людини. Рішення щодо України. – К. : Праксіс, 2005. – 480 с. – 3 примірника. У Міністерстві оборони України розроблено картку для військовослужбовців «Військовослужбовець пам'ятай» та закінчується розробка наказу Міністерства оборони
--	--	--	--	---

				про затвердження Інструкції з застосування норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, термін закінчення друге півріччя 2016 року.
19	...			

Загальні посилання

2012-2021 План дій – 2012-2021 План дій щодо імплементації Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення

Додатковий протокол I – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року

Додатковий протокол II – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року

Кодекс України про адміністративні правопорушення – Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X

Кодекс цивільного захисту України – Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI

Кримінальний процесуальний кодекс України – Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI

Конституція України – Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР

Кримінальний кодекс України - Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III

Форін-Офіс – Міністерство закордонних справ і у справах Співдружності Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії

Бойовий статут – Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України (Частини II і III): Накази командувача Сухопутних військ Збройних сил України № 574 і № 575 від 29 грудня 2010 року.

Женевська конвенція I – Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року

Женевська конвенція II – Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених і хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року

Женевська конвенція III – Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року

Женевська конвенція IV – Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року

Гаазька конвенція – Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року

Комісія з МГП – Міжвідомча комісія з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права

Закон України «Про Збройні Сили України» – Закон України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року № 1934-XII

Закон України про символіку – Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» від 8 липня 1999 року № 862-XIV

Закон України про правонаступництво – Закон України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 року № 1543-XII

Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 22 жовтня 2009 року № 1675-VI

Закон України про Дисциплінарний статут Збройних Сил України – Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» від 24 березня 1999 року № 551-XIV

Закон України про Збройні Сили України – Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III

Закон України про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України – Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24 березня 1999 року № 548-XIV

Закон України про Товариство Червоного Хреста України - Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» від 28 листопада 2002 року № 330-IV

Закон України про міжнародні договори України –Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року № 1906-IV

Військові злочини – Злочини, які містяться в Розділі XIX Кримінального кодексу України, які, з-поміж іншого, застосовуються до військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань.

Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України –Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України: Наказ міністерства оборони України від 11.09.2004 № 400

Звіт УВКПА ООН –Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини з вивчення ситуації з правами людини в Україні

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини –Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 1 січня 2000 року

Наказ Міністерства оборони України про службу військового духовенства – Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України № 40 від 27 січня 2015 року

Постанова Кабінету Міністрів України про особисті іменні посвідчення медичного персоналу –Про затвердження процедури з виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста: Постанова Кабінету Міністрів України № 939 від 12 червня 2000 року

Постанова Кабінету Міністрів України про утворення Комісії з МГП – Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права: Постанова Кабінету Міністрів України № 1157 від 21 липня 2000 року

Посольство Великої Британії в Україні

Global Rights Compliance LLP

вул. Рейтарська, 11, офіс 1

Київ, Україна, 01030

info@globalrightscompliance.co.uk

www.globalrightscompliance.com

